5

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

2003

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 2003.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 49 22 300
E-mail: hkd.marulic@zg.htnet.hr
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro-račun kod Zagrebačke banke

2360000 - 1101396418

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

2500-3207374-SWIFT ZABA HR 2X

Tisak: DENONA d.o.o. Zagreb

Radovan GRGEC

Uz rub (150)

Pred očima su mi dvije slike: hrvatski branitelj s krunicom oko vrata, naoružan do zuba, i *Ivan Pavao II.* koji se u domovini tog vojnika, za svojega ovogodišnjeg posjeta, obraća "ljubljenom hrvatskom puku" kao "narodu molitve i nade". Ipak, koliko god uvjereni da nam je nedavni krvavi rat bio nametnut, ne možemo ne vidjeti i drugu stranu medalje: vojnika koji, možda, ubija i nedužne. Naravno da kao Hrvati vjernici osuđujemo zločine, koji se mogu počiniti i u obrambenom ratu, ali ne možemo dopustiti da netko u ime tih zločina ucjenjuje Hrvatsku, pogotovo ako im je sam bio direktan ili indirektan krivac. Da, u ratnom se kreševu ubijalo, i tu je katkada bilo teško razlučiti one koji se brane od onih koji napadaju. Taj je rat na našem nacionalnom tijelu ostavio duboke rane, a tisuće su izgubile živote ili zdravlje, duševno i tjelesno. Među tim patnicima i ratnicima bilo je, kao i u II. svjetskom ratu, onih koji su ostali čestiti i hrabri, i nije nikakva patetična "nacionalna retorika" proglašavati ih herojima, iako valja imati na pameti da su se među samozatajne borce ugurali, odnosno ispred njih pregurali, neki ljudi iz pozadine, borci za vlastiti prestiž i probitak, pripisavši sebi njihove zasluge.

God. 1571. jedan je hrabar i samozatajan vojnik, u bitci kod Lepanta, u kojoj je pobjedom Don *Juana Austrijskog* načeta moć osmanlijske velesile, također ostao invalid. Borio se hrabro, ali se nikada nije hvastao svojim junaštvom. Kasnije je postao jedan od najvećih pisaca, uspoređivan s *Homerom*, *Danteom* i *Shakespeareom*. Bio je to autor nezaboravnog "Don Quijotea", *Miguel de Cervantes.* Mnogi su pobjedu Don Juana nad Turcima pripisivali nadi i molitvi kršćanskog puka, a molitva krunice otad se, uz papinu preporuku, proširila po svem svijetu. Možda je i Cervantes imao oko vrata krunicu? Te se molitve i mi Hrvati na poseban način spominjemo u ovoj Godini krunice, proglašenoj apo-

stolskim pismom "Rosarium Beatae Virginis Mariae" *Ivana Pavla II.*, i u mjesecu listopadu, posvećenu toj molitvi.

Eto nas tako opet kod "kulta junaštva", koji je ne tako davno jedna naša napredna teologinja gotovo poistovjetila s ustaštvom (!). Dodosmo i opet do "tanke crvene crte" (thin red line of heroes), na kojoj su poginuli toliki naši junaci što ih "napredni" racionalni analitičari proglasuju zapravo zavedenim budalama ("za ideale ginu budale"), udarajući svoju "snizilicu" na herojsku poemu domovinskoga rata. Pa ipak, te heroje koji, od Termopila, Masade i Sigeta do Alama i Vukovara, ginu za ideale, ne možemo, poput "analitičarâ" iz "pozadine", smatrati maloumnima, niti su oni po svojem braniteljskom zanosu suprotstavljeni propovjednicima nenasilja, kakvi su bili *Gandhi* ili *Isus Krist*, kojima nitko pametan ne poriče hrabrost. Uostalom, i Isus je u zanosu svete srdžbe bičem istjerao trgovce iz hrama. To ne znači da opravdavamo svaku srdžbu i bijes, ali i njih valja razumjeti, čak i kada iz povrijeđena srca probije prostačka reakcija. Takvu je reakciju, npr., prema dubrovačkom knezu pokazao *Junije Palmotić* stihovima svoje poeme *Govnaida* ("Vas si govnen, kneže usrani..."). Sigurno ne odobravamo njegov rječnik, ali nastojimo razumjeti i reakcije uvrijeđenih i poniženih, pogotovo onih koji su ranjeni gubitkom svojih najdražih, ranjeni u tijelu i duši. Te rane sporo zacjeljuju.

Zarasle i nezarasle rane, zaboravljeni i nezaboravljeni bolni trenutci naše davne i nedavne povijesti, prate nas i bole još i sada u novom tisućljeću. Pitamo se je li hrvatski narod, jedan od najstarijih na našem kontinentu, osuđen na nestanak, ako ni zbog čega drugog a ono zacijelo zbog demografske katastrofe, zbog jedne od najvećih depopulacija na svijetu? Njoj uzrok nisu, naravno, samo ratne i poratne strahote, ekonomske nedaće, (e)migracijska kretanja itd., nego i moralna kriza hrvatskoga društva i hrvatskih obitelji. Unatoč svemu tome, valja se boriti za ostanak i opstanak na jadranskoj obali, na panonskoj ravnici, u gorskim i šumskim "rezervatima". U tom očekujemo snažan impuls od naše Crkve. Don *Ante Baković*, oduševljen poticajima i porukama Ivana Pavla II. prigodom nedavnog posjeta Hrvatima i beatifikacije dvoje naših zemljaka, pravo veli da bi bilo još bolje čuti Svetog Oca kako govori o krizi obiteljî, u kojima ima sve manje djece.

Kako god bilo, pred očima nam se redaju postaje hrvatskoga križnog puta kroz povijest, kojima smo djelomično posvetili upravo izašlu *Danicu* za 2004. (s nagradnim natječajima, s džepnim i zidnim kalendarima..). Iz svih tih nevolja počevši od poraza na Gvozdu i na Krbavskom polju, sve do tragedije kod Bleiburga i nakon njega, nekako smo izašli. Vjerujemo da ćemo se i opet prenuti i preporoditi u vlastitoj državi. Naš san i čežnja bila je i jest "Croatia rediviva" (uskrsla Hrvatska).

Povijesni putovi naroda kao i osobni životni putovi pojedinaca posuti su križevima. Istinita je riječ: svatko ima svoj križ. Međutim vjernici imaju pravo nadati se da ti križevi neće biti veći i teži nego što bismo mogli podnijeti, tj. da nas, kako narod kaže, Bog neće kušati iznad naših sila. No moramo biti spremni na to da će križeva i kušnji uvijek biti. Isto tako znamo da se na kraju križnih putova i kalvarija nalazi uskrsnuće. U životu pojedinih naroda isprepleću se križni putovi s uskrsima, stoga smo i u našoj *Danici* uvodni članak naslovili "Hrvatski križni putovi i uskrsnuća". Uza zlatne stranice naše povjesnice sva je sila i "olovnih" stranica, o kojima govori i poznati križni put na Ksaveru, kao i knjiga Petra Grgeca "Sveta Hrvatska". Nakon objavljivanja te knjige "sveta Hrvatska" dobila je nove svece i blaženike, npr. zagrebačkog nadbiskupa kardinala *Alojzija Stepinca*, mladoga profesora rodom iz Banjaluke – *Ivana Merza*, utemeljiteljicu "blatarica" *Mariju od Propetoga Petković*. Među našim Božjim ugodnicima koji također zaslužuju njihovu čast, valja spomenuti biskupa *Josipa Langa*, travničkoga maturanta *Petra Barbarića*, Bosanca fra *Šimuna Filipovića*, Dalmatinca fra *Antu Antića*, vrhunskog intelektualca *Rudolfa Eckerta* i mnoge druge.

Naše križne putove i uskrsnuća, kao ni predstavnike "svete" i "svjetovne" Hrvatske; pad Bosne, Krbavsku bitku, svijetle likove kneza *Branimira* i kraljice *Jelene*, mučenike poput *Nikole Tavelića* i *Marka Križevčanina*, pogibiju *Zrinskog* i *Frankopana*, zagrebačke biskupe *Augustina Kažotića* i *Martina Borkovića*, pobjednika kod Siska *Tomu Erdödyja*, kršćanskoga "oca hrvatske književnosti" Marka Marulića, bana *Berislavića* i bana *Jelačića*, *Starčevića*, *Kvaternika* i *Radića* i dr. – ne bismo nikako smjeli izostavljati iz naših povijesnih priručnika. O njima treba da piše i naš vjerski tisak, kao što, uostalom, i čini (tjednici "Glas Koncila" i "Katolički tjednik", a i časopisi), i kao što je činio onda kad je to bilo izraz građanske hrabrosti, za komunističkog režima, u kojemu je katkada bio jedini glas protiv totalitarizma. U tom pogledu, valja ipak priznati, bilo je u nas nakon II. vatikanskoga koncila malo cenzure i "autocenzure". Ipak, ne zaboravljamo kad su nam zaplijenili *Danicu* zbog iznošenja istine o *Protulipčevu* ubojstvu u Trstu, ili "Obljetnice hrvatskih

velikana", a izdanja dviju biblioteka (Mala scena i Zlatno pero) službeno proglasili "šundom" (tu se nađoše i *Sienkiewicz* te *Manzoni*!).

Ovaj broj "Marulića" u "Vijestima" donosi što je *Mirko Mataušić* u razgovoru s *Davorkom Gašparović* ("Pogled", br. 6/2003) iznio glede autocenzure kod katoličkih novinara, koji iznose kritičke stavove o aktualnoj društvenoj, ali ne i o crkvenoj situaciji. Donekle je razumljivo što klerici i "laički sateliti" pišu uglavnom samo o dobrim stranama "establishmenta" o kojemu ovise. Mi se u "Maruliću" često ne ponašamo tako, pa smo npr. iznijeli, otvoreno i iskreno, što mislimo o intervjuu koji je u "Glasu Koncila" kardinal *Kuharić* dao *Živku Kustiću* u vezi s (TD) KS-om. Ispravljali smo u nekoliko navrata i potpuno netočan prikaz "lepoglavskoga pokolja" 5. VII. 1948., objavljen u poznatoj Benigarovoj knjizi o A. Stepincu. Tom sam "desetkovanju" svojih drugova kao član lepoglavskoga "crnog bataljona" bio neposredan očevidac, pa mi je bila dužnost iznijeti što sam tada doživio. Izdavači Benigarove knjige pozivali su se na svjedočenje Amerikanca hrvatskog podrijetla, *Johna Pintara*, u knjizi "Četiri godine u Titovu paklu", pa smo zato objavili i prijevod te knjige, u kojoj nema ni traga spomenu osmorice mrtvih milicajaca. Bez obzira na svoje propuste, "Marulić" iznosi, dakle, i priloge koji se možda ne sviđaju "establishmentu", iznosi ih jer: "audiatur et altera pars". Stoga smo objavili i pismo naše vjerojatno najsvestranije i najobrazovanije vjerske novinarke, *Smiljane Rendić*, iz obilne korespondencije što mi ju je, nekoliko godina prije svoje smrti, slala tijekom otprilike godinu dana. Čuvam i korespondenciju koju mi je prije smrti uputio dr. *Ivan Pavić*, svestrano obrazovan istarski svećenik i katehetičar, čiju "Radosnu vijest" još i danas cijene katehete "terenci". Priznajem da i ja zbog "autocenzure" još oklijevam bih li objavio iskrene i otvorene sudove nekih klerika i laika, pogotovo ako se kritički osvrću na shvaćanje II. vatikanskoga koncila kao dogme (dok je on zapravo tek pokušaj pozitivnoga "pomaka akcenta" i samo jedan u nizu koncila, kojih će sigurno još biti u crkvenoj povijesti, možda s nešto drugačijim "akcentima"), ili na one koji u ime modernoga i postmodernoga "naprednjaštva", a sukladno, "dekontekstualiziranu", naslovu *Šagijeve* knjige "Drugoga puta nema", prešućuju, primjerice, ono što je prošle godine kardinal *Schönborn* govorio o katehizaciji djece i prosječnih kršćana, a što vrijedi i za slogan "Biblija od korica do korica" bez potrebnoga komentara. Eto, i na to moramo podsjetiti u ovim predsinodalnim danima.

NA SPOMEN

Prof. DRAGAN SAX
(1917. – 2003.)

Prof. Dragan Sax umro je u Zagrebu 30. lipnja 2003. Bio je redovit suradnik i ilustrator jeronimskih publikacija, a usto je opremio nekoliko jeronimskih edicija (Džalto, Čuturić itd.). Zaista je bio majstor svojega zanata.

Rođen je 5. rujna 1917. u Novoj Gradiški, a nakon gimnazijske mature diplomirao je 1942. na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu te specijalizirao grafiku u klasi prof. Tomislava Krizmana. Odsluživši vojsku, radio je osam godina kao profesor u Opatiji, a zatim u Svetom Križu Začretju te u Zagrebu, gdje je ostao do umirovljenja 1980. i potom sve do smrti, doživjevši, unatoč bolesti, visoku starost. Također je izrađivao oltarne slike (Nova Gradiška, Budrovac, Požega). Nekoliko svojih slika darovao je za Vukovarsku galeriju.

Slikao je na platnu i kartonu, akvarele i grafike, s temom mrtvih priroda i krajolika. Skupno je izlagao od 1945. do 1953., a 2002. imao je prvu samostalnu izložbu, u zagrebačkoj galeriji "Ulrich".

Kao dobar katolik i Hrvat proživio je teške časove sa svojom obitelji.

EUGEN KUMIČIĆ – GENČI
(1916. – 2003.)

Eugen Kumičić-Genči, unuk našega slavnog pisca i pravaša, sin oca koji je izvršio "primopredaju" Zagreba prigodom ulaska partizana 1945. (i za to bio osuđen na višegodišnju robiju), vjeran član i suradnik HKD-a sv. Jeronima i *Marulića*, umro je u Zagrebu 3. kolovoza 2003.

Iako se približavao devedesetoj godini, bio je – kao i njegov otac – uvijek uspravan i vitalan. Kad bi rekao da će doći u određeno vrijeme, dolazio je u sekundu točno. Uvijek sam se veselio njegovim sastancima i sastavcima za naše publikacije, jer sam u tim prigodama obnavljao i uspomene iz svoje mladosti i djetinjstva na Zrinjevcu i škole u Varšavskoj, koju je i on pohađao.

Djetinjstvo je proveo u Starčevićevu domu (danas Gradskoj knjižnici), gdje je njegova baka sklopila oči Ocu Domovine kada je umro. Nakon gimnazije (koju je kratko vrijeme pohađao i na Šalati) i fakulteta djelovao je u Civilnoj zaštiti. Budući da je često pratio svojeg oca, dao je točne informacije o stanju na Kaptolu prije i poslije ulaska partizana te ispravio razne dezinforma-

cije. Bilo bi zaista vrijedno izdati njegova *memorabilia*, od kojih smo i mi objavili neke uspomene.

Kao poznat planinar obišao je mnoge planine i o tom pisao članke u *Hrvatskome planinaru*, gdje je bio suradnik šezdeset godina. Od osnutka do smrti bio je pročelnik grupe *Goranin*. Njegov dnevnik iz toga razdoblja obuhvaća dvadesetak svezaka, te bi i to bi bilo vrijedno objaviti. Za svoju djelatnost primio je Zlatni znak PSJ-a i Red Danice hrvatske s likom Franje Bučara.

Saznavši za njegovu smrt, ponovo sam se podsjetio na činjenicu da i hrastove obaraju, svjestan da je otišao još jedan uzoran Hrvat i karakteran čovjek, kakvih je danas – nažalost – malo.

R. G.

JESTE LI NARUČILI?

"DANICA 2004" knjiga s obiljem zanimljivoga, zabavnoga i poučnoga sadržaja i s nagradnim natječajem za najmlađe;

Džepni kalendar **"DANICA 2004"** sa slikama junaka i mučenika hrvatskih križnih puteva, te s poštanskim brojevima i drugim korisnim podacima;

Zidni kalendar **"DANICA 2004"** s umjetničkim slikama Majke Božje i sv. Antuna Padovanskog

Naručuje se kod izdavača:

HKD SV. JERONIMA
10000 ZAGREB
Trg kralja Tomislava 21
Tel. 01/49 22 300
E-mail: hkd.danica@zg.htnet.hr

Miro PETROVIĆ

Škola primijenjene poezije

U subotu, 27. rujna 2003.
čitat će svoje pjesme
petnaestak pjesnika
na završetku Četvrtih Šopovih dana na Plivi,
u kraljevskom gradu Jajcu.

Ako će pjesnici biti prozivani
zamišljenim redom –
ja ću biti osmi po redu.

Računajući da će književna večer početi,
kako je i najavljeno, u 18 sati,
i da će kasniti uobičajenih 15 minuta,
i računajući kako svakom pjesniku trebaju za nastup,
u prosjeku, 3 minute,
i računajući još po 1 minutu za najave
i imajući na umu
klasične probleme s mikrofonom -
moj nastup će biti u 18 sati i 49 minuta.

Da provjere ovu računicu
u tom trenutku
desetak će posjetitelja
pogledati u sat na svojoj ruci.

Na časak će zaboraviti
da taj isti sat odbrojava vrijeme
između mladosti i starosti njihovih života.

Bit će to veličanstveni kristal pobjede
koju slavi vrijeme poezije nad vremenom smrti.

I zbog toga ja pišem pjesme –
kad ste već znatiželjni – poštovana publiko!

Josip MLAKIĆ

Biti (zavičajni) pjesnik*

U svojoj pjesmi "Molitva da ne budem više pjesnik", Nikola Šop piše:

"Oduzmi mi moć, kojom drugome dočaram
sve što on jadnik nije mogao izreći."

Na prvi pogled, ovi stihovi, ovako: grubo istrgnuti iz cjeline, djeluju pomalo pretencioznо i rijetko tko bi ih pripisao upravo Nikoli Šopu, pjesniku čiji cjelokupan opus, od početka do kraja, poput moćne rijeke, teče smireno i stišano. Međutim, već u sljedećem stihu:

"Ugasi moje bdjenje noćno, u kom skrušen stvaram
radost i bol, od koje sam već klonuo pri svijeći",

ta prividna pretencioznost netragom nestaje i cjelina djeluje šopovski, mirno i ujednačeno, te se gubi dojam mistifikacije književnosti, koji je ustvari u najvećoj mjeri i davao privid pretencioznosti tim početnim stihovima. Ovi stihovi, konačno, zorno pokazuju koliko je Šop daleko od patetično-romantičarskog shvaćanja pjesništva, od kojekakvih mistifikacija što ih ono podrazumijeva, a lovorovi vijenci i sličan rekvizitarij samo pojačavaju. Ne samo po ovom detalju, Šop odudara od sličnih književnih postupaka po mnogo čemu: prije svega po ujednačenom i mirnom ritmu i odsustvu metafora, tog najsnažnijeg i najčešćeg pjesničkog izražajnog sredstva, najmoćnijeg "pjesničkog oružja", kako su ih mnogi, s neskrivenim patosom, znali nazivati. Pogotovo metafora u koje se sažima i akumulira cijela pjesma, koje često, pogotovo one uspješne, stvaraju efekt sličan efektu kamena bačenog u mirnu vodu. Možda upravo zbog tog krajnjeg dojma, koji grubo prekida miran tok pjesme, nešto slično rijetko nalazimo kod Šopa.

Simptomatično je da Šop nije nikada, pogotovo ne za života, uživao nekakav kultni status, poput Ujevića, A. B. Šimića, Matoša, kojima po kvaliteti svakako stoji uz bok, ili, da se malo udaljimo s ovih prostora, Whitmana, Rimbauda, Milosza, Borgesa, Brodskog, Jesenjina ili Rilkea. Teško je ovakvom zaključku navesti egzaktan razlog, međutim, čitajući Šopove stihove, nešto

*Izlaganje na simpoziju "Nikola Šop i Bosna" održanom u okviru *IV. Šopovih dana na Plivi* u Jajcu 27. rujna 2003.

slično se nekako podrazumijeva. Njegov minimalizam u svemu, osim u krajnjem dojmu, njegove teme, utišani zvukovi, svjetla uličnih svjetiljki promatrana kroz mutni, zarošeni prozor, udaljene zvijezde, kao simbol posvemašnje samoće, svojstvene istinskim pjesnicima, duboka religioznost, čine – kako bi to danas neki rekli – Šopovu medijsku sliku pomalo autsajderskom, jer joj nedostaje blještavila i površnog glamura, a sve je to, da parafraziramo Borgesa i njegove pomalo fatalističke maštarije, već davno bilo zapisano upravo u Šopovim stihovima. Vjerojatno je to glavni razlog što su ti stihovi često vrlo površno analizirani, pa i podcjenjivani: Šopa su neki kritičari čak smatrali nekakvim površnim piscem-utopistom. Međutim, vrijeme je sve takve demantiralo, kao mnogo puta dosada: cijeli je niz vrhunskih pisaca čija se percepcija odvijala po sličnoj matrici.

U svom romanu "Život je drugdje" Milan Kundera se nadmoćno poigrava stereotipima o pjesniku, ismijavajući ih. Njegov junak, pjesnik, koji se nikako ne može otrgnuti iz smrtonosnog zagrljaja posesivne majke, patetično "želi sagorjeti u vatri", biti neustrašivi pustolov, po uzoru na lorda Byrona; on je romantični skitnica, čiji se planet zove poezija, i koji uporno traga za bučnim metaforama od kojih će sagorjeti stari svijet... U tom glavnom junaku ima ponešto od Jesenjina, Byrona, Rimbauda, Puškina, Rilkea ili Heinea. Ali ni traga od Šopa, odnosno književne i pjesničke tradicije kakvu nastavlja Šop.

Jedan od stereotipa o pjesnicima jest i onaj o pjesnikovu odnosu prema zavičajnosti, čega se Kundera, nažalost, nije dotakao u svom romanu, no ne treba zaboraviti da je egzil – odnosno dobrovoljno ili prisilno progonstvo – opsesivna Kunderina tema. Ovdje neminovno dolazimo do jednog od najuvriježenijih stereotipa u poeziji: sve se u konačnici svodi na glorifikaciju zavičajnih toposa, odakle se vrlo brzo, da tako kažemo, pređu književne granice ukusa, što je druga riječ za kič, koji je u svojoj suštini puka banalizacija, odnosno svođenje svih obrazaca, književnih, stilskih, jezičnih, na nihove krajnosti. Dakako, odnos pjesnika prema zavičajnosti strahovito je kompleksna tema i jedan od najdugotrajnijih pjesničkih motiva. Velika drama pjesnik – zavičaj teče bez prekida stoljećima: od Vergilijevog progonstva pa do naših dana, po istoj matrici, izmjenjuju se lica i predjeli, ali priča u suštini ostaje ista. Naravno, ni Šop nije izuzetak, i njegova životna priča odvijala se po kunderijanskom motu "život je drugdje", na relaciji Jajce – Beograd – Zagreb. Međutim, u toj priči nema ništa spektakularno: nema tu općeg prezira kao u slučaju Pounda ili Hamsuna, ni homerovskih lutanja kao kod Hemingwaya ili lorda Byrona. Ni u ovom aspektu Šop ne izlazi iz okvira svoje poetike: i tu je sve mirno, umjereno i sjetno. Bosna u njegovim pjesmama kaleidoskop je s prelijepim i sjetnim slikama. Poput brze izmjene kadrova u filmovima, smjenjuju se slike bosanskog seoskog dvorišta, idiličnih i sjetnih jesenjih krajolika, usputne šture slike proma-

trane u krupnim kadrovima, uzak zakrivljen vidokrug, uokviren zarošenim prozorskim oknom, šum slapa, nepomična mutna površina vode u bunaru,...

Biti pjesnik na način Nikole Šopa, osjećati bol vlastitih stihova, biti dukoko intimističan, ali ne i hermetičan poput mnogih Šopovih suvremenika, koji su u nekakvom hinjenom hermetizmu počesto tražili spas od vlastite pjesničke jalovosti i površnosti, znači koracati najtežim i najtrnovitijim putovima, koji u pravilu mnogo više uzimaju negoli pružaju, ali i mnogo bolje odolijevaju vremenu.

Dragan MARIJANOVIĆ

Napisana danas[*]

Pjesniku i Gradu

Tvrđava se ušuškala u lišće.

Popela se voda. Popelo se puno vode
I utoplilo u klancu pred Gradom
Zvonika povijesti
Mrtvih kraljeva i
Mrtvih pjesnika.

Veliko se tirkizno pružilo zrcalo,
pod žednim stijenjem prekrivenim bojama rujna.
I nadrlo,
Pritisnulo,
Prolomilo,
Prelomilo.

Porinulo. Šiljkom od pjene u sedru se pobolo.
I traje ...

Doručak je u devet, gospodo, reče nam žena na porti, frizure boje nikotina,
Dok čita Knjigu vječne ljubavi, samo noću
Usamljena
Uramljena u privjeske uputi nas na tri ležaja tjeskobe,
Među ziđe što miriše na svježe vapno,
U nesanost.

Fratri su rano legli, pijanci legli, zaspale molitve i psovke,
I heretici
I dusi u mrtvom Pjesnikovu domu.
I dusi tumača banskih povelja.
Mrtvi su doboši vojni.

[*] To jest: 26. rujna 2003. godine, u vrijeme održavanja *IV. Šopovih dana na Plivi* u Jajcu, kada su sudionici, nakon prijepodnevnoga simpozija o djelu Nikole Šopa, u večernjem programu čitali svoje stihove (prim. Ur.).

Zaspali i pjesnici drugi što ih amo dovlače vojnici,
Da umjesto njih pronađu prikladniju riječ za otimačinu,
Svaki put kada među ove zidine i vrutke zađe neka druga povijest.

Zato, i kad spava Grad, oprezno spi, i drhti
Uz vodopad.

U Bosni bilo, trajat će vječno
Nebilo...

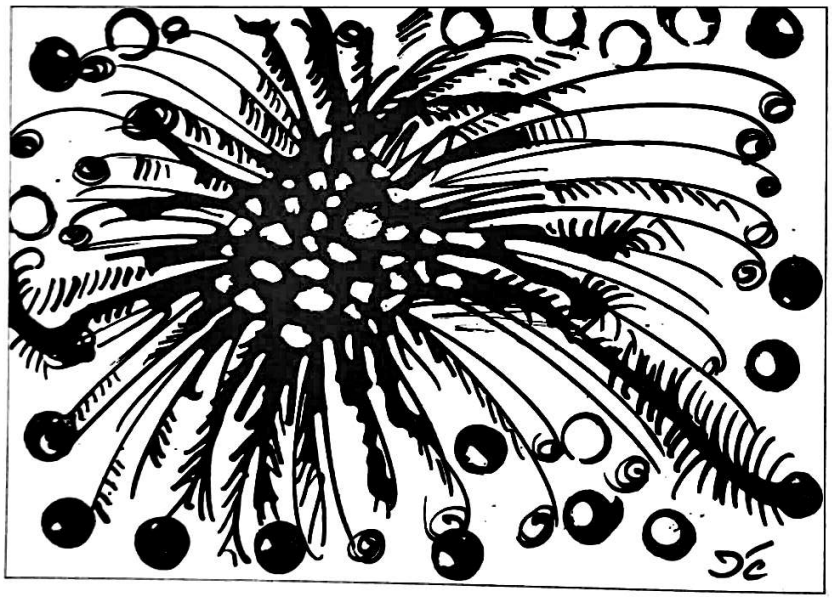

Mladen JURČIĆ

Zid

1.

Sjedeći na suncem obasjanu travnjaku, gledao je djevojku na zidu svoje kuće. Pod još jarkim ranorujanskim suncem činila se posebno sjajnom, a svaki mu se dan zaista doimala drukčijom. Bila je golema, duge zlatne kose, a osmijeh koji je otkrivao bijele zube činio ju je posebno čarobnom zbog manje nepravilnosti u obliku ustiju, što joj je davalo istodobno, prisan, topao, a i pomalo podrugljiv izraz. Jamačno se voljela šaliti, možda i zadirkivati, ali nikako nadmoćno i neugodno zlobno, kao neke djevojke što ih je poznavao, jer bio je nekako siguran da je dobra, osjećajna i puna razumijevanja...bi li se usudio reći: kao stvorena za njega? A među njima je doista postojala jedinstvena, teško objašnjiva veza, gotovo sudbinsko predodređenje. "Sudbinsko"...Duboko mu se urezala ta riječ iz televizijskih serija što ih je gledao dok je još trajao stari televizor koji im je ostavio neki dužnik preprodavač i vrlo je dobro odgovarala njihovoj vezi, iako je djevojka na kući bila samo slika.

Živo se sjećao svakog trenutka, ne samo kad su mu je, prije skoro godinu dana, donijeli, ili bolje dovezli na kamionu, nego otkako ju je onaj čovjek...Glasnik!...najavio i to "sudbinski", da, to je prava riječ! Kad su je postavljali na zid njegove oronule kuće, bio je to najsvečaniji, najvažniji dan u posljednjih deset godina njegova života, a možda i otkako je znao za sebe. Nekoliko dana prije toga došao je čovjek, Glasnik, koji ju je najavio, a Josip je, iako ga je vidio samo taj jedini put, otada u njemu gledao neke vrsti svoga i djevojčina kuma.

Bio je to neobičan čovjek, kao iz nekog drugog svijeta, s druge planete, besprijekorno odjeven u tamno odijelo, bijelu, vrlo čistu košulji i tamnocrvenu kravatu, iako je bio jedan od najtoplijih dana ljeta. Osoba nalik na njega nije se mogla baš često vidjeti u njihovu selu, rasutomu duž ceste poput raskinute ogrlice. Istina, nedaleko su bila dva bogata vikendaša, a i jedan je njihov suseljan nedavno došao u posjet iz Australije, gdje je, govorilo se, "izvrsno uspio", a bio je isto tako neprimjereno, iako mnogo kričavije odjeven, ali na tom se čovjeku, na djevojčinu glasniku, odmah uočavalo nešto što ga je posve izdvajalo od tih, na kraju krajeva ipak običnih ljudi.

Josip je upravo sjedio u kući za starim, hrapavim stolom kraj prozora i ručao kravlji sir s vrhnjem (sjećao se baš svakog trenutka, nikad to neće zaboraviti: upravo je s uživanjem sjeckao luk u u ukusnu, meku, snježno bijelu mješavinu), kad se pred kućom zaustavio crni, sjajni mercedes, a iz njega je izašao taj čovjek u besprijekorno urednu, crnu, od godišnjeg doba neovisnu

odijelu, odlučnim koracima prišao staroj kući (jer Glasnik je došao upravo zbog Josipa, nimalo ne okolišeći – točno je znao kamo ide i s kakvom zadaćom!) i pokucao, a kad je Josip brzo ustavši otvorio, nakon što je u dva koraka između stola i vrata progutao zalogaj sira i vrhnja s ne baš svježim kruhom, čovjek je, malo se naklonivši (bilo je u njemu nešto nadnaravno - da je znao tu riječ Josip bi rekao "ceremonijalno", što nije bilo čudno, jer doista je nalikovao na glasnike iz bajki što su ih Josipu davno, u djetinjstvu, pričali djed i drugi stari ljudi, glasnike koji su, pojavivši se niotkuda, zauvijek mijenjali i usmjeravali živote običnih seljana predodređenih, a da to nisu ni slutili, za neko veliko djelo, za bitnu pustolovinu koja je završavala vjenčanjem s kraljevom kćeri), upitao Josipa je li on vlasnik kuće, a kad je Josip kimnuo, netremice zureći u neobičnu pojavu, posjetitelj ga je bez okolišanja upitao želi li zaraditi nešto novaca tako što bi dopustio da se na zid njegove kuće postavi veliki reklamni pano.

- Kako vam je kuća na vrlo dobrom, ravnom dijelu prometnice prema moru, a zid joj je izdaleka vidljiv, nema razloga da ne zaradite i to bez ikakva truda, tek što ćete nam dopustiti da postavimo "jumbo" plakat. Ja naime radim u (Josip nije razumio riječ "promidžbenom", ni "marketinškom", ali to nije bilo ni važno) odsjeku strane, ovdje nove, ali vrlo perspektivne i već uspješne osiguravajuće tvrtke (elegantnim, polukružnim pokretom iz gornjeg džepa sakoa izvadio je i Josipu u ruku gurnuo posjetnicu) i mogu vam ponuditi (spomenuo je svotu koju bi Josip inače zaradio za nekoliko mjeseci marljiva okopavanja, pljevljenja, zalijevanja i to samo ako je godina bila posebno dobra, ali svota nije imala nikakve važnosti, bila je samo nevažni nusprodukt cijelog tog fantastičnog događanja) za vašu uslugu, to jest za dopuštenje, da na jedan zid vaše kuće, eno, onaj tamo koji je, kako sam izdaleka primijetio, gol i bez prozora, postavimo reklamni pano naše tvrtke.

Poslije dva dana pred kućom se zaustavio plavi kamion na kojemu se vozila ona – svježa i nasmiješena, odjevena u crvenu ljetnu haljinu s cvjetnim uzorkom, a četvorica u plavoj radnoj odjeći polako su je i pažljivo spustili s kamiona i prenijeli je do zida kuće, kao da su se postvarili iz narodnih priča u kojoj sluge u nosiljci nose moćnu kraljicu, a onda su je, uz pomoć visokih ljestava i mnogo alata, spretno pričvrstili na sivi, prljavi zid, pa se kuća sada doimala posve drukčijom, bajkovito vedrom, kao da su je cijelu, a ne samo jedan zid, čudesno obnovili posebno joj skloni dusi toga inače pustoga i hladnoga ognjišta.

Dugo nakon što je plavi kamion, vrativši se u svoju bajku, nestao u isto tako plavetnoj ljetnoj daljini, Josip je gledao suncem obasjanu djevojku na svojoj kući koja se više nije doimala izdvojeno, ni turobno, neprimjereno sivo usred zelena, cvjetnoga travnjaka, nego se napokon posve uskladila s bojama i ugođajem ljetnoga dana.

Da, djevojka je bila kao stvarna, a što ju je više gledao sve mu se više činilo da je, nekim čudnim predodređenjem, namijenjena upravo njemu, pa su po tome nalikovali paru iz priča, koji se susreće čudesnom neizbježnošću, jer ne samo da su mu je neočekivano, izabravši upravo njega, donijeli dobri duhovi iz boljega, sređenijega svijeta, nego je djevojka sjedila na cvijećem ukrašenoj livadi vrlo sličnoj ovoj oko njegove kuće, a nad njom se prostiralo plavo nebo na kojemu su se jednako dobro vidjeli i sunce i mjesečev srp. Preko neba je velikim žutim slovima pisalo: "Sigurnost za vječnost", a ispod toga, manjim, ali dobro uočljivim: "Osiguravajući zavod (bilo je tu neko strano ime) uklanja sve tjeskobe i zabrinutost glede budućnosti, jer život vam pretvara u cvjetnu livadu, bez brige danju ili noću".

Još je čitao prilično brzo, iako je odavno, poslije samo nekoliko razreda, napustio školu kako bi pomagao majci (oca se nije sjećao - njegova majka nije bila udata, kao što su to bile majke druge djece), a sad je bio posebno sretan što je dobro zapamtio ne samo velika, nego i mala slova, premda je njih sastavljao nešto sporije. Znao je i poprilično računati – nitko nikad nije prevario ni njega ni majku, kad su prodavali ili preprodavali voće, povrće ili razne sitnice, baš naprotiv: s lukavim su se preprodavačima uvijek dobro snalazili, pa su slovili kao dvojac s kojim nema šale i svi su ih na trgovima poštovali, čak su i policajci, iako vjerojatno iz samilosti, zaobilazili omanju, nabijenu, jezičavu ženu s visokim, mršavim sinom koji je oko sebe gledao usredotočenim, idiotski nevinim pogledom plavih očiju.

"Sigurnost za vječnost", ponovio je u sebi, zureći u žuta slova iznad djevojčine glave. Premda nikako ne bi mogao izraziti što te riječi zapravo znače, u dubini bića, negdje u prsima, gdje je bilo tajanstvenije, ali daleko manje mutno nego u glavi, nepobitno je osjećao da je to njezina poruka upućena samo njemu te da mora dugo razmišljati o njoj – ipak je riječ o najvažnijem događaju njegova života – jer tu je riječ o probi, o teškoj, ali rješivoj zadaći, koja će odlučiti...Što? Još nije znao, ali svakako će odlučiti nešto veliko i bitno, što će čarolijom, ili bolje, nastavkom čarolije, koja je započela Glasnikovim dolaskom, preokrenuti baš sve u njegovu životu i darivati ga nečim golemim, najvažnijim...Bio je siguran u to. Nije se naprezao da razumije: sve će to doći samo od sebe, kao onaj mercedes i zato je samo čučao na livadi i s povjerenjem motrio djevojku na zidu. Zasad je to bilo dovoljno i posve ga je ispunjavalo, iako je, u dubini, već nešto slutio, nagađao, usuđivao se nadati...

Ne, da je to netko od njega tražio, nikako ne bi mogao riječima objasniti poruku, možda to nikada neće ni biti u stanju, ali duboko u sebi osjećao je njezinu ljepotu, začudnost, značaj i jedinstvenost, iako je imao vrlo slab pojam i o vječnosti i o sigurnosti. Dakako, sigurnost je značila majka dok je bila živa, a poslije njezine smrti sigurnost se za njega sastojala od ove oronule kuće, jer

majka ga nije posve ostavila: dio je svog bića ostavila u kući, u kutovima, starim ormarima, prisnom polumraku, u svjetlosti što je za vedrina prodirala kroz prozore, u posuđu što su ga njezine drage ruke toliko puta čistile, u cjelokupnom poznatom mu, povjerljivu ozračju, gdje ga je čuvala i bdjela nad njim kad je bezlična, opasna stvarnost zaprijetila prevelikom hladnoćom. Dogodilo se baš kao što je govorila kad ga je tješila, dugo mu, povjerljivo i uvjerljivo šapćući, iako ju je teška bolest već gotovo posve istopila. Dio nje je zaista ostao kao nastavak i baština sigurnosti, dio njezina duha, blagosti, strpljivosti, upornosti s kojom se je dan i noć brinula za njega, radila, zarađivala i to tako uspješno da se sigurnost njihova svijeta kako tako održala i poslije njezina odlaska, nastavljala se po neuništivu zamahu što ga je ona dala, sve je dalje teklo zahvaljujući njezinim poticajima, pa nije gladovao, jer naslijedio je njezine veze s najpouzdanijim i najvještijim preprodavačima, tako da je i dalje bilo najrazličitijih sitnica koje su se dobro prodavale na trgovima, a voće i povrće što ga je ona zasadila oko njihove kuće, a on ga održavao kako ga je naučila, svake je godine još dobro rađalo, kao da je njezina ruka tu, jednako stvarna i učinkovita, iako je postala nevidljiva.

Sigurnost, dakle, ne samo od gladi (povremeno je, uz prodaju i preprodaju, obavljao sezonske poslove za suseljane, a donedavno je bio zaposlen i kao vratar u firmi u obližnjem većem mjestu, pa je i od plaća dosta uštedio, jer potrebe su mu bile male i jednostavne), nego i od usamljenosti, dosade, neke neodređene, ali duboke, vrlo snažne, nemilosrdno izjedajuće zebnje, a da ne bi mogao reći pred čime...pred budućnošću možda, sadašnjošću, pred (ne bi to mogao svjesno definirati) ništavilom, uzaludnošću, polumračnim besmislom oronule kuće u kojoj nije bilo nikakve budućnosti, pred osudom doživotnog bivanja ovdje, u praznini svega oko njega i u njemu, nazovi doma, sela i njegova uma – uvijek istih dana, makar kako ponekad sjajno osunčanih...

2.

Zbog cijelog tog blago rečeno nesvakidašnjeg ozračja u vezi s njom, nije se baš jako začudio kad se, valjda izašavši iz slike, pojavila u kući, a zaprepaštenje i nevjerica nisu izostali samo zato što je, negdje u dubini znao, slutio da je sve moguće otkako je ovdje ta, kao oduvijek očekivana djevojka, nego i zato što se to dogodilo u čudesno vrijeme između sna i jave, pred samo jutro, iako je uvijek poslije bio uvjeren da nije spavao, nego je (mrak, koji i nije bio potpun zbog mjesečine, već se počeo vrlo polako povlačiti), lebdio u stanju polubudnosti u kojemu ga ne bi ni mogao jako zaprepastiti bilo kakav prizor (navikao je na svakakve snove: na jezive more, kao i na tajanstvene, prekrasne, ali često tužne i bolne noćne scene). Djevojka je možda baš i čekala takav trenutak da se prvi put pojavi - nije bilo nemoguće da je sve upravo tako pripremila.

Inače je najčešće *bio* u stanju razlikovati san od jave, noću mu je, iz svijeta neizrecivo boljega, širega i osjećajnijega od stvarnosti, ponekad dolazila i majka, tješeći ga i poručujući mu da je živa i da se on nema čega bojati, neka se ne brine, jer sve je u redu. Čak bi na čelu osjetio i njezin blagi dodir, ali ujutro je uvijek znao da je sanjao, premda je to mogla biti i istina, jer pokojnicima, koji su sada slobodni da idu kamo hoće i mnogo su sretniji, jamačno nije teško ući u naše snove.

Ali ovaj put nikako nije mogao vjerovati da je sanjao, zapravo, *znao* je da nije, a uostalom, često se budio upravo u to vrijeme, jer rano je lijegao, kako ga je majka navikla u doba kad su ih ujutro čekali razni poslovi ili putovanja do trgova na kojima su prodavali. Sjećao se da je, prije nego se pojavila djevojka bio budan i upravo je razmišljao, pred očima su mu se nizale nimalo zbrkane, za san prejasne slike iz njegova djetinjstva i davnih dana igara s majkom ili s rijetkim drugovima, obično s djecom preprodavača s kojima su poslovali, jer seoska se djeca baš nisu htjela (ili smjela) igrati s njim, a njihovo društvo nije ni tražio.

Najprije je začuo tihi šum, koji kao da je dopirao od vrata, a kad je pogledao ukočio se i prošli su ga trnci, jer u slabom je svjetlu mjesečine ugledao vitku žensku pojavu duge kose i u tom je najneobičnijem trenutku svog života odmah nekako znao, shvatio, iako mu shvaćanje nikad nije bilo jaka strana i bolno ga je pogađalo kad su to drugi primjećivali glasno, ponekad podrugljivo, a i ljutito, ako je, primjerice, bila riječ o nekom poslu u kojemu nije odmah bio u stanju sagledati zahtjevnost svih pojedinosti.

Ali sad je shvatio, kao u bljesku munje i ostao je posve nepomičan, sleđen, kao da se boji da bi i najmanji pokret mogao otjerati, razbiti čarobnu sliku. Samo je zurio u pojavu, a srce mu je lupalo kao da je u grlu, pa se uplašio, jer i majka je imala srčanih problema. Činilo mu se da puki intenzitet njegova pogleda rasvjetljuje mrak tako da može vidjeti dobro mu poznate, drage crte mladoga lica i zlatnu boju kose na mjesečini.

Kad je *progovorila,* kad je prostorijom zazvonio njezin ugodno meki, ženstveni glas, ponovno su ga prošli trnci neizreciva uzbuđenja, a morao je priznati i (slatkoga) straha.

- Siguran susret za vječnost - rekla je - sigurnost za vječnost. Uskoro, vrlo skoro. Čekaj...Ali moraš i *ti* nešto poduzeti...

U mraku je napravila nekoliko koraka kao da će prići krevetu, pa mu se srce još više usplahirilo, a usta su mu se posve osušila. Žmirnuo je pokretom što ga nije mogao kontrolirati, čvrsto je zatvorio oči, a kasnije, kad je razmišljao o tome, osjetio je želju da glavom udari u nešto tvrdo kako bi se kaznio zbog tog žmirkanja, jer kad je ponovno pogledao, pojave više nije bilo.

Te se noći nije vratila iako je gotovo bez pokreta čekao i čekao, dok se nije posve razdanilo, a onda je, ustao, izašao pred kuću, u blago zlatnom sjaju jutar-

njega sunca čučnuo je na zelenu travu i dugo je netremice promatrao sliku, razmišljajući o njezinim riječima koje su mu još zvonile u glavi, izgovorene onim očaravajuće mekim glasom (to nikako nije mogao biti san!): "Uskoro, vrlo skoro...siguran susret za vječnost..." A onda: "Ali moraš i *ti* nešto poduzeti."

Što je to značilo, što da poduzme, što bi u cijelom tom fantastičnom razvoju događaja koji ga je toliko nadilazio, uopće mogao poduzeti on koji se nikada nije odlikovao pameću ni poduzetnošću?

No odgovor, ili barem ono što je smatrao da bi *mogao* biti odgovor, došao je brže nego što se nadao. Dok je poslije nekoliko dana, u vruće jutro koje je znojno klizilo prema podnevnom vrhuncu sparine, radio na njivi nekog čovjeka koji je inače dobro i brzo plaćao, nedaleko njega zaustavio se kamion sličan onome koji mu je doveo djevojku, samo što ovaj nije bio plav, nego daleko običniji, sive boje, no dovezao je isto tako veliki reklamni pano, iako na njemu nije sjedila lijepa djevojka, nego su po snijegu i ledu šetali pingvini.

Josip je, uspravivši se, stao kao ukopan, zaboravivši motiku što ju je držao u desnoj ruci, pa je kao začaran gledao kako radnici, slični onima koji su na zid njegove kuće postavili djevojku, skidaju pano s kamiona pa ga isto tako pomno i vješto postavljaju na veliko postolje, jer tu nije bilo kuće, pa će pano kraj ceste morati stajati sam.

I upravo se tada u njemu pojavila (nije "sinula", kao što se obično kaže za ideje, nego kao da se začela negdje duboko u njemu i polako mu se ali sigurno popela u glavu) jedna od najbistrijih i najboljih zamisli u životu, barem otkako su majka i on onako sjajno prevarili pokvarenog preprodavača. Jer pomislio je da bi upravo *to,* taj kamion s panoom, mogao biti odgovor na zagonetku koju mu je djevojka postavila. Ta i kraljevne u pričama postavljaju zagonetke pastirima prije nego što pristanu udati se za njih! Je li to mislila kad je rekla da i *on* mora nešto poduzeti? Možda je to neki njezin trag...

Bacio je motiku i još se više znojeći od napetosti koja ga je obuzela zbog te pomisli, polako je, gotovo sa strahopoštovanjem, kao nekom proročištu, prišao radnicima koji su kuckali po panou.

- Odakle ovo dolazi? – upitao je, a glas mu je podrhtavao, iako se prije nakašljao da bi pročistio grlo.

- Što to? – začuđeno pogledavši dolje upita radnik koji je, stojeći na ljestvama, čekićem lupao po gornjem rubu panoa.

- Te...slike. Odakle su? Odakle dolaze?

- Reklame? Kako to mislite, odakle su?

- Tko ih...pravi? Tko pravi te...slike? – upita Josip, trudeći se da govori razgovijetno i polako kao da se obraća djetetu čija je moć razumijevanja još slabija od njegove.

- Tko ih pravi? Pa mislim, razni studiji.

- Studiji?

- Da, studiji to slikaju, reklamne firme, a onda plakate daju nama da ih prevezemo i postavimo.

- Što su...studiji?

- Pa rekao sam vam: Reklamne firme, uredi u kojima ulickani besposličari ne rade ništa drugo, nego po cijeli dan smišljaju i slikaju reklame, sve što im padne na pamet, a posebno slikaju lijepe cure i za to još mlate silnu lovu. Mislim da nema boljega posla. Evo, na primjer, tu pri dnu je naziv studija koji je napravio ovu reklamu – pokaže radnik, a Josip se polako i sa strahopoštovanjem, kao da je doživio posebno otkrovenje, nagne i slovkajući pročita omanja slova u desnom kutu, upravo ispod pingvinovih nogu: ""Studio Image""i adresu: ulicu i broj u glavnom gradu.

Važna je Josipova osobina bila usredotočena savjesnost pri obavljanju nekoga posla i još si nikada nije dopustio da ode prije kraja radnog vremena, pa je i ovom prilikom, makar kako nestrpljiv bio (u prsima ga je doslovno peklo od grozničava iščekivanja), ostao do zadnje minute, čak je pažljivo pospremio alat, no onda je, ne obazirući se na vrućinu ni znoj koji mu se slijevao u oči, potrčao prema svojoj, dosta dalekoj kući, a kad se, sav zadihan dotrčavši do zida i ljutito brišući peckavi znoj iz očiju, nagnuo da pogleda tko je stvorio njegovu djevojku, jedva je, pritisnuvši šake na usta, zatomio sretni, pobjedonosni krik, koji bi se jamačno čuo do oblaka, no nije ga zatomio sasvim, jer je ispod čvrsto stisnutih šaka ipak izlazilo nezadrživo, oduševljeno mumljanje.

To nije moglo biti slučajno!, zbilja je dospio u bajku koja se nastavljala, puna tajanstvenog smisla što će ga morati marljivo, naporno odgonetavati...

"Studio Image" pisalo je ispod djevojčinih nogu u crvenim sandalama - i ista adresa kao na panou s pingvinima!

3.

Stigavši autobusom u grad dosta je dugo tražio, raspitujući se, a kad je napokon pronašao uličicu, nadesno od široke avenije, dugo je stajao zureći u tablu na pročelju zgrade na kojoj je ukrašenim slovima pisalo: "Studio Image, drugi kat", ne neodlučno, jer znao je da to naprosto *mora* učiniti, pa ni prestrašeno, nego više s dubokom zebnjom i iščekivanjem, a onda je, kako bi se posve pribrao, unatoč vrućini i činjenici da je odjenuo svoj jedini, prilično debeli sako, još dvaput, oznojen, prošetao oko cijeloga bloka, usredotočeno zureći u pločnik pred svojim nogama.

Kućna veža nije bila zaključana, pa je, odlučivši da više ne odugovlači i da mu treća šetnja nije nužna, ušao i pokušavajući ne misliti ni na što kako bi glavu ispraznio od zebnje koja ga je kočila, polako se, korak po korak popeo do prvoga, a onda i do drugoga kata, pomalo se grčevito držeći za rukohvat.

Sudbonosna su vrata bila vrlo bijela, s plavim natpisom: "Studio Image". Pokucao je, najprije prilično bojažljivo, pa jače, a kako nije bilo odgovora, pomalo je drhtavom rukom odškrinuo vrata i provirio unutra. Ugledao je prazni bijeli hodnik s nekoliko vrata sa svake strane. Na prstima je ušao, prišao prvim vratima zdesna i otvorio ih, no bio je to WC. Ali zato je iza drugih vrata ugledao prostranu, bijelo okrečenu sobu sa svjelosmeđim ormarima, a nasred nje je, pred stalkom na kojemu je bilo poveće četvrtasto platno, stajao čovjek u dugoj bijeloj kuti, s kistom u rukama i nešto je pažljivo, sitnim pokretima iscrtavao po platnu poleđinom okrenutom vratima, a trgnuo se kad je, podigavši pogled, u odškrinutim vratima ugledao Josipovu glavu sa zbog sunca i vjetra otvrdnulim, prerano naboranim licem poluidiota koji je s napetim iščekivanjem zurio u njega.

- Da, izvolite? – upitao je čovjek začuđeno, a ruka mu se s kistom zaustavila u pola pokreta. – Tražite nešto?...Mogu li vam pomoći? – dodao je pomalo razdraženo kad pridošlica nije odgovorio, niti se pomaknuo.

- Vi radite...slike? – glasilo je protupitanje, a prilika na vratima ostala je jednako nepomična, znatiželjno se i pomalo zbunjeno naginjući u sobu.

- Slike? – ponovi čovjek u kuti. – Ne razumijem. Molim recite što želite, jer nemam vremena.

- Vi ste napravili veliku sliku na zidu moje kuće: "Sigurnost za vječnost, osiguravajući zavod X. uklanja sve tjeskobe glede budućnosti, jer život vam pretvara u cvjetnu livadu, bez brige danju ili noću" – izrecitira Josip i doda: - S djevojkom u crvenoj haljini s cvijećem i s crvenim sandalama, na livadi kao što je moja?

- Rekli ste "osiguravajući zavod"? – zbunjeno će čovjek pred stalkom. - Da, sjećam se, to je naša reklama, osmislili smo im cijeli marketing. Što je s tim?

- Poznajete li djevojku s te slike? Za taj...zavod sigurnosti za vječnost? Vrlo mi je važno?

- Mirjanu? Ona je jedan od naših modela i na svim je reklamama za tu osiguravajuću tvrtku, kao konzistentno osmišljeni lik. Poznajete li je?

- Da, da...Ne, zapravo ne – napeto je zamucao oznojeni posjetitelj. – Ali morao bih je svakako vidjeti, svakako. Molim vas, recite mi gdje je. Vrlo je važno.

- Zašto? Zašto je želite vidjeti, ako je ne poznajete? – upita čovjek u kuti iznenađeno i sumnjičavo. - Tko ste vi i zašto trebate Mirjanu?

- Nije važno tko sam, ali zapravo *jest* važno i hitno...Nešto što mogu reći samo njoj. Samo će ona razumjeti. *Moram* razgovarati s njom. Molim vas recite mi gdje je.

- O čemu to morate razgovarati? Tko ste vi? Ili se predstavite i govorite suvislo, ili odlazite, jer vrlo sam zaposlen, kao i svi mi ovdje.

- Znam, ali i ja imam važnog posla, jako, jako važnog – uzrujano će posjetitelj, drhtavim glasom. – Moram je nešto pitati, doznati nešto...što ne može čekati, a samo mi ona to može reći. Mislim da me je...pozvala.

- Mirjana vas je pozvala ovamo? Jako sumnjam u to. Hej, Mirjana! - poviče odjednom čovjek u kuti, ne okrećući glavu.- Jesi li ti odgovorna za ovo...za ovoga?

A onda se dogodilo, počelo se događati ono što će mu se najprije činiti strašnim, proturječnim, besmislenim i posve poraznim, što će u njemu najprije izazvati užas i ne samo razočaranje, nego posvemašnji gubitak vjere u ono malo zdravog razuma preostaloga u njegovoj glavi, ali i u cijelom kaotičnom svijetu koji se mogao tako brzo, grubo i potpuno promijeniti, u trenutku bez traga poništivši sve svoje dotad suptilne, a značajne i smislene nagovještaje, no kad je poslije sve dublje, opsesivno razmišljao o tome u sigurnoj tišini svog jedinog utočišta, trošne kuće kraj ceste, sve mu se polako pojašnjavalo, počeo je postupno razumijevati duboko značenje svega što mu se i *zašto* mu se dogodilo: da bi mu se otkrila bitna, tajna razlika između onoga što se samo čini da je naš život, između izvanjskoga, hladnoga i naoko besmislenoga - što nikako nije mogao shvatiti, ne samo zato što je imao "slabu glavu", nego zato što je ovaj svijet i inače neshvatljiv - i onoga pravoga, u dubini, što moramo tražiti svim snagama koje nam često nedostaju, pa su mu zato i objavljeni ti, upravo za njega iz boljega svijeta određeni događaji i ta djevojka...

Jer kad ju je čovjek za slikarskim stalkom pozvao došla je, pojavila se na otvorenim vratima susjedne, s ovom povezane prostorije, a ugledavši je, zavrtjelo mu se u glavi, premda to *jest* i *nije* bila ona. Dakako, učinila mu se ista kao na slici: duge, raspuštene, valovite zlatne kose, plavih očiju i tako posebnog oblika usta, iako se sada nije smiješila, a čak je bila odjevena u sličnu laganu, no još ljepšu, ružičastu, gotovo prozirnu haljinu.

- Da? Što je, što se dereš? Radim! – upitala je, a glas joj nije bio očaravajuće mek i zvonak kao u njegovom snu, nego mnogo oštriji, hrapaviji, grublji.

- Ovaj tvrdi da te pozna. Došao je k tebi – obavijesti je čovjek u bijeloj kuti. - Poznaješ li ti njega? Čini se da mu nisu sve koze na broju.

Djevojka iznenađeno pogleda Josipa, a na licu joj nije bilo ni traga one miline i prisne dragosti kojom je, kao da dolazi s drugoga svijeta, zračila sjedeći na zidu njegove kuće. Baš suprotno – izraz joj je bio tvrd i nestrpljiv, kao i glas, što je posve mijenjalo i nju i cijelo ozračje oko nje, iako je tjelesno bila ista.

- Onoga? Ne, ne poznajem ga, nikad ga nisam vidjela. Izgleda li ti on kao netko koga bih poznavala?

- Kaže da traži tebe – ustrajao je njezin kolega – da si ga ti pozvala ovamo. Jesi li?

- Ja ga pozvala? Ni govora! Rekla sam da ga nikad nisam vidjela. Možda je opet kakav manijak. Otjeraj ga. U ovu rupu može ući tko se god sjeti!

Okrenula se da ode, a tada se Josipova ukočenost odjednom razbila. – Ne! – povikao je, pritrčavši joj. – Sjeti se, itekako se poznajemo! Siguran sam da to nije bio san, pozvala si me, rekla si da i ja moram nešto učiniti! Eto, učinio sam, došao sam! Mislim da znaš koliko sam te gledao, dan za danom, na zidu kuće! – Kad ju je molećivo uhvatio za ruku snažno ga je odgurnula i pozvala neko ime (- Pomozi mi, vidiš da je lud! – povikala je uplašeno), a iz susjedne je prostorije dotrčao snažni, mlađi, plavokosi čovjek i spretno, u čvrsti stisak uhvatio došljaka koji je, našavši se u nesmiljenu zahvatu, posve nesuvislo vikao nešto o snu, Glasniku, zidu kuće, o tajanstvenom planu, a kad se stisak pojačao i kad ga je plavokosi pokušao grubo izgurati iz prostorije, tako se bacakao da su se i Josip i njegov napadač stropoštali na pod, no plavokosi je bio pribraniji i okretniji, pa je brzo skočio, uhvativši protivnika u još jači zahvat koji je gušio.

U pomoć mu je priskočio i kolega u bijeloj kuti, pa su obojica u hodnik izgurali bukača koji je sad već bio posve izvan sebe i tako se koprcao, očajnički se nastojeći osloboditi i vratiti djevojci, da je triput pao dok su ga vukli prema izlaznim vratima (-Zovi policiju, brzo! – u jednom je trenutku plavokosi viknuo Mirjani), a svaki put su ga podigli, što za ovratnik, što za kosu i napokon ga tako gurnuli kroz vrata na stubište da se, otkotrljavši se, u zadnji čas zaustavio na rubu strmih stuba i tko zna kako bi prošao da se je skotrljao dolje.

Zalupivši za njim bijela vrata, odmah su ih iznutra zaključali, pa je uzalud tresao kvakom, očajnički, plačnim glasom vičući da ga puste unutra, jer mora izvršiti ono što su mu zadala bića s drugoga svijeta i da oni unutra još ništa ne razumiju, ali će im on sve objasniti.

- Policija samo što nije stigla! Onda ćeš njima objašnjavati kako si napao Mirjanu, manijače!Baš će ih zanimati! – povikao je glas s one strane vrata i to je bio jedini odgovor. Kako nije volio policiju još od vremena kad je s majkom preprodavao po trgovima, sišao je niza stube, izašao na ulicu i očajno gledao gore, u prozore na drugom katu, no kad je, okrenuvši glavu, vidio da se iza ugla pojavio policijski auto pobrzao je na sigurnu udaljenost s koje je motrio kako dva policajca izlaze iz automobila i ulaze u kuću gdje je bio "Studio Image".

Sav se tresao i jedva je koračao, ne znajući kamo da pođe. Ukočenim je pogledom zurio pred svoje noge koje su se srećom automatski pokretale i nisu ga izdale iako su klecale, a hodao je pognut kao da mu se na leđa srušio cijeli njegov, dotada nade puni svijet.

4.

Danima je i noćima razmišljao o tome, isprva gotovo ne izlazeći iz kuće. Više nije znao što će sa sobom, kako da nastavi živjeti, no onda je, iznenada, u tom posvemašnjem unutrašnjem mraku počelo začudno svitati, javila se vrlo slaba svjetlost, kao vani u najranije jutro, no isto se tako neporecivo pojačavala. Najprije je samo slutio nešto vrlo nejasno, daleko i mutno, što se počelo pomaljati iz dubine kroz svu bezizlaznost, očaj i izgladnjelost, no postajalo je razumljivije, jasnije, polako je i s mukom, prihvaćao, shvaćao, jer još nikada nije tako duboko i intenzivno razmišljao o tako važnim stvarima. Da, počeo je shvaćati nešto tako važno i neobično da je sumnjao da bi sam, u svojoj sporoj glavi, mogao doći do toga. Bit će da mu je to netko ulio u misli, objavio mu – jamačno ona bića koja su i pokrenula sve te događaje. Jer napokon mu je sve postalo tako jasno kako mu dotad ništa nije bilo, možda zato što mu nikada prije ni do čega drugoga nije bilo tako stalo.

Pa naravno...to *nije* bila ona! Djevojka koju su zvali Mirjana zapravo nije imala ništa zajedničko s ljepoticom sa zida kuće i iz sna, iako su možda tu Mirjanu i slikali za taj prizor. Ali to je bilo sve – samo Mirjanino tijelo! Na slici je inače bio duh sasvim druge djevojke, iz drugoga svijeta koji je postojao unutar i iza te slike, a naša se kaotična stvarnost s njim nije poklapala. Mirjana koju je vidio u onom studiju nikad mu ne bi bila u stanju predati onako važnu poruku: "Sigurnost za vječnost...", niti bi bila u stanju reći, u njegovu snu: "Siguran susret za vječnost. Uskoro, vrlo skoro". Ne bi ni znala ni mogla doći u njegov san, a nitko je ne bi ni odabrao da prenese takvu poruku. Ne, Glasnik nije došao od Mirjane iz studija, nego...

Dakako! Slika je nekako bila svijet za sebe, drukčiji, širi i dublji, beskrajno tajanstveniji, obraćao se nama, onome što je zaista duboko u nama i prirodno je mogao primiti naše osjećaje, poznavao ih je i razumijevao, a nije bio okrutan ni hladan kao sve oko nas. Bio je siguran, znao je da postoji širi, od ovoga mnogo stvarniji neopipljivi svijet tajnih slika koje nas razumiju...

Odjednom je, nakon dugog vremena čilo ustao iz kreveta, izašao iz kuće, čučnuo na livadu i dugo, je pozorno motrio sliku, a što ju je duže gledao bio je sve uvjereniji, sigurniji, sve se zaista razjašnjavalo. Onda se prvi put u nekoliko dana dobro najeo, pa čak se od sreće i napio.

Ovaj se put *uopće* nije začudio kad mu je došla, ne u san, nego u onu tajanstveno rubnu, neopisivu ranojutarnju javu koja kao da je otvarala prolaz...nekamo drugamo. Ni sada je nije posve razaznavao, ali ponovno je *znao* da je pojava na vratima, u polumraku, upravo ona. Najprije nije mogao izustiti ni riječ, jer zapljuskivali su ga i prožimali jako valovi sreće, gotovo do suza, a onda poviče:

- Tamo u studiju...to nisi bila ti! –Ti si slika!

- Naravno – odgovorila je onim dragim, mekim, melodičnim glasom. – Drago mi je da razumiješ. Ja nisam ona djevojka, samo mi je u jedom trenutku posudila tijelo, kako bih mogla...postati...pojaviti se. To je sve.

- Ona je odavde, a ti si...iz svijeta slika...– polako je donio vrlo važan zaključak.

- Tako je. Ona nije ništa, pa zato ni ne razumije. Slike su istinske, one su poruka koju, nažalost, malo ljudi potpuno shvaća.

- *Ja* razumijem – ustvrdi on, a onda upita, pomalo sa zebnjom: - I dalje ćeš dolaziti?

- Naravno. Dolazit ću i ovako, a bit ću i u slici, stalno.

- Bio sam tako sam – provali iz njega naglo i iskreno. – Tako jako sam – a bio je posve siguran da ona razumije što je sve stavio u te jednostavne riječi.

- Više nisi sam, a nećeš ni biti. No još moraš mnogo toga shvatiti.

- Molim te, reci mi, sve mi reci, razumjet ću, potrudit ću se!

- Ne sada, ali kako sam rekla, još ću dolaziti. Više se ne boj.

- Ne bojim se, ničega više...

Bila je to istina. Više se neće bojati, barem nikada više tako jako ni trajno, ni prazne kuće, ni svoga života s uvijek nesigurnim sutra, ni svoje, ponekad opasno prazne glave, ni ruganja, ni grubih preprodavača – suparnika, ni samotnih noći, ni jutra, ni smrti, a ni toga da će se jednom posve i nepovratno slomiti, tako da mu više neće biti spasa, kad bude mislio o svim tim teškoćama, a i o majčinim posljednjim, bolnim i nesretnim danima.

Više se nikad neće tako jako bojati *ničega,* jer uvijek će se sjećati kako je te noći, kad mu je naviješteno nešto vrlo tajanstveno, divno i samo njemu namijenjeno, ležao posve mirno, sigurno i sretno, da – sretno, strpljivo čekajući prvo jasno svjetlo i prvu pjesmu ptica u okolnu zelenilu i u vedrinama nad kućom...

Sad tek stojim

Sad često dugo stojim i gledam u daljinu
za nečim divnim i bliskim
što ondje negdje zauvijek je otišlo,
nestalo, vratilo se iskri
u jezgru nepovrata...

A bilo je tu i svakako je,
svakako trebalo ostati,
jer čekalo je samo na mene,
da to obučem, da se u svoje najčistije
odjenem središte,
da kuću od toga sagradim,
konačni, oduvijek mi predodređeni,
najprisniji dom.

Tragično je što sve sam to tek naslućivao,
nikad pravo upoznao,
ni uspio zahvatiti,
a sad to više nikad,
nikad više neću ugledati,
za me rasprostrijeto!

No najgore je što ne znam
ni što je to zapravo bilo!

Sad često nepomičan gledam u daljinu
za nečim jako, jako blagim,
bitno izgubljenim, posljednje zlatnim,
što sjajni je ostavilo trag –
otiske stopa kasnopopodnevna zlata
do visina jesenjih krošanja...

Sad često stojim i gledam daljinu,
razdijeljen, odijeljen i sam,
napokon posve sam,

u jesenje, primjerice, kasno popodne,
sred posljednjih zlatnih odsjaja sam,
često stojim i gledam daljinu,
stojim i posve nepomičan, dugo,
dugo gledam nekamo u daljinu...

Tko još?

Tko je još iz stanja slave u stanju
iz središnjih krajolika dozvati
središnje čarolije spoznajnih slika,
modrinama ugođenim strunama stiha
ključne arije vinuti rukom
još moćnom od osjeta, majstorski
neomlitavjelom od posivjela srca?

No možda najdublje nam, najosjećajnije, bitno glazbeno
zauvijek ostane skriveno u plesu ti, vjetre,
oko jednom nam konačnih ruševina,
u nikad dohvaćenu ishodištu jutarnjih visina,
duboko u moćima tragično zaboravljene,
prekrasne, neshvatljivo opsjedajuće knjige,
ili u najkrvavijem srcu u mračni,
u beznadno niskooblačni dan,

u posljednjim, ludo zaludnim ekstazama
napokon posve ostavljenoga,
nad prebolno nestalom, prem nekad
spasonosno nam dohvatljivom obalom
gdje sunce sad posve samo zalazi
u sliku napuštena iskona,
il opet – u najkrvavijem srcu u mračni,
u beznadno niskooblačni dan...

A s druge strane,
možda jednom netko nepobitno otkrije
da srce je našega svijeta zapravo oduvijek pusto,

da je ionako oduvijek prazno
od ikakve značajnije tajne,
da je i naše najtiše, najviše, najdalje
samo još jedna slijepa ulica,
a i najbolje, navodno iskupiteljsko pjesništvo
zapravo samo još jedan jalovo izjedajući,
posve uzaludan trud, nerazumljivo uporni,
nezadrživi, razorno očaravajući
hod samouništenju...

Mogućnost

Gitara napuštena na klupi sumračna vrta
- mogućnost da tamna razlistalost
ipak potone u nekakvu bitnost,
u trajnu tajnu oblikovanja osjeta...

Josip SANKO RABAR

Čežnja za nebom

(*O pjesništvu Ive Čuvalo*)

Iva Čuvalo rođena je 1970. godine u Zagrebu, gdje završava srednju jezičnu školu i studira engleski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Od četrnaeste godine objavljuje pjesme, lirske meditacije i članke u raznim revijama i godišnjacima kao što su "Marulić", "Danica", "Kršni zavičaj", "Ognjište", "Majka" i "List mladih MI". Neke njezine pjesme prevedene su na slovenski jezik. Objavila je zbirku pjesama "Rasanjene ptice" u izdanju HKD sv. Jeronima 1994. godine.

U listu "MI" objavljuje lirske meditacije, od kojih je znatan dio prigodne naravi. Izlaze za Božić, Korizmu (Križni put), Uskrs, Dušni dan itd. Pisane su na način pjesme u prozi u kojoj se prepleću opća mjesta, patetika i izvoran izraz. U crkvenu tematiku ulaze i uspomene iz sretnog djetinjstva, "na čijem dnu leži tajna tuga". Iščekivanja puna nade: "grčevito čuvam posljednje spone što me vežu s prošlosti, slijedeći znak svoje Zore ja ću čekati, bit ću spremna tog jutra"; nemiri mladenaštva, ranjivosti...

Na božićnu temu filozofira uz Jaslice: "U vrtlogu tisućljeća isprepleću se ustrajno Radost i bol, kolijevka i Križ uranjaju neprestano u svijest Čovjeka kao ovozemaljski predznaci uskrsnuća.." Ili upliće, čak, aktualni domovinski rat i prognanike: "zatvorena vrata toplih svratišta i beskrajne kolone na cesti..." Križolik i društveno kritičan Božić. Na Dušni dan spominje Herode našeg doba koji su "pretvorili ovu lijepu zemlju u golemo borilište nevidljive arene: svaka cesta i trg, svaki dom postaje mučilište. Ne idemo više smrti u susret. Ona je došla k nama i živi s nama u svakom udisaju bdjenja i sna." Korizmene teme i križni putovi još više naglašavaju patnju i ranjenost ljudske egzistencije. Krajolici Svete zemlje, posuti srebrnim maslinama i sjenama čempresa, Dalmaciji duguju slike.

Premda teži miru "u zagrljaju Boga", čežnja za susretom je nemoćna, svi će ljudi nestati, "ali Bog će znati svakog od njih i nijedan neće biti zaboravljen". (*Neću plakati*)

Nerijetko se obraća Bogu: "Veliki Bože, slušaj kako kucaju pritajena srca ispod tamnog pokrivača zvjezdanog svemira!" (*Pred jaslicama*)

Križni put može sadržavati tanahne, nijansirane i složene duhovne doživljaje: "Samuje moja duša u studenoj utrobi kamena. Tama miluje zaspale vjeđe i tišina opija sluh." "Ostali su sami, djeca prestrašena pomrčinom uma, i motrili smrt." "Ovaj mir, pun čekanja, razdražuje misli nestrpljenjem." (*XV. postaja*)

Ili: "moćnici pletu trnovu krunu oslijepjeloj Pravednosti". "Gdje je Bog?", "klonula duha, mnogi će sjesti u sjenu Zlatnog Teleta". (*Križni put*)

"Ravnodušna šaka vojnika trga ogrtač s izmučena tijela. Sa svih strana dolaze znatiželjni motriti raspeće. Njihove bezobzirne oči zadiru u svaku ranu, procjenjuju svaku krvavu kap i sa sigurne udaljenosti gledališta prosuđuju bol. Onima koji stoje u Areni Smrti, oduzeli su čak pravo na stid." (*X. postaja*)

"Više ničeg nema između nas i Neba." "Ovaj nas je Križ uzdigao iznad Straha i Boli i Mržnje." (*XII. postaja*)

Šteta je tolikih suvišnih velikih slova na početku riječi! No, premda su te njene meditacije pune slabih mjesta, ipak se pojedini pasusi uzdižu do razine poezije u prozi. Trebala bi više njegovati svoj talent, čistiti se...

Nad slabijim, prigodnim i improviziranim proznim meditacijama Ive Čuvalo odskaču vidljivo njene pjesme u stihu iz zbirke "Rasanjene ptice", izdane od HKD sv. Jeronima, u Zagrebu 1994. godine. Sažetije, iskrenije i čistije.

U njima se otkriva kao pjesnikinja kršćanske duhovnosti i neoromantičnog poetskog platonizma, odnosno drevne religijske čežnje za slobodom od ograničenja ovog svijeta. Lirska i misaona, krhka, lomna i uspaljenih vizija.

Nemir

O, kad bih mogla rastvoriti svoje tijelo,
nemoćno razapeto težinom vlastita praha,
i ostaviti ga!
Tek tako.
Kad bih mogla već jednom razlomiti,
poput leptira,
ovu nelijepu čahuru što me guši
i sunuti visoko,
k zvijezdama!
Moje se poludjele misli otimaju
bešćutnu razumu
žudno grebući zidove nevidljive tamnice,
vapeći slobodi,
koje nema.
Srce se otrovalo nestalim vremenima
i u njem sad luduje bezbroj drugih,
svako jednako tražeći svoje beskrajno pravo.

Duh se pobješnjelo propinje,
teži iza zabranjenih granica
i boli me.
Zlikovac!
Želim se rasuti vremenom,
želim se razliti prostorom,
a ne mogu.
Ne mogu.
Zašto si me,
predobri Stvoritelju,
u noći moga rođenja
obdario tim ljutim,
tim divljim nemirom?

Biblijska simbolika (tjelesni prah i razapetost), platonistički (i katarski) bijeg iz tijela, simbolika uskrsnuća i preobrazbe, drevne, jetke i bolne slike ("razlomiti, poput leptira, ovu nelijepu čahuru što me guši i sunuti visoko, k zvijezdama"), to je prastari religijski pjev obojen kršćanskim križem i ženskom krhkošću. Bolnim slikama čezne rastvoriti se i razlomiti, slikama roditi u transcendenciju, žrtvovanjem tijela, potaknuta duhovnim erosom za nadsvijetom slobodnim od zemaljskih ograničenja. Kao i kod Platona i katara, tijelo je tamnica, no ovdje nije riječ o nekakvom nekršćanskom krivovjerju, ovo je poezija koja simbolima izražava nesvjesne porive naravne religioznosti u svakom ljudskom biću, čežnju za čistom transcendencijom i potpunom slobodom od svijeta. S one strane svakog tumačenja (pravovjernog ili krivovjernog) simboli se otvaraju beskonačnosti, nesputani misaonim sustavom, otvoreni svim suprotnostima, ostavljaju tajnu tajanstvenom, čežnju nikad do kraja istumačivom.

Ipak, takva čežnja za slobodom je tragična, jer potpuno izvansvjetske slobode na ovom svijetu nema. To su poludjele misli, čežnja neostvariva u ovozemlju. *Eros* koji priziva *thanatos*. Razum je bešćutan, vjera je luda. Ako je tijelo tamnica, ako su ograničenja tjelesnog svijeta tamnica, onda na ovom svijetu i nema slobode.

Sjajno opjeva onostranost koja nije prazna i apstraktna, i nije lišena vremena. Naprotiv, eshaton je punina svih vremena. Tužno je živjeti samo u jednom vremenu i prostoru, lišen ostalih. Riječ je o iskonskoj nostalgiji. ("Srce se otrovalo nestalim vremenima i u njem sad luduje bezbroj drugih, svako jednako tražeći svoje beskrajno pravo.") Teži vječnosti u kojoj sva vremena supostoje i svako od njih ima beskrajno pravo da bude tu. Nemoguća i neispunjiva čežnja dokle god se nalazi u određenom vremenu i prostoru. Bolno zapriječena, osuđuje taj erotični duh. ("Duh se pobješnjelo propinje, teži iza zabranjenih granica i boli me. Zlikovac! Želim se rasuti vremenom, želim se razliti prostorom, a ne mogu. Ne mogu.")

Simbolika se koristi (za razum nepomirljivim) ekstremima (panteističkim aluzijama i platonskom onostranosti) da bi izrekla neizrecivo. Nemirno je srce naše dok se ne smiri u Bogu, rekao bi Augustin, a kako je sve tamo, tko to zna? Nije bitno razlijevati se prostorom i vremenom, bitno je ljubiti, pa ako ljubavi nedostaje što će nam sav prostor i sve vrijeme? Na kraju se obraća Njemu: "Zašto si me, predobri Stvoritelju, u noći moga rođenja obdario tim ljutim, tim divljim nemirom?" Upravo zato da mu se obrati? Čitava pjesma dobiva kršćansku poentu.

Riječ je o iskonskoj čežnji u čovjeku, o duhovnom porivu za ljudskim bitkom, religijskom, umjetničkom i filozofskom porivu umah. Doživljaj takvog autentičnog zavičaja najčešće je vezan uz nostalgiju za djetinjstvom i njegovom nevinom i punom egzistencijom. Ali i za Kristovim obećanjem besmrtnosti. U pletenju simbola Iva priziva u pomoć i bajku i san.

Prag moje duše

Prag moje duše
još čuva
nevinost morskoga vala
i kliktaj ptice.
Vedrinom cvijeta
otimljem bezumlju
sjeme ljudskosti.
Kroz san mi dolaze
gorske vile
i drevni kraljevi.
Ne boj se,
kažu:
Nećemo umrijeti!

Prag duše kao trajno jastvo, vlastitost. Izvorno je čovjek nevin (više Platon i Rousseau nego teologija istočnog grijeha). No zaista, nevinost čovjek najviše doživljava upravo u djetinjstvu.

Iva "vedrinom cvijeta otima bezumlju sjeme ljudskosti" poput Franje Asiškog, poput pjesnika zenskog buddhizma; ljepota malih bića otkriva tajnu postojanja, razlog što postojimo, um svemira. Sve je simbol neizrecivog, darovanost svijetom i cvijetom. "Nećemo umrijeti!" kaže bajka, kao i evanđelje.

Religijsko-filozofska čežnja za transcendencijom zrači iz mnogih Ivinih pjesama.

Ivani

...
i ti, i ne htijući
ruke pružaš nebu
kao usplahirena ptica
...

Platonova duša-ptica koja svojom (nad)naravi nužno teži idealnom svijetu.

Pa ako je kod Ive bitan nemir za onostranošću i čežnja za puninom mira, i ako je u toj okrenutosti vlastitoj nutrini (i egzistenciji) baštinik europskog duha, nije čudno što kod nje možemo naći, pored lirske intimnosti i otvaranja simbola bitku, pored zenskog zrenja prirode, također misaonu poeziju, pa čak i filozofirajuće propitivanje smisla života.

Pitanje

začuđena igrom slučaja
ili Sudbine.
pitam se ponekad
nisam li se i ja rodila
u dan tuđe smrti?
I ne rađamo li se svi mi
u tolikoj boli
upravo zbog tuđeg umiranja?

Filozofira, čudi se slučaju ili sudbini, propituje smisao patnje, povezanost rođenja i smrti, a simbolički se naslućuje ista metafizička Vlastitost iza svih duša. Izrazito misaona poezija.

Može li more

Može li more sanjati
meka polja, široka, tajanstvena,
i mirisne krošnje rascvjetalih jabuka?
Može li školjka slutiti
da postoji nebo,
tako toplo, beskrajno i darežljivo,
u bijesu divlje, okrutno
i uvijek nestalno
kao srce čovjeka?

I može li čovjek svoju dušu
iznijeti pred sunce
i prostrijeti na vjetru Istine
da vlastitim očima
pogleda ono
što u njemu bijaše skriveno
i pronađe ono
što nije ni slutio da ima?

Propitivanjem joj često propuhuje čežnja za dalekim, egzotičnim i nedostupnim, za premošćivanjem provalije postojanja. Promišlja život. Gdjekad manje opjeva život, a više diskurzivno "filozofira", što ubija poeziju. Oskudnost simbola i suvišak razumske konstrukcije rezultira slabom pjesmom. Očarana je gledanjem u vlastitu unutrašnjost, tajanstvenu i tamnu. Nagnuta nad vlastiti bunar, egzistencijalno propituje sadržaje njegove nedostupne dubine.

Filozofirajući pjevom u "oskudnom" dvadesetom stoljeću pjesnikinja ne može izbjeći metafizičku glad i tjeskobu egzistencije.

Prosjak

Ruka ukočena
poput grane mrtva drveta.
Nečist je dlan otvoren
za čitanje jedne sudbine.
Usne šute dok glad razdire.
Krik. Nečujan
proklinje.

Introspektivna egzistencijalna mučnina. Reflektiranje vlastitoga pisanja: "Nečist je dlan otvoren za čitanje jedne sudbine." Pisanje je samoogoljivanje. Usne šute dok glad razdire. Proklinje nečujan krik. Duboka tjeskoba egzistencije, nevidljiva duhovna glad. Unutarnji duhovni krik kojega je površina duše često nesvjesna.

Jasno je da se tu onda može naći pjesma otuđenja i postvarenja.

Kroz grad

Pločnici posuti
bojama noći,
tramvaji voze
kišobrane.
Umornim ulicama nudim
korake
otete besmislu izloga.
Za stolovima kavana
umjesto ljudi
nalazim stihove.

Ljepota urbane pustoši, ljudi-stvari, otpor besmislu, težnja, kretanje, hodočašće smislu, k razlogu da se podnese patnja. Pa i samo pjevanje poraz je naspram autentična življenja. Nadomjestak.

Tako Iva opjeva duhovnu patologiju i svijest o smrti. Grijeh i smrt iz rakursa kršćanske egzistencije.

Oko nas

Oko nas, u noći,
umorna lica ljudi osamljenih
na svojim putovima do vječnosti.
Trag bolesti u našim mislima.
Oko nas u noći,
tuga prolaznosti.

Tjeskoba prolaznosti i duhovna čežnja za vječnošću, mučnina egzistencije i svjetska bol, grešne strukture, otuđenje, osamljenost.

Za tebe

Nebo
probodeno zvonicima;
slavoluk ruža
nad mojim stazama.
U zemlji spaljene nevinosti
za Tebe gradim
tvrđavu Ljubavi.

Nesavršena religioznost probada, ranjava egzistenciju, probada čavlima Boga-nebo, ovaj svijet spaljuje (*auto da fé*) nevinost.

Tu je i Franjina nježnost prema malim stvorovima.

Golubica

Ležiš tu, na cesti,
slomljenih krila.
Perje je tvoje posuto
crvenim cvjetovima.
Oni koji ti uzeše život
prolaze,
i ne plaču
za tvojim gugutom.

Ubojstvo golubice kao znak bešćutnosti svijeta. Plače nad žrtvama bešćutnosti svijeta. Nad malom životinjom, simbolom života i duha.

Zbirka "Rasanjene ptice" nije lišena pjesama društvene tematike, odnosno, nostalgije iseljenika za domovinom, prelomljene kroz prizmu vlastitoga djetinjstva. (*Uspomeni fra Ljube Čuvala*, *U mojim očima*, *Emigranti*)

Emigranti

Pjesme su Vaše
srebrena kiša
u noći tuđega grada:
milosne kapi

što skližu niz lice
dignuto u kriku.
U nekoj od njih
možda još živi
golem križ
i tisuće svijeća
zapaljenih u očima
moga djetinjstva.

Čežnja za domovinom i nostalgija za vlastitim djetinjstvom za emigranta su jedna te ista nostalgija.

Poetska mistika Ive Čuvalo simbole otvara transcendenciji, obratima i paradoksima, anagoškim vizijama i analogijama bitka. Zvijezda na nebu simbolizira dušu koja na zemlji još teži ljubavi.

Možda

Možda ćeš razumjeti ako Ti kažem
da je iz ranjena sunca potekla tama
i da je zvijezda, što treperi crnim nebom,
davno pala.

Možda ću Ti reći
zašto su mislima mojim sprežena krila
i zašto se moja jutra bude umorna.

A možda ću se ipak
i dalje
bez razloga smiješiti.

Simbolika duhovnih obrata, uspona i padova (Sunce, ako ne žari svjetlo, isijava tamu), implicitna i nenametljiva kršćanska simbolika kao opće mjesto zapadne kulture, gdjekad tek očišćena i sažeta.

Temeljna je sreća dublja od svakog razloga, nezaslužen dar.

Na Božić

Nad gradom bdije
komad mjeseca
kao razbijena kugla od zlata.
U sobi miris borovine
i zelena pšenica.

Kad utihne molitva
gasit ćemo svijeće
kruhom i vinom.

Mjesec je nakit na kozmičkoj božićnoj jelki, mikrokozmosi su makrokozmos. Pjesma je to o molitvi i otajstvu. Inverzija simbolike: euharistija je simbol svakodnevna življenja, svakodnevna kruha i vina. Dok su kruh i vino simboli euharistije.

Tu ima pjesama krajnje jednostavnih i sažetih, malih gotovo poput haikua:

San

Ljeska se grad
poput srebrne ribe
zaspale pod lopočem
u močvari noćne tišine.

Malo simbolizira veliko, nešto mračno i negativno vreba u pozadini, prepleću se dobro i zlo, lijepo i ružno, u konkretni i tajanstveni čvor života. Ugođaj pun ljepote. Drevne, a, ipak, izvorne slike, jezgrovite i upečatljive.

Ljudska je egzistencija krhka i lomna, vječna i smrtna, onoliko veličanstvena koliko i ugrožena.

Obećanje

Trske
koje nećeš prelomiti
ostaju prepuštene
nježnosti
oluja.

Opjeva žensku ranjivost i uopće ljudsku lomnost pred Bogom i svijetom. Dvosmislena i paradoksalna čežnja za lomom. Bolje je biti prelomljen od Boga nego od bešćutnih slučajnih oluja ovog svijeta.

Odlazak

Tamo daleko,
kuda teče ova nemirna cesta,
šušte preplašene šume
i beskrajna polja tame
čekaju na nas.

A iza nas,
anđeli čuvari
dalekoga djetinjstva:
blagoslov oca,
molitva majke
i jedna zvijezda
na olujnu nebu.

Čežnja i slutnja, uživanje u neizvjesnoj budućnosti. Život je tajna puna strahota i divota. Transcendencija je tajna. Utočište Boga, dobrote i ljubavi, tajna je nad tajnama.

Podne

U beskraju zlatne pučine
umorila se jedra golublja
na jarbolima krhkih brodica.

A iza zida, u zelenoj sjeni
cvrčak
zanesen dozivlje svoju dragu.

Sućutno doživljava životinje, mala krhka bića koja su i simboli ranjive ljudske egzistencije. Pučina je beskraj transcendencije. Čarolija života samog. Mala bića i male stvari simboliziraju svemir i cjelinu života kao u haiku-u.

Tajna divna i strašna.

Rasanjene ptice

Rasanjene ptice divlje
plaču nad razbijenim mjesecom.
Mračne sjene lepršaju
bolno u glavi.
Jeza izbija iz skrivenih izvora,
u zgusnutu zraku drhturi strah.
Bijes bubnja u očima.
Udari čekića
odnose razloge.

Oslobođen duh se izdiže
iz bezvoljnosti tijela
i odlazi.

U san.

Buđenje i gubitak poetskog (pravog) zavičaja duše.

Duša kao krilato nebesko biće (Platon) traži san kao bijeg od ovozemnosti. Egzistencijalni strah, strahota otajnog, na granici sna i jave, zebnja i nelagoda, strah pred promašenom egzistencijom.

Sumnja

Svilena jutra usnula grada
ne mogu otjerati
prestrašene oblake
iz mojih očiju.
Ne mogu uhvatiti
rasplamsale snove
nemirnim rukama srebrene zore.

Čudne su ptice
savile dom
u mojim mislima.

O, čuješ li,
Bože,
zanijemjele moje molitve?

Sumnja, egzistencijalni strahovi, pomućena transcendencija. No, vizija je složena od zebnje i ljepote. Jedinstvo suprotnih čuvstava i ambivalentnost konkretnog doživljaja.

Uistinu je bitno samo ono što nije dohvatljivo i predručno: egzistencija i apsolut. To u pozadini pjeva filozofski kor i obzor, premda pjev ne filozofira. Lirska ali i misaona poezija. Ptice su molitve, duša koja moli-leti. Ono jedino bitno je Ljubav.

Buđenje

Psi na tragu
Bijelih Karavana,
vihor riječi
prosutih
uzalud
na putu kroz
Perivoj Sjena

Slutim
buđenje Ljubavi.

Psi laju ali karavana prolazi. Uzaludne su riječi u nedostatnoj povijesnosti, u svijetu privida koji ima uši a ne čuje. Sve je privid osim Ljubavi (Istine). Premda egzistencija slabi i zbilja nestaje, premda se postvaruje ljudskost, ipak je ostavljena mogućnost nade. Za ljubav.

Čežnja za transcendencijom priziva Boga.

Noć

Nebo je tvoje
kao svila
vezena rukom divova

Kome se obraća? Obraća se Bogu. Slavi svemir Stvoriteljev i Stvoritelja. Slike drevne i jetke.

Nerijetko je Bog opjevan inkognito, simbolika nije deklarativno kršćanska, već religijsko-poetska, mitsko-simbolička.

Čežnja

Sakrilo se daleko nebo
u moje prozore
i motri sad
ptice uznemirene
kako ga traže
uzaludno
razgrćući svilenim krilima
zagrljene oblake

Rastopilo se sunce
vatrom ljubavi
tamo gdje ga ne mogu
dotaći moje oči
uhićene
ljudskim pogledom

Čežnja za dalekim Bogom koji se sakrio sasvim blizu, i gleda nas. Duše-ptice traže Boga. Rastopilo se Sunce-Bog-Pravda vatrom ljubavi. Katarska, odnosno, platonska crta: vidjelicu uhićuje njezin suviše ljudski pogled. Ljudskost je nedostatna za viđenje.

Religijsko pjevanje dotiče taban mistike. Rječitu šutnju.

Šutnja

Tvoje usne zbore riječi,
riječi
koje šute.
U zapjenjenom slapu
ljudskog glasa
miruje
ljudska tišina
preplašena,
zatočena
u vlastite zvukove.
Ona ti neće reći
ništa
o palim krilima ptice,

zvijezdi u umiranju
i cvijetu
nestalu ispod snijega.
Čut ćeš samo
žubor sreće.

Koje nema.

Iva ima sluha za dubinu iza ljudskog govora. Govora koji može brbljati i ne izgovoriti ništa bitno, dok prisutnost osobe u šutnji može biti neusporedivo rječitija. Kritičarka je duševne površnosti i istražiteljica duševne dubine i dubinskog dijaloga. Ispod površine lažne sreće krije se bunar otuđenja.

U sjeni oblaka

Sunčevim stubama
silaze anđeli:
srebrena čipka
na tamnom pokrivaču pučine.
Nošene zvonom tornjeva
odlamaju se brodice
od kamene obale.
Nestaju
u sjeni oblaka.

Slike biblijskih viđenja, zenski neizrecivo, mistički intuirani morski krajolici, simboli neba i leta, mora i pučine, simboli transcendencije.

Iva opjeva skrivenu povezanost smrti i života, poezije i vječnosti, prirodu prozirnu za tajnu:

Requiem

I posljednji pjesnik ljeta
slavi svoj requiem.
Diše noć.
Veliko nebo putuje
u zvjezdanom kruženju.

Nebo je Vrtuljak, mi smo nesvjesni promatrači tajne, izletnici u svijetu čuda. Tražimo znakove. Drevna simbolika, ali s malim i decentnim modernim odmacima i obratima.

Ključar nuklearne apokalipse

Gospode,
objesili su mi teški ključ oko vrata
otvarač dveri tame
i kazali mi da sam baš ja
najuravnoteženiji
najpogodniji da lansiram
nuklearne rakete
u slučaju rata

U slučaju rata
stavili su mi preteški ključ oko vrata!
ja ću poludjeti
u nekom lucidnom trenutku
uključiti mehanizam
i dalje će se sve kretati automatski
htio bih staviti točku na "i"
neizvjesnosti
egzistencije čovječanstva
htio bih da se okonča ta komedija
balansiranje na žici

U slučaju rata
rata?

Gospode
ja ću sve
i dobre i zle
i gradove i sela
tvornice i umjetnička djela
sve stvari i sve
sitnice
poslati u pakao
po kratkom postupku

U slučaju rata
i bez rata

Gospode,
pomogni mi
da svršimo s tim
besmislenim
i nestabilnim
svijetom!

Gospode,
sve je bolje
nego ovo čekanje!

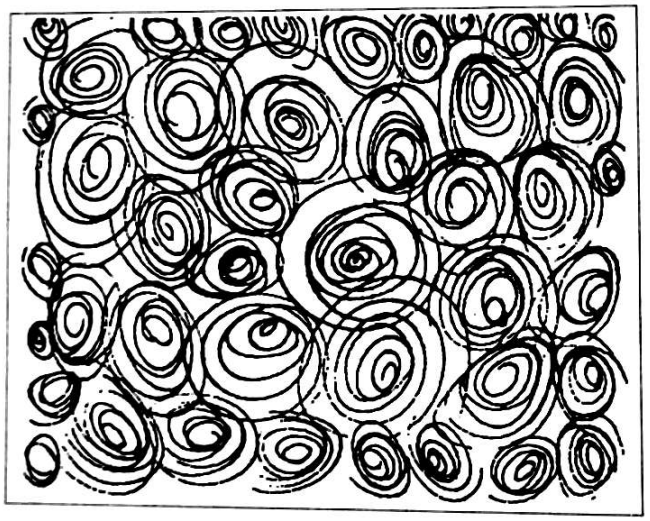

Marginalac

Mili Bože, tko me šljivi!?
Koga briga za nas marginalce!?
Makar i živi, kao da nismo živi
Nitko da prepozna znalce

A, s ruba se bolje vidi
nego iz centra
U centru čuče momci jednostrani
Ja koji stojim po strani
mirno motrim sve samozvance
i društvo gledam kao na dlanu
kao krastu, bojno polje, binu
gdje se izmjenjuju uvijek novi glumci
u staroj roli:
kraljevi hodaju goli
sebi sude suci
tamničari tamne u tami
galamdžije galame u galami
slavne slave pa ih dođe glave
glavne glave obično poplave
jer ih dave, kotrljaju i slave
uvijek isto žezlo u drugoj ruci
uvijek ista muka k istoj muci
eh, divno je biti marginalac
nitko te ne šljivi!

Glumci, komedijanti, kraljevi i hulje
što Krleža reče, u crno bulje
tek maske, glume, marionete, lude
tašta ogromnost, obožavanje rulje,
postvarena ljubaf, šuplja jeka
bogatstvo i slava, nitko te čeka
otkinuta lebdi u praznini glava
a masa se okreće novom idolu
pečenom volu što igra istu rolu
u centru svijeta i glumištu golu

Farizeju, književniku, pismoznancu
laje cucak na zlatnome lancu
na prve čavle sjedaju fakiri
jedan drugom ispod riti viri
bogatuni, kopuni, banketi
partijci, maršali, konfeti
udbaši, strašila, korzeti
sve to leti na vjetru i metli
pa ujutro šarene konfete
smetlar pilko marginalac pomete

Marginalci nepoznati znalci
čvrstozemni gorkozeljni talci
opasani bijedom i nevažnošću
učvršćeni prezirom i bahatošću
šljakeri, klošari i cigani
boemi, manjine i frigani
niš nemaju i stoga imaju baš sve:
planine, doline, nebo, vrtove
vjetrove, pučinu, ptice i rtove
nebodere, neon, lišće i putove

Rubom se šeće bogati Bog
rubom miriše trava, asfalt se cakli
ptice slijeću na mrvice,
vjetar miluje lice
zajedno s voljenima u susret tebi
prijatelj je zaista prijatelj
netko čeka

Netko me čeka ja to znam
osjećam: nisam sam
Ti hodaš u nama, u malenima
darežljivi prosjače!
na rubu vlasti, društva, galame
na rubu?
zar nije svatko na rubu?
i oni u centru rube svoje jame
svatko je siromah
i prah

malenost: skriveno blago
među mnoštvom malenih bića
zrcalima tvoje prisutnosti

Došao sam k sebi na rub
došao sam tebi na zub
molim te: čuvaj me centra
na koga se glupan pentra
molim te čuvaj me ugleda
od brušena leda
pa neka me nitko ne šljivi
pa neka živi izgledaju mrtvi
a mrtvi - živi
ja sam u središtu tvog pogleda
u središtu baš na rubu
na rubu

Živan BEZIĆ

Što je laicizam?

Sažetak

Tema klerikalizma, koju smo nedavno obradili, odmah izaziva i spomen na njegova su-parnika, tj. laicizam. Pisac opisuje nastanak i razvitak stvarnosti i jezične izražajnosti termina laik, laikat *i* laicizam. *U tijeku povijesti su spomenuti entiteti doživjeli polaganu degradaciju na eklezijalnoj i profanoj razini. U ovoj posljednjoj, laičko je nazivlje doživjelo čak i svoj semantički i sadržajni obrat, laikat se je izvrnuo u svoju suprotnost. Naše vrijeme očekuje pravilno vrednovanje kako izraza tako i stvarnosti. Naći će ga u ravnoteži klerikata i laikata u Crkvi.*

Ključne riječi: Crkva, narod Božji, laik-laikat-laicizam, *njihov historijat, ravnoteža.*

* * *

Nedavno sam objavio članak o klerikalizmu (1). Budući da fenomen klerikalizma ima i svoga parnika (ustvari su-parnika) u pojavi laicizma, red je da se pozabavimo pojavom i značenjem laicizma.

Još važniji razlog za raspravu o laicitetu jest njegova semantička polivalentnost, kao što je slučaj i s klerikalizmom. Značenje naziva *laicizam* u javnim glasilima nije uvijek jasno niti jednoznačno (2), pa stoga treba naknadno razjašnjenje. Smatram da se najbolje razjašnjenje krije u povijesnim činjenicama te da je najkorisnije započeti genezom naslovnog termina. Kako su se nazivali prvi kršćani ?

U svojim inkunabulama mlada majka Crkva, osim vlastitog, osobnog imena za svako svoje dijete (krštenje), morala je pronaći i njihova funkcionalna imena za službe koje će im povjeriti pojedince i skupno. Svoju je djecu općenito nazivala: *sveti, vjernici, učenici Kristovi, kršćani* ili *braća*. No, apostolski naziv za sve kršćane skupa, a promovirao ga je Isusov namjesnik Petar, glasio je – *narod Božji* (1 Pt 2).

Stari je zavjet za pojam naroda imao izraz *am*, a Novi zavjet, pisan na grčkome koineu, izraz *laos theou* Grčki jezik ima još dva naziva za pojam *narod*, ali sa specifičnim značenjem. *Demos* je politički organizirani narod (odatle dolazi i demokracija), a *ethne* se odnosi na poganski narod (židovski: *gojim*). Termin *laos* i njegova izvedenica za pojedinca *laikos* označuju Božji, tj. kršćanski narod.

Božji narod – laikat – za svoju temeljnu podlogu ima svete sakramente, u prvom redu krštenje, kojim se postaje pripadnik Crkve, te krizmu ili potvrdu, kojom se postaje zreli kršćanin. S tim i ostalim sakramentima kršćanin se izdvaja iz mase nekrštenih, tj. pogana ili nelaika. Od klerika pak dijeli ga samo jedan sakramenat – svećenički red.

A kako bi se riječ *laik* mogla prevesti na hrvatski jezik? Postoje razne mogućnosti. Doslovni je prijevod *narodnjak*, ali se ta riječ već rabi u značenju borca za narod. Drugi je mogući prijevod *pučanin*, no i ta je riječ već zauzeta značenjem pripadništva malom, priprostom puku koji nema plemićkih privilegija, dakle tzv. trećem staležu. On nije pripadnik viših staleža, ne-plemić je i ne-klerik. Danas je u hrvatskome za laike uobičajen nazivak *svjetovnjak*, s razloga što se njihova vjerska misija odvija pretežno u svijetu.

Dužnost mi je upozoriti da, jednako kao što smo zadržali u svome jeziku riječ *klerik*, možemo zadržati i riječ *laik* zbog njezine starine i autentičnosti. Unatoč tome, ima dosta i laika i klerika koji su odlučno protiv termina *laik* i smatraju da ga treba izbaciti iz upotrebe, jedni iz povijesnih razloga (izraz *laik* je tijekom vremena dobio pogrdno značenje: *nepismenjak, neznalica*), drugi pak iz ideoloških (iz načelnog crkvenog ili protucrkvenog antiklerikalizma), o čemu ćemo još govoriti. Medu prve je spadao naš poznati angažirani vjernik dr. Lav Znidarčić. Među drugima su kanonisti H. Heimerl i G. Alberigo, koji je proti svakome razlikovanju u narodu Božjemu i uopće proti "teologiji laikata". S njim se ne slaže njegov zemljak teolog L. Sartori.

Najoštriji protivnik naziva *laik* jest Augustin Schmied, navodeći razne razloge (3). Proti tom terminu je i pastoralist W. Zauner, iz ideoloških i historijskih motiva, jer je danas taj izraz pejorativan, ali Zauner ne predlaže nikakvog boljeg izričaja (4). Iz čisto praktičnih razloga ovom riječju nisu potpuno zadovoljni ni francuski biskupi. Umjesto nje oni predlažu oživljavanje izraza *krštenik* (5).

Je li uopće moguće izbaciti iz teološke uporabe naziv *laik*? To bi bilo moguće jedino ako bi se izbrisala ili zatrla i sama stvarnost laikata. Sve dok postoji stvar i odnosni pojam *laik*, potreban mu je i verbalni označitelj. A da se izbaci izraz i pojam *laik*, treba također dokinuti stvarnost i ulogu klerika. Dok postoje klerici, moraju postojati i laici. I obratno. To su komplementarne zbilje i teološke kategorije.

A može li se riječ *laik* zamijeniti nekim boljim terminom? Teško. Već smo vidjeli da u tu svrhu mogu nastupiti kao surogatni izrazi: *krštenik, kršćanin, kršćanski vjernik, svjetovnjak* i sl. No lingvistika nas uči da svaki suvišak terminâ stvara zbrku u nazivlju, a u biti se nije promijenilo ništa. Nove će riječi doživjeti sudbinu stare. Uostalom, koju od novih izabrati?! Stoga je najbolje da se sačuva starodrevni i već stabilizirani lik *laik*.

Kamen spoticanja

Koji je glavni kamen spoticanja u divergencijama oko imena i fenomena laikata, posebno u svezi s klerikatom? Uglavnom, taj kamen smutnje jest tro-

struk: teološko-crkvene, sociološko-društvene i povijesno-dijalektičke naravi. Prvi leži u samom ustrojstvu Crkve, gdje su parnici, laici i klerici, nažalost postali suparnici u polemičkom smislu. Drugi se nalazi u društvenom položaju laikâ, uslijed kojega su izgubili prvotnu suodgovornost u Crkvi. Treći se krije u dijalektičkoj promjeni značenja, u kojoj se je laikat «pretvorio» u svoju suprotnost.

Prvi bi, dakle, osobni krivac za nesuglasje unutar Crkve bio sam njezin utemeljitelj Isus Krist. On je zapravo jedini pravi Svećenik u narodu Božjemu, u svome imanentnom i transcendentnom svećeništvu. Premda je sin Božji i glava svojega crkvenoga tijela, on je i imanentno prisutan u općem svećeništvu svih crkvenih udova, kako veli bogoslov Ph. Rosato (6). Krist je kao glava Crkve i kao Bog nazočan u ministerijalnom svećeništvu svojih apostola i učenika te svih njihovih nasljednika, ali i u općem svećeništvu svih krštenika. Kad je tako, možemo li pomisliti da je Isus pogrješno položio i same temelje crkvenog ustrojstva? U tom bismo slučaju mi bili pametniji od njega.

Dakle, po samoj Kristovoj ustanovi svi su kršćani (kršteni, pokristovljeni) ujedno i laici (Gal 3: 28), jer su članovi naroda Božjeg, i klerici, jer su dionici Kristova svećeništva (1 Pt 2: 9, 10). (7). Prema tome, svi su kršćani u širem smislu riječi po svom krštenju i potvrdi i klerici i laici, ali samo neki su među njima izabrani (*klerici* na grčkome!), pozvani i zaređeni po sakramentu svećeničkoga reda (ordo presbyterialis, clericalis). Svi su krštenici laici, ali samo pozvani i posvećeni jesu klerici. U tome se očituje prvo razlikovanje među pukom Božjim, a ono je rodilo napetošću i smutnjama samo zbog ljudskih pogrešaka na jednoj i na drugoj strani.

Svi kršćani imaju jedno *isto temeljno poslanje,* koje se očituje kao svećeničko, proročko i kraljevsko, zapravo, i točnije rečeno, dijakonalno. Ono se zove opće svećeništvo (sacerdotium commune). Unutar tog općeg poslanja postoje *različite crkvene službe.* Neke se službe prvenstveno mogu vršiti unutar same Crkve, te njih obavljaju svećenici osposobljeni svetim redom i školovanjem, a neke primarno u svijetu, te ih mogu i trebaju obavljati svi članovi naroda Božjeg. Svećenička se služba zove *službeničko* (a može i *službeno*) *svećeništvo* (ministerium presbyteriale ili sacerdotale).

No odmah moramo reći da i laici imaju svoje mjesto i službu u samoj Crkvi, premda im svjetovna služba ostaje naravna i prvotna. U tom su smislu i oni crkvenjaci, odnosno svećenici. Isto tako i klerici, makar prvenstveno dodijeljeni unutarcrkvenoj službi, trebaju i moraju obavljati svoju apostolsku i apostolatsku službu i u svijetu "sve do kraja zemlje" (Dj 1: 8).

Crkvena zauzetost ili angažman može biti radikalan (quoad intensionem) i totalan (quoad extensionem). Laički je ili radikalan ili totalan. Ako je pak angažman i radikalan i totalan, onda je klerički, jer se svećenik posvećuje

Bogu i Crkvi na korjenit i cjelovit način. Vanjski znak svestrane posvećenosti jest njegov svećenički red, koji mu utiskuje i ostavlja neizbrisivi svećenički karakter. Suvremeno poimanje laikata pak počiva upravo na njegovoj kršćanskoj angažiranosti u svijetu (8).

Dosljedno tome, i crkvenost i svjetovnost jesu područja obaju crkvenih poziva, kleričkoga i laičkoga. Klericima je poglavita angažiranost u Crkvi, ali se angažiraju i u svijetu, a laici pretežno u svijetu, ali i u Crkvi. G. Thils traži da u laikâ svjetovnost bude prava ("vraie", tj. ne sekularistička), a crkvenost primjerena sposobnostima, okolnostima i mogućnostima (9). Svoj apostolat u svijetu svjetovnjak hrani i utvrđuje sudioništvom u duhovnosti i svetosti svoje Crkve (10).

Tko je laik ?

Kako vidjesmo, Crkva, tj. svi njezini članovi, jesu narod Božji uređen na hijerarhijski način. U tom opisu Crkve na prvo mjesto valja staviti sastavnicu "narod Božji", a njezino hijerarhijsko ustrojstvo na drugo, iako obje čine srž crkvenosti.

Ako pak želimo potanje opisati *tko* je član Božjeg naroda – dakle laik, odnosno laikat – nudi nam se više različitih pristupa tom pitanju. Prvi je određivanje pozitivne ili negativne definicije. Može se naime pitati *tko jest* laik i onda dobivamo pozitivan odgovor. No, moguće je postaviti pitanje i ovako: tko *nije* laik?, pa ćemo dobiti negativnu definiciju. Dosad je najviše kotirala negativna definicija, jer je mnogo lakša.

Ako je negativni opis bio eklezijološke naravi, odgovaralo se je: laik je kršćanin koji nije svećenik ni redovnik, a poslanje mu je u svijetu. Sociološki mu je opis bio: pučanin koji ne pripada ni plemićkom ni kleričkom staležu. Kulturološki ga se je označavalo kao neškolovana i nepismena čovjeka. Ideološki je bio opisan kao protucrkveni, protuklerikalni i protuvjerski tip. Naravno, sve su te nabrojene odrednice mahom negativne i fragmentarne te stoga nisu dobre ni poželjne.

Drugi pristup određivanju definicije laika jest stavljanje *naglaska* na značajnije funkcije laikata. Moguće je naglasiti njegovo poslanje u svijetu, njegovu pripadnost Crkvi, njegovo opće svećeništvo, služenje i suodgovornost u društvu ili pak način kako se postaje laik. Tu se već opaža pozitivnije gledanje na problem. Ono je konstruktivno, distinktivno i funkcionalno. Iz njega se prilično dobro vidi narav laičkog poslanja i djelovanja.

Ipak, ni ovakav prilaz definiciji laikata nije dobar, jer je i on fragmentaran i jer mu manjka znanstveni oblik definiranja. Iz njega se ne odkriva ni "genus proximum" (najbliži rod) ni "differentia specifica" (specifična razlika) jedne valjane definicije. Ne spominje se ni sakramentalnost laikata ni njegovo sudjelovanje u crkvenom apostolatu ni odnos prema hijerarhiji.

Treći je pristup definiranju laikata *teološki* i stoga najbolji. On pojam laikata tretira:

– ontološki, i nalazi njegov temelj u općem svećeništvu puka Božjega;

– sakramentalno: posveta Bogu u sakramentima krsta i krizme, a i u ostalim sakramentima, osim svećeničkoga reda;

– eklezijalno: laici su udovi otajstvenoga Kristova tijela i članovi naroda Božjeg;

– liturgijski: laici sudjeluju u crkvenome kultu i mogu dijeliti neke sakramente (krst, ženidba);

– existencijalno: javno svjedočenje vjere u Boga i Krista njegova;

– eshatološki: očekivanje i pripremanje kraljevstva Božjega.

Dakako, sav ovaj prebogati sadržaj teologije laikata nije moguće sabiti u jednu kratku definiciju. Ona bi bila više opisna nego suštinska. Nije to potpuno uspio ni II. vatikanski sabor (Lumen Gentium: De laicis). Ovdje donosimo opisnu definiciju iz Novoga Codexa: "Vjernici (Christifideles) su oni koji su, krštenjem pritjelovljeni Kristu, učinjeni Božjim narodom i zbog toga su, postavši na svoj način dionici Kristove svećeničke, proročke i kraljevske službe, pozvani da, svaki prema svojem položaju, vrše poslanje koje je Bog povjerio Crkvi da ga ispuni u svijetu." (Knj. II, kan. 204)

U Općem katekizmu Katoličke Crkve nalazimo dvije odrednice laika, jednu pozitivnu, a drugu negativno-pozitivnu, obje uzete iz koncilskih dokumenata. Pozitivna, preuzeta od *Ad Gentes, 2,* glasi: "Kršćani su oni koji su krštenjem pritjelovljeni Kristu i utemeljeni u narod Božji, te na svoj način postali sudionici Kristove svećeničke, proročke i kraljevske službe, pa su pozvani, svaki prema vlastitim uvjetima, na vršenje poslanja što ga je Bog Crkvi povjerio obavljati u svijetu." (br. 871) Druga je definicija uzeta i iz koncilske dogmatske konstitucije *Lumen Gentium (*t. 31): "Pod imenom laikâ razumiju se svi kršćani, osim onih koji nisu nosioci svetoga reda niti redovničkog staleža u Crkvi" (br. 873), pa zatim gotovo doslovce ponavlja pozitivni dio definicije iz *Ad Gentes.* Obje nadopunjuju jedna drugu.

Ne zato što bi bila najbolja, još navodim i svoju staru definiciju laikata, jer je zbita i pregnantna: "Laik je kršćanin vjerski angažiran pretežno u svijetu." (11) Iz nje je očevidno:

1) Laik je samo kršćanin, tj. krštenik koji je krštenjem i krizmom pritjelovljen Kristovoj Crkvi ili narodu Božjemu.

2) Vjerski angažiran. Ono *vjerski* znači kršćanski i apostolski. Kršćanska zauzetost je njegovo pravo i dužnost. Angažiranost je u naše vrijeme glavna značajka što se pridaje laikatu.

3) Pretežno u svijetu ("indoles saecularis" je laičko obilježje, kako veli Koncil). Svijet je tipična sredina u kojoj živi i djeluje. On prvenstveno tu svjedoči za Krista, ali ima svoje kršćanske obaveze i unutar same Crkve. Stoga njegov apostolat nije izključivo svjetovni, nego i crkveni.

Degradacija laika

Međutim, već dosta rano započela je semantička, eklezijalna, funkcionalna i društvena degradacija laikata. Začetak joj je u ediktu cara Konstantina o slobodi Katoličke Crkve. Preko nje su klerici odmah zadobili vlast, posjede i državne privilegije, što je potaklo mnoge mladiće da za svoje zanimanje izaberu lagodni i uvaženi klerički stalež, dok su roditelji stali tjerati mušku djecu u klerike a žensku u redovnice da bi izbjegli podjelu i smanjenje obiteljske imovine.

Na taj način je, poslije Konstantina i kroz cijeli srednji vijek, nastalo obilje klerika, viših i nižih redova. Zbog svoje brojnosti zauzeli su sve crkvene službe, tako da za laike nije više bilo u Crkvi ni posla ni mjesta. I tako su nekako bili izgurani iz vlastite Crkve, čime su bili i degradirani u njoj. No, nažalost, prije crkvenog i društvenog deklasiranja laikâ zbila se je moralna degradacija klerikâ. Bogat, moćan i ugledan kler nije više mogao biti blizu i simpatičan zapostavljenom laikatu. Jaz je postao dubok.

Sada kršćanski laici na neki način postaju protuteža i protusnaga naspram bahatih klerika. No tu moramo razlikovati dva sloja laika. Jedan sloj čine oni povlašteni (carevi, kraljevi, velmože, feudalci), koji su časom bili saveznici klera u vršenju vlasti, a časom njihovi neprijatelji u razdiobi te iste vlasti. Srednjovjekovno se društvo nalazi u stalnom procijepu između cezaropapizma i papocezarizma. Plemstvo je, što milom što silom, i nadalje sačuvalo svoje povlastice u Crkvi, na štetu običnoga puka. Vladari su često znali nametati svoju volju crkvenoj upravi, bilo simonijom bilo investiturom bilo brahijalnom silom.

Drugi dio laikata, onaj pučki, imao je podpuno drugačiji odnos prema Crkvi. S jedne strane, većina njih bili su crkveni i feudalni *kmetovi,* tj. sirotinja robski ovisna o svojim gospodarima (doduše, u Dalmaciji su uživali malko bolji položaj i ime kolonâ). Kmetovi su i u svojim seoskim crkvama bili kršćani drugoga reda, jer su vlastela uglavnom gradila te iste crkve, dotirala ih i bila im patronima. A i župnici sa svojim kapelanima (niži kler) većinom su morali biti podložni velmožama. K tome, kmetska je sirotinja morala plaćati crkvenu desetinu.

S druge strane, postojala je i građanska klasa, koja nije pripadala plemstvu a bila je bez vazalskih obaveza. Radi slobode u odnosu na crkvenu vlast, građani su se udruživali u bratovštine, a radi zaštite od gradske plemićke oligarhije, u cehove. Pošto se je jedan dio građana obogatio i opismenio, mogao se je lakše odupirati pritiscima crkvene i civilne vlasti. K tome im je bio omogućen pristup u sve crkvene škole, pa je veliki broj građanske muške mladeži stupao u škole i zatim u klerički stalež, a ženske odlazio u zavode i samostane.

Općoj degradaciji laikata mnogo je pridonio i gubitak prava izbora crkvenih poglavara i župnika. Prvi, još malobrojni kršćani, birali su biskupa, pa čak i papu. Zbog premoći aristokracije i zbog golema broja laika, a i zbog zloraba kod izbora, običan puk nije više mogao sudjelovati u izboru biskupa, te su i na taj način ostajali prikraćeni. Vladari i knezovi su uspjeli očuvati svoja izborna prava na veliku štetu crkvene discipline. Još dugo u novi vijek Crkva je morala voditi tešku borbu da se oslobodi vladarskog "okrilja" tih moćnih laika.

Devalvacija laika u samoj Crkvi porasla je još jednom mjerom, i to kaznenom, od strane crkvenih starješina. Kako smo već rekli, zbog pretička nevaljalih klerika Crkva ih je morala izbacivati iz kleričkih redova. Taj se je postupak službeno nazivao "reductio ad statum laicalem" (svođenje na laički status) ili, još kraće, "laicizacija". Degradirajući klerika na laički status, Crkva je i nehotice ponižavala i sve svoje dobre i vjerne laike. Već u tom procesu laicizacije možemo nazreti buduće korijene zlokobne sekularizacije.

Još je jedna činjenica pridonosila omalovažavanju laikata. U prvoj Crkvi su klerici bili jedini školovani i pismeni ljudi. U srednjovjekovlju se je takva situacija nastavila, pogotovo zbog silne doseobe barbarskih naroda u Europu. Crkva je jedina otvarala škole, osnivala gimnazije i sveučilišta, na kojima su se školovali budući intelektualci. No sad je primala u svoje škole i laike. Međutim školovanih je stručnjaka iz redova običnoga puka bilo, osim u velikim gradovima, vrlo malo, a golema preostala masa kmetova i slobodnjaka ostajala je neuka i neškolovana. Otada riječ *laik* poprima neugodno značenje nepismena, neuka i zaostala čovjeka. Nažalost, to se značenje proteže sve do naših dana. Na taj je način obični laik bio i sociološki degradiran.

Sve te crkvene i profane diobe pretvaraju su u razdiobe, u rastave i suprotne zastave. Već sama podjela na osi klerik/laik, pa opet na osi laik/laik (moćni i nemoćni, pismeni i nepismeni) stvara zabune i nesporazume, a s vremenom protivštine i neprijateljstva.

Nastanak laicizma

Da je ostala čisto crkvena podjela naroda Božjega po osovini klerik/laik, bila bi podnošljiva ako bi svaka strana ostala onako idealnom kako ju je zamislila mlada Crkva. Da nisu klerici sve preuzeli u svoje ruke, laici pak pustili sve iz svojih ruku, a oni najmoćniji brutalnom silom htjeli izigrati i jedne i druge, u Crkvi se je mogla sačuvati zdrava ravnoteža međusobnih odnosa. No razvoj odnosa je krenuo drugim smjerom, tj. profanim, čime se samo još pogoršavalo crkveno raslojavanje. Divergencije u Crkvi naime množile su se i produbljivale.

Humanizam i renesansa učene su laike poganizirali a neuke bacili u još veći mrak. Protestantizam je još više produbio jaz između klerikâ i laikâ, a sve ih podjednako bacio u kobni zagrljaj svjetovne vlasti. Deizam i prosvjetiteljstvo

vjernike su odalečili od vjere i tjerali u naručje racionalizma. Barokno je kršćanstvo i samo sebe razvodnilo i posvjetovnjačilo, što je u nekim zemljama dovelo i do formalne sekularizacije.

Francuska je revolucija pospješila raspad feudalizma i absolutizma, s krvavim epilogom klerocida, ciljano težeći uništenju Crkve i njezina svećenstva. Naslijedila ju je kulturna revolucija, s odbacivanjem kršćanskih vrednota i s novim materijalističkim, pozitivističkim i ateističkim nazorima. U mnogim državama nastupa tzv. rastava Crkve i države. Formira se "lo stato laico" i u njemu "l' école laïque" te, uopće, neki "laički moral".

U XX. st. izbijaju socijalne revolucije, kojima na čelu stoji bezbožni boljševizam. Sve one nastavljaju s klerocidom, rušenjem Crkve i vjere uopće. Ateizam postaje državna religija i stvara se nova kategorija protuvjerskog laikata. Crkvena se imanja oduzimaju, hramovi pretvaraju u ateističke muzeje ili u kina. Vjerski se tisak i škole ukidaju, a službene organizacije i školstvo propagiraju bezboštvo, u kojem se odgaja mladež. Svaki pokušaj vjerničkog odpora završava u krvi, logorima i tamnicama.

I tako je laicizam, začevši se u racionalizmu i sekularizmu, došao do svoje kulminacije u komunizmu. Postao je parola dana u politici, kulturi, prosvjeti i društvenim ustanovama nekoć kršćanskih zemalja. (12)

U povijesti laikata zbio se je dakle neočekivani dijalektički skok ili obrat. Od kršćanskih pojmova laika i laikata stvorio se je novi pojam laicizma s negativnim završetkom "izam". Nekada dragi naziv *laik* postaje sinonim za rušitelja i mrzitelja naroda Božjeg, Crkve, svećenstva i svake vjere. Nastupila je značenjska metamorfoza pojmova i nazivlja. Ono što je nekad bilo crkveno sad je anticrkveno, ono što je bilo Božje sad je bezbožno. Sve je izvrnuto naglavce. Izpunila se je stara izreka "perdidimus nomina rerum", kao što se je žalio već stari rimski poštenjačina M. P. Cato. Laicizam se danas poima kao nešto protuvjersko, protucrkveno i protukleričko nadasve (kako sam već davno izpričao u *Maruliću*, br. 6, g. 1986).

I to je postalo opće shvaćanje današnjega svjetovnoga mnijenja. Do te mjere da ga je gotovo usvojila i sama Crkva. U svome prvom Zakoniku iz g. 1917. ona državnu vlast zove jednostavno "potestas laica" (can 2333). Upotreba termina *laicizam* odrazuje duhovno stanje modernoga doba.

Ako se, konačno, upitamo što je laicizam, možemo odgovoriti:

(ekleziološki) prevlast laikâ nad klerom ili barem njihovo izjednačenje;

(svjetonazorski) ateističko poimanje svijeta, gašenje vjere;

(politički) ukidanje svakoga crkvenoga utjecaja na javni život; raskid Crkve i države;

(kulturno) "Kulturkampf" protiv kršćanske i katoličke uljudbe i morala;

(specifično) bojni poklič protiv svećenstva!

Kako smo već vidjeli, temeljne su strukture u Crkvi narod Božji (laici) i hijerarhija (klerici). Obje su kristovske i svećeničke. Klerici vrše službu "Kristа, glave Crkve" (ministerium presbyteriale), a laici službu udova crkvenoga tijela (ministerium laicale). No, vidjeli smo i da je razvoj tih crkvenih struktura potekao u dva različita smjera: eklezijalnom i profanom. Oba negativna, ali ne u istoj mjeri i istome smislu. Eklezijalni je smjer nehotice vodio polaganoj degradaciji laika u teoriji i praxi (13). Profani je pak smišljeno išao pravcem destrukcije klerikata i deformacije laikata.

Kad neki razvitak krene pogrješnim smjerom, što drugo preostaje nego ga vratiti na izvorni i autentični put. To u našem slučaju znači: prvo, uzpostaviti izvornu ravnotežu među klericima i laicima u samoj Crkvi, a drugo: rehabilitirati sam pojam laikata u profanome društvu. Ono prvo će ići brže i već je krenulo, a ovo drugo sporije, jer je teško izpravljati krive Drine.

Kod prvoga, tj. crkvenoga zadatka, valja najprije iztaknuti da dostojanstvom i čašću laikâ u Crkvi uopće nije poniženo svećeničko dostojanstvo. U tom su pogleda oba dostojanstva jednaka. To priznaju svi pametni klerici: "Ne treba se bojati da će čast klera trpjeti ako moramo prihvatiti i laičko dostojanstvo." (14) Čak i jedan protestantski teolog priznaje da obični laički puk rado prihvaća službu klera (15).

Uostalom, laikat i klerikat nisu nipošto suprotni pojmovi ili klase. Dapače, to su komplementarne ili dopunske kategorije. Kad već postoji neki narod, on ima i svoje zakonito narodno predstavništvo ili vodstvo. Nije drugačije ni u Božjem narodu. I Božji puk i crkvene vođe članovi su istoga naroda, no s različitim zadatcima i službama. Unatoč tome, svi oni moraju težiti istome cilju – općem dobru zajednice. Svi smo dionici istoga Božjeg naroda (stoga smo svi laici), koji je pak izabrani svećenički narod (stoga smo i svi klerici). Krštenjem ulazimo u zajednicu Božjeg naroda, a svećeničkim redom preuzimamo odgovornost za taj Narod.

Granice između oba crkvena poziva nisu uopće oštre. Oba se naime tijesno susreću u općem i ministerijalnom svećeništvu, u đakonatu koji se živi na svjetovan način, u redovništvu gdje su klerici i laici suputnici, u pastoralnih pomoćnika, kao i u svim laičkim službama u Crkvi. Svi su jednako članovi naroda Božjeg zajedno s njegovim pastirima, jedno mistično Isusovo i crkveno tijelo. Biskup P. Rusch uspoređuje zajednički rad klerikâ i laikâ s vojništvom: "Svećenik i laik su jedno tijelo, jedinstvena vojska u kojoj, doduše, postoji raznolikost zadataka i rangova, ali i pravo jedinstvo, u kojemu časnik i momčad tvore jednu četu... Svećenik obavlja apostolat auktoritativno, a laik svoj exhortativno." (16) Najnoviji Katekizam Katoličke Crkve uči nas da "jedinstvo (crkvenoga) tijela ne dokida raznolikost udova i službi" (17).

S velikim zadovoljstvom možemo reći da je revalorizacija laikata u Crkvi već počela. Nakon srednjovjekovne degradacije laika, protestantske eskalacije laicizma i tridentinske apologije hijerarhije, vjerni laički puk u Katoličkoj Crkvi napokon živo dolazi do riječi. U Katoličkoj akciji laici sudjeluju u hijerarhijskom apostolatu službene Crkve, a poslije II. vatikanskoga sabora – koji označuje veliku prekretnicu u katoličkom pastoralu – laici vrše svoj izvorni apostolat, za koji ne trebaju tražiti mandat od crkvenoga vodstva (*Lum G. 33*). Poslije Koncila na sve strane niču, s blagoslovom Crkve, laički pokreti i njihova formalna udruženja.

Jednom je *Glas Koncila* biskupu Cordesu, koji je u Vatikanu zadužen za katoličke laičke pokrete, postavio provokativno pitanje: "Laik u Crkvi – jedna riječ, ali tisuću problema. Što biste Vi na to?" Mudri je biskup odgovorio: "Laik u Crkvi – jedna riječ, tisuću šansi!" (18) Doista, revni je laikat golema šansa za Crkvu, pa i njemu u Crkvi treba pružiti što veću šansu.

Da katolički laikat zaista nalazi novu šansu u Crkvi, dokazuje navala studenata i studentica na katoličke bogoslovne fakultete i slične institute. Njih je danas brojčano tamo daleko više nego svećeničkih kandidata. Mnogi su se među njima već i uzajamno poženili, pa sad imamo i "teološke obitelji". Izgleda da će XXI. stoljeće postati stoljeće laika u Crkvi. Prema jednoj studiji Biskupske konferencije USA, kod njih svake godine raste broj laika u crkvenim službama. God. 1997. bilo ih je u stalnoj crkvenoj službi 29 146 (a župnika samo 27 154), od čega su 82% bile žene. Glavna su područja njihova djelovanja odgoj (34%), uprava na župskoj razini (25%) te dušobrižnički rad s mladima (10%) (19).

Konkretno, danas laici: a) animiraju razne molitvene skupove i njima predsjedaju (liturgija riječi, liturgija časova, Križni put, Krunica, razne pučke pobožnosti i propovijed izvan mise); b) u nedjeljnom bogoslužju bez svećenika, propovijedaju i dijele sv. pričest, uz predhodno odobrenje ordinarija, a katehisti u misijama imaju još veće ovlasti; c) što se tiče dijeljenja sakramenata i sakramentala, mogu, uz pričešćivanje, također krstiti te voditi sprovode, a kao župski povjerenici smiju spremati vjenčanja zaručnikâ i na njima službeno asistirati.

Što se tiče općeg apostolata, svi su kršćani na nj pozvani i poslani. Naša je Crkva "Ecclesia apostolica" ne samo po svojim prvim vjerovjesnicima i njihovim izravnim nasljednicima, već i po svojim današnjim djelatnicima. Apostolat laikâ trostruk je: 1) čisto svjetovni, kad laici časno izvršavaju svoje građanske dužnosti na najbolji mogući način; 2) kršćanski, kad u svijetu svjedoče kršćanskim životom i promiču evanđeoske vrijednosti, naročito u svojoj obitelji i svojoj sredini; 3) crkveni, unutar same Crkve, kad u njoj prihvaćaju potrebne službe i sudjeluju u svim njenim akcijama i zalaganjima.

Naravno, prosječan, ravnodušan i pasivan vjernik/vjernica ne može na dostojan i stručan način obavljati sve navedene oblike apostolata i kulta. On se za to mora pripraviti zdušnim sudjelovanjem u svojoj crkvi i župskoj zajednici, a onda i posebnim vježbanjem, učenjem i školovanjem. U tu svrhu Crkva danas pruža revnim laicima mnoge mogućnosti, od običnih tečajeva pa do fakultetskog obrazovanja. No, budući da smo svi pozvani ne samo na apostolat već i na osobno savršenstvo i svetost, iskren i zauzet vjernik mora njegovati unutarnji duhovni život. On teži intimnom jedinstvu s Bogom po Isusovu primjeru, pod milosnim vodstvom Duha Svetoga te po uzoru brojnih svetaca i svetica.

Kao nosive stupove laičke *duhovnosti* možemo navesti: duboku vjeru, ufanje i ljubav, pravilan odnos prema svijetu i njegovim zamkama, kršćansko svjedočenje na svakome mjestu, prihvat primata duhovnoga nad svjetovnim, molitveni i sakramentalni život, crkvenost bez sektašenja i osobne umišljenosti, etično obavljanje svoje profesije i građanskih dužnosti te, na posebni način, uzoran obiteljski život s pravilnim odgojem djece. Obiteljski apostolat ima prednost pred svim ostalim dužnostima (20).

Toliko glede laičke aktivnosti na evanđeoskom području. A što možemo učiniti na revalorizaciji laikata u *profanom* društvu?

I. Uporno objašnjavati postanak i činjenicu laikata u povijesti Crkve. Ni mnogi katolici to ne znaju, a pogotovo nekatolici i nevjernici.

II. Ukazivati na ispravno i autentično značenje pojma *laik*.

III. Upozoravati na krivi historijski razvitak termina *laik* u profanoj i protuvjerskoj povijesti novoga doba.

IV. Sami katolici ne bi smjeli nikada upotrebljavati taj naziv u izkrivljenome značenju.

V. Izticati kako izričaj *laicizam*, po svojoj profanoj konotaciji, ima negativan i neprijateljski naboj, najčešće iz ideoloških razloga.

VI. Ne dati svijetu povoda da se služe pejorativima *klerikalizam* i *laicizam*!

Doduše, nije lako izvesti spomenute zadatke, to će biti težak i dugotrajan proces. No treba ga započeti odmah, prije nego pusti preduboko korijenje u (pod)svijesti ljudi. "Est periculum in mora". I ne smijemo smatrati da je rehabilitacija laikata u lingvistici, ekleziologiji i javnome mnijenju nemoguća. Dapače, ona je moguća i već je započela.

Najbolji primjer za to najnovije poimanje laikata i laicizma nalazimo u klasičnoj zemlji laicizma, Francuskoj. Laicizam tamo popušta i nije više onako krut kao prije jedno stoljeće. Prof. J-L Souletie u jednoj od najnovijih knjiga te u uvodnom članku tjednika *Esprit et Vie* ističe da se u Francuskoj antiklerikalni led otapa a riječ laicizam sve više gubi ratoborni prizvuk. Rastava Crkve i države nije onako napeta i bojovna kao na svome početku. Vjeru i kler se sve

više uvažava u javnome životu nacije, vjeronauk je uveden u školske zgrade, a religiozna književnost cvjeta. Kao demokratska država Francuska cijeni kulturni i vjerski pluralizam, pogotovo nakon golema priljeva muslimana u Francusku (nekad kolonizirani, oni danas koloniziraju svoju staru gospodaricu). Francuski katolici ne spominju nikakav "integralizam", a nekoć agresivni ateisti ne zaoštravaju svoj laicizam (21).

Sličan se proces odvija i u nekim drugim laicističkim državama. Laicizam se smekšava i otupljuje, nije više ono što je nekad bio (kao što "ni bajrami nisu više ko su negda bili").

U našem svijetu vjerskog pluralizma i nesuglasja, stare napetosti i suprotnosti polako popuštaju, pa se tako ublažavaju i neke bojne parole, poput *laicizma*. Na pomolu je jedna nova opasnost – globalizam – koja ne ističe laicizam, ali ga prakticira.

Kao što nije poželjan nikakav klerikalizam, isto je tako štetan bilo kakav laicizam.

Bilješke:

1. Crkva u svijetu, 2003.

2. To čak ne razlikuju ni katoličke revije kao što je *Le Supplément* (br. 2, g. 1988), gdje piše "de la morale laïque", a ne govori se o značenju riječi "laïque", pa se na jednom mjestu izjednačuje prirodni i laički moral (str. 73).

3. *Theologie der Gegenwart,* br. 2, g. 1988, str. 122. i sl.

4. *Sonntagsblatt,* 10. studenoga 1985.

5. *Herder Korrespondenz,* br. 12, g. 1986, str. 600.

6. *Gregorianum,* br. 1-2, g. 1987, str. 260.

7. Nakon što je Galaćanima naglasio da smo svi "kleronomoi", Pavao piše Kološanima da smo svi "kleros ton hagion" (Kol 1: 12).

8. List *MI* (br.5, g. 1986, str. 18) piše pod naslovom "Glas mladih laika" sljedeće: "Laik ipak ne može biti poistovjećen sa svakim vjernikom koji u svom kršćanstvu uvijek ostaje na razini pasivnog recipijenta. Valjalo bi promisliti distinkciju laik – vjernik imajući na umu da svaki laik jest vjernik, ali da se za autentični laikat traži veći stupanj inicijative i promišljenog svjedočenja, nego što ga je u stanju pružiti građanin koji, kako se to danas često kaže, "zadovoljava vjerske potrebe".

9. *Nouvelle revue théologique,* br. 2, g. 1987, str. 182. – 207.

10. Uzput napominjem da u Crkvi postoji još jedna vrsta angažmana ili vjerskog zalaganja, redovništvo. Ono je prvotno upravljeno osobnoj posveti re-

dovnika i redovnica, ali nje nema bez kršćanskog altruizma. Zbog toga su redovnici/redovnice dužni pomoći Crkvi i u njezinom vanjskom apostolatu, već prema tome jesu li klerici ili laici. Redovnici klerici napose, zbog svoga svećeničkog reda, moraju na prvo mjesto staviti upravo posvećenje bližnjega.

11. Ž. Bezić, *Tko je apostol*? I. izd. Zagreb 1973, str. 25; II. izd. Split 1996, str. 25.

12. U novom statutu Europske Unije i ne spominju se riječi *Bog*, *vjera* i *kršćanstvo*.

13. Prof. Jan Grootaers vidi tri struje u teologiji laikata. Prva je ona klasična: laik nije svećenik ni redovnik. Druga negira bilo kakvu razliku medu klerom i laikatom. Treću je nazvao "théologie de chantier", jer se ona upravo rađa i uvažava razliku samo dok ona postoji (*Pro mundi vita,* br. 3, g. 1986, str. 45).

14. J. Heinrichsbauer, u čas. *Sanctificatio nostra.* Sept. 1955, str. 414.

15. Prof. W. Marhold, i sam laik, veli da je protestantski puk samo za "Pastorenkirche" (cit. po *Diakonia,* br. 3, g. 1992, str. 179).

16. P. Rusch, *Kirche im Gebirge und anderswo.* Tyrolia, Innsbruck 1959, str. 83. i 84.

17. *Catechismus Catholicae Ecclesiae.* Ed. Vaticana, Roma 1997, br. 791.

18. *Glas Koncila,* br. 17, g. 1987, 24. IV. 1987.

19. *Herder Korrespondenz,* br. 10, g. 1999, str. 538.

20. Ž. Bezić, *Tko je apostol*? 2. izd. CuS, Split 1996.

21. *Esprit et Vie.* br. 85, juillet 2003, str. 2. – 9.

Literatura

AA. VV. I laici nel diritto della Chiesa. LEV, Vaticano 1987.
Albrecht, B. Vom Dienst der Frau in der Kirche. Patris V., Wallendar 1960.
Bezić, Ž. Tko je apostol? 2. izd. CuS, Split 1996.
Canobbio, G. Laici o cristiani? Queriniana, ed. 2. Brescia 1997.
Chantraine, G. Les laïcs, chrétiens dans le monde. Fayard, Paris 1987.
Congar, Y. L' Apostolat des laïcs. Cerf, Paris 1970.
Coughlan, P. Laici responsabili. AVE, Roma 1990.
Čorić, J. L' apostolato laicale in Croazia dal 1945 al 1971. Roma 1983.
Doohan, L. The Law-centered Church. Winstor Press, Minneapolis 1984.
Faivre, A.. Laici u počecima Crkve. KS, Zagreb 1988.
Forte, B. Laïcat et laïcité. Mediaspaul, Paris 1987.
Galeazzi, U. Laicità e laicismo. Città Nuova, Roma 1984.
Ghidelli, C.; Lazaro, G. Laici del nostro tempo. Studium, Roma 1987.
Haarscher, G. La laïcité. PUF, Paris 1996.
Ivan Pavao II. Christifideles laici. KS, Zagreb 1990.
Karrer, L. Aufbruch der Christen. Kösel, München 1989.

Klostermann, F. Teze o laicima. Sv. Ćiril i Metod, Zagreb 1967.
Koch, K. Kirche der Laien. Kanisius, Konstanz 1991.
Lalouette, J. La République anticlérical. Seuil, Paris 2002.
Lazzati, G. Per una nuova maturità del laicato. AVE, Roma 1986.
Le laïcat: les limites d' un systéme. Fides, Montréal 1987.
Liberti, V. (a c.), I laici nel popolo di Dio. ED, Roma1990.
Malnati, E. Teologia del laicato. Ed. Lint, Trieste 1992.
Matković, Lj. Žena i Crkva. KS, Zagreb 1973.
Neuner, P. Der Laie und das Gottesvolk. Knecht, Frankfurt 1988.
Perrin, J.M. Le laïc, un baptisé. Nouvelle Cité, Paris 1987.
Perović, B. Hrvatski katolički pokret. Rim 1976.
Polegubić, A. Laici u Crkvi i društvu u Hrvatskoj od 1900. Lepuri 1999.
Šagi, B. Laici i svjetovna dimenzija Crkve. KS, Zagreb 1995.
Thomé, J. Der mündige Christ. 2. izd. Knecht Frankfurt 1968.
Vauchez, A. I laici nel Medioevo. Il Saggiatore, Milano 1989.
Vitković, S. Il movimento cattolico in Croazia. Roma 1980.
Zbor hrvatskih vjernika laika. Izd. Glas Koncila, Zagreb 1993.

Zoran KATIĆ

Prosjak i skupljači kamenja

Neki se bogataš spotakne o kamen i toliko se razljuti da odluči ukloniti sve kamenje oko dvorca. Pozove seljake i dobro im plati. Oni sretni i ponosni napuste polja i dođu skupljati kamenje. Jednoga dana tuda prolazio prosjak i tražio malo kruha. Ljudi mu odbruse:

- Zašto nisi kao mi? Čitav se dan mučimo i kruh svoj u znoju jedemo. A ti ideš okolo i prosiš! Kako se ne stidiš?

- Nije to pravi znoj! - reče prosjak. - Možeš se cijeli dan mučiti i ništa ne napraviti. Čovjek se znoji u samoći, kada se pita: kojim putem ići? Jer grijeh nije prositi, nego život potratiti. Grijeh je ne htjeti istinu i pristati na besmisao i laž. Zato je lako skupljati kamenje, teško je Boga slijediti!

- Kako to? - čudili se ljudi. - Pa tvoj je zanat najlakši. Ako misliš da je nama bolje, a ti ostani i vadi kamenje!

- Moj je zanat: Boga ne zaboraviti! Svatko slijedi svoje srce. U mojem je Bog, u vašem bogatstvo.

- I mi mislimo na Boga - opet će seljaci. - Svako se jutro pomolimo. Ali ne možeš se stalno moliti!

- Kada se vi molite, molite za sebe. Ta od Boga ništa ne tražim, toliko ga volim da mu želim dati sve što imam. Tko voli, voli svim srcem. Stoga su moje misli uvijek s Njim. Kuda je išao On, idem i ja! To je moj put. Ako je Bog, koji je stvorio sva čuda i blaga ovoga svijeta, išao kao prosjak, zašto ne mogu ja - običan čovjek? Nije sramota nemati, nego Boga ne htjeti!

Te posljednje riječi na neki čudesan način otvore sva srca. Ljudi odjednom shvate kako je pred njima sveti čovjek i svatko mu pruži komad kruha.

Ljerka LUKIĆ

Svemirska umjetnost Antona Cetina*

Danas jedan od svjetski uglednih likovnih umjetnika, Anton Cetin nosi duboko u sebi svoje hrvatsko moslavačko podrijetlo, i uvijek se nadahnjuje bojama i zvukovima rodne Bojane, posebice sjećanjem na zavičajne vinograde i crkvu među njima. Rođen 18. rujna 1936. u Bojani (Moslavina), drugo dijete oca Tome i majke Terezije (rođene Grčić, također iz Bojane), već zarana se počeo zanimati za crtanje, što njegovim roditeljima, poljodjelcima, nimalo nije smetalo, dapače, podupirali su ga u njegovim početničkim crtačkim pokušajima. Šest godina stariji brat Ivan, pak, u djetinjstvu je pokazivao naklonost prema matematici.

Želja za crtanjem i slikanjem javila se oko pete godine života. Jednostavno je kao dijete imao potrebu za crtanjem, pa je započeo s jedinim dostupnim materijalom – olovkom i bilo kakvim papirom. Unatoč takvu skromnu početku, crtanje je vrlo brzo prešlo u "esencijalni dio njegove egzistencije", kako bilježi Andrew Paterson (*Dimenzije*, Hong Kong, ožujak 1993., str. 44), a što Cetin i sam potvrđuje. Stoga nikad nije bilo ni kajanja u izboru, ni potrebe za promjenom zanimanja.

Po njegovom sjećanju i shvaćanju nasljedni faktori i utjecaji nisu bili presudni. Majčin otac, po pričanju, bio je sklon umjetnosti, ali je 1913. godine otišao u Ameriku i Cetin ništa ne zna o njegovu daljnjem životu.

Prve vodene boje dobio je od svoje buduće učiteljice Božene Pavlešić (i sama je radila akvarele), dok još nije bio pošao u školu. Rani dječji crteži prikazivali su krajolike (kuće, livade, bregove, oranice...). Prema stanovitim nedavnim informacijama, neki su od tih dječjih radova do danas sačuvani te bi valjalo za njima tragati u Čazmi i okolici. Po kazivanju gospođe Ljerke Vedrine, učiteljičine kćeri, njena je majka poslije slikala po uzoru na svog učenika.

Kad je imao nepunih sedam godina, u vrijeme II. svjetskog rata, 1943., u roditeljskoj kući smjenjivale su se vojske ("jedna odlazila, druga dolazila"). Kako je kuća bila velika, a smještena u središtu sela na jednoj uzvišici, u nju su stalno dolazili razni zapovjednici. Zaposjedali su prostor i koristili se njime za instaliranje svojih radiopostaja. Jednom, dok je mali Cetin nešto crtao, došao

* Ako ste kojim slučajem propustili pogledati radove Antona Cetina u galeriji *HKZ Hrvatsko slovo*, gdje je izlagao od 29. travnja do 31. svibnja ove godine, prigoda je da taj propust ispravite do 17. studenoga, dokad gospodin Cetin u zgradi Porezne uprave u *Novom Zagrebu* također predstavlja dio svoje likovne produkcije (nap. ur.).

je partizanski komandant te se zanimao zna li dječak nacrtati ljude, odnosno bi li znao i njega nacrtati, na što je ovaj potvrdno odgovorio. Potom je komandant sjeo ispred crtača i ubrzo dobio svoj portret.

Otprilike šest mjeseci kasnije ti su se partizani vratili, a s njima i zapovjednik kojeg je mali Cetin portretirao. Donio mu je veliku kutiju drvenih bojica: novi materijal kojim se mogao izražavati na drugi način a opet u boji! Nikad više nije ništa saznao o tom čovjeku.

Još i danas sjeća se vrlo ružnih prizora iz II. svjetskog rata: bombardiranja, ubijanja, krvarenja, zbjegova, vojski, tenkova, ranjenika... Kao sedmogodišnji dječak izravno je svjedočio nemilim ratnim prizorima i zbivanjima u svom selu – što je i crtao – učeći o životu na vrlo surov način. U Čazmi je bilo domobransko-ustaško uporište iz kojega se topovima tuklo po okolnim selima, gdje su bili partizani, a suseljani su se morali sklanjati u podrume. O presudnosti takvih trenutaka za kasniji život pisali su i njegovi inozemni kritičari Gordon McLennan i Sharon Singer iz Toronta, te Josie Brennan iz Hong Konga.

Ti nemili realistični i naturalistični prizori ne javljaju se međutim u njegovom profesionalnom stvaralaštvu ni u ranijoj fazi ni poslije, jer je po naravi izdržljiv, jak i uporan te ratna stradanja ne nosi u sebi kao nešto traumatično i blokirajuće. Stoga nije imao ni potrebu unositi ih u svoj rad. Radije odabire optimistične teme.

Na najvišem vrhu sela, gdje su i Cetinovi i drugi imali vinograde, nalazi se i dan-danas crkva svetog Franje koju mještani zovu Sveti Ferenc. Cetin ju je kao dijete crtao, ali ti radovi nisu sačuvani. U svom stvaralaštvu umjetnik će se rijetko, ali vrlo rado vraćati motivu i prizoru crkve.

Već u djetinjstvu upoznat s našom naivnom umjetnošću, osobito je cijenio Ivana Generalića, koji je za njega bio (i ostao) naš najbolji naivac. Zauvijek su mu se u sjećanje urezali Generalićevi kupusi, kao nešto fantastično i lijepo.

Osnovnu školu, tj. prva četiri razreda, završio je u Bojani, a naredna tri, Sedmoljetku, u Čazmi. Svako je jutro pješačio po šest kilometara do škole i natrag; i za kišovitih, odnosno zimskih dana. U proljeće se vozio biciklom kada su to dopuštali vremenski uvjeti – kada je bilo suho, jer bio je to običan seoski put, a ne cesta. Usput je upijao krajolike i predjele, doživljavao boje, te osmišljavao likovne prizore.

Kao naklonjenika ljepoti, bojama i slikarstvu, osobito ga je nadahnjivala proljetna (kad je sve bilo u cvatu) i jesenja koloristika (kad lišće mijenja boje i nijanse te opada). Utjecaj okolnog pejzaža razvijao je osjećaj za kolorističko uobličavanje. Raznorodnost proljetnih i jesenjih boja razvila je smisao za istančane slikarske mijene i poteze.

Na svršetku rata (1945.) kao devetogodišnjak usnio je čudan san, u kojem je vidio čudnovate arhitektonske forme i letjelice kakve do tada nije poznavao. Vidio je mnoštvo novih oblika. U tom kratkom snu čuo je i neki glas, koji je obznanio kako će ljudi u skoroj budućnosti graditi svoje građevine i letjelice ne samo na Zemlji nego i izvan nje. Sve je to bilo novo, nepoznato, začudno i zastrašujuće za dječaka koji je samo želio crtati. Cetina će ti astralni motivi i svemirska tematika stalno pratiti – od djetinjstva do 1970. kontemplativno, a otada do danas i kreativno, kao jedna od njegovih stvaralačkih odrednica. Svemir ga nikad više neće napustiti; astrološki "snovi" i vizije samo će se nagomilavati i pretakati u umjetnost po kojoj je on prepoznatljiv i jedinstven.

Po dolasku iz škole pomagao je majci radeći dugo u noć najteže poljodjelske poslove, u svojoj dvanaestoj, trinaestoj i četrnaestoj godini, dok je otac bio u poslijeratnom partizanskom zatvorskom logoru u Zagrebu na "preispitivanju".

G. Horak, nastavnik likovnog odgoja u Sedmoljetki, ujedno i njezin ravnatelj, zavolio je svog učenika Cetina i posvećivao mu je mnogo vremena. (Jednom, tijekom posljednje godine Sedmoljetke, pozvao ga je k sebi doma i zamolio da mu naslika šahovsku ploču i figure, za potrebe šahovskog turnira, jer bio je vrstan šahist.) Nakon završenoga sedmog razreda uputio ga je s preporukom u Zagreb na prijamni ispit u Školi primijenjene umjetnosti, gdje je na osnovi donesenih i predočenih likovnih radova, koji su oduševili mjerodavne, automatski primljen, bez polaganja redovitog prijamnog ispita.

Unatoč tome, Cetin nakon čazmanske Sedmoljetke, nažalost, nije odmah mogao nastaviti školovanje, jer je morao pomagati roditeljima u polju zbog obveza spram državnih potraživanja. Obitelj je imala veliko imanje ("dosta zemlje") pa su i porezi bili veliki, čime su bili posebice pogođeni. Stariji sin ostao je na samo četiri razreda osnovne škole, a ni za školovanje mlađeg sina nije bilo sredstava. Naprosto je morao ostati kod kuće u Bojani i raditi u polju tijekom svoje petnaeste, šesnaeste i sedamnaeste godine.

Brat Ivan se uskoro oženio ("priženio u Bojani"), pa je mlađi Anton ostao s roditeljima, pomažući im sve vrijeme oko imanja. To je pojačalo njegovu sraslost sa zavičajnim šumama, pašnjacima, poljima, vinogradima..., njihovim bojama i mirisima, što će sve naći svoju formu u kasnijim likovnim preokupacijama.

Nakon tri godine opće su se i obiteljske okolnosti popravile, pa su roditelji mogli mlađeg sina poslati natrag u Zagreb (1954.). On je tada već ozbiljno slikao, radio portrete u ulju, i imao dovoljno slika koje su bile zreli ostvaraji, pa je na osnovi tih novih radova primljen i drugi put u Školu primijenjene umjetnosti. Međutim, nakon godinu dana ponovo su, uslijed opće poratne krize, nastupila teža vremena, te je Cetinu prijetila opasnost da opet bude prisiljen napustiti školovanje.

Stanovao je u Draškovićevoj ulici i svaki dan prolazio Zrinjevcem na putu do škole. U jednom izlogu u Teslinoj ulici bio je izložen primjerak *Gospodarskog lista* (tjednik). Zapazio je da novine obrađuju tematiku kojom se on donedavno praktično bavio. Pozornost su mu posebice privukle vinjete i crteži ljudi koji rade u polju, u vinogradima, općenito – na selu. Budući da je i za njega situacija bila prijeteća – mogao se uskoro vratiti doma zbog nedostatka financijskih sredstava i zbog sveopće oskudice – otišao je u redakciju glasila ne bi li dobio zadatak da napravi kakvu vinjetu ili crtež (za što se plaćalo), što bi mu omogućilo ostanak u Zagrebu i nastavak školovanja.

Urednik *Gospodarskog lista* g. Darko Mimica (1930.) dao mu je tjedan dana vremena da načini crtež seljaka koji sije žito u polju. Cetin je to završio isti dan, pa kad se sutradan na putu iz škole našao u *Gospodarskom listu*, i urednik ga s vrata upitao: "A dobro, mali, je l' ti nešto nije bilo jasno?", pokazao je crtež, koji je zadivio g. Mimicu. Urednikov komentar: "Pa, to je izvrsno!", uveo je Cetina na najbolji mogući način u profesionalni svijet ilustratorstva.

Bio je to prvi rad za *Gospodarski list* i autor je prvi put bio plaćen za svoj uradak. To je također urodilo novim zadacima, obvezama i honorarima, što je osiguralo boravak i školovanje u Zagrebu. Na osnovu tih ilustracija Cetin je bio primijećen kao nadaren i pouzdan ilustrator. To je bila preporuka za nove ilustratorske i dizajnerske pothvate – od *Gospodarskog lista* i poduzeća *Orbis* (koje je izdavalo ove novine) pa do opreme kataloga, i do ilustracija za promidžbene svrhe...

Svoje prvotno stručno (uredničko) zanimanje za stvaralaštvo srednjoškolca Cetina i svoju plemenitu preporuku tom početniku g. Mimica će nadopunjavati još godinama, te maestralno zaokružiti svojim proslovom na jednoj od domovinskih izložaba vrhunskog umjetnika Cetina, devedesetih godina u Zagrebu:

"...Cetinovo je slikarstvo na prijelomnici grandioznosti: ono je uz pomoć bezbrojnih kombinacija, kojima raspolaže, usmjerilo i svoj razvoj prema glazbi, tj. simfoničnom slikarstvu. To je čudo postignuto ispreplitanjem i umnogostručavanjem odnosa tonova, oblika i obrisa koji se prožimaju i odgovaraju jedni drugima; odjeka koji se dozivaju i odbijaju, udruženih i valovitih volumena, što podsjeća na naslage oblaka ili čak na daleku grmljavinu oluje i topova. To je čista vizualna simfonija i kad asocira na prirodnost ili kad žvjerno' prikazuje izvornost oblika – jer je sve to poslužilo rasnom umjetniku samo kao izlika kako bi mogao podići zgradu što je čitavu sadržava njegova mašta, koja želi sve točke svemira povezati sa svojim središtem..." (B. D. Mimica: *Cetinova stvaralačka mašta želi sve točke svemira povezati sa svojim središtem*)

U prvoj su godini, naravno, bili opći predmeti, ne samo teoretski nego i praktični. Cetin je tada pokazao veliku nadarenost za kiparstvo i imao dobre

rezultate u njemu, pa ga je nakon te prve, opće godine, kad su se učenici prema vlastitoj sklonosti opredjeljivali za pojedino područje (grafiku, slikarstvo, kiparstvo, tekstil...), prof. Josip Poljan (1925.) uporno nagovarao da ode na Kiparski odjel, no mladi se umjetnik odlučio za slikarstvo. U drugoj i trećoj godini uvelike je razvijao svoja zanimanja i sposobnosti, radeći mrtvu prirodu, portret, figure ljudi..., pod nadzorom profesora Antona Kirinčića (1912. – 1981.), akademskog slikara. Zanimljiv mu je bio i predmet zidne tehnike (fresko i druge), koji je predavao g. Ivan Fressl. Nakon treće godine našao se, na četvrtoj i petoj, u razredu prof. Ivana Šebalja (1912. – 2002.), velikog akademskog slikara i pedagoga, izvanrednog poznavatelja likovnih umjetnosti i povijesti umjetnosti, za kojega kaže: "Bio je prvi koji je meni zbilja otvorio vrata u svijet likovne umjetnosti."

Prof. Šebalj vodio ih je likovno, a prof. Nikola Maraković (1913.) nastavio je onu praktičnu stranu g. Fressla.

Za razliku od prof. Kirinčića, kod kojega je realizam bio osnovica pri uvođenju u bit likovne umjetnosti, prof. Šebalj bio je kreativno slobodniji, te su s njime svladavali nove metode, naučili nove forme i teme ("bik" je bio jedna od njih), ušli u nove smjerove suvremene umjetnosti (apstrakcija, kubizam...).

Od dvanaest učenika iz svog razreda u Školi primijenjene umjetnosti, Cetin je bio najbliži s drugom iz iste, zadnje klupe, s kojim je i zajedno stanovao osam mjeseci: budućim grafičarom, slikarom i pjesnikom Virgilijem (Virgil) Nevjestićem – rođenim 1935. u Kolu kraj Tomislavgrada – koji od 1968. živi u Parizu, gdje vodi svoju akademiju (L' académie Virgile), na kojoj predaje specijalni tečaj grafike.

Također je bio blizak s vrlo nadarenim Jožefom Zrimom (1930.), Slovencem iz Murske Sobote, crtačem izvanrednih sposobnosti, od kojeg su (u razredu prof. Kirinčića) mogli mnogo naučiti. Cetin smatra da je čak i sam prof. Kirinčić mogao učiti crtati od Zrima. "Međutim, čini mi se da Zrim, koji od 1965. godine živi i radi u Parizu i okolici, nije bio spreman žrtvovati za umjetnost ono od čega istinski umjetnik i u snu bježi. Nažalost, okrenuo se komercijalnoj strani umjetnosti", komentira Cetin.

Zanimljivo je da je jedan njihov školski kolega, Eberhard Kuhnen, Njemac, jednom u razgovoru u razredu rekao da će od svih dvanaest učenika jedino Cetin i Nevjestić uspjeti.

S današnjega motrišta, iz te su generacije Cetin i Nevjestić zaista otišli najdalje, a u svjetskim razmjerima i po najstrožim kriterijima – njih dvojica su iz svoje generacije jedini postigli velik međunarodni ugled.

S početkom srednje škole Cetin se imao priliku bolje upoznati sa svjetskom umjetnošću. Posebice je zavolio djelo slavnog Rembrandta, koji mu je ostao najdražim slikarom, pored Španjolaca Goye i Velasqueza. Fascinirala ga

je kvaliteta njegovih slika, posebice portreta, jer je i sam bio sklon toj formi. Priznaje kako je mnogo naučio od tog velikana, majstora poglavito u psihološkom portretiranju.

Po završetku Škole primijenjene umjetnosti (1959.) Cetin gotovo da i nije želio ići na Likovnu akademiju. Mislio je raditi kao ilustrator, bio je pripravan ići u vojsku... Nije znao što bi još mogao naučiti na Akademiji. Tu je nedoumicu prekinuo prof. Sigo (Siegfried) Summerecker (1897. – 1983.), koji je predavao slikarsku tehnologiju i u Školi primijenjene umjetnosti i na Akademiji. Na njegov poticaj i savjet Anton Cetin odlazi na prijamni ispit, što je prva velika prekretnica u njegovu umjetničkom životu, značajna za njegov način poimanja umjetnosti i način finaliziranja ideje i projekta. Hrabro i odlučno Anton Cetin pravi veliki zaokret koji će ga dovesti donle gdje je danas i održati ga na tom mjestu – odlučuje odstupiti od uobičajenog, zadanog, nametnutog i očekivanog; odlučuje krenuti svojim putem, ponuditi svoje ideje i djela, te ostati pri tome.

Naime, uza sve poštovanje prema pedagoškom i slikarskom radu s prof. Šebaljem, Cetin je već bio primijetio i shvatio da su Šebaljevi učenici, doduše, individualci, ali u "Šebaljevom dvorištu". Na uobičajeni studentski upit "kako ćemo crtati na prijamnom?", Cetin nije odgovorio uobičajenim studentskim odgovorom "crtat ćemo kako smo crtali kod prof. Šebalja". On je jedini izazovno rekao da će crtati kako se crta na Akademiji.

Od sedamnaest kandidata iz Škole primijenjene umjetnosti koji su se pokušali upisati na Slikarski odjel Akademije likovnih umjetnosti, samo je Cetin prošao, jer je sve naučeno ostavio po strani i na prijamnom ispitu nastupio hrabro na svoj način – sa svojim stilom i svojim idejama.

Nakon što je diplomirao na Slikarskom odjelu u Školi primijenjene umjetnosti, on, dakle, odmah upisuje Likovnu akademiju u Zagrebu. Primljen je na Slikarski odjel kod prof. Omera Mujadžića (1903. – 1991.). U klasi je bilo šest studenata: kći prof. Mujadžića, četvero gimnazijalaca i Cetin iz Škole primijenjene umjetnosti. Bila je to posljednja generacija petogodišnje Akademije, koja je diplomirala s prvom generacijom četverogodišnje.

Nakon mjesec dana studiranja slikarstva kod prof. Mujadžića, Cetin donosi drugu naglu sudbonosnu odluku – prelazi na Grafički odjel, što je šokiralo i ojadilo prof. Mujadžića, koji je uvijek isticao njegovu slikarsku darovitost. Cetin se odlučuje na to jer je s jedne strane iznova osjetio približavanje i (ne)namjerno nametanje stvaralačkih ograda, umjetničku tjeskobu uslijed sputavanja studentskog individualizma, a s druge strane osjetio je veliku i nesputanu potrebu za usavršavanjem i osvajanjem nečeg novog.

Naime, uvidio je da na kraju pete godine Akademije iz klase prof. Mujadžića izlaze sve sami mali novi mujadžići. On se želio osloboditi tog utjecaja.

Imao je potrebu izražavati se individualnije – onako kako je osjećao. Stoga je molio prof. Mujadžića, koji je istodobno bio i dekan Akademije, da mu dopusti prelazak. Svoju nakanu pojasnio je rekavši kako je pogriješio što je došao na Slikarski odjel, jer je zapravo htio naučiti grafiku, te kako će se sam izgrađivati u slikarstvu (pokušavajući što više slikati i iz toga učiti), budući da ima dobru podlogu iz Škole primijenjene umjetnosti, a grafiku želi studirati detaljnije i dulje jer se u grafici ne može sam podučavati i izgrađivati.

Napokon se Anton Cetin našao na Grafičkom odjelu u klasi prof. Antuna Mezdjića (1907. – 1981.). Zbog te se odluke nikad nije pokajao, jer je naučio grafičke tehnike (litografija, bakropis, drvorez, linorez, akvatinta...). Na Akademiji su mu predavali profesori Antun Mezdjić, Zlatko Slevec (1926. – 1966.), Albert Kinert (1919. – 1987.) i Marijan Detoni (1905. – 1981.). Usto, Krsto Hegedušić (1901. – 1975.) i njegov zamjenik Ferdinand Kulmer (1925. – 1998.) predavali su mu večernji akt.

U slobodno vrijeme, kojeg je rijetko imao, odlazio je u kazalište. Otac mu je umro 22. listopada 1961., a 16. prosinca 1962., za vrijeme studija, Cetin se oženio Milkom Katalenić (kćerkom Kazimira Katalenića i Kate r. Colarić) iz Velikog Botinovca (između Križevaca i Koprivnice), rođenom 1937., studenticom najprije Filozofskog fakulteta, a onda i Pedagoške akademije u Zagrebu, uvijek izvanredno osjetljivom za vrijednosti umjetničkog djela.

Za diplomski rad načinio je dvije velike grafike, *Ples* (1964., bakropis i akvatinta, 44 x 59,8 cm) i *Pozdrav* (1964., bakropis i akvatinta, 45,2 x 54,3 cm), koje su bile vrlo primijećene. Diplomirao je 1964., u klasi prof. Marijana Detonija, u svojoj dvadeset osmoj godini.

Tijekom studiranja na Akademiji Cetin je pravio plakate za "Croatia-film", dizajnirao brošure i kataloge, opremao romane... Zapravo, od 1955. do 1966. godine radio je kao dizajner i ilustrator za poduzeća i nakladne kuće u Zagrebu.

Načinio je preko stotinu ilustracija samo za publikaciju *Od pješaka do rakete* (enciklopedijski zbornik *Krug znanja*, kolo 1 – svezak 3, *Od pješaka do rakete*, knjiga prva, izdavačko-knjižarsko poduzeće *Mladost*, Zagreb 1971.). Urednik Enciklopedije g. Irislav Meštrović vrlo je cijenio njegov rad i davao mu posla koliko god je ovaj mogao napraviti. Čak mu je želio slati zadatke i u vojsku, ali to nije bilo dopušteno. Cijeli vojni rok Cetin je odslužio u Kraljevu (Srbija), od rujna 1964. do rujna 1965. godine.

Prigodom jednog posjeta Hrvatskoj, prije petnaestak godina, pozvao je g. Meštrovića na ručak. Ovaj ga je ozbiljno zapitao: "Recite mi iskreno, koliko je ljudi za Vas radilo? Vi to zacijelo niste mogli sve sami učiniti tako brzo i kvalitetno!?" Nije vjerovao da je Cetin sam napravio toliko koliko nisu svi drugi zajedno (prof. Zlatko Slevec, prof. Ferdinand Kulmer, prof. Dalibor Parač, kolege: Branko Vujanović, Frane Paro, Vasilije Jordan, Josip Bifel i drugi).

Već od početka se u poslu odlikovao (samo)disciplinom, pedantnošću i poštenjem, koji su potjecali od njegove rano usvojene profesionalnosti. Svoju ozbiljnost, preciznost i poštivanje zadanih rokova potkrepljuje tvrdnjom: "Radim osam dana u tjednu." Njegovi radovi nikad nisu bili odbijeni. Uvijek ga je održavala velika volja.

Značajke Cetinovog stvaralaštva od 1951. do odlaska u Pariz

Prvo reprezentativno djelo Antona Cetina jest portret njegove majke Terezije (*Portret moje majke*, 1951., ulje na platnu, 55 x 46 cm), koji je naslikao u svojoj šesnaestoj godini. To djelo ujedinjuje njegov dotadašnji realistični sa znatnim naznakama suvremenijih stilova (npr. ekspresionizma, na desnoj strani gornjeg, većeg dijela pozadine, na donjem, manjem dijelu pozadine i u autoportretu "sina" /autora/, kojeg "majka" drži u ruci).

Potom nastaju *Mačke* (1955., ulje na platnu, 32,5 x 56,5 cm). Mladi umjetnik (prvi razred Škole primijenjene umjetnosti) dohvatio se tako obične, a tako teške problematike kao što je prizor mačaka. Ekspresionističkim sukobom crne, crvene, zelene i smeđe boje i groteskним prikazom mačjih glava autor postavlja prvotnu platformu ostvarenju svoje zadaće: stroga i razvijena kompozicija, otvorena narativnost, pritajena snaga koja slijedi tematiku, i autentična tehnika.

Vrijednost i osebujnost kompozicijskih i stilskih zahvata u početnim ostvarenjima i cjelinama, mogu se pratiti i na srednjoškolskim crtežima *Figura u svemiru* (1956., tuš, 14,7 x 21 cm), *Bik* (1956., tuš, 14,7 x 21 cm) i *Krajolik* (1958., tuš, 29,8 x 37.5 cm); tri raznorodna motiva ujedinjena specifičnom stvarateljevom značajkom: istodobnom jednostavnošću i složenošću. *Mladenci* (1958., akvarel, 25 x 21,5 cm) pak ispod svoje ljepote i naivnosti kriju duboku psihološku analizu karaktera: zaljubljenost i smirenost muškarca, ozbiljnost i zabrinutost žene. Otvorenijim bojama u radu *Bik* iz 1957. (gvaš, 22 x 31,6 cm), ostvaruje optimističniju viziju.

Djevojka s pticom (1959., ulje na platnu, 35,8 x 27,5 cm) jedan od prvih radova, ako ne i prvi, u kojem se javlja ptica. U ovom se slučaju ptica javlja u odnosu spram žene – u ravnini je djevojčinog lica (oči u oči). Ptica je sletjela na ženinu ruku – kontakt je ostvaren preko određenog dijela tijela. Kasnije će, u razradi tematike Eva –ptica, ostati izravno međusobno gledanje ptice i Eve, ali će se izgubiti ženska ruka. U kombinaciji s Evom ptica će često izrastati iz Evina vrata, grudi, brade, ili pak urastati u njih...

Cetinovi najraniji akademski radovi su bili očekivani (zadani i izborni) crteži i slike bikova, drveća, stijena, ptica, balerina, ljudskih figura općenito, te aktovi i portreti. *Žena koja sjedi* (1960., tuš, 42 x 29,8 cm) zadržava vezu s realizmom, na crtežu *U kavani Dubrovnik* (1961., olovka, 11 x 20 cm) gubi se stvarateljevom značajkom: istodobnom jednostavnošću i složenošću. *Mladenci* (1958., akvarel, 25 x 21,5 cm) pak ispod svoje ljepote i naivnosti kriju duboku psihološku analizu karaktera: zaljubljenost i smirenost muškarca, ozbiljnost i zabrinutost žene. Otvorenijim bojama u radu *Bik* iz 1957. (gvaš, 22 x 31,6 cm), ostvaruje optimističniju viziju.

49,8 cm) i *Akt* (1961., tuš 33,3 x 16 cm) pak radovi su u kojima je statičnost podržavana i smirenošću kompozicije i karikaturalnošću figura i ozbiljnošću situacije.

Umjetničku širinu i tehnički raspon pokazuje i dvama ženskim portretima – *Portret* (1961., ulje na platnu, 64,5 x 52,5 cm) i *Milka* (1962., ulje na platnu, 46 x 38,5 cm). Skupinom pak djela *Crteži* (1963., tuš) akademac Cetin istražuje ljudsku muskulaturu, pozu i položaj ljudskog tijela naprama drugom predmetu: stolcu, vratima, ptici...

Svake su godine studenti posljednje godine Akademije išli u takozvani pejzaž. Obveza im je bila crtati i slikati krajolik. 1963. godine išlo se u Malinsku (otok Krk). Dok su se drugi studenti pozabavili barkama, kućama, obalom..., Cetin je uglavnom crtao i slikao male hrastove, u kojima je on vidio prilično jasne obrise ljudskih figura – i statične i dinamične: *Hrast u Malinskoj* (1963., tuš, 59,5 x 42 cm) i *Hrastovi u Malinskoj* (1963., akvarel, 29,8 x 42 cm).

Pored zanimanja za drveće tu je i nastavak bavljenja motivom ptice (*Neobične ptice*, 1963., tuš, 21 x 35 cm). Ipak, najviše pozornosti u ovom periodu posvećuje figuri muškarca – profesionalnog hrvača (u mladosti prvak Balkana) i modela. Polaznu osnovicu i zaokupljenost likovnim prikazom muškog tijela Cetin je nadrastao tako što je, (ne)namjerno, zapravo izrazio tijek karijere i života modela, naglašavajući mušku snagu, borilačku dominaciju, opadanje tjelesne moći i prolaznost hrvačke slave: *Odmaranje*, (1964., lavirani tuš, 59 x 42 cm), *Vježbanje I* (1964., lavirani tuš, 59 x 42 cm), *Vježbanje II* (1964., lavirani tuš, 59 x 42 cm)...

Od odlaska na odsluženje vojnog roka u Jugoslovensku narodnu armiju (JNA) pa do početka 1966. u Cetinovom poimanju i stvaranju dolaze do izražaja nezadovoljstvo, strahota, mračnost... Jača potreba za otporom, izlaskom, bijegom iz stega komunizma i socijalističke Jugoslavije. Potreba suprotstavljanja mračnim silama, tamnim duhovima, zlim pojavama koje su tlačile njegovu domovinu i ugnjetavale njegov narod sve je uočljivija. Navješćuje se otpor tiraninu! Kompozicija je podređena tome, figure djeluju neprirodno i klaustrofobično, jer su omeđene neprijateljskim pticama, i cjelokupna atmosfera djela pod dojmom je prisile te u njoj prevladavaju zbunjenost, zabrinutost i strah. Kako je moguće naći izlaz iz svega toga? Kako iskočiti iz ovog zatvorenog prostora? Kako pobjeći od zlih sila? Javlja se pomisao o odlasku u Pariz.

S jedne strane, na odluku o preseljenju u Pariz (koji je bio prvi put posjetio 1964. godine) utjecali su društveno-politički uvjeti. S druge strane, nešto ga je profesionalno vuklo da vidi što se zbiva u središnjici svjetske umjetnosti te ondje provjeri i usavrši svoje sposobnosti i mogućnosti.

Za putovnicu je čekao više mjeseci. Napokon, s dobivenom jednomjesečnom vizom u svrhu studijskog putovanja, kreće u Pariz vlakom iz Zagreba

12. a stiže 13. veljače 1966. godine. Nakon nekoliko kraćih posjeta k njemu se doseljava i supruga Milka u srpnju 1967. godine. U Parizu ostaju do 23. ožujka 1968.

Ponio je sa sobom ciklus crteža nastao 1965. godine u Zagrebu po povratku iz vojske: petnaest crteža u tušu na temu zlokobnih ptica, koje je tako nazvao tek kad je stigao u Pariz. Ciklusu je prethodio vrlo važan crtež *Poplava* (1965., lavirani tuš, 35 x 33,5 cm), dvojak, jer nastao na temelju istinitih zbivanja, te simbolizira općenitu nepogodu (katastrofu), ali se u njemu nazire i jedna vrsta ptice koja će biti pratilac Evinog lika.

Zašto zlokobne ptice?

Sve je to u svezi s općim društvenim gibanjima i boravkom u JNA. Motivi zlokobnih ptica javljali su se svakog dana tijekom boravka u jugoslavenskoj vojarni na području Šumadije. Mnoge stvari nisu bile ugodne i pobuđivale su svakidašnje more i upite – "zbog čega sam ja ovdje, zbog čega gubim svoje vrijeme, što dobivam time što sam u vojsci, kome sve ovo treba ako je doba mira...?" Umjetnik je osjećao da je sve to povezano i s općim političkim tlačenjem Hrvata i da se dira duboko ne samo u njegov nego i u duh hrvatskog naroda. Iz takvog gledanja na stvari rodili su se i onakvi zloslutni motivi, koje je objedinio i zaokružio na svojim crtežima. Ali su imali i šire značenje – strah, trepet, zabrinutost zbog svega što bi se moglo (što će se!) dogoditi čovječanstvu.

To su zbilja bile ptice, ali vrlo čudne, katkad bez krila, katkad nerazaznatljive, katkad s oštrim kljunom, katkad raščerupanog perja... Tuš je bio idealna tehnika za te kompozicije, njegovo crnilo bogomdano za prikaz sveopće okrutnosti, gadosti, jezovitosti..., koje prijete završiti (i završit će tri–četiri desetljeća poslije!) u rasulu i propasti. Poznato je da ptice uvijek nose u sebi i humanu crtu. U ovom slučaju nadvladava (zlo)kobna ćud, koja je bila jedan od razloga prigušene cjelokupne individualne i kolektivne grozomore i rastrganosti.

Na crtežu *Zlokobne ptice I* (1965., tuš, 50 x 35,3 cm) nazire se muška figura iza koje je crni bik. Zapravo je to neka vrsta borbe s bikom kao u kojoj španjolskoj ili meksičkoj areni. Bjelina kružnog prostora (arene?) izaziva na borbu i pobjedničko osvajanje tog prostora, ali jedan rascjep upozorava na ponor. Ponad prizora borbe muškarca i bika, u gornjoj polovici crteža dominira slovno-brojčano kompozicijsko rješenje: uočljiva kratica JNA i nadnevak 5. 8. 65. simboliziraju Cetinov početak otvorene borbe protiv zlokobnih sila i nemilog okruženja. Muškom liku i biku otvoren je prostor za borbu, ali su oni naprosto poklopljeni znakom JNA, kao jedinom izvjesnošću na svom obzoru. Iz muške figure strši kostur. Glava je pognuta a kralježnica uvijena pod teretom. Naznaka JNA dobro je zaklonjena i poduprta naletima mraka i krilima smrti, koja

dominira crtežom. Gornji dio prizora i strukturalno je i izražajno nadjačao donji.

Na *Zlokobnim pticama II* (1965., tuš, 50 x 35,3 cm) crnilo proždire dan i truje budućnost, a čovjeka pritišće na dno i drži ga u sjedećem (jedinom mogućem) položaju. Ne ostavlja mu prostor – priliku za uspravljanje. Simbolici umjetničkog djela pridonosi ironična spoznaja da je taj skučeni prostor krletka za čovjeka, iz koje on nikamo ne može. Prostor je ispunjen slikom zlokobnih ptica u obličju karcinomnih pjega i nadnaravnih otisaka. Navaljuju sa svih strana. Čovjek pokušava dozvati pomoć iz daleka, ali se perspektive zatvaraju. Predodžbe ptica i zatvorenosti izoštrene su do rogobatnosti i rugobnosti. Kao na prvom, i na ovom crtežu muška je figura okrenuta leđima. Ne vidi se lice, kojeg zapravo i nema. Režimska "obrada" i pojedinca i kolektiva proizvodi bezličnost. U kompozicijskom procjepu drugog crteža javljaju se dokumentarni elementi – brojevi 64 (dolazak u JNA 1964. godine) i 65 (odlazak iz JNA 1965. godine).

Zlokobne ptice III (1965., 50 x 32,5 cm) i *Zlokobne ptice IV* (1965., 50 x 32,5 cm) samo prividno unose koncentričnost u kompozicijskom središtu, a zapravo odnosom neprirodnih ptica i depresivnih kružnica pojačavaju kaos i destrukciju. Prizor bika u borbenom položaju na potonjem crtežu, ne može ni pobijediti ni odagnati sukob (ne)definiranih sila ponad njega, koje prije izražavaju paniku no spas u ovoj zlokobnoj situaciji. Takva usmjerenja otkrivaju autorsku potištenost i pesimizam. Ekspresivnost *Zlokobnih ptica* svjedoči o bezizlazju. Umjetnik nije tada mogao znati što će se zbi(va)ti, ali je očito imao (pod)svjesni osjećaj da se nešto približava i da će kulminirati u otvorenoj borbi (metaforična slutnja Domovinskog rata!). Središta tih dvaju crteža donose pomak od ptica k atomskoj i astrološkoj komponenti. Kemijska i fizikalna akcija i reakcija zauzimaju vidnu poziciju na ta dva crteža te podcrtavaju prenošenje individualnog i kolektivnog usuda jednog čovjeka odnosno jednog naroda (dvojakost kompozicije) na globalni poligon (kompozicijski univerzum), transponirajući zbiljsko i blisko (zemaljskog) u nestvarno i daleko (kozmičko), što će se razvijati u *Fantomima* (ciklusu crteža nastalom u Parizu 1966. i 1967. godine) i drugim nadolazećim djelima.

Strah vlada svemirom i prostorom jer postoji bojazan da bi moglo doći do opće katastrofe uslijed zategnute situacije u svijetu, koja je zaoštrena 1962. i 1963. godine odnosom između SAD-a, tadašnjeg SSSR-a i Kube. Razum je ukliješten. Svijet je uznemiren. Odnosi svjetskih velesila poremećeni su zbog prijetnji atomskim oružjem. Kao rezultat tog straha nastali su *Fantomi*, koji navještuju i planetarni i svemirski problem. Fantomi su više sile. Oni su u prenesenom smislu likovi koji nam prijete i donose takvo napeto stanje.

Fantomi su i dalje ptice, ali izobličene, stravične i opasne; katkad nepomične a katkad vrlo pokretne (*Fantom* br. 6, 1967., tuš u boji, 31,5 x 23,6 cm). Nadvijaju se nad prirodu i čovječanstvo kao mogućnost skoroga kraja. Ostaje zabrinutost za opstojnost bilo čega.

Fantomi ponad grada (1966., gvaš, 20,7 x 26,6 cm), *Fantomi* (1966., gvaš, 20,7 x 26,6 cm) i *Fantom ponad grada* (1967., tuš u boji i ugljen, 32,3 x 24,8 cm) istoznačni su po zamućenosti perspektive i odsutnosti jasnog vidika (krajolik-grad u prvom djelu zarobljen je nečim monstruoznim), te po usmjeravanju objektiva na svemirske preokupacije i podređivanju kompozicijskih zahvata preuobličenju zatvorenih cjelina–ciklusa koji katkad podsjećaju na bombu. Prenapregnutost tog kruga–lopte najbolje se očituje u djelima: *Fantom* (1967., ulje na platnu, 60 x 72 cm), na čijem se dnu nalaze obrisi krajolika, *Fantom i žena* (1967., gvaš, 64,8 x 50 cm) i *Fantom i djevojka* (1967., tuš u boji, 32,5 x 24,8 cm), na kojima je iskorištenost plohe ravnomjernija.

Na tvrdnju i upit Vinka Grubišića: "Pariškom fazom dominiraju *Fantomi*, *Zvijezde*... Kad gledamo danas ta djela, čine nam se puna neke kozmičke jeze, a ciklus *Zlokobne ptice*, koji je nastao u Hrvatskoj 1965., neposredno prije odlaska u Pariz, zapravo je epopeja rušiteljske atomske snage besmisla. Odakle toliki pesimizam?", Anton Cetin odgovara:

"*Zlokobne ptice* su ne samo rezultat vremena u kojem sam živio i ja i mnogi od nas, vremena opresija, ponižavanja, rušenja, nego i neprekidne neizvjesnosti, i stalnog strahovanja od te monstruozne, kobne, kako kažeš, rušiteljske atomske snage besmisla. Moje djetinjstvo također nije bilo lako i ružičasto. S obzirom na činjenicu da sam i ja kao dječak sa šest, sedam ili osam godina živio praktički u ratu, doživljavao i proživljavao i rušenja i strašne brutalnosti (što je sve skupa bilo veoma teško shvatiti i razumjeti), pitao sam se kako sam ne samo ostao živ nego i dalje – unatoč svemu tome – mogao imati snage i vjere u čovjeka i nadu u bolje i ljepše sutra. Sve je to ostavilo duboke rane, rane koje se teško i dugo liječe. Godinama, moglo bi se reći sve do 1976., trajala je borba đavla s jedne strane, onog već postojećeg, s đavlom moje osobne kreacije, u obliku *Zlokobnih ptica* i kasnije *Fantoma*, s druge strane." (usp.: *Danas se protiv đavla borim – ljubavlju!*, *Nedjeljna Dalmacija*, Split, 26. svibnja 1995., str. 28)

Kompozicija se naročito razvija u gvašu *Sunce i zemlja* (1966., 24 x 32 cm), u kojem se također nalazi jedan fantom koji je povezan i sa zemljom i sa svemirom, a iza njega su konture sunca koje suzbijaju fantomski rušiteljski utjecaj te vraćaju nadu u sveopće izbavljenje. Još je veći pomak ostvaren djelom *U neizvjesnosti* (1966., gvaš i pastel, 25 x 32.2 cm), gdje dvije floralne figure, koje su jedna vrsta fantoma, prelaze u nešto novo – približavaju se začetku lika Eve iz 1967. godine. Nalaze se na nedefiniranom krajoliku, unoseći živost u

gornji dio kompozicije. Zelena pozadina priziva snagu prirode i neba. *Srna koja se odmara* (1967., tuš u boji i ugljen, 26,9 x 36,1 cm) također znači prijelaznu fazu od *Fantoma* k nečemu novome. Srna simbolizira životinjsku povezanost s prirodom (krajolik je u ovom slučaju vrlo oslobođen i apstrahiran), dok dva motiva–lika ponad toga s jedne strane simboliziraju nazočnost fantomskog svijeta, a s druge strane svojim bljeđim crnilom i opuštenijim položajem naviješćuju njegovu prolaznost. Još jednu vrijednost u ovom prikazu zamjećuje David Burnett: "...crtež je reminiscencija prapovijesne pećinske umjetnosti i grafički i po deskripciji svog prostora." (monografija CETIN, Toronto, 1986., str. 40)

Ptica počinje zanimati Cetina prije dolaska u Pariz, ali će tek u Parizu dobi(va)ti svoju puniju formu. Nekoliko djela (koja nisu iz ciklusa *Fantoma*) donose sasma novu problematiku ptica: *Ranjena ptica* (1967., gvaš, 24,3 x 32,3 cm), *Pijetao* (1967., gvaš, 31,8 x 23,9 cm), *Ptica* (1967., gvaš, 31,8 x 23,9 cm), *Ptica* (1967., tuš u boji i ugljen, 26,9 x 36,1 cm)... Ptica se nazire u obrisima. Osjeća se svježina u nanosima boje, novina u fragmentarnosti, opuštenost u potezu, stabilnost u motivima, smirivanje u kompoziciji, promjena u karakteru...

Od pariške faze nadalje Cetin će biti prepoznat po svojim raznolikim slikarskim prikazima ptice.

U Parizu su nastala i mnoga druga djela, od kojih jedna, unatoč novim pozicijama i projekcijama, odaju čvrstu vezu sa *Zlokobnim pticama* i *Fantomima* po načinu uporabe crnila, npr. *Skitnica* (1966., tuš, 32,2 x 25 cm), prije pesimistična no optimistična vizija, dok druga, nespojiva s dotadašnjim grafičko-slikarskim izričajima, nude sasma nove motive, npr. *Djevojka* (1966., tuš i pastel, 27 x 20,3 cm) i *Erato* (1967., ulje na platnu, 55 x 33 cm), dva djela koja osvajaju svojom mediteranskom šarolikošću i svježinom, lirskom začaranošću i nježnošću, kao i ženskom izazovnošću, te čija su folkloristika i mistika još jedan ozbiljan korak do pojave Eve.

Pored izrazito pesimističnih motiva u temama ptica i fantoma, u pariškoj se fazi javljaju i neobične varijacije ljudskih likova u suvremenijoj figurativnoj formi. O *Profilu žene* (1967., ulje na platnu, 37 x 30 cm) David Burnett bilježi: "...forma je produžetak amorfnog oblika *Fantoma* i kao da je žena bukvalno sačinjena od svojih osobnih fantoma. Tragika zasužnjenosti osobnom zabrinutošću naglašena je kontrastom koji se primjećuje između plave podloge (u smislu otvorenosti) i zemaljski smeđe boje ramenâ: žena je zarobljena između zemlje i svemira." (isto, str. 39)

Mnogo više živahnosti i veselosti svojom koloristikom (purpurom i plavetnilom) izražava gvaš–kolaž *Žena i zvijezde* (1967., 49,7 x 64,7 cm), koji predvodi još nekoliko značajnih ostvaraja: *Profil žene koja sjedi* (1967., tuš u boji, 31,5 x 23,6 cm), *Žena koja sjedi* (1967., tuš u boji, 31,5 x 23,6 cm), *Jedna otmjena*

žena (1967., tuš i pastel, 32,3 x 24,8 cm) i *Ljubavnici* (1967., ulje na platnu, 59,5 x 72,5 cm), u kojima dominira suvremeni stil, ali ne apstrakcija.

Parišku fazu maestralno zaokružuje šest djela od kojih su prva četiri i autobiografskog karaktera:

Majčinstvo I (1967., ulje na platnu) i *Majčinstvo II* (1967., ulje na platnu, 91,5 x 72 cm), iz kojih izvire Eva, *Oproštaj*, 1967. (tuš u boji i ugljen, 26,9 x 36,2 cm), i *Oproštaj*, 1968. (akrilik na platnu, 65 x 53,5 cm). Dva *Majčinstva* ujedno su, dakle, začetak Eve, zapravo prva Eva, premda još nije dobila to ime, ali je na trgu srcolikosti svog budućeg lica. U prvom *Majčinstvu* majka s djetetom svuda je uokolo zaštićena jednom formom–slojem izvan koje se ne nalaze drugi objekti. U drugom je također zaštićena omotačem, ali se oko njega nalaze fantomi. Na oba *Oproštaja* pluta neka pojava obličjem nalik i na utrobu i na asteroid, lebdeći kroz bijelo–sivo–plavo–zeleni svijet. Ta pojava je na prvom *Oproštaju* čak slična i nekom duhu koji stoji na polegnutim, oborenim, razbijenim plohama (simbolika pobijeđenih fantoma!?), a u sebi nosi dvije figure – mušku i žensku – s po jednom ispruženom rukom. Muškarac i žena pripravni su na odlazak nekamo. Zaštitni omotač vrlo je sugestivan. U drugom *Oproštaju* ta apstrahirana pojava ujedinjuje majku (autorovu trudnu suprugu) i dijete, te nerođeno dijete i autora, hrabro se i ponosno uzdižući ponad krajolika i krećući u novo i nepoznato. Zaštitni omotač i dalje je tu, ali njegove konture slabe jer nutrina polako pobjeđuje izvanjsko nepredvidivo okružje.

Crteži *U svemiru I* (1967., tuš u boji, 31,5 x 23,6 cm) i *U svemiru II* (1967., tuš u boji, 31,5 x 23,6 cm) nastavak su *Majčinstva*. Prvi je jači po kaotičnosti kretanja cjelokupnog prizora te sukobu tame i svjetlosti (naslijeđenih iz prethodnih ciklusa), pri čemu zaštitni sloj ocrtava žensku figuru smještenu između dva planeta (manja i veća kružnica), koja stremi svemiru. U drugom je vidljiv ne samo obris žene s nabreklim donjim dijelom tijela (trudnoća) nego i svijetle perspektive u samom vrhu i samom dnu zaštitnog omotača koji omogućuje pokretljivost figure. Srcolikost žene već je prepoznatljiva i odatle se rađa Evin lik.

Ipak, u ovim djelima najvažnija je odredba svemira. Nalik je na dotadašnje tretiranje kozmičkog prostranstva, zaživjelog poodavno, ali primjetljiv je i pomak – uvođenje u nove dimenzije koje će autor dalje razvijati u Kanadi te pokazivati na mnoštvu izložaba diljem svijeta.

U Francuskoj je radio kao dizajner u jednoj tvrtki u Melunu (izvan Pariza), kojoj je vlasnik bio podrijetlom Švicarac. Na osnovi toga zaposlenja dobio je pravo na jednogodišnji boravak u Francuskoj. Nakon šest mjeseci odlučio je otići u Pariz, pokušati dobiti honorarni posao u izdavačkoj kući *Larousse*. Računajući na svoje iskustvo, pojavio se ondje sa svojim zagrebačkim uzorcima. Na porti ga je jedna mlada žena pitala što radi, a on joj samouvjereno odgovorio da radi sve, misleći, naravno, na područje ilustracije. Nato je pozvala g. Tamayoa, ravnatelja Odjela za ilustracije, a ovaj je, oduševljen viđenim uzorcima, Cetina odmah uputio g. Rabecu, suradniku *Laroussea* koji je slovio za jednog od najboljih ilustratora u Francuskoj. Kada je Cetin pokucao na vrata g. Rabeca, ušao i pozdravio, umjesto otpozdrava g. Rabec je upitao: "A, jeste li Vi taj koji radi sve?" Pri tom susretu Cetina su se dojmile finoća i uglađenost g. Rabeca. Unatoč ponudi da već sutradan započne raditi kod njega, Cetin je zbog poštivanja obveza spram trenutnog poslodavca pošao tek nakon dva tjedna, i tu je radio sve do odlaska u Kanadu.

U radu za g. Rabeca i *Larousse* na knjizi *Planeti i sateliti: svemirski svjetovi* (*Planetes et Satelites, Mondes de l'espace, Larousse, Paris, 1967*) od pomoći mu je, dakako, bilo i zagrebačko dizajnersko i ilustratorsko iskustvo. Oduševivši se kvalitetom njegovih ilustracija za tu knjigu, g. Pierre Guérin, ravnatelj znanstvenih istraživanja na *Astrofizikalnom institutu* u Parizu, poželio je da mu Cetin i dalje ilustrira izdanja, rekavši, prema svjedočenju g. Radeca, kako mu tako dobre ilustracije nije napravio nitko u posljednjih četrdeset godina!

Nakon prve godine morao je na Policiji svaka četiri mjeseca produljivati boravak. Iako je kod g. Rabeca dobro zarađivao, to nije dostajalo za produžetak boravka. Uvjet pak za stalan boravak bio je stalan posao, koji mu nije odgovarao, jer bi mu ostavljao malo vremena za posvećivanje čistoj umjetnosti. Također je predmnijevao da njegov boravak u Francuskoj ne ometaju samo emigracijski uvjeti nego i stanoviti politički razlozi, naime: neki njegovi crteži bili su se pojavili u hrvatskim iseljeničkim novinama koje su slovile kao širitelj protujugoslavenske propagande, zbog čega nije bilo uputno vratiti se u komunističku Jugoslaviju. Stoga odlazi u Kanadu, gdje i danas živi i djeluje kao profesionalni slikar i grafičar. Odlaskom u Kanadu, a ne u SAD, kamo je prvotno želio emigrirati, izbjegava sudbinu mnogih emigranata koji su naposljetku bili poslani u Vijetnam, te su ondje i skončali.

Osobno, vjeruje da je u odabiru Kanade bilo nečeg sudbinskog. Naime, u Parizu je bio naišao na g. Eduarda Noëla, vlasnika poznatog istoimenog ateljea, u kojem je u veljači 1968. godine imao prvu samostalnu izložbu u svom životu. Bile su izložene njegove litografije izrađene u Noëlovu ateljeu, te gvaševi i ulja na platnu. Posjetitelji i kritičari obratili su veliku pozornost na izložena djela, kao na nešto novo i drugačije. Nekoliko pak dana prije izložbe spontano je nazvao Kanadsko veleposlanstvo i zamolio za razgovor s g. Ianom Clarkom, atašeom za kulturu. Pozvao je g. Clarka na izložbu, koja je ovoga oduševila. Samo tri dana po njezinu otvorenju Cetin ga je upitao o mogućnosti organiziranja izložbe u Kanadi, na što je ataše duhovito doskočio: "Bilo bi deset puta lakše kad biste me pitali za emigriranje u Kanadu..." I tako je naposljetku Cetin predao zamolbu za vizu, jer mu je neprestano bilo na umu ono što

su mu nadležni u Francuskoj rekli: "...dobiti stalan posao ili napustiti zemlju u roku od nekoliko mjeseci." (*CANADA at the Millennium: A TransCultural Society, Multicultural History Society of Ontario, Heirloom Publishing Inc.*, Mississauga, 1998., str. 170)

Vizu za Kanadu dobio je nakon četrdeset pet dana, što je tada bilo nevjerojatno brzo, jer se obično čekalo godinu ili dvije.

U svakom slučaju, Cetin je mnogo dobio od dvogodišnjeg boravka u Parizu, gdje se na svakom koraku nailazilo na znamenove umjetnosti: skulpture, galerije, muzeje... Izravno je mogao vidjeti i doživjeti mnoga vrhunska umjetnička djela te iz njih učiti. Također je počeo spoznavati kakav je njegov pogled na umjetnost općenito, koliko on u sebi nosi svoju umjetnost i kamo se ona kreće. To se sve prilično iskristaliziralo u Parizu.

U Parizu je upoznao i braću Lea i Svetozara Bubnića, Hrvate podrijetlom iz Karlobaga, nadarene slikare, koji su mu ponudili na uporabu svoju radionicu, sa stanom, u kojoj su imali i litografsku prešu, na kojoj je i on radio svoje litografije (poglavito eksperimentalnog karaktera). Posjećivao se tjedno i razmjenjivao iskustva sa značajnim hrvatskim slikarom Slavkom Kopačem, koji mu je omogućio susret s g. Jeanom Dubuffetom u muzeju (*Musee de l'art brut*) u kojem je radio.

U razdoblju od druge godine Akademije do dolaska u Kanadu Cetin je sudjelovao i na nekoliko skupnih izložbi: 1961. i 1962. u Zagrebu (*Galerija Studentski centar*), 1963. u Beogradu (*Galerija ULUS*), 1964. u Zagrebu (*Umjetnički paviljon*), 1965. u Slovenj Gradecu (*Mir, čovjekoljublje i prijateljstvo među narodima*, Galerija moderne umjetnosti), 1967. u Vukovaru (*Umjetnička galerija Vukovara*). Na svim je tim izožbama bila zamijećena njegova darovitost, ozbiljnost i osebujnost.

23. ožujka 1968. godine sa se suprugom doseljava u Toronto (Kanada), gdje je 1. kolovoza 1968. rođena njihova kći Dawn Antonia, koja danas živi u Ottawi i predaje grupu predmeta na francuskom i engleskom jeziku u srednjoj školi (*Dual Track Middle School – French, English*). Dawn Antonia govori nekoliko jezika, a u djetinjstvu je pokazivala naklonost prema crtanju.

Anton Cetin je iz Pariza u Toronto donio ciklus crteža *Fantomi*, karakteriziran strahovima i mračnim slutnjama, posljedicom straha od nuklearne kataklizme, koji remeti mir i izaziva egzistencijalnu tjeskobu i mučninu te opću klaustrofobiju. Najveći pariški učinak jest zaokruženje tog motiva fantoma (prekretnica u tadašnjem stvaralaštvu) i posebice rađanje Evinog lika (svjesno ili nesvjesno predodređenje buduće karijere), koji se dalje razvijao u Torontu od 1968. godine do danas.

(Nastavit će se)

Toronto, 29. ožujka 2003.

Tomislav MARETIĆ

Ornitologija

(sitnopjesni)

"did-lit did-lit did-lit..fink
dedl dih fink pink"
carduelis carduelis

"be bop gro-ovin' haj
salt peanuts - salt peanuts"
dizzy bird

Šetajuć' šumom –
u šumu lišća pršti
pjesma grmuše

Poj nepoznate
ptice uskoro prate
srodni napjevi

Slavujev poj –
s rascvjetane dunje
ili s jorgovana?

Između dvije
lopate šljunka
biglisanje

Stala je motika! –
U našem vrtu
pjeva nova pjevica

S dv'je strane
staze dijalog kukavica
u šumu kiše

Pod težinom
sutonskog pjevača
svinut vrh jelke

Prepoznav' gazdin
fićuk u pjesmi kosa
pas digne glavu

Proljetni suton
Između dva laveža
kosova pjesma

Sutonski pjevač –
sve gušći sumrak guta
seoske kuće

Golubi iznad
jezera - razdvajaju
se i odrazi

Na grani pjeva
ne mareć' za slušača
kukavica

Kukavica –
nadpjevava se sama
sa sobom

Raskošnom pjesmom
ispunio je krošnju
nevidljivi ptić

Puna je krošnja
tvog pjeva, a nema te,
skrovita ptico

Otvoren prozor –
noćnu moru prekinu
u zoru slavuj

Promočen poj –
Turdus viscivora ili
Turdus phylomelos ?

Uzlete vrapci
u polju - podižu se
svinute vlati

Vrapci prhnuše
ostavivši praznu krošnju
punu neba

Trčanje šumom
uskoro zaustavi
grmušin pjev

Noć bez Mjeseca
slavuj se u kanjonu
natječe s jekom

U šumu slapa
ako slušaš pažljivo –
pjev kukavice

Šuljajući se
stanem na suhu granu –
nesta pjevica

Krešimir ŠIMIĆ

Oluja – poeta theologus[1]

Sažetak:

Pojavom logičkog pozitivizma – empirizma ili neopozitivizma – započinje moderna filozofija jezika. Jedan od njenih najznačajnijih predstavnika, L. Wittgenstein, u svom djelu Tractatus Logico-Philosophicus *piše kako je o metafizičkim pitanjima besmisleno govoriti. Ta je konstatacija navela teologe na novo promišljanje mogućnosti religioznog govora. Pojavljuju se tzv. liberalni teolozi, od kojih je najpoznatiji njemački teolog R. Bultmann, koji pokušava provesti svojevrsnu demitologizaciju svetopisamskih tekstova. Taj se proces pokazao jednako opasnim kao i wittgensteinovska šutnja, jer je vodio do određenog redukcionizma u tumačenju svetopisamskog navještaja. Njemački teolog D. Bonhoeffer naslućuje tu opasnost te u svojim zatvorskim pismima ocrtava "nereligiozno kršćanstvo". Čitajući spise antropologâ, psihologâ, književnikâ..., uočavamo kako je fiktivni, mitološki govor, kao i faktivni, povijesni, naprosto stalno prisutan u našoj kulturi: svojevrsna antropološka konstanta. Stoga zanemarivanje tih ljudskih danosti lako odvodi u redukcionizam. Potrebno nam je, naprotiv, promišljanje naravi mitološkog, odnosno fiktivnog, kao sredstva ljudskog izricanja. U tom nam je promišljanju nužan susret teologije i književnosti, koja je najsvjesnija naravi fiktivnog, mitološkog. Pri tome će nam poslužiti u, posebice starijim, književnim djelima vrlo čest motiv oluje, koji je jedan od najčešćih načina prikazivanja Božjeg zahvata u svijet i ljudski život. Dakle, motiv u kojem se susreću teologija i književnost.*

* * *

- Ja ne razumijem baš sasvim, Ivane, šta je to?- osmjehnuo se Aljoša, koji je *sve vrijeme slušao šutke. - Je li to neograničena fantazija, ili neka greška starčeva, neko nemoguće* qui pro quo?

- Shvati, ako hoćeš, kao ovo posljednje - nasmijao se Ivan - ako te je već tako razmazio suvremeni realizam te ne možeš podnijeti ništa fantastično. Ali zar meni i tebi nije svejedno je li ovo qui pro quo *ili beskrajna fantazija? Ovdje je suština u tome što je starcu potrebno da iskaže svoje misli, što, napokon, hoće da*

[1] Preteče humanistâ pronašli su naziv *poeta theologus* u skolastičkom terminološkom repertoaru te ga upotrebljavali u borbi protiv braniteljâ intelektualističkog aristotelovskog sustava. E. R. Curtius bilježi kako je taj naziv "pikantan" jer se na svjetlo dana iznosi teološki pojam uključen u borbu protiv kulture tomističkog nasljeđa. (Usp. Eco, Umberto. /2001./ *Estetički problemi u Tome Akvinskoga*, Zagreb, Nakladni zavod Globus; 188. str.). Nama taj naziv služi da naznači dodirne točke između književnosti i teologije.

se napriča za svojih devedeset godina i govori glasno o onom o čem je devedeset godina šutio.

(Dostojevski, Braća Karamazovi)

Početkom 20. st., pod utjecajem razvoja egzaktnih znanosti, pojavom *logičkog pozitivizma* započinje moderna filozofija jezika. Javlja se pitanje je li uopće moguće govoriti o religioznoj dimenziji. Je li riječ Bog smislena u našem govoru? Ili moramo, suočeni s mističnom dimenzijom iskustva, naposljetku umuknuti? Jedan od najznačajnijih predstavnika logičkog pozitivizma, L. Wittgenstein, u predgovoru svog djela *Tractatus Logico -Philosophicus* zapisao je: "Što se uopće može reći, može se reći jasno", a "o čemu se ne može govoriti, o tome se mora šutjeti."[2] No, proučavatelji njegova djela uočili su da Wittgenstein, iako metafizička pitanja smatra besmislenima, primjećuje kako znanost ne odgovara na sva životna pitanja. On uočava da postoji neizrecivo, te da je ono – mistično.

Logički pozitivizam utjecao je i na "umjetnike riječi" - književnike, a i na "egzegete Riječi" - teologe. U zapadnoeuropskoj književnosti tako se pojavljuju pisci poput Samuela Becketta i Eugènea Ionesca, rodonačelnikâ kazališta apsurda. Eugène Ionesco svoj dramski komad, točnije antidramu, Stolice zasniva na destrukciji tradicionalnih postavki dramskog stvaralaštva koje svoje podrijetlo imaju još u Aristotela; nema tradicionalne dramske radnje, izostaje svaka psihološka ili sociološka motivacija likova, a govor prestaje biti sredstvom komunikacije. Glavni su likovi te antidrame Stari i Stara. Ionesco Staru naziva i Semiramida, čime jasno aludira na svetopisamski motiv babilonskog brkanja jezika (Semiramida je u povijesti poznata kao kraljica Babilona i njegova utemeljiteljica). Stari i Stara žive na kuli usred pustog otoka, potpuno odvojeni od svijeta. Stari je odlučio pozvati na otok ljude kako bi im prenio svoju poruku koja može spasiti čovječanstvo. Posjetitelji stižu. Starci s njima razgovaraju. Donose im stolice, no one ostaju prazne jer su posjetitelji imaginarni. Kada su stolice ispunile scenu, pojavljuje se Govornik, koji je uz Starce jedini realni lik. Budući da je zadatak govornika da svijetu prenese njihovu poruku, Stari i Stara postaju suvišni te se s prozora kule bacaju u more. Tada se otkriva da je Govornik nijem. Dolazi do wittgensteinovske šutnje[3]. Čini se da je Martin Heidegger naslućivao opasnost takve šutnje kada je u razgovoru, koji je dopustio da se objavi tek nakon njegove smrti, za časopis *Spiegel* rekao: "(...) To ne

[2] Usp. Kasper, Walter.(1994.) *Bog Isusa Krista*, Đakovo, UPT; 144. str.

[3] Vladimir Biti u eseju *Tko zastupa nedokučivo?* primjećuje kako Ranko Marinković preko Sartrea korespondira s kasnim Freudovim i Lacanovim postavkama. "Onostranost se ne može silom natjerati u ovostranost: za nju se ovostranima najprije valja mukotrpno kvalificirati dokučivanjem prave umjetnosti! Stoga je zasad jedini ispravan odgovor na *tu* umjetnost – šutnja." (Biti, Vladimir. /1994./ *Upletanje nerečenog*, Zagreb, Matica hrvatska; 41. str.)

važi samo za filozofiju, nego za svako tek ljudsko mišljenje i nastojanje. Može nas spasiti samo kakav Bog. Ostaje nam jedina mogućnost da se u mišljenju i opjévanju priredi spremnost za pojavu Boga ili za odsutnost Boga u propasti, da propadnemo u suočenju s odustnim Bogom."[4]

Na izazov logičkog pozitivizam, "semantičke smrti Boga", "egzegeti Riječi" – teolozi – odgovaraju pak reafirmirajući nauku o *analogiji* kao pretpostavku govora o Bogu. "Koliko je analogija važna za govor o Bogu, vidljivo"[5] je iz svetopisamskih tekstova, naročito iz mudrosne literature:

"Po naravi su glupi svi ljudi
koji ne upoznaše Boga,
oni koji iz vidljivih ljepota ne
mogu spoznati onoga koji jest –
nisu kadri prepoznati umjetnika
po djelima njegovim;
nego smatraju bogovima koji
svijetom vladaju
oganj ili vjetar ili hitri zrak
zvjezdan krug ili silnu vodu,
ili svjetlila nebeska (...)
Jer prema veličini i ljepoti stvorova
možemo, po sličnosti, razmišljati
o njihovu Tvorcu." (Mudr 13, 1,2. 5)

Apostol Pavao piše Rimljanima: "Jer njima je očito ono što se može doznati o Bogu: Bog im je to zapravo objavio. Uistinu, njegova se nevidljiva svojstva, njegova vječna moć i božanstvo, promatrana po njihovim djelima, opažaju od postanka svijeta. Tako nemaju isprike." (Rim 1 19, 20)

Walter Kasper zaključuje kako analogija otvara put novom tumačenju, kako izriče više od stvarnosti. Govor o Bogu čini svijet prispodobom Boga. Svijet se pokazuje sposobnim da bude takav. Riječ Bog stoga, kaže Kasper, poziva na promatranje svijeta kao prispodobe, na promjenu mišljenja i obraćenje, poziva na vjeru i nadu. Semantičko značenje te riječi otvara njeno praktično značenje. Riječ Bog poziva na novu praksu koja se u iskustvu i činjenju pokazuje istinitom. Analogija je prostor slobode.[6] No, postoje situacije u kojima se iznenada otkriva veća i dublja smislena cjelina, u kojima čovjeku iznenada *zasja svjetlo*, situacije koje se ipak ne mogu izreći jezikom analogije – *bezanalogne situacije* (M. Hengel). One sadrže nešto zamjetljivo i nešto što premašuje zam-

[4] Golub, Ivan. (1981.) *Čežnja za licem*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb; 67. str.

[5] Kasper, Walter.(1994.) *Bog Isusa Krista*, Đakovo, UPT; 155. str.

[6] Isto, 142. – 161. str.

jetljivo. Uvidi koji se u takvim situacijama stječu ne mogu se verificirati, ali nisu ni irelevantni; «oni pristaju uz iskustva i dovode ih u smislenu cjelinu» (I.T.Ramsey)[7]. Ta iskustva, čini se, zahtijevaju za svoje izricanje *jezičnu fikciju*, fikciju koja nije nužno neistinita, jer izražava iskustvo. Andreja Zlatar primjećuje kako živimo u kvazi-svijetu, ali se i dalje olako odnosimo prema opreci fakcija/fikcija, stvarnost/privid. Ne pitamo se odakle nam ta sigurnost u snalaženju među tolikim tekstovima. Često smo skloni zbilji, fakciji, pripisivati znanstvene, povijesne, autobiografske, biografske, dnevničke, memoarske, putopisne tekstove, i ne znajući koliko se intersubjektivnog iskustva nakupilo u njima, dok književne tekstove olako pripisujemo prividu, fikciji, iako znamo da ponekad više odgovaraju zbilji negoli znanstveni, povijesni, biografski.[8] Znakovit je stoga razvoj novijeg europskog romana, začet djelom *Don Quijote* Miguela de Cervantesa Saavedre početkom 17. st. Cervantesovo djelo postaje, kako kaže Viktor Žmegač, svojevrsni književnopovijesni simbol jer je svojom problematikom isprepletanja zbilje i privida, fakcije i fikcije, jedno od paradigmatskih djela europske književnosti.[9] Jesu li teolozi pri promišljanju mogućnosti religioznog govora previdjeli fenomen književnosti, zadržavajući se samo na nauci o analogiji? I jesu li uopće mogli promišljati analogiju bez uvažavanja iskustva pjesničkog umijeća?

Prevladava li među teolozima i filozofima i dalje stav izrečen u zoru misaone tradicije europskog kulturnog kruga: književnost laže!? Tu su sudbonosnu misao izrekli Ksenofan i Heraklit, a Platon je na njezinu temelju zasnovao optužbu koja ni do danas nije sasvim opovrgnuta. Sv. Toma Akvinski je književnost proglasio *infima inter omnes doctrinas*.[10] Platon je, dakle, filozofiju , a sv. Toma Akvinski teologiju, pretpostavio književnosti. Danas mnogi književnosti pretpostavljaju pozitivne znanosti ili politiku. Kao reakcija na tak-

[7] Isto, 147. str.

[8] Usp. Zlatar, Andrea. (1989.) *Istinito, lažno, izmišljeno*, Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo; 29. str.

[9] Usp. Žmegač, Viktor. (1991.) *Povijesna poetika romana*, Zagreb, Grafički zavod Hrvatske; 29. str.

[10] Usp. Solar, Milivoj (2000.)*Granice znanosti i književnosti*, Zagreb, P.I.P. Pavičić.; 195. str.

Umberto Eco razmišljajući o Akvinčevu govoru o književnosti kao *infima doctrina*, uočava kako je "ovdje nužno pripaziti se i prekomjernosti i nedostatnosti, a ponajprije odoljeti napasti lakog prevođenja. Zašto Toma govori o *infima doctrina*? Čini se da su motivi očigledni. Ponajprije, pjesničko umijeće pokazuje se kao *ratio factibilium (zamisao o umjetničkoj tvorevini)* povezana sa stanovitim *činjenjem*: učenje s jedne strane (kao invencija i izraz činjenica, događaja, osjećaja, mišljenja) i rad s druge. Spram čiste spekulacije ono se postavlja svakako na nižu stepenicu. Osim toga, nad njime nesumnjivo stoji (kako nas uči Boetije) mudrost konstruktivnih zakona; više od nesvjesnog tvorca jest poznavatelj glazbenih zakona i metričkih pravila. I dalje, upravo u ovom posebnom slučaju pjesničko se učenje uspoređuje s crkvenim učenjem: kad se usporedi s njim, ne može a da ne prode lošije. Čini nam se, dakle, da slijedeći tradiciju koja hijerarhizira djelatnost čovjeka s obzirom na njegovo pozivanje na nadnaravnu zbilju (bez obzira na to je li ona otkrivena, istražena ili tek slijeđena), to poimanje dostojanstva pjesničkog *modusa (načina)* nije pokazatelj prezira nego tek klasifikacijska vrijednost." (Eco, Umberto. /2001./ *Estetički problemi u Tome Akvinskog*, Nakladni zavod Globus, Zagreb; 170. – 171. str.)

ve stavove, u povijesti se europske književnosti često javljaju apologije književnosti. Tako se već u Aristotelovoj *Poetici*, kada Aristotel pravi razliku između književnosti i povijesti, može pročitati: "Povjesnik se naime i pjesnik ne razlikuju time što govore u mjerilima ili bez mjerila – jer bi se mogla i Herodotova djela metnuti u mjere pa bi jednako bila povijest neka, u mjerama ili bez mjera – nego što jedan govori ono što se dogodilo a drugi ono što se može dogoditi. Zato je pjesništvo mudrije i vrednije od povijesti, jer govori više općenito a povijest pojedinačno."[11]

"Književnost tako, oponašajući ono što se nužno zbiva, prikazujući proces u kojem sve postaje ono što je po svojoj biti, izvodi općenito iz pojedinačnog i postupa na neki način suprotno od logike, koja izvodi pojedinačno iz općenitog. Književnost je zato općenitija od povijesti, ona sadrži istinu nužnosti, tj. istinu višu od istine neposrednog izvještavanja. Ali, kako ta istina nije potpuno adekvatna općenitosti, odnosno vrsti, koja je Aristotelu uzorak općenitog u zbilji, književnost je, gledano s druge strane, manje vrijedna ili manje istinita od filozofije."[12]

Danas se, međutim, istina, odnosno, zbilja, sve manje pojavljuje kao uporište razmišljanju o književnosti, a kada se i govori o istini i zbilji, misli se na "pjesničku istinu i zbilju". Čini se da postmoderni govor o književnost robuje epistemološkom nihilizmu. S druge se strane čini da postmoderni epistemološki nihilizam onemogućuje kako filozofski tako i teološki diskurs, koji teže sveobuhvatnom izricanju istine, odnosno zbilje. Ipak, onkraj tog nihilizma još postoji intuitivno i tradicionalno, iako ni ono nije sasvim određeno, poimanje istine i književnosti. Upravo to "slabo" mjesto može biti susretištem teologije i književnosti.

Milivoj Solar se u eseju *Istina književnosti* pita: "Ako književnost neprestano varira određene teme koje se temelje na nekim bitnim ljudskim situacijama, što je teza koju prihvaća velik broj suvremenih pravaca u proučavanju književnosti, pripadaju li te situacije zbilji ili književnosti, građi, tj. iracionalnom ostatku nakon analize, ili već oblikovanju, tj. onom što je već književno? Ako pripadaju samo oblikovanju, onda to nisu tipične ljudske situacije, nego književne ljudske situacije, fenomeni književnosti koji se šire zahvaljujući jedino književnoj tradiciji, odnosno konvencijama. U tom slučaju ipak je otvoreno pitanje kako su se takve konvencije uopće mogle pojaviti i održati, ako nisu ni u kakvu odnosu prema zbiljskom životu, ako nisu nikakva zbilja (...)"[13] Očito dakle postoje određeni motivi itekako povezani sa zbiljom.

[11] Aristotel. (1912.) *Poetika*, prev. M. Kuzmić, Zagreb; 23. str.

[12] Solar, Milivoj. *Granice znanosti i književnosti*, 206. str.

[13] Isto, 201. str.

Čini se da je motiv *oluje*, koji se tako često javlja u književnim djelima, prikladan za razmišljanje o mogućnostima religioznog govora koji se ne iscrpljuje u *analogiji*[14] – teologiji - nego seže i u *jezičnu fikciju* – književnost.

Taj je motiv (*oluja*) vrlo čest i poznat u starijim književnim djelima. On je tradicionalan način prikazivanja Božjeg zahvata, prikazivanja, dakle, onoga što je neizrecivo analogijom, ali pripada ljudskom iskustvu, pa stoga i teži da se izrekne. Tako Vergilije svoj ep *Eneidu* započinje motivom oluje. Eol, gospodar vjetrova, na Junoninu zapovijed stvara oluju.

"Reče i usmjeri koplje spram šupljeg broda,
načini prodor, a vjetrovi na vojsku nalik provrve
prodorom tim i zemlju olujinom zahvate cijelu,
u moru izdignu gore što pri dnu ležalo je dolje."
(I, 81-85)

Poznato je da je Vergilijeva *Eneida* ustvari "ponavljanje" Homerovih epova *Ilijade* i *Odiseje*. "U velikom planu *Eneide* prvih šest knjiga su ponavljanje *Odiseje*, a sljedećih šest *Ilijade*."[15] Eneja je morao ponoviti Odisejevo putovanje, također poznato po *oluji*, koja kao da piščevom nakanom usmjerava radnju, putovanje – baš kao i radnju svetopisamskog djelca *Jona*. Jedno od svojih posljednjih djela Shakespeare naslovljava *Oluja*, a motivaciju za to djelo pružila mu je, prema Janu Kottu, upravo Vergilijeva *Eneida*. Shakespeare svoju dramu započinje olujom koju pomoću duha Ariela izaziva bivši milanski kralj, mag Prospero. Olujom, koju stvara Zeus, i Eshil završava svoje djelo *Okovani Prometej*.[16] Svi ti motivi oluje imaju, dakle, nešto nadnaravno u sebi, izazvani su nekim "višim silama". Izražavaju "božanske zahvate".

U svetopisamskim tekstovima također se često rabi motiv *oluje* kao izraz bogojavljanja, epifanije, izravnog Božjeg zahvata u život zajednice i pojedinca:

"A prekosutra, u osvit dana, prolomi se grmljavina, munje zasijevaše, a gust se oblak nadvi nad brdo. Gromko zaječa truba, zadrhta sav puk koji bijaše u taboru. Mojsije povede puk iz tabora u susret Bogu. (...) Mojsije je govorio, a Bog mu grmljavinom odgovarao." (Izl 19, 16-20)

U *Knjizi o Jobu*, koja ima pravu dramsku strukturu - prolog, tri niza besjeda, epilog – u epilogu "Jahve odgovori Jobu iz oluje". Motivima *oluje* služili su se psalmisti (usp. 18. psalam) i proroci. (usp. Ez 1,4; Neh 1,3) U hebrejskoj je mitologiji riječ *ruah* – duh – doslovno označavala oluju. Oluja je, dakle, slika ruaha, pneume, spiritusa – duha. To je ono što nije stvoreno, nego što je Bog udahnuo čovjeku.[17] "Jahve, Bog, napravi čovjeka od praha zemaljskog i u nosnice mu udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša." (Post 2, 7). Duh je nešto nematerijalno, nevidljivo, poput života, ali ima izvanjsko, vidljivo djelovanje.

Čini se dakle da za teološki govor, posebice o temeljnim pitanjima pneumatologije (a ni kristologije), nisu dovoljne analogije iz ljudskog života, koje su naročito prisutne u latinskoj tradiciji, počevši od Augustina, koji Sina prispodablja spoznaji po unutrašnjoj riječi, a Duh volji i jedinstvu u ljubavi. Teologija Duha Svetoga moguća je samo ako polazi od objave i od djelovanja i posljedice djelovanja Duha u povijesti spasenja. A upravo se to povijesno – spasenjsko djelovanje Duha prikazuje najčešće motivom *oluje*. Upravo djelovanje Duha često stvara *bezanalogne situacije*. Ne čudi stoga što je prošlo stoljeće, obilježeno velikim zanimanjem za Bibliju i biblijske znanosti, otkrilo da je upravo prvo svetopisamsko poglavlje – stvaranje svijeta i čovjeka – *bezanalogna situacija* par excellence – "pjesma nad pjesmama" svetopisamskih umjetničko-literarnih oblika.

Očito je da je uz analogijski govor teološkom diskursu potrebno pridodati promišljanje mogućnosti i naravi "fiktivnog" govora, koji prati cijelu ljudsku povijest. Uostalom, ljudi više vjeruju Homeru – "ocu europske književnosti" - negoli Herodotu - "ocu europske historiografije"[18]. I čini se da se upravo u "fiktivnom" govoru krije pravi prostor slobode. Analoški govor u sebi ima nešto logično, dokazivo, dok je "fiktivni" govor, kanda, otvoren. "I filozofija i teologija u svojim bitnim dimenzijama imaju nešto od poezije, neuhvatljivosti i razigranosti mašte, što je moguće doživljavati i promišljati samo u slobodi."[19]

Evo što mislimo.

Već se pri adamovskom pokušaju imenovanja, mimo kojega se ne može zasnovati smislena ljudska egzistencija u zajednici, pokazalo kako nasuprot tom pukom imenovanju, toj "ekonomiji ljudske potrebe" (V. Biti), stoji otpor svijeta. Ta napetost koja se očitovala već pri prvotnom – adamovskom –

[14] Karl Barth je u svojoj teologiji polazio od suprotnosti između svijeta i Boga. Bog je, prema Barthu, posve drugi.

Božja poruka spasenja nije religiozna poruka, nisu novosti i upute o božanstvenosti ili o pobožanstvljenju čovjeka, nego poruka o jednome Bogu, potpuno drugačijem, o kojem čovjek kao čovjek nikada neće nešto saznati ni od njega nešto imati, i od kojega mu upravo stoga dolazi spasenje. U skladu s time Barth oštro osuđuje *analogiu entis* (usp. Walter Kasper. *Bog Isusa Krista*, 101. str.)

[15] Shakespeare, William. (1979.) *Oluja*, Zagreb, Matica hrvatska; 25. str.

[16] " I riječ, gle, postaje djelom,
i zemlja sva već strepi,
ognjevite munje po nebu sikću
i tutnji za gromom grom.
Vihori urliču bijesni,
kovitla se njihov splet (...)" (Eshil, *1220*)

[17] Usp. Ivančić, Tomislav. (2002.) *Dijagnoza duše i hagioterapija*, Zagreb, Teovizija; 57. str.

[18] Zlatar, Andrea. *Istinito, lažno, izmišljeno*, 12. str.

[19] Kordić, Ivan. (1996.) *O biti istine*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada; 17. str.

pokušaju imenovanja, vrhuni u najsloženijim ljudskim imenovanjima/znakovanjima – književnim djelima. Ranko Marinković u eseju *Tko je tko* zapisuje:

"Koliko god modificirali stvari, koliko god ih *obradivali* prema našim intencijama, koliko god odabirali i potencirali u stvarima ono što u njima rado nazivamo *funkcionalnim*, nikada nam se one ne predaju potpuno, neprestano opterećuju naše postupke svojim balastom... Nikada ne uspijevamo potpuno *očistiti* stvari od *suvišnog*, esencijalizirati ih, svesti na čiste funkcije, onako kako nam se javljaju u jeziku, koji nam omogućava da pripremamo planove sa stvarima i izvodimo simbolične radnje u mislima."[20]

Književno se djelo tako pokazuje kao ime/znak neprestano napet između *mimeze* i *semioze*.[21] Ono nastoji biti znak za stvarnost, no istovremeno mi taj znak uvlačimo u "već pripremljene vreće svoga vrlo osobnog iskustva. Ne odričući se nipošto tog blaga svoje osobnosti, takva radoznalost u literarnom fabuliranju traži samo dokaze za svoje pretpostavke, za svoje želje i ani-

[20] Marinković Ranko. (1988.) *Nevesele oči klauna. Eseji, dijalozi, portreti,* Zagreb; 10. str.

[21] *Mimeza* je jedan od ključnih starogrčkih estetičkih i poetičkih pojmova, koji je imao golemu ulogu u ustrojavanju zapadnog mišljenja o umjetnosti. Aristotelova kritika Platonove koncepcije priskrbila mu je dvoznačnost koje se nije oslobodio do danas. Platon naime gradi svoj pojam mimeze na tzv. inertnim umjetnostima – slikarstvu i kiparstvu – koje (u njegovo vrijeme) rade sa stvarnim predlošcima, tako da u prvi plan pojma dospijeva dimenzija *oponašanja* (imitacije, preslikavanja, odslikavanja, odražavanja, modeliranja). Zbog toga je mimeza za Platona izvedena, sekundarna djelatnost u odnosu na djelatnost prirode, koja već i sama oponaša poredak ideja. Aristotel naprotiv polazi od tzv. progresivnih umjetnosti – pjesništva i glazbe – koje nastaju iz (božanskog) nadahnuća, tako da u prvi plan njegova pojma mimeze dospijeva dimenzija *prikazivanja* (tvorenja, stvaranja, proizvodnje, oblikovanja, dočaravanja novog svijeta). Shvaćena kao prikazivanje, umjetnost više ne osiromašuje prirodu, nego ju (stvarnost) oplemenjuje novim mogućnostima. Ali u Aristotelovu je pojmu mimeze dimenzija stvaranja (*poiesis*) još toliko stopljena s dimenzijom otkrivanja (*euresis*) prirode, da to zbunjuje komentatore, dopuštajući i takva tumačenja pojma koja ga približuju Platonovu modelu. U 18. st., nadovezujući se na Leibnizovu teoriju mogućih svjetova, poezija se doživljava kao stvaranje novih imaginativnih pojmova i predočaba čije uzore ne treba tražiti u postojećem svijetu stvari.

Semioza se u suvremenim raspravama, zbog plodnih doticaja s Derridaom i Luhmannom, spominje kao *neograničena semioza*, neumorno obnavljanje znaka, uslijed njegove utkanosti u nepreglednu mrežu diferencijalnih odnosa.

(Usp. Biti, Vladimir. /1997./ *Pojmovnik suvremene književne teorije,* Zagreb, Matica hrvatska)

Toma Akvinski u svom predgovoru Aristotelovoj *Politici* piše: «Kao što naučava Filozof u II. knjizi *Fizike,* umijeće oponaša prirodu. Razlog je tomu taj što je odnos između djelovanja i učinaka razmjerno sličan međusobnom odnosu počela. A počelo onoga što nastaje ljudskim umijećem jest ljudski um, koji po nekoj sličnosti potječe od božanskog uma, koji je počelo prirodnih stvari. Stoga je nužno da djelatnosti umijeća oponašaju djelatnosti prirode, a tvorevine umijeća da oponašaju tvorevine prirode.»

Urednici hrvatskog izdanja ovako komentiraju Akvinca: «I ova misao šokira današnji mentalitet: zašto da čovjek oponaša prirodu? Nije li na mjestu obratan postupak, tj. da čovjek mijenja prirodu? Posrijedi je zapravo novovjekovni pojam prirode. Ako prirodu shvaćamo kao *mrtvu* stvarnost obilježenu protežnošću i mjerljivošću (usp. Descartesovu «res extensa» i «mathesis universalis»), čovjek ne treba oponašati *takvu* prirodu. Ali u Tome priroda nije mrtva stvar, nego počelo zbivanja, samorazvitka, kao u Aristotela i starih Grka. Još više: ona je svojevrstan odraz beskrajnog stvaralačkog Uma. Prema tome, oponašajući prirodu, čovjek ne oblikuje svoj život prema nečem mrtvom, tj. *nižem* od sebe, nego upravo prema *višemu* od sebe, tj. prema apsolutnom izvoru svekolikog stvaralaštva u svijetu.

(Akvinski, Toma. /1990./ *Država,* Zagreb, Globus; 41. str.)

mozitete. Ono tako kroz ključanice i rupe promatra lica književne naracije i nastoji ih "prepoznati"i uvući u svoj svijet guštera i pauka» (R. Marinković).

Unatoč slabosti znaka, u "nepojmljivost i nepredvidljivost" (V. Biti) stvari uopće se ne može zaviriti bez tog slabog i krhkog pomagala. Proturječje znaka – ta želja za prikazivanjem, mimezom, i neprestano odolijevanje svijeta, semioza – pokazuje se kao antropološka konstanta. Upravo ta antropološka konstanta ukazuje na "čovjeka u čovjeku" (M. Bahtin) – taj prostor slobode, ali i suda koji izvire iz naravi riječi/znaka "koja uvijek želi biti uslišanom, uvijek traži odgovarajuće razumijevanje i ne zastaje na neposrednom razumijevanju, već se probija sve dalje i dalje" (M. Bahtin). Taj horizont konačnog namirenja, za kojim neumorno poseže umjetnička riječ, odbacuje svako kompromisno rješenje te je utjelovljen, prema Bahtinu, u čovjeku kao takvom, lišenom svake socijalne i životno-pragmatične konkretizacije, ogoljenom poput Adama do prostora slobode, čistom čovjeku u čovjeku, predstavniku svih drugih ja.[22]

Postmodernim književnicima ta antropološka konstanta postaje jedna od najčešćih tema, i to posebice u književnoj vrsti koja je "najsvjesnija sebe" (K. Nemec) - romanu. Tako naš paradigmatski postmodernistički pisac Nedjelko Fabrio u svom romanu *Triemeron* – trodnevlje Muke, Smrti i Uskrsnuća Isusa Krista – piše: " (...) na pitanje promatrača *što je to što vidi*, ovome uzvraća djelo protupitanjem: *a tko si ti*?"[23]

Paradigmatski pisac europske postmoderne, talijanski semiotičar Umberto Eco, u napomeni svom romanu *Ime ruže* ovako tumači njegov naslov: "Pripovjedač ne smije iznositi tumačenja svojega djela, inače ne bi napisao roman, koji je stroj za proizvodnju tumačenjâ. No jedna od glavnih smetnji da se ostvari ta kreposna nakana jest upravo činjenica da roman mora nositi nekakav naslov. Naslov je, nažalost, već ključ za tumačenje (...) Moj je roman nosio drukčiji radni naslov: *Zločin u opatiji*. Odbacio sam ga jer čitateljevu pozornost zadržava samo na kriminalističkom zapletu pa je prijetio da zlosretne kupce, koji hlepe za pričama punim akcije, navede da se bace na knjigu koja bi ih razočarala. San mi je bio da knjigu naslovim *Adson iz Melka*. Bio bi to vrlo neutralan naslov, jer Adson je ipak glas koji pripovijeda. Ali naši nakladnici ne vole vlastita imena, pa je čak i Ferma i Luciju Manzoni morao reciklirati u drugi oblik, a ostalih primjera, kao što je Sofficijev Lemmonio Boreo, Borgesov Rube, ili Pratolinijev Metello, ima malo (...)

Zamisao o naslovu *Ime ruže* sinula mi je gotovo slučajno, svidjela mi se jer je ruža značenjima toliko krcata simbolična figura da gotovo više i nema značenja (...) Čitatelja ne navodi ni na koji trag, kako je i poželjno, ne omo-

[22] Usp. Biti, Vladimir. (1994.) *Upletanje nerečenog,* Zagreb, Matica hrvatska; 40. str.

[23] Fabrio, Nedjeljko. (2002.) *Triemeron,* Zagreb, Matica hrvatska; 222. str.

gućuje mu da izabere jedno tumačenje, pa ako i pronikne u moguća nominalistička čitanja završnog stiha, do njih i stigne tek na kraju, kad je već iskušao tko zna kakve sve inačice. Naslov mora ometati, a ne usmjeravati rješenja (...) Pošto napiše roman, autor bi morao umrijeti. Da ne remeti puteve teksta.»[24]

U Eca je znakovito što se zaplet njegove kriminalističke priče događa zbog nestanka temeljnog zapadnjačkog estetičkog i poetičkog djela, Aristotelove *Poetike*, koja tematizira dva ključna estetičko-poetička pojma – *mimezu* i *semiozu*. Za djelom u labirintu opatijske knjižnice traga teolog Vilim, tumačeći znakove koje mu lukavo podmeće slijepi knjižničar Jorge (Luis Borges).[25]

Postmoderni književnici tematizirajući u svojim djelima procese mimeze, imenovanja, prikazivanja, i procese semioze, utkanosti znaka "u nepreglednu mrežu diferencijalnih odnosa" (J. Derrida), posvješćuju narav riječi/znaka, no istovremeno stvaraju "postmodernistički mentalitet" gubitka vjere u riječ/znak, pa stoga i stanje epistemološkog nihilizma.

Ipak, Ecov nam roman, koliko god se autor trudio da riječ isprazni od njenog semantičkog potencijala, otkriva da je riječ, znak, "tvrd orah". Tako naslov *Ime ruže*, baš zato što je ruža značenjima toliko krcata simbolična figura da gotovo više i nema značenja, ipak označava kako razumjeti njegov roman. Ruža nam govori da Eco tematizira upravo mogućnost da čitatelj njegovo djelo uvuče u "već pripremljene vreće svog osobnog iskustva". Kada nam se neka riječ učini lišenom značenja, ona ponovo iskrsne kao pokušaj imenovanja stvarnosti.

Vrlo je znakovito što se baš u Hrvatskoj, gdje se vodio prvi postmodernistički rat na tlu Europe, pojavio pisac koji kritizira postmodernu upravo njenim vlastitim sredstvima, pisac koji otvara pitanja moralnosti postmodernističkog stvaralaštva, osobito njegova miješanja fikcije i fakcije, mita i stvarnosti – Pavao Pavličić, u romanu *Koraljna vrata.*

Pavličić na povezanost teologije i književnog stvaralaštva upućuje imenom glavnog junaka svojega romana: Krsto Brodnjak[26]. *Krsto* upućuje na križ, izričit simbol kršćanstva, a *Brodnjak* na brod, koji pripada metaforičkoj topici što označava poeziju.

[24] Eco, Umberto. (1996.) *Ime ruže,* Izvori, Zagreb; 523. – 525. str.

[25] Dietrich Bonhoeffer u jednom od svojih pisama iz nacističkog zatvora piše: "Lijepo je ići kroz književna djela poput putnika otkrivača i čudno je kakva iznenađenja doživimo nakon toliko godina čitanja." (Bonhoeffer, Dietrich. /1993./ *Otpor i predanje,* Zagreb, Kršćanska sadašnjost; 52. str.)

[26] Krsto Brodnjak, poluslijepi zagrebački filolog s jednim staklenim okom, proučavatelj starije hrvatske književnosti i istraživač Gundulićeva epa *Osman,* na poziv mjesnog svećenika don Špire, koji je došao u posjed škrinje pune drevnih rukopisa dubrovačkog jezičnog izraza, stiže na otok Lastovo, nakon čega priču oblikuje senzacionalno otkriće: Krsto u škrinji pronalazi blago starije hrvatske književnosti, izgubljene rukopise mnogih pisaca, potpun Gundulićev opus i napokon autograf *Osmana* s dva izgubljena pjevanja, što su ih pokušali nadopuniti mnogi pisci, a najuspješnije Ivan Mažuranić, i za kojima neumorno tragaju književni povjesničari. Tako se nađe u prilici da upravo on svojim otkrićem promijeni sliku hrvatske književnosti. No zaplet počinje kada Krsto otkrije da prah s pronađenih pjevanja Gundulićeva *Osmana* ima čudotvornu iscjeliteljsku moć. Zaraza zdravlja širi se otokom, a naš junak je u prilici da promijeni ne samo sliku hrvatske književnosti i identitet nacionalne kulture, nego i ustroj svijeta, stanje bolesti i zdravlja, raspored dobra i zla, života i smrti. Otočani uvode diktaturu zdravlja te protjeruju sumještanina Pelegrina, oboljelog od side. Krsto se nađe u nedoumici, a rasplet donosi svećenik don Kuzma, koji dolazi iz Splita i tajanstvenim govorom priopćuje Krsti da se rješenje u pogledu cjelovitog *Osmana* i njegova utjecaja na zbilju krije na jednoj slici u mjesnoj crkvi. Krsto u crkvi nalazi sliku spaljivanja sv. Lovre, na kojoj prepoznaje papire sa stihovima iz *Osmana* kako gore na lomači. To mu ujedno daje naputak što treba činiti. Krsto na karnevalsku lomaču stavlja svoj filološki san: cjelovitog *Osmana,* shvaćajući da treba očuvati granice mita i stvarnosti, fikcije i fakcije, ali i razumjeti njihovu propusnost. (Usp. Pavličić, Pavao. /1996./ *Koraljna vrata,* Zagreb, Znanje; 198. – 201. str.)

Prema tome, od postmodernih smo književnika naučili da pri svakom čitanju, a posebice onom svetopisamskih tekstova, odjekuje Isusovo pitanje Pilatu: "Govoriš li to sam od sebe ili ti to drugi rekoše o meni?" (Iv 18, 34) Riječ se, dakle, pokazuje kao prostor slobode i suda. Ona se ne može vratiti prazna.

Posvijestivši narav riječi/znaka, ali i obnovivši vjeru u njen semantički potencijal, vratimo se motivu oluje.

Homerova, Vergilijeva, Shakespeareova, Eshilova oluja - duh - odvode u hermetizam, zatvorenost. "Prosperov otok je i mitski Enejin otok."[27] A na kraju četvrtog čina Prosperova kolonija postaje i Kirkin otok, otok na kojem se Odisejevi prijatelji pretvaraju u svinje. "Kirkina se magija često tumačila kao primjer animalne naravi ljudi koji nisu sposobni za ponovno rođenje kroz duhovno, hermetsko iskustvo."[28] Prospero, jedan od posljednjih Shakespeareovih junaka, za sobom je u novi svijet, na otok, ponio šešir i mač, simbole uljudbe i moći, ali i najdragocjenije knjige iz hermetske knjižnice.[29] No, ne upućuje na hermetsko duhovno iskustvo samo navedeno – otok kao zatvoreno mjesto, otok na kojemu Ionescovi Starci odlaze u smrt, i knjige iz hermetske knjižnice – nego i sama vremenska kompozicija spomenutih djela. Jan Kott primjećuje kako se u *Oluji* vrijeme vraća svome početku kroz ponavljanje prošlih događaja. Ono se tri puta mjeri klepsidrom. Klepsidra je slika vremena koje se ponavlja i vraća. Kada pijesak isteče, klepsidra se okreće naopako i isti pijesak ponavlja svoj tijek. Za Shakespearea svijet je *theatrum mundi*,[30] Prosperov otok, otok na kojemu vlada mag s plaštem i čarobnim štapićem, i na kojem Ariel, duh koji sluša Prosperove naredbe, dobiva slobodu tako što se vraća prapočelima, vodi, zraku, zemlji, vatri. Joba pak iskustvo *oluje* – Duha – baš kao i Mojsija, odvodi naprijed, u novost života, u slobodu. Prošlo se ne ponavlja, ide se prema "onome što oko nije vidjelo ni uho čulo". Isti motiv – oluja – ali različiti svjetovi, koji odvode u dva različita promatranja stvarnosti; Shakespeare-

[27] Shakespeare, William. *Oluja*, 13. str.

[28] Isto, 21. str.

[29] Isto, 22. str.

[30] Isto, 39. str.

ov *theatrum mundi* – Prosperov začarani otok – i svetopisamski svijet kao prispodoba Boga, svijet koji iščekuje nešto sasvim novo.

Očito je da se čovjek u izricanju transcendentnog služi jezikom *analogije*, ali i jezikom *fikcije*. Upravo stoga čini se nužnim kvalitetniji susret teologije i književnosti.

U traganju za tim susretom valja nam ponovno poći k našim starima, i to u ono razdoblje (srednjovjekovlje) koje je perom anđeoskog doktora Tome Akvinskog izreklo naoko oštar sud o pjesničkom umijeću – *infima inter omnes doctrinas*, jer upravo nam to razdoblje pokazuje povezanost analogije i pjesničkog umijeća, teologije i književnosti. Naime, u srednjem vijeku prevladava simbolistički mentalitet unutar kojega se zbog različitih kulturnih korijena i različite komunikacijske mehanike razlikuju *metafizički simbolizam, univerzalni alegorizam* i *poetika alegorije*.

U *metafizičkom simbolizmu* svaka stvar navješćuje drugu sama sobom. Simbolička vizija uključuje cijelu prirodu. Rikard od sv. Viktora tvrdio je da sva tijela sadrže sličnost s nevidljivim dobrima, a Ivan Škot Eriugena da nema vidljive i tjelesne stvari koja ne bi označavala nešto netjelesno i duhovno. U određenim trenutcima simbolički smisao bićâ poprima takvu snagu da se zaboravlja i provjeriti njihovo stvarno postojanje. Tako arapska ptica feniks postaje stvarniji od mnogih stvarnina. Za čovjeka metafizičkosimbolističkog mentaliteta svaka stvar znači više od sebe same. Pred običnim orahom Adam od sv. Viktora razmišlja o Kristu: zelena ljuska koja ga pokriva je Tijelo, kora je drvo Križa na kojem je Tijelo doživjelo muku, a dragocjena jezgra, čovjekova hrana, skriveno je božanstvo. To je sagledavanje stvari kao bića, a bića kao riječi Božje koja je postala stvar. Svijet kao rezervat simbolâ jest svijet pod vladavinom Providnosti koja čovjeka okružuje znamenjem.[31]

Simbolizam *univerzalnog alegorizma* različit je od metafizičkog simbolizma. "U simboličkoj viziji svaka stvar upućuje na nadnaravno ponajprije zato što jest. Činjenica da se ono što postoji očituje i kao znak posljedica je ove prve tvrdnje. Ali očitujući se kao znak ponekad se stvar prikazuje i kao složeni znak. U terminima moderne semiotike, reći ćemo da se predočuje kao znak visokih denotativnih kapaciteta i da konotira putem retoričkog postupka. Vratimo se sada na primjer oraha o kojemu je meditirao Adam od sv. Viktora. Hoće li orah, poput svakog drugog zemaljskog stvora, biti znak božanske stvoriteljske snage, ovisi o modelu univerzalnog simbolizma. Reći ćemo bolje da je sam Bog stvar, stvarajući je kao stvar, stvorio i kao znak koji izravno denotira vlastitu sposobnost da izazove postojanje. No u času kad Adam od sv. Viktora pretvara koru, ljusku i jezgru u metafore određenih nadnaravnih zbilja, znak se upotrebljava u konotativnoj funkciji. Tada bića, ali ne svako biće, nego samo ona za koja bismo mogli reći da se u većoj mjeri nadaju da će biti metaforički upotrijebljena zbog nekih svojih ikoničkih svojstava, postaju metafore (...) To nam govori da se, dok se metafizički simbolizam nameće i napreduje kao način spoznaje, univerzalni alegorizam nadaje odmah kao pjesnička operacija."[32] To što, prema Ecu, promovira alegorijsku pripadnost zapravo je načelo slaganja, *analogije*, manje metafizičko od metafizičkog simbolizma.

Postupno se i univerzalni alegorizam, i dalje prožet metafizičkim simbolizmom, učvršćuje kao *poetika alegorije*. "Postoji tekst Huga od sv. Viktora (PL 196, c. 92) u kojemu se dosta jasno pokazuje teorijski proces po kojemu alegoričnost stvari postaje sve manje precizna i neopravdiva, dok se umjetnost, a posebno umjetnost riječi, pokazuje povlaštenim mjestom trijumfa metafore. Zapravo XIII. stoljeće odustaje od alegorijske interpretacije svijeta (...)

Pa ipak, ostaje uvijek jedan tekst u kojemu se brkaju univerzalni alegorizam i poetika alegorije, prisiljavajući tako čitatelja na interpretaciju teksta koja je istodobno i interpretacija povijesnih događaja i prirodnih činjenica. I to s pravom, jer je riječ o jedinom tekstu čiji je autor i autor svih stvari, a to je Biblija. Čitati Bibliju alegorijski, dakle prihvatiti da su metafore ne samo riječi koje su ondje napisane nego i činjenice na koje upućuju, ne znači pak vratiti se sveopćem i naivnom alegorizmu. Dapače, naivnost nije u činjenici da se Biblija čita kao da je to svijet, nego u tome da se svijet odčitava kao da je to još uvijek Biblija."[33]

Umberto Eco smatra da simbolistički mentalitet gubi na konzistentnosti uslijed otkrića ontološke i formalne zbilje stvari, uslijed strastveno pažljiva promatranja prirode. Providnost tada nije više organizator znakova nego postvaritelj formi. Simbolička vizija postaje naturalistička vizija koja želi s kritičkom sviješću proći kauzalnim lancima, a jedino svjesno sjećanje na nestali mentalitet jest pojam *analogije*.[34]

Čini se da se čovjek kreće između dva tipa mentaliteta, "postmodernoga" epistemološkonihilističkog, u kojemu ništa nema dublje značenje, i "srednjovjekovnog" mentaliteta općeg simbolizma, u kojemu svaka stvar znači i nešto povrh sebe same.

Da zaključimo.

Kada se govori o *jezičnoj fikciji* ne misli se, dakle, samo na nešto što pripada prividu, mašti, nego i na sredstvo kojim se mogu izreći iskustva kako tran-

[31] Usp. Eco, Umberto. *Estetički problemi u Tome Akvinskog*, 162. – 176. str.

[32] Isto, 167. str.

[33] Isto, 169. str.

[34] Umberto Eco piše kako još nije postignuta nedvojbena definicija pojma analogije te navodi Gilsona, koji analogiju definira kao srednju vrijednost između pojma i simbola, istražujući ontološko-metafizičke razloge analoške sličnosti. (Usp. Eco, Umberto. *Estetički problemi u Tome Akvinskog*, 166. str.)

scendentnog tako i imanentnog. Teološkim rječnikom rečeno, radi se o promišljanju mitološkog, ne da bi ga se *demitologiziralo*[35], nego osvijetlilo kao mogućnost govora i imenovanja – tih zadaća što ih Bog zadade sinovima ljudskim. Ispreplitanje je povijesnog i mitološkog, fakcije i fikcije – baš kao i *mimeza* i *semioza* – antropološka konstanta. Očito su oba sloja nešto što bitno pripada čovjeku. Povijesno traži smisao, transcendentno. Transcendentno traži povijesno ozbiljenje. Svetopisamski su tekstovi predivna isprepletenost povijesnog i mitološkog, teologije i književnosti. U njima samima događa se *demitologizacija* mitološkog i «*mitologizacija*» povijesnog. Svetopisamski su tekstovi teološki promišljena povijest, ali i povijesno proživljena teologija. Oni ne odbacuju mitološko kao neistinito, nego u njima podjela između onoga što jest i onoga što nije, između stvarnosti i privida, istine i laži, prolazi posred mitološkog, fiktivnog, ali i povijesnog, faktivnog. Središte je te podjele Raspeti Nazarećanin, Sin Božji koji dolazi s nebesa, rađa se u betlehemskoj štalici i umire na Golgoti te ponovno uzlazi na nebesa. Svetopisamski tekstovi ne odbacuju ništa od onoga što je Bog podario ljudskom rodu kao sredstvo izricanja. Pokušaj *demitologizacije* pokazao se jednako opasnim kao i wittgensteinovska šutnja. Je li došlo vrijeme ponovnog otkrivanja *poete theologusa*?

Dietrich Bonhoeffer u jednom od svoji pisama iz nacističkog zatvora piše: "Čini mi se da je Bultmann osjetio Barthovu granicu, ali je krivo shvaća u smislu liberalne teologije te zapada u tipično liberalni redukcionistički postupak (kršćanstvo se oslobađa svojih "mitoloških" elementa i svodi se na svoju "bit"). Ja mislim da se mora sačuvati sav sadržaj, pa i "mitološki" pojmovi. Novi zavjet nije neko mitološko ruho neke opće istine, nego je ta mitologija sama stvarnost! No ti se pojmovi trebaju nekako protumačiti na način koji ne pretpostavlja religiju kao uvjet vjere. Po mom mišljenju tek je u tom slučaju nadvladana liberalna teologija (kojom je i Barth označen, premda negativno), iako je prihvaćena njena problematika i dano rješenje."[36]

[35] Termin *demitologizacija* u teološkim je krugovima učvrstio svojim raspravama njemački teolog Rudolf Bultmann (1884. – 1976.). Sam u knjizi *Jesus Christ And Mythology* piše: "This method of interpretation of the New Testament wich tries to recover the deeper meaning behind the mythological conceptions I call *de-mythologizing*." (Bultmann, Rudolf. (1958.) *Jesus Christ And Mythology,* New York; 18. str.)

H. Braun Bultmannov program demitologizacije proširuje i na shvaćanje Boga te je Boga tumačio egzistencijalističkim terminima kao "podrijetlo mojih traganja", "odredeni vid meduljudskog življenja". Slično čini i D. Sölle te piše da se "Bog događa u onome što se događa medu ljudima", a vjera je "odredeni način života", "odredeni način postojanja", "pokret egzistencije". Na tom tragu nastaje izvan njemačkog govornog područja tzv. "teologija mrtvog Boga". (Usp. Kasper, Walter. /1994./ *Bog Isusa Krista,* Đakovo, UPT; 103. str.)

[36] Bonhoeffer, Dietrich. (1993.) *Otpor i predanje,* Zagreb, Kršćanska sadašnjost; 148. str.

Velečasni Vilim Cecelja

dr. Milivoju Kovačiću

Velečasni Cecelja,
kad sam bila djevojčica mala,
znala sam da Vam
moram reći hvala
za sva dobra koja ste mi dali.

Uvijek ću misliti
na Vašu divnu dušu.
Ta Vaša divna duša
naše pozdrave sluša
i rajske zvukove sluša.

Na Vaše sklopljene oči
nebeski san će doći
i nitko neće moći
da Vas budi
kad zora zarudi.

Vi ste već svetac sada
i naša posljednja nada
dok Vaše svete oči
Veliku Gospu mole
da svanu što prije zore.

Velika Gospa
nebesa prosi
da nam Vilim Cecelja
Božji mir donosi.

Pjesma duši Vilima Cecelje

Mati Marčinku, književniku

Velečasni,
Vaša duša
uvijek cijelu
Hrvatsku
sluša.

Vas smo, velečasni,
u davna vremena
u Hrastovici
gledali
i slušali
u crkvi
svetog Bartola
blizu
Svetoga Stola.

I na hrastovičkom
groblju malu
i velika Vaša
duša
već godinama
svisvestske molitve
sluša.

Zbogom

Mladost je sretna, jer za nju postoji budućnost.

Gogolj

Zapanjujuće brzo sve u životu prolazi. Ne uspijete se okrenuti, a ono vam je već jedna godina izmakla. Tako je ogroman vremenski razmak od dana kad sam prvi put stupio u školu – u dječje zabavište (dječji vrtić), do časa kad su mi moji profesori i kolege stiskali ruku, čestitajući mi položen diplomski ispit. Prvi put me majka dovela u veliku prostoriju u kojoj je bilo mnogo djece. Tri reda klupa: prvi za četvero-, drugi za petero- i treći za šesterogodišnju djecu. Plakao sam kad je majka otišla. Uvijek ću se sjećati prvog susreta s klupama. Imao sam tada tek četiri godine.

Dvadesetak godina poslije našao sam se opet u jednoj školskoj dvorani u kojoj je bilo dosta ljudi. Ali ovo je bio rastanak sa školom. Stajao sam za katedrom, iza mene velika ploča išarana relacijama, jednadžbama, dijagramima, integralima i formulama, a preda mnom, u prvome redu klupa, ispitna komisija. Tri uvažena profesora: dr. Rudolf Cesarec, dr. Željko Marković i dr. Đuro Kurepa (predsjednik komisije), svi doktori matematičkih znanosti. Iza njih auditorij ozbiljnih slušatelja, pretežito studenti starijih godina. Bio je to moj zadnji ispit na fakultetu. Tako sam bar onda mislio.

Kakva li čuda. A meni je uspomena na dječje zabavište još tako svježa, u nekim detaljima i sitnicama jača od diplomskog ispita. Učini mi se ponekad da se sve to upravo jučer zbilo. Osjećaj vremenske udaljenosti između pojedinih događaja kao da ne postoji. Osnovna škola, smrt moga oca, ratne teškoće, život na vrućem elshattskom pijesku, prva zagledavanja, gimnazija, bezbrižni splitski dani moje mladosti, poslijeratna putovanja na radne akcije u teretnim vagonima, matura, upis na fakultet, susret s velikim i nepoznatim gradom, ispiti, studentske hladne sobe – sve to ispunja razmak od dvadesetak godina. Mnogo je to vremena. Ipak, kao da se čitav jedan dug slijed stvari zgusnuo u samo dvadeset dana.

U svome sam Dnevniku 12. 4. 1955. zabilježio:

Diplomirao jutros. Ispit trebao početi u 9,30 sati, ali je prof. Cesarec zakasnio; stoga je započeo nešto poslije predviđena vremena. Odgovarao sam staloženo, bez treme, spreman i za teža pitanja. Od ispitivača jedino je baš Cesarec pokazao svoju poznatu upornost u traženju nekih već pomalo zaboravljenih formula. Pitao me za vezu između euklidske i neeuklidske geometrije. Tada je pred

mojim očima iskrsnulo čitavo mnoštvo geometrijskih oblika i odnosa, vidio sam stranice pune logaritama, korijena, kutova, dekremenata; ogromna je masa matematičke simbolike nastajala i nestajala u mojim mislima.

Položio sam, dakle, dosad najozbiljniji ispit. Dugo sam ga očekivao, donekle sa zebnjom. Konačno je iza mene. A ja se tomu ne radujem suviše. Sva su velika iščekivanja takva. Dođu, prođu, nestanu kao obični, svakodnevni događaji; premda možda mijenjaju putove naših sudbina.

Izravno je pred ispitom vladala mala užurbanost, budući da se Cesarec nije na vrijeme pojavio, a kod njega se nalazila moja pismena radnja. I predavaonice sve zauzete nastavom. Profesor Marković je nervozan šetao hodnikom. Profesor Kurepa jurio od svoga kabineta do Markovićeva i obratno. Telefoni vratarnice i susjedne kancelarije stalno su zvonili. Svugdje se čulo samo jedno: Profesor Cesarec?! Tražimo prof. Cesarca. Žurno je... Kažite mu da ga čekamo, molim.

Kad smo napokon ugledali neveliku pojavu našega uvaženog profesora, on se kao i uvijek blaženo i djetinjski smješkao. Pri tome su se samo lagano pomicali sijedi brčići iznad njegove gornje usne. Otmjenošću s kojom bi u tim prilikama izvodio svoje kretnje, zadobivao je samo veću naklonost kod studenata. Šaleći se, znao bi reći: "Zakašnjavanje je znak otmjenosti."

Stubištem i kuloarima fakulteta hodali su studenti pojedinačno i u grupicama. Međusobno su šaputali: To je taj – dok su njihove oči piljile u mene. Gutali su me prodornošću svojih znnatiželjnih pogleda, ne znajući da ću za koji čas biti obasut gomilom pitanja iz svih disciplina i teorija matematičkih. Šutjeli su, veseleći se valjda što je moja ispitna tjeskoba daleko od njih. Mislili s kako je njima ugodno, a ja ću se uskoro preznojavati s teškim aritmetičko-analitičkim pitanjima, rješavajući drevne nepoznatih i tajnovitih zakona prirodnih brojeva. Brojeva kojima su stari matematičari pridavali božanska svojstva. Pomisao na ta zagonetna svojstva i danas remeti mir i spokoj naših dalekih predaka.

Još jednom, ne znam koji već put, pročitao sam na oglasnoj ploči: "U utorak, dana... kandidat N. B. polaže diplomski ispit iz matematike. Ispitna komisija..." Upravo se bila ispraznila predavaonica teorijske matematike, dvorana četvrte godine. Svi smo s hodnika doslovno upali u nju; dotrčali su odnekuda prof. Marković i prof. Kurepa, i – predstava je započela. Uokolo se još osjećao olujni val koji je neočekivano izbio prije moga ispita. Tijekom punih četrdesetak minuta odgovarao sam na mnoga pitanja, većinom izvan područja glavne teme.

Tako sam završio studij matematike. Kurepa je bio na svoj način uglađen, dotjeran. Dostojanstven. Pojava koja je svojom duhovitošću i vanjskim izgledam uvijek bila zapaženija od ostalih. Veliki poznavatelj teorije skupova. Cantorovac koji je poput Hilberta držao da su skupovi raj iz kojega nas nitko nikada neće istjerati. Marković, gospodin profinjenog ukusa i aristokratskih manira, trudio se da ne kaže više nego što zahtijeva protokol jednog ovakvoga ceremonijala. Đak francuske škole, imena glasovitih matematičara, kao što su: Bernoulli, Cauchy, Galois... izgovarao je sa štovanjem, naglašavajući s posebnim ushićenjem svaki slog u imenu. U tim bi se prilikama njegovo lice razvedrilo, a iz njega kao da je isijavala nama neshvatljiva duhovnost. Običavao je za svojih predavanja zastati, osloniti se dlanovima o katedru i, pogleda uprta u samo njemu vidjivu točku, uskliknuti nekako sjetnim tonom: "Da, tako je to dokazao čuveni matematik Lagrange." Cesarec – umirovljenik i najstariji član ove ispitne trojke – gledao je mirno i staloženo ispod debelih optičkih leća, crno uokvirenih. U tamnom odijelu s prslukom od kojega je, jer mu je suzivao gornji dio tijela, izgledao je minijaturniji nego što je zapravo bio, ostavljao je dojam neke čudne svečanosti

Ove ljude neću nikada zaboraviti. Moji dobri profesori. Simpatični i dragi. Cijenili su i poštovali studente. Već su nas u prvoj godini oslovljavali s "kolega" ili "gospodine". Imponirao je njihov odnos prema nama. Svojim su ljudskim vrlinama obogaćivali naš odgoj. Naučili su me temeljima matematike. Najuniverzalnije znanosti, koja je iz pradavnih civilizacija Dalekoga istoka doprla do nas preko antičke Grčke i staroga Egipta, osnaživši nas ljepotom i zadivljujućom egzaktnošću, i koja je kroz stoljeća i milenije inspirirala velikane uma: Pitagoru, Arhimeda, Kopernika, Newtona, Boškovića, Gaussa...

Nekoliko dana pak nakon diplomiranja, travnja 1955., u Dnevnik sam zapisao:

Dovršen je moj studij, a s njime je, kao što obično biva, prestalo jedno blisko studentsko prijateljstvo. Uzalud smo više puta zaželjeli treptaje svojih prvih susreta. Beznadno smo nastojali dozvati zajedničke uspomene. Zaludu smo se tražili u ohladnjelim doticajima. Ljubav je polako nestajala, bježala od nas. Posjećivali smo ponovno Jelenovac, Tuškanac, Maksimir... Naše su klupe tamo zadržale svoju znakovitost, stabla su ostala na svojim mjestima. Potok je u Zelengaju i dalje protjecao vijugajući. Ptice su se glasale cvrkutom prošlogodišnjeg proljeća. Sve je kao nekada, samo mi nismo više oni otprije. Zbivanja su nas učinila drugačijima. Vrijeme koje sve mijenja, promijenilo je i nas. Ne prepoznajemo se više. Izblijedile su i nestale nekadašnje čari. Bože! zašto su naše sreće kratkotrajne?

Poslije diplomskog ispita zadržao sam se još neko vrijeme u Zagrebu, da pozdravim prijatelje, kolege i svoje profesore. Ovih se dana uglavnom odmaram i šetam gradom, prisjećajući se prvih dodira s vrevom slikovitih ulica njegova središta, s njegovim mnogobrojnim parkovima i poligonskim kućnim krovovima za koje se lijepio pogled s osamljenih kutaka Gornjega grada.

Premda je već počelo proljeće, često kiši. Kad kiša prestane, krupne kapi vode s mokrih grana uličnih stabala cure niz prolaznike. Vlažno je i prohladno kao u listopadu. Vrijeme stvoreno za razmišljanje. Trenuci kad nas pritišću nemiri. Zašto? Zar čovjek s dvadeset četiri godine i akademskom diplomom ne nazire putove svoga hoda u životu?

Jedne od svojih zadnjih večeri u Zagrebu stajao sam pred otvorenim prozorom u svojoj sobi na četvrtom katu studentskoga doma na Trgu žrtava fašizma. Gledao sam crni krov džamije, kamene građevine koja je svojim rotondastim oblikom i mnoštvom stepenica uvijek izgledala pomalo otužno i nestvarno. Mošeja bez minareta i bez vjernika. Okužena tutnjavom tramvaja i gužvom užurbana svijeta. Na dva zavoja, gdje su tračnice skretale u pravom kutu, tramvaji bi smanjivali brzinu, a njihovi kotači cviljeli nekako bolno i plačljivo. Na tim oštrim krivinama sa svojim su se prikolicama kretali polagano i otežano. Koristeći se tim usporenjima, studenti bi točno tu iskakali iz njih, ne čekajući zaustavljanje kola na postaji. Neki bi čak produžili vožnju, ako bi pokraj sebe ugledali privlačnu djevojku. Kasnije bi se na račun toga pravile šale.

Dalje iz svoga Dnevnika čitam:

Zadnji dan travnja tisuću devetsto pedeset pete. Napuštam Zagreb, radujući se što ću brzo opet biti u gradu svoje mladosti, u gradu punom blještavila sunca i patine Dioklecijanova vremena, šetajući se jednom od najljepših mediteranskih riva, gledajući rakete, šarolike balone i maškare. Te lude maškare raspojasana splitskoga karnevala.

Brzi vlak kreće s drugoga perona Glavnoga zagrebačkog kolodvora točno u dvadeset sati i trideset minuta. Evo me u kupeu. Još jedan zvižduk lokomotive, i - puf, puf, puf... kompozicija kreće. U Karlovac, pa prema moru. Zbogom, Zagrebe. Zbogom, mladosti pred "Dubrovnikom". Zbogom, Hrvatsko kazalište i slavni Vlaho Bukovče. Zbogom, Glazbeni zavode. Pamtit ću dovijeka tvoje koncerte Chopinovih zvuka i diviti se mladom pijanistu, koji je svoja nadahnuća nalazio u zagrljajima iskusne barune i poznate spisateljice – francuske feministice George Sandove. Pratit će me svuda i tvoje Beethovenove simfonije, nastale u grmljavini dubokih tišina. Zbogom, Ilico – najduža i najljepša zagrebačka ulico. Zbogom, bučna Frankopanska ulico. Zbogom, Masarykova u kojoj sam prvi put pod klobukom širokih oboda, u do gležnjeva dugačkom trošnom kaputu, ugledao impozantnu pjesničku figuru našega legendarnoga Tina. Lijeno se i nemarno vukao nogostupima ove ulice ne obazirući se na namjernike, kao neka iznemogla stara skitnica ili verglaš s gradske periferije. A ne bard riječi, miljenik muza, umnik nebesa i naš posljednji veliki boem. Zbogom, studentske menze s neprestanim i dosadnim krumpir-obrocima, menze u kojima sam jeo žgance (puru) i tjesteninu s marmeladom. Zbogom, prekrasni zagrebački perivoji i mirisavi cvjetni trgovi. Zbogom, kino-dvorane koje uvijek odjekuju melodioznošću baršunasta Robićeva tenora: "O, grade moj..." Zbogom, Majeru, Cesariću, Tadijanooviću – dragi moji zagrebački pjesnici, koji ste mekoćom izričaja, uzvišenošću i muzikalnošću stiha oplemenjivali moju svakidašnjicu i produhovljavali formalizam mojih matematiziranih struktura. Zbogom, zagrebačke laterne i žmirkava svjetla gornjogradskih stuba i uličica po kojima možda još samo noću luta sjena znamenitoga A Ge

Ema. Zbogom, voljeni moj Vidriću. Iako te više nema u zagrebačkim kavanama i gostionicama, iako su tvoj stasiti, privlačni lik i vedri duh – prerano nagrizeni životnim burama – sagorjeli u osami stenjevačke umobolnice, možebit baš ovoga časa neka tvoja tamnoputa Nefris miluje svoga roba negdje na obali Nila. Zbogo, i vi, gospodo Glembajevi, ako vas još ima među živima. Ako počivate u bezvučju mirogojskih arkada, onda sanjajte svoje krležijanske more, a duše vaše neka nađu svoj mir u vječnosti.

Zbogom, zagrebački riblji restorani i vaše skupe trpeze. Studentima nedostupne. Zbogom, ljubavi rođene u rascvjetalim zagrebačkim proljećima. Zbogom, slučajni pogledi i topli djevojački zagrljaji, koji su nadom ispunjali sne mojih mladićkih dana i neraspoloženja pretvarali u veselosti. Zbogom, guste jesenske magle zagrebačke. Zbogom i tvoje studene zime, Zagrebe.

Zbogom, moji nezaboravni teški i lijepi studentski dani. Zbogom...

Jurica LOVRINČEVIĆ

Tiha apokalipsa

...i mnoge oluje su prošle
a vrijeme kao da je stalo.

Pustinja dokle god pogled seže,
nigdje znaka života.
Mrtvo je.
Sve je mrtvo.
Prazno je.
Sve je prazno.

Tama se nadvila nad njim,
u zraku miris smrti,
miris truleži i zla,
a u daljini zvuk tišine,
zvuk bola...

I otkucaji.
Posljednji otkucaji.
Tik – tak... Tik – tak...
I tako pred bezdanom duše,
Bog gorko zaplaka...

Euharistijski kongres
(sjećanje)

U prolazu pored gostionice Možan, u Dugoj ulici u Petrinji, primijetim kćerku vlasnice gostionice kako stoji na vratima. Poznavao sam je i znao da je po zanimanju učiteljica. Zaposlena je negdje u selu Komarevu, ili negdje blizu Sunje i da nedjeljom dolazi k majci. Ona mi mahne i reče: «Odi, dođi, mama te nešto zove.» Udoh u gostionicu, a gospođa Možan, starija žena, upita me: «Hoćeš li moći doći u petak poslije podne u vatrogasni dom u parku?» Odgovorio sam potvrdno. Dobro je poznavala i mene i moje prilike. Često smo se viđali, jer me je otac znao poslati po cigarete, a njena gostionica bila je najbliže mjesto za tu nabavku. Tako sam imao priliku redovno porazgovarati s njom. Znao sam da je vrlo ugledna, i da je njena sestra, gđa Majer, predsjednica društva «Hrvatska žena». Nedjeljom, i nekim drugim prigodama obje sam ih viđao obučene u prekrasne društvene odore, opšivene srebrenim vrpcama i gumbima. Srebreni se vez prekrasno isticao na crnoj podlozi.

Gospodin Možan, gostioničarkin suprug, činio mi se vrlo osebujnim. Taj prosjedi gospodin, ozbiljnoga držanja, rijetko se mogao vidjeti u gostionici ili na ulici, ali ga se moglo vidjeti s ulice gdje sjedi pod prozorom prostorije i nešto radi. Tu je bila njegova radionica, a govorili su da je umirovljeni oficir tehničke struke, te da sad uvijek nešto radi iz hobija. Na zidu njegove radione mogao se zapaziti obješen metalno-pozlaćeni oklop, poprsje, kakvo su nekoć nosili vitezovi. Sve mi je to bilo privlačno i zanimljivo i ne bih mogao proći ulicom, a da se ne osvrnem u pravcu prozora, gdje se ponekad mogla zapaziti prosijeda glava gospodina koji je uvijek nešto radio.

Uoči značajnih datuma, u večernjim satima, održavale su se tzv. «baklja-de», predvođene gradskom limenom glazbom. Kretala bi se tada povorka sastavljena od raznih društava, noseći svoje simbole, zastave, primjerice vatrogasno društvo, sokolsko društvo i drugi. Osim toga nosili bi i «baklje», te papirnate raznobojne lampione, osvijetljene svijećom s unutrašnje strane. Lampioni su bili u raznim oblicima, kao cvjetovi tulipana, nasađeni na štapove, a osim toga u velikoj množini, doimali bi se veličanstveno i pridonosili svečanom izgledu noćne povorke. Za izradu tolikih raznolikih lampiona trebalo je mnogo mašte i strpljivosti. Iznenadio sam se doznavši da je tvorac svega toga upravo gospodin Možan, i drago mi bi da tog «majstora» bar iz viđenja poznajem.

Nisam zaboravio na petak. Poslije ručka uputih se u vatrogasni dom u našoj «promenadi» - gradskom parku, okruženom starim «napoleonskim» li-

pama. Na rundelima parka, te uređenju ukrasnog grmlja vidim gospodina Novaka, gradskog vrtlara, gdje obrezuje ruže.

Njegov se zeleni «fertun» već iz daljine uočavao. Nije ni čudo da ga se ponajviše i najčešće moglo vidjeti baš tu u parku, jer stanuje vrlo blizu, u dvorišnoj zgradi iza samog gradskog Poglavarstva, gdje su i prostorije gradske limene glazbe, odakle se čuju zvuci kad imaju svoje probe.

U vatrogasnom domu zateknem gospodina Ivu Flajšmana, učitelja i nekoliko gospođa i građana, koji su također pristigli i razgovaraju. Za kratko vrijeme dođe još nekoliko poznatih lica. Vidim gospodina Juru Zadrovića, školskog podvornika iz Gimnazije. Nazočni su i neki iz pjevačkih zborova, mislim da je tu gosp. Dabac – tenor iz crkvenog zbora «Cecilije», vatrogasci, a pojaviše se i moji kolege, omladinci Martinović Boško i Ladić Andrija.

Kad nas se sabrao poveći broj, gospodin Flajšman Ivo nam se svima obrati riječima: «Mislim da ste i vi već čuli da se govori o održavanju «Euharistijskog» kongresa kod nas u Petrinji, a održao bi se koncem školske godine, negdje pred ljeto. Bili smo na razgovoru kod gospodina župnika, i odista će biti tako. Kako se radi o velikoj crkvenoj svečanosti, a i značajnom događaju za naše mjesto, potrebno je mnoge stvari dogovoriti u vezi priprema za održavanje kongresa. Zato smo se danas i sastali. Gospodin župnik će o svemu brinuti s crkvenog gledišta, ali ima dosta poslova i izvan toga. Glavni program znamo, grad se treba uključiti i pripremiti za takav događaj. Trebamo se uključiti u uređenje crkve i grada i pripremiti se za doček mnogobrojnih gostiju iz okolnih mjesta, a i podaljega. Treba predvidjeti smještaj onih koji će doći dan ranije, u obiteljima našeg grada. Treba ćemo i malera, valja osvježiti i očistiti temeljito unutrašnjost crkve, pregledati i ugoditi orgulje, naručiti značke i mnogo toga. Stoga predlažem da prema planu poslova i radova formiramo grupe i zadužimo pojedince. Mislim da će biti najbolje da nam ovdje, u vatrogasnom domu, bude neka vrst centra, ovdje ćemo najbolje moći pratiti, i planirati sve potrebne poslove. Osim toga smo tu u neposrednoj blizini župnog ureda i najlakše nam se dogovarati o nekim poslovima, kako se budu javljali. Stoga će svakim danom netko od nas biti ovdje, tu ćemo praviti planove i rješavati probleme. Okrenuvši se k meni i mojim kolegama, reče: «Eto, tu ćemo imati na raspolaganju i pomoć omladine, trebat će nam kao glasnici, redari i uključit će se u pomoć gdje to god bude potrebno, oni su ionako «slobodni», baš što se tiče vremena.» Znao je on dobro moje prilike, pa sam razumio na što misli.

Što se ticalo mene i «slobodnog vremena» odista je bilo tako. Bio sam zapravo, kao i neki od mojih kolega, na neke vrste vremenskom čekanju, odnosno iščekivanju. Naime, nakon štrajka učenika učiteljske škole «preparandije» u Petrinji 1935-36. godine, ministarstvo prosvjete u Beogradu donijelo je odluku da se ta škola (privremeno) zatvori. Organizatorima i vođama štrajka,

učenicima završnih razreda izrečena je kazna: «zabrana daljnjeg školovanja bilo gdje». Mi, tadanji novajlije – brucoši, kud tko zna.

Tko je bio u mogućnosti, nastavio je školovanje negdje drugdje, a tko nije, kao na primjer ja, bio je prisiljen čekati, a to «privremeno» se eto produljilo sve do 1938. g. Čvrsta odluka, i želja da postanem učitelj držali su me, a vjerovao sam da je čekanje doista privremeno i da će se Učiteljska škola ponovno otvoriti. Samo me je pomalo brinulo da se ne stvori zakonska zapreka upisa u tu školu, s obzirom na godine starosti. Slobodno vrijeme sam nastojao utrošiti u koristan rad, učenje zubotehnike, posao kino-operatora u mjesnom kinu, te daktilografa u sudu i pisarnici mjesnog suda, sve u iščekivanju ponovnog otvaranja «preparandije». Tako je došla i 1938. g. i vrijeme održavanja Euharistijskog kongresa. Sve su to o meni znali gđa Možan i učitelj Iva Flajšman.

Zanimljivo da se nigdje nije pisalo ili govorilo o štrajku učenika u Učiteljskoj, nigdje se nije moglo čuti o tome, a ni o razlozima zbog čega je započeo, a i u gradu se o tome sve manje govorilo, kao da je sve «prošlo», bar se meni tako činilo. Samo se tu i tamo moglo čuti spominjanje imena nekih maturanata – pisanje nekih ocjena, zatim o direktoru škole Matiji Vlatkoviću, a sve neslužbeno. Učenik Marko Puntarić, sin poštanskog tehničara, navodno je instalirao telefone i zvao ministarstvo, tražeći da dođe neka komisija, te alarmirao javnost. Neki Čakarić, Sigur, Zekić i drugi su zabili i zabarikadirali ulazna vrata iznutra, te naslagali zapreku od školskih klupa, očekujući dolazak komisije. Mi novajlije, brucoši, nismo o tom imali pojma, niti smo razumjeli što se zbiva. Navodno bismo im samo smetali i «plakali» da hoćemo kući, pa što bi oni s nama?

Neinformirani, i ne znajući što se zapravo zbiva, pošli smo sutradan u školu, kao uvijek, ali dočekala nas je neobična slika. Školska ulica i pristup zgradi škole bili su zapriječeni kordonom žandara. Sad nam je bilo jasno da se tu nešto ozbiljno dešava. Pristup školi je prepriječen sa svih strana. I iz parka vidjeli smo kordon žandara, a tada sam prvi put vidio kako izgleda mitraljez. Na nogarima je bio postavljen nasuprot školske zgrade, a to i žandari s nataknutim bajunetama davali su zastrašujuću sliku. Začuđeni, gledali smo i slušali tamošnje štrajkaše, gdje nam s prozora na najvišem katu škole mašu, i dovikuju: «Donesite nam kruha i salame, okolo iza škole spustili smo košaru na užetu, obiđite okolo iza dvorišta.» Žandari nisu reagirali, kao da ne čuju, samo su strogo i nekako čvrsto stajali u kordonu preko ulica. Sjećam se glasa jedne kolegice, mislim da se zvala Bifflin, koja nas trgne i pokrene s mjesta riječima: «Idemo dečki, haj'mo im donijeti okolo kruh i salamu!»

Sutradan smo čuli, da je stigla očekivana komisija. Štrajkaši su otvorili vrata, i tada razgovarali o pojedinostima i nastalim problemima, pa se očekivalo rješenje svega. Konačno je bilo riješeno, da se škola privremeno zatvara, a

vođe štrajka kažnjavaju zabranom daljnjeg školovanja, dok mi ostali, što tko zna i kamo god zna i može - ja i meni slični na čekanje.

Pri odlasku iz vatrogasnog doma oslovi me gospodin Jura Zadrović: «Čuj Fric, kad dođe vrijeme, ja se bum pozabavil, s uređenjem i poslovima u samoj crkvi, pa mislim na tebe, buš mi pomogel?» Dobro, kažem mu, bit ću ja tamo pa ćemo vidjeti, jer namjeravam tome pridonijeti. Tamo je betlehemska štalica s oštećenim figuricama, pa već odavno pomišljam to popraviti, a sada se eto pruža prilika da budem koristan. Na to će mi Jura: «Znam, to buš ti već lako napravil, ali ja mislim na više toga, tam su oltari i oni kipovi, pa ispovjedaonice!

«Dobro – pomoći ću, kažem, ali mislim da me i gospodin Flajsman još koješta treba, vidjet ćemo kad dođe za to vrijeme. Tako se u parku rastadosmo, uz njegovo: «Čuj Fric!» Mislim da je to čuo od gosp. profesora Križanica Kamila, koji me je katkad znao tako nazvati.

Dobro sam poznavao gospodina Juru. Bio je domar i školski podvornik u zgradi «Niže realne gimnazije». Volio je cvijeće i ukrasno bilje raznih lončarica, i njime je znao dekorirati školsku pozornicu, ili prostor u holu škole prigodom školskih priredaba. Zimi bi cvijeće držao u školskom podrumu i njegovao ga. Imao je smisla i upravo uživao u uređenju školskih prostora, pri čemu bi zaposlio i neke učenike. U govoru se služio mješavinom kajkavskoga i čudnih izraza, koje po neki puta nismo razumjeli. Znao se i naljutiti, ali svima nam je bio simpatična osoba i svi smo ga voljeli. U školi se smatrao gotovo članom uprave škole, što je pokazivao riječima, kao: - Bumo mi to već na sjednici riješili, pa buš onda videl! itd. Rado se uključivao u poslove dekoracija i uređenja prostora i izvan škole, osobito za vrijeme crkvenih prigodnih programa i procesija. Imao je i on nadimak, stari su ga petrinjci zvali «Pipini Jura». Odakle to, i što je značilo, nismo znali, ali mi se, mlađarija, ipak nismo tada usudili tako ga zvati. Za nas je on bio «gospodin Jura». Nismo mi bili «njegov par». Ako bismo mu nešto pomogli u školi, za uzvrat bi nam ponekad pogledao u imenik ocjena u zbornici, i rekao nam kakvu smo ocjenu dobili iz kojega predmeta, ali bila je to «naša tajna».

Na rastanku s gospodinom Jurom, požurim se preko «promenade» kući, ali nisam mogao odoljeti da ne skrenem pogledati neke objekte, kao da provjeravam, jesu li još tamo. Kao dječak, hodeći s ocem preko parka, uočio sam i zapamtio mnoga mjesta i obilježja, pa usputno bacim pogled na ulazni dio crkve sv. Lovre. Slijeva i zdesna na fasadi su inicijali, velika slova S. i L. i zvonik s velikim bakrenim kupolastim završetkom. Usred parka natkrovljeni glazbeni paviljon, pa vodoskok s brončanim zmajem i četiri morske kornjače, na koje se pokušavaju uspeti četiri gola dječaka. Tu je i «Zohova vremenjača», šesterokutni natkrovljen metalni stup u kojemu su smješteni meteorološki mjerni in-

strumenti, tu je drveće «gingo» s krasnim pepeljastim lišćem, i kao da je sve na svom mjestu, te zadovoljno odoh kući, gledajući kako se šiške crnogorice, otpale sa smreka, kotrljaju stazom parka. Imat će što sutra gospodin Novak skupljati i čistiti.

Od najranijeg me djećaštva prilično zanimala ta građevina u «promenadi», s visokim tornjem. Što u njoj ima? S tornja se čuju otkucaji sata i zvuk zvona, ali unutrašnjost me nekako tajanstveno privlačila. U prolazu, već od paviljona, moglo se zapaziti kroz portal ulaznih vrata, da unutra gore svjetla, a katkad se moglo čuti, kao iz daleka, brujanje – glasovi orgulja. Otac se uvijek žurio, nije baš imao vremena, ali mi je bilo drago, kad bi vodeći me za ruku, skrenuo bližim putem k crkvi.

Kakovo je to bilo iznenađenje, i znatiželji došao kraj, kad mi otac reče: «Hajdemo malo u crkvu! Vjerojatno nije imao razloga za žurbu. Lagano smo ušli, a ja sam otvorenih očiju počeo redom promatrati unutrašnjost. Kakvo je to bogatstvo, mnoštvo slika i kipova, ispovjedaonice u drvorezu, prekrasni lusteri vise, prozori u obojenim staklenim slikama, ukrasni lampaši, oltari, zastave u međuoltarnim prostorima, a gore kor s drvorezbarskom ogradom preko koje su se nazirali nizovi metalnih cijevi razne debljine. Prekrasan je bio taj prvi dojam za mene. Otac mi reče: «Eto, tu sam i ja kao đak dolazio na misu, i sve to gledao. Tamo u uglu je ostakljen ormar i u njemu betlehemska štalica, vidiš onu krasnu pravu zastavu, ona je simbol društva poljoprivrednika «sv. Marko», a ona sa zlatnim vezom i zlatnim slovima O, R, D, B, to je zastava društva obrtnika»

Od tada smo češće dolazili u crkvu, a posebno na «večernicu» u vrijeme svibanjskih pobožnosti. To bogatstvo umjetnosti, još me se više dojmilo, i davalo poseban osjećaj za ljepotu, kad bi unutrašnjost bila osvijetljena punom rasvjetom, a pjevački zbor s kora uz pratnju orgulja zapjevao: «Marijo svibnja kraljice...» Kasnije sam i sam dolazio, a posebno kao učenik sa školom na misu. Sve sam više saznavao o mnogo čemu, mnogim simbolima i natpisima koji su se tu nalazili. Tko je bio na pr. kanonik Hangi, umjetnost ostavljenih raznobojnih slika na prozorima – «Vitraje», te što je to uopće «barok»? Tako je meni naša crkva «sv. Lovro» bila ishodište saznanja, ostavila je dubok korijen, i usadila temelj za mnoge druge interese. Stariji bi stanovnici Petrinje s ponosom govorili:. «Znate, mi smo domaći, vere cirkve svetoga Lovre!»

Kako se predviđalo da će se Euharistijski kongres održati pred ljeto, bilo je dovoljno vremena da se mnogi pripremni poslovi na vrijeme obave. Kako me još nitko nije bio zvao za pomoć u nekom poslu, odlučim da se sam nečega prihvatim. Upravo je to bila prilika da pokušam u crkvi pregledati i popraviti betlehemsku štalicu u ostakljenoj vitrini. Figurice su bile oštećene. Vremenom su ih nagrizle drvotočine, pa su mnoge pale. Popravak štalice mi je bila davna

želja, a sad se to poklopilo s programom uređenja crkve. Odoh stoga u župni ured i javih se župniku Mihajlu Razumu. Poznato nam je bilo, da nije odviše govorljiv ni komunikativan čovjek. Saslušao me prekriženih ruku, gledajući u pod, a potom ode do stola, iz ladice izvadi šuplji ključić te mi ga pruži, rekavši: «Evo ti, draga dušo, samo ti hajde i vidi što se može učiniti.« Ja oduševljeno uzmem ključić, a župnik me isprati. Upravo je u župni ured dolazio stariji muškarac, zasukanih rukava, gologlav. Iznenadio sam se, jer u licu je bio jako nalik na našeg župnika! Nešto je radio u dvorištu, a kad me vidio u društvu sa župnikom zastane i upita: «Hoće li to biti jedan od naših pomagača? Vidim da je to naš dečko.» Župnik klimnu glavom, a ovaj nastavi govoreći meni: «Čuj, kad dođe vrijeme trebat ćeš i meni pomoći, ne zaboravi i javi mi se.» - Svratim u vatrogasni dom, a tu u «štabu» zateknem gospodina Ivu Flajsmana, te mu ispričam sve. On mi odobri ideju za popravak «betlehemske štalice» te reče: «Znam da ćeš ti to znati urediti i popraviti, a što se tiče onog čovjeka, to je župnikov brat iz Zlatara, došao je da vidi što bi sve trebalo. Župnik ga je pozvao da bude domar za vrijeme kongresa, i javi mu se kad to bude trebalo.»

Bio sam zadovoljan, ali nisam očekivao da će me moja želja za popravkom «betlehemske štalice» stajati toliko vremena,. Trebalo je osposobiti rasvjetu, a silna prašina koja se slegla i izjedeni drveni dijelovi stvorili su hrpe žućkastog piljevinskog praha. Mnoge figurice postale su invalidi i pale. Vidljivi trag starosti, ali i ljepota umjetnosti, koju sam odlučio restauracijom vratiti. Kako za taj rad nije bilo odgovarajućeg mjesta u crkvi, pojedine sam skupine drvenih figurica odnio kući i popravljao.

Po izlasku iz crkvene lađe pogled bi mi uvijek skrenuo na crkveni kor, ograđen drvenom ogradom u duborezu, iza kojega su se nazirali nizovi metalnih i drvenih cijevi svirala. Orgulje...kako je veliki instrument, a postoji samo u crkvama. Njihov sam zvuk čuo još iz parka, a sad evo ih tu gore, blizu su. Želio sam taj instrument vidjeti izbliza, ali se nisam usuđivao otići na kor, da me tko zatekne. Ipak, jednom mi se pružila prilika, da pokušam bar proviriti. Bilo je ljetno poslijepodne i nije bilo prolaznika ni na ulicama ni u parku. Namjeravao sam ići na Kupu, ali u prolazu parkom privuče mi pažnju, kao iz daljine, glas orgulja. Kako u to vrijeme netko svira orgulje? Odlučih prići i vidjeti. Netko svira! Približavajući se crkvi sve se jače čuo glas orgulja. Ne vidim nikoga u crkvi, polumračna je, tišina, ali gore na koru muški glas počinje pjevati uz pratnju orgulja. Okuražim se te se kružnim stepeništem uputim na kor, gdje zateknem poluotvorena vrata. Povirim i vidim poširok prostor osvijetljen danjom svjetlosti s prozora. Iz druge se prostorije čulo neko škripanje i lagani udarci te šum rada velikog kožnatog mijeha. Desno, u smjeru svoda crkvene lađe, na povišenom podiju su orgulje – pult, tj. klavijature s raznim poteznim dugmetima, a meni leđima okrenut sjedi na povisokoj klupi neki gospodin svira i pjeva.

Prosjede je kose, u svjetlo-sivom kaputu, a nogama dotiče također nekakvu klavijaturu pedala. Nije me mogao čuti ni osjetiti, jer sam tiho stupio na kor. Lijevo i desno su kao neki ormari – velike police s vertikalno naslaganim nizovima svirala, drvenim i metalnim okruglim oblikom. Iz njih se razliježu glasovi pod svod i prostor crkvene lađe. Gospodin orguljaš pjeva i svira, a glas mu se razliježe, kao jeka vraća i kruži crkvenim prostorom. Dobiva se dojam da to nije sam, već da pjeva što bi rekli naši stari, zbor anđela, praćen nebeskom glazbom koje je pun crkveni prostor, a proizašla je ispod njegovih prstiju što prebiru po klavijaturi. Tog sam gospodina negdje vidio, ali se u prvi mah nisam mogao sjetiti gdje. Gledam ga i slušam divan, jaki glas, a povremeno mu se malo zacrveni i nabrekne vrat. Odjednom me trgne i gotovo iznenadi grmljavina orgulja, što oštro odjekne svodom crkve, a orguljaš snažnim glasom zapjeva «Tebe Boga hvalimo!» Ja se pokupim, tiho povučem, te siđem stepeništem dolje u park.

Nisam o toj zgodi nikome pričao, ali sam se sjetio da sam tog gospodina za orguljama vidio kad sam pošao u školu. Kako sam išao u vježbaonicu Učiteljske škole, u prvom je razredu znao doći s «mladim učiteljima» u naš razred i razgovarao s našim učiteljem. Bio je to profesor Stjepan Križanić, pedagog u «preparandiji», vrstan metodičar i pedagoški pisac, vrlo cijenjena osoba i neko vrijeme gradonačelnik. Bilo mi je drago što sam kriomice imao priliku uživati u glazbenoj sposobnosti toga gospodina. U tim je trenucima "svirao za dušu i ne znajući da iza svojih leđa ima slušača.

Uspio sam urediti staklenu vitrinu u crkvi, uveo novu rasvjetu, postavljao popravljene figurice, ali nikada kraja, Malene su i njihov popravak traži mnogo posla i vremena. S vremenom sam primijetio sve više ljudi u crkvi, koji su također dolazili zbog uređivanja. Dvije časne sestre i neke žene su često nešto radile oko oltara, prenosile i čistile svijećnjake, slagale presvlake za oltare i obavljale štošta drugo. Pred par dana pojavio se i ličilac s pomagačem. Počeli su dolaziti i «špahtlima» mjestimično strugati po zidovima te popravljali oštećenja. Mislim da se gospodin zvao Dužaner, a stanovao je negdje u Kaniži, preko Petrinjčice. Osjećalo se da štab u vatrogasnom domu dobro funkcionira. Gospodin Flajšman me upita, kako napredujem s betlehemskom štalicom. Rekoh mu da sitne rezbarije, lijepljenje, bojanje i lakiranje uzimaju dosta vremena. Reče mi da bi bilo zgodno, kada sam već u crkvi, da preuzmem još jedan posao, koji ne bi navodno predugo trajao, možda desetak dana. Trebao bi samo jedan pomagač, pa misli da bih, eto, ja mogao, dok se figurice suše, pomoći majstoru koji će doći iz Zagreba. Doći će, naime, stručnjak da pregleda, popravi i ugodi orgulje, pa mu netko treba pomoći. Odmah sam pristao na taj prijedlog, jer baš me taj posao radovao i zanimao.

Odista nakon nekoliko dana, po dolasku u crkvu čujem glasove i razgovor s kora. Odmah požurih van, pa stepeništem na kor, da vidim tko je. I nisam se prevario, odista, vidim zvonara, gospodina Čuliga koji mi se obrati i reče da me je tražio gospodin Flajšman i da je došao majstor iz Zagreba, te me predstavi kao pomagača. Majstor je onizak i mršav čovjek, a primijetih da ne govori posve dobro naš jezik, već vuče na ruski.

Majstor me najprije zamoli da otvorim široki prozor na koru što gleda u park, radi zraka. Imao je dvije povelike torbe. Jedna je puna alata, a u drugoj smotuljci filca, vate, razne kantice i bočice te ljepljive vrpce i trake pergamenta. Ja sam slušao i činio sve što bi mi majstor kazao, pa me pozvao u komoru za elektromotor, da prvo pregledamo mijeh na kom se primjećivalo da mjestimično pušta zrak. Pri radu čulo se neko udaranje. Majstor reče, da se to vremenom zbio «filc» kod osovine, a da ćemo ljepilom i kožom zatvoriti mjesta koja puštaju zrak iz mijeha. Idemo redom, kaže on. Sutra ćemo pogledati svirale, ali užas, kolika je samo naslaga prašine na policama koje nose vertikalno usađene nizove svirala! Trebali smo podići i drvene poklopce podija, te pregledati dovodne cijevi za zrak. Svuda prašina, pa sve treba lagano i oprezno pomicati. Naoružani kantom vode, metlicom i lopaticom, lagano smo pristupili čišćenju dijelova polica, a vodili računa da se prašina ne obruši u otvore svirala. No nismo mogli izbjeći prašenje. Osobito kad bi mijeh proradio, na koru bi se podigao oblak prašine. Sad mi je bilo jasno zašto je majstor tražio da imamo stalno otvoren prozor.

Sutradan, a i sljedećih nekoliko dana imali smo posla sa sviralama, osobito s drvenima. Velike, i male bile su mjestimično izbušene djelovanjem crvotočina, pa majstor reče da i to utječe na visinu tona. Trebalo je izbušene postrane daske svirala premazati tekućinom za drvo, a preko toga ljepilom prilijepiti trake pergament papira. Cinčane cjevaste svirale trebalo je izbrisati, pregledati njihove otvore proreza, a posebno ugoditi zavrnuti dio lima pri prorezu. Majstor je imao «štimalicu», nalik na usnu harmoniku. Slušao je ton pojedine svirale, a ja sam lagano, malenim čekićem podešavao savijeni lim otvora dok se nije postigla odgovarajuća visina tona. Majstor bi mi dao znak da prestanem kucati po savijutku proreza i tako redom kroz sve nizove. Tako sam se upoznao sa strukturom velikog instrumenta. Majstor je povremeno i sam zasvirao da provjeri pojedine registre, a ja sam još sam čekao priliku da i sam pokušam, ali kad me nitko ne bude vidio.

Odlučim se stoga, i sutradan dođoh poslije podne u crkvu, vrlo rano dok još nikoga nije bilo. Stalo mi je bilo da me nitko ne čuje dok budem pokušavao biti «orguljaš». Bilo me je pomalo strah. One klavijature, pedala i tko zna što će se čuti ispod mojih prstiju. Želja i strah su se miješali, ali se okuražim i sjednem na klupu. Okrenem sklopku i pustim mijeh u pogon. Sad je došlo vrijeme

da pokušam ono što sam već pomalo naučio gledajući majstora. Pokušam sad registre, flaute povući sa strahom da ne povučem koji gumb za «grmljavinu». A i ono dolje, nožna pedala je problem, ne možeš gledati i dolje. Po tipkama klavijature se ne udara kao na glasoviru, već treba držati akorde. I eto začuh brujanje u zraku, gledam i slušam, pa lagano pokušam prijeći iz jednoga u drugi akord. I eto, nekako je krenulo, nekakav preludij «fuga» se čuo. Bilo mi je nekako ugodno, no strah se gubio, a najvažnije mi je bilo, da me nitko ne čuje. Padne mi na pamet da tu, za klavijaturom, sjedim baš kao što sam nekoć vidio gosp. profesora Križanića. Eto, to mi se obistinilo! Oslobodio sam se, pa sam potezao i druge registre neki «sonicional» i ostale, ne vidjevši ništa oko sebe, sav unesen u klavijaturu. Pomislih: «O dragi Bože, vidi mene orguljaša!»

Iznenadi me nečiji glas odozdo iz crkve, pa odmah prestadoh s preludiranjem. Od pulta i klavijature nisam mogao vidjeti tko je dolje ispod kora, ali sad sam jasnije čuo gdje mi netko dovikuje, a bilo mi je jasno tko, jer po glasu i žargonu sam odmah prepoznao gospodina Juru: «Čuj ti gore, lancušneder teter lula, antrlak jeden, kaj ne vidiš kakovu si prašinu uzvitlal, a ja tu dolje lageram!» - Odista sam primijetio i ja da se još uvijek diže prašina dok mijeh radi, a nisam znao da je i naš Jura počeo s lakiranjem drvenih anđela na ispovjedaonicama.

Ostavim sve, pa siđem dolje. Da ga udobrovoljim ponudim mu pomoć. On mi reče: «Znaš, dok dođu moji dečki, pomozi mi tamo iznad glavnog oltara gore, onog krilatoga goluba premazati bijelim lakom. Gledaj sav je posivio i gotovo pocrnio, ružno ga je vidjeti, čim uđeš u crkvu upadne ti u oči. Povisoko je, ne usuđujem se baš gore, ali znam, ti si lakši i spretan, znam da bi ga ti mogao bijelo prebojati. Imam dugačku lojtru, ja ću je držati dok ti to pofarbaš. Nisam se protivio, premda ni meni nije bilo ugodno na toj visini, ali gosp. Jura je čvrsto držao lotrju, dok sam ja gore lakirao «golubicu – simbol Duha Svetoga i pozlatio zrake koje su se iz nje širile na sve strane. Sad je golubica bijelo blistala, a gosp. Jura reče: «Eto, baš fino, i nju smo polagerali!»

Vrijeme je odmicalo, a povremeno bih navraćao u «štab», tj. centar u vatrogasnom domu. Svuda, pa i tu se osjećao užurbani rad. Stigle su prigodne značke, malene pozlaćene medaljice s natpisom «Euharistijski kongres – 1938. g. Petrinja» s malenom mašlicom iz trobojnice. Vidim da su i moji kolege zaposleni, i da štab dobro funkcionira.

U gradu se, kao i u parku, osjećala radna atmosfera. Mnoge fasade kuća su svježe okrečene. Vidim da pjevački zbor «Cecilija» češće dolazi na probe u crkvu. Jedan od kolega mi reče, kako je čuo u razgovoru odraslih u domu da se očekuje mnogo svećenika, da će doći i sam nadbiskup Alojzije Stepinac, da se očekuje i sisačka pleh muzika, «križarska glazba», koju organizira neki gospodin Protulipec, da će biti mnogo uzvanika, velika procesija itd.

Konačno je došao i dan očekivanog Euharistijskog kongresa, krasan sunčan dan. U grad se sleglo mnoštvo ljudi. Iz okolnih župa pristigle su mnoge grupe seljaka predvođene svojim župnicima. Mnogi su u narodnim nošnjama. Ima mnogo stranaca koji su došli kolima, a neki su stigli vlakom. Dolazili su i dan prije, bili su najavljeni, pa im je osiguran smještaj kod domaćih građana i obitelji. Moje kolege i mene zapala je dužnost da pomognemo pri razdvajanju grupa došljaka, a kasnije smo bili neke vrsti redari pri samoj procesiji. U naš park-promenadu, gotovo se nije moglo ući, toliko se naroda skupilo. Raspoređeni smo u ulicu kojom će se kretati procesija, a kao redari imali smo dobar pregled. Samo slavlje je započelo u crkvi, u našem «sv. Lovri» u parku, odakle se formirala procesija. Slavlje i svečanu misu predvodio je zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, u pratnji brojnog svećenstva.

Procesija se formirala u parku i krenula putem Trgovačke ulice u tzv. Dugu ulicu, gdje sam je po strani dočekao i krenuo s njom u smjeru «kolodvora». Zatim se krenulo niz Markovićevu ulicu, pa Novom cestom, (kasnije Gajevom ulicom) natrag u pravcu parka. Imao sam pregled svega. Nepregledna procesijska povorka kretala se svečanim korakom! Mnogi prozori kuća Duge ulice okićeni su cvijećem, a ponegdje je zapaljena svijeća. U procesiji sudjeluju mnoga društva, župne zajednice, mnogi u narodnim nošnjama. Djevojke nose bukete cvijeća, a vatrogasci su u svojim svečanim odorama. Procesija je nepregledna, djeluje veličanstveno, a čuje se i pjesma. Vjerojatno su to članovi «Cecilije», a pjevaju i drugi. Nailazim na pojedine građane koji stoje pred kućama da vide procesiju i znatiželjno, ozbiljno promatraju, očekujući da naiđe dr. Alojzije Stepinac. I odista, u svečanoj crkvenoj odori, nailazi zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, noseći pred sobom u rukama moći – Presveto Otajstvo. Lagano i dostojanstveno kroči ispod «baldahina», četvrtastog, nadsvođenog plišanog krovišta, što ga na mesingastim nosačima drže četiri vatrogasca u svečanoj uniformi, s bijelim rukavicama, a na glavi im sjajne metalne «herme». Sve to prati ugledno brojno svećenstvo. Veličanstvena slika!

Sretnem poznanika koji mi reče: «Pa vi dolazite tek sada u park, a izlazi posljednje začelje, kraj procesije!» Koliko se samo naroda našlo u Petrinji. Nezaboravan događaj! Procesija je ušla u park i svečanost se nastavila misnim slavljem u crkvi. Požurih u vatrogasni dom i župni ured, gdje se javih župnikovom bratu, «domaru». Tu su se užurbano odvijale pripreme za doček gostiju. Nisam prije znao da u zgradi župnog dvora ima toliko prostorija.

Iz ulaznog trijema lijevo je, nekoliko stepenica niže, prostrana kuhinja, a kroz srednja se vrata ulazi u veliku prostoriju, pripremljenu za prihvat gostiju-svećenika i drugih. Desno je stepenište za prostorije na katu, a i stepenište u podrum. S «domarom» siđoh u podrum i tu me upozna s mojom zadaćom. Na stolu i policama bili su poredani stakleni pehari i boce za vino. Nekoliko velikih

bačvi s vinom stajalo je na postoljima i nogarima, a ispod jedne bačve drvena posuda – «lagvić». Ta bačva je imala drvenu pipu, ispod koje je stajao lagvić. «Domar» mi reče: «Mi ćemo se brinuti o vinu. Kad dođe vrijeme posluživati goste, napunit ćemo pehare i boce s vinom i nositi gore gostima u «blagovaonu». Ovdje ćemo si prirediti nekoliko boca, ali pazi dobro na pipu da ne kaplje, budi vrlo oprezan dobro svaki puta zatvori, pipa koji puta dobro dihta. Ali nemoj je divljački zatezati da ne pukne. Jesi li razumio? Mi ćemo biti gore i čim primijetiš da su pehari prazni, idi po nove i odmah ih zamijeni. Ne smijemo dopustiti da pred gostima stoje prazni pehari.!»

Nakon «seminara» o pipničarstvu i podrumarskom poslovanju odoh malo u «štab», a potom u park da odahnem, pa sjedoh na klupu. Tu naiđe grupa djevojaka pa i one sjedoše. U razgovoru s njima saznah da su iz Hrvatske Kostajnice, te da se skupljaju i čekat će župnika do povratka kući. Usput sam od njih nešto čuo o njihovu gradu na Uni. Kako nisam bio tamo, dosta su mi toga opisale hvaleći ljepotu, prije svega same rijeke Une, spominjući i neko divno pošumljeno brdo «Djed», pa tvrđavu «Zrinski», a ja slušao i pomišljao kako Kostajnica i nije daleko od Petrinje. Trebalo bi tamo otići na izlet. Najrazgovorljivija je djevojka rekla da se preziva Prpić. Prezime mi nije bilo baš simpatično zbog nekih priča vezanih uz hajduke slavonskih šuma, što sam ih kao dječak slušao. Rastadosmo se, a ja odoh u župni ured, da preuzmem novu dužnost. Iz kuhinje dopirahu ugodni mirisi. Tu je radilo nekoliko žena kao kuharice s bijelim pregačama i veselo su čavrljale. Župnikov brat me dočeka i dade mi ključ od podruma rekavši: «Budi tu, sve znaš, morat ću i ja možda nekuda otići, ti pazi i učini kako smo se dogovorili!»

Gostinska se soba napunila, ponajviše svećenstvom i čuo se razgovor. Iz kuhinje je na stol stizala podvorba. Čuo sam župnikov glas i glasove nekih govornika, a ja sam se brinuo da vrčevi s vinom na stolu ne budu prazni. Usput svratim s jednom bocom vina u kuhinju i dadoh kuharici, starijoj gospođi koja sa smiješkom primi bocu i reče: «Baš ti hvala, pa valjda smo i mi zaslužile da se okrijepimo, ovdje nam je odista vruće. Nego da te nešto pokudim: Što se vrtiš i zavirkuješ ovamo? Vidim ja, stalno zagledavaš našu najmlađu kuharicu, a nemaš što zagledavati. Ona je već zauzeta, rezervirao ju je naš Vilko, da znaš, pa nemaš što očekivati. Vidim da se gospođa šalila, a tek tada malo bolje pogledam «mladu kuharicu», koja se, šuteći, samo smiješila. Nekoliko je mojih vršnjaka nosilo ime Vilko, ali je gospođa vjerojatno mislila na Vilka Dobrinića, električara s kojim sam znao ponekad «vrtiti kraketan». To nam je bio naziv za aparaturu mjesnog kina, gdje smo neko vrijeme, kao kino-operatori, prikazivali filmove. Vlasnik kina bio je trgovac Nikola Tomić, koji je zahtijevao da netko od nas bude električar. Nasmijao sam se i pomislio: «Ima moj Vilko dobar ukus!»

Odoh u podrum po još dvije boce vina, pa ih brzo odnesem u «štab» vatrogasnog doma. Tu zateknem društvo naših aktivista. Dadem vino gosp. Flajsmanu, koji se veselo obrati svima: «Vidite vi ovo, ipak ima netko tko misli na nas ovdje, valjda smo i zaslužili da se na koncu i mi malo počastimo. Ali sva sreća da nam je «Fric» tamo. On veli – šalju vam – ali ja znam, da nije njega, po njegovom škrtom gazdi ostali bismo suhoga grla. Vidim da su svi radosni i zadovoljni što je tako lijepo i uspješno održana važna proslava euharistijskoga kongresa.

Vratih se u podrum na svoje «radno» mjesto, a nakon nekog vremena, u predvečerje, gosti se počeše razilaziti. Vidjevši da se bliži kraj, potražim domara i predam mu ključ podruma, a on zadovoljno reče: «Dobro je, sve je konačno dobro prošlo!»

I ja sam bio zadovoljan, posebno što sam bio u mogućnosti sudjelovati kako u pripremama, tako i pri završetku slavlja «Euharistijskog kongresa» u Petrinji 1938. godine. Posebno me radovalo, što sam imao priliku vidjeti, i biti u neposrednoj blizini tako ugledne osobe, kao što je zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac. No 1938. godinu sam također posebno upamtio, jer je za mene nastupilo novo razdoble života. Te je godine, stjecajem političkih okolnosti, dotadanja «Banovina Savska», preimenovana u «Banovinu Hrvatsku». Zbog toga je preustrojena vlast u prosvjeti, došlo je do promjene koja me je posebno obradovala: Preparandija, tj. «učiteljska škola» ponovo se otvara, i počinje njen rad. U Petrinju dolazi novi direktor škole, gosp. profesor Josip Ribarić, pjesnik, rodom iz Ćićarije u Istri. Za mene je nastupio kraj «čekanja», te se primih učenja, kao redovan učenik škole.

Jurica LOVRINČEVIĆ

Pad

Daj mi ruku
i povest ću te.

Bit će to putovanje
koje nikad nećeš zaboraviti.
Ne boj se!
Otvori oči!
Zar nisi toliko puta
uspravno stajao,
bez straha, ponosno?

Što je sad?
Čega se bojiš?
Hajde, samo polako!
Bio si ondje...
Činio si to...

Udahni miris sprženog mesa!
Osjeti toplu krv na svojim prstima!
Primi beživotna tijela djece
u svoj zagrljaj!
Pogledaj strah
u njihovim očima!

No, što je?
Gdje si se sakrio?
Vidim li to suze?

Kasno je, sine.
Kasno je sad.

A sad idi.

Sad si spoznao, sine.

No kasno je.

Kasno...

Nikola BIĆANIĆ

Bitka na Krbavskom polju
(U povodu 510. obljetnice)

9. rujna ove godine navršilo se 510 godina otkako su Hrvati u bitci s Turcima na Krbavskom polju 1493. godine doživjeli poraz u čijim posljedicama treba vidjeti izvorište problema koji hrvatsku suvremenu povijest opterećuju do danas.

Lika i Krbava u predturskom vremenu

Iako stara uzrečica govori o Lici da je "krâj kamena, vrištine i vukova, u kom se siromaštvo sije, a junaštvo niče kroz stoljeća", stare povijesne listine i na njima utemeljena autentična povijesna vrela govore da to vrijedi tek za drugu polovicu drugoga tisućljeća, a da je u predturskom vremenu Lika, zajedno s Krbavom, bila imućna, duhom bogata, plemenita i ubava hrvatska pokrajina, što je hrvatskom povjesničaru Radoslavu Lopašiću dalo povoda da u raspravi "Dva hrvatska junaka – Marko Mesić i Luka Ibrišimović" (Matica hrvatska 1888. g.) istakne: "Nema ni u geografskom, a kamo li u etnografskom i povijestnom obziru zanimivijega priedjela u našoj domovini, nego li je žalibože danas zbog slabe komunikacije dosta osamljena i zaboravljena junačka Lika, to čudovište prirodnih ljepota, ta kolievka slavnih starih hrvatskih vitezova. Dok je Velebit gusta šuma pokrivala, a i ostalo gorje ovamo prema Kapeli obraslo bilo šumom, a po dolinah se i humcih sterali bujni gajevi i zelene dubrave, pa i vjetrovi niesu imali maha kao sada, bilo je po visokih ravnicah Like i Krbave, u Podgorju, a i po obližnjih dolinah i kotlinah dosta crnice zemlje, koja je svakim plodom rodila, te je bilo dosta prilike za lagodan i udoban život.»

I dr. Fran Binički, u povijesnom romanu "Ivan Hrvaćanin", divnim slikama crta predtursku Liku, urešenu brojnim vinogradima, iz kojih je teklo vino za koje junak u tom romanu, biskup i hrvatski ban Petar Berislavić, reče da je kvalitetnije i ljepše od vina iz njegovih vinograda trogirskih, i koje se kao poslastica prvoga reda trošilo na dvorima europskih vladara! "Kad snijeg zaspe Visočicu," piše Fran Binički, "eto vam slike svetoga Križa. A stotine bijelih crkva, eto vam stotine Božjih žrtvenika u ovom svetom hramu naših pređa, u kojima se na stotine mjesta prinosi nekrvna žrtva i na kojima se svaki dan siplje milost Božja u ljudske duše, iz kojih se prijestolju Božjem kao bistra strijela vije pobožna molitva..."

* Đuro Šurmin: "Hrvatski spomenici (1100.-1499.)", Jugoslavenska akademija, Zagreb, 1898.

Znanstvena vrela svjedoče da ta poetska vizija ličkog pisca nije bila puka tlapnja pjesnika i zaljubljenika u rodno ognjište, nego da se temelji na povijesnoj istini. To potvrđuje i činjenica da Krbavu i Liku kao drevne hrvatske županije spominje, u 10. stoljeću, i bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet, u djelu "De admnistrando imperio", kao i činjenica da su krbavski župan Desimir i lički župan Martin zapisani na Baščanskoj ploči kao svjedoci darovnice kralja Zvonimira samostanu sv. Lucije kod Baške na otoku Krku.

Drevna krbavska biskupija

Sve do gubitka hrvatske državne samostalnosti početkom 12. st., drevna hrvatska kraljevska župa Krbava bila je u nadležnosti hrvatskoga biskupa ("episcopus croatensis"), koji je živio uz dvor hrvatskoga vladara i upravljao vjerskim životom na cijelom području hrvatske države, a potom je sve do potkraj 12. st. bila neposredno pod duhovnom skrbi splitskoga nadbiskupa, prvostolnika Dalmacije i Hrvatske. S mletačkim jačanjem na Jadranu u 12. st. i s uspostavom nove metropolije u Zadru 1154. godine, ukazala se nužnost sređivanja crkvene uprave u hrvatskoj unutrašnjosti, od Dalmacije do Bosne, te to, kako napominje dr. Anton Benvin u napisu "Osam stotina ljeta biskupije krbavske" (Lički katolički godišnjak "Ličke župe", Gospić, 1985.), "osim unutarkatoličkih reformnih napora, bijaše jedan od razloga sazivanja pokrajinskoga crkvenog sabora 1185. u Splitu". Na tom je saboru pod predsjedanjem splitskoga nadbiskupa-metropolita Petra Ugrina u prvoj godini njegova biskupovanja, 1. svibnja 1185. godine, utemeljena krbavska biskupija i na čelo joj kao njezin prvi biskup postavljen po čestitosti poznat mladi kanonik crkve sv. Dujma u Splitu, Matej Mavrut. Osim župe krbavske, biskupiju su sačinjavale još župe: Bužani (današnje Pazarište), Drežnik, Novigrad (danas u BiH), Plaški, Modruš i Vinodol. Odlukom sabora u Splitu 1185. godine, prvostolnica krbavske biskupije bila je u Krbavi, čije je ime po mišljenju povjesničara Vjekoslava Klaića sinonim za stari hrvatski grad Udbinu (Klaić kaže Utvinu). Katedralna crkva bila je posvećena mučeniku sv. Jakovu, uz nju bio je franjevački samostan sv. Marije, a na brdu pokraj udbinske tvrđave (gdje je sada memorijalni centar s Crkvom hrvatskih mučenika) – samostan sv. Ivana. Od hrvatskih velikaških obitelji vezanih za Krbavu najistaknutiji su bili Gusići i Kurjakovići, čiji je posljednji muški potomak bio hrvatski ban Ivan Torkrat Karlović, koji je žrtvovao najviše svojih posjeda braneći Hrvatsku od Turaka.

Rasadnik hrvatskoga glagoljaštva

Istražujući hrvatsko-glagoljsko blago u kasnom srednjem vijeku, Đuro Šurmin je ustanovio da je među 281 prikupljenom glagoljskom listinom iz razdoblja od početka 12. do početka 16. stoljeća čak više od 26% (njih 74) iz Krbave, 37 iz Vinodola, 12 iz Like i 8 vezanih za Bužane.* Osvjetljujući u tom pogle-

du vrijednost naše Krbave, u spomenutom napisu u "Ličkim župama" za 1985. godinu dr. Anton Benvin ističe: "Šire krbavsko područje može se dičiti da je našoj kulturi – pored bogzna koliko nestalih – namrlo do 17 rukopisnih kodeksa, među kojima je 7 misala, 5 brevijara i 5 zbornika." Uz to dr. Benvin podsjeća i na vrstan rad krasnopisca i minijaturista Bartola Krbavca, i na njegova 3 sačuvana glagoljska misala: Ročki (danas u Beču), Berlinski i Beramski, koji se čuva u Ljubljani, kao i na rukopisni brevijar koji je Bartol Krbavac god. 1414. ispisao za crkvu sv. Andrije u Bakru, a koji se, nažalost, izgubio. Na koncu dr. Anton Benvin ističe, kao rijedak spomenik, glagoljski pečat krbavskih knezova Petra i Jurja, koji kao domaći rad spada među raritete!

Treba se sjetiti i čuvenoga Klotzova glagoljskog misala iz 1368. godine, koji je bio svojina kneza Novaka od Ostrvice, te, konačno, uza sve spomenuto ne smijemo mimoći ni prvu hrvatsku, frankopansku tiskaru u Kosinju, s početka 80-ih godina 15. st., u kojoj su tiskani stari glagoljaški brevijari i za koju nije bez razloga pok. bibliolog Zvonimir Kulundžić tvrdio da je u njoj veljače 1483. (dakle, nešto manje od 11 godina prije Krbavske bitke) objavljena prva hrvatska tiskana knjiga – naša editio princeps, Glagolski misal po zakonu Rimske kurije. Dodajmo svemu i to da je u Počitelju nedaleko od današnjega Gospića bio državni arhiv i poznata ergela hrvatskoga bana Ivana Karlovića, dok su u tvrde gradove Like i Krbave od mora, natovarene raznim tovarima, pristizale brojne karavane, te odnosile žito, meso, sir, vunu i razne druge proizvode.

Tako je bilo nekad davno, za vrijeme prve hrvatske generacije u Krbavi i Lici, generacije koja se nije ustručavala svoju pismenost i svoj duh potvrđivati i sjajnim umjetničkim i kulturnim djelima. Tako je bilo i dalo se živjeti na ovim divnim hrvatskim zemljopisnim prostorima između Plješivice i jedinstvene europske gore Velebita.

I onda najednom Turci prekinuše tijek procvalog života. Sve kao da je odjednom u zemlju propalo. Nestade i ljudi, za koje bi otac domovine dr. Ante Starčević rekao da su bili čista i neiskvarena ljudska pasmina.

Specifična turska imperijalna strategija

Turci su se Krbavi i Lici sasvim primakli u drugoj polovici 15.st., kad je prijevarom i ubojstvom posljednjeg bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića 1463. godine Bosna "šaptom" pala. Turci su pokorili Bosnu do tvrdog hrvatskoga grada Jajca i do rijeke Vrbasa, na kojemu je bila hrvatska granica. Usprkos žilavoj hrvatskoj predstraži, koja je Hrvatima donijela i slavni naziv "antemurale Christianitatis", i usprkos moru krvi koju su naši junački predci prolijevali na vrbaskoj granici, Turci su sve učestalije iz Bosne provaljivali u Krbavu i Liku i plijenili dalje Hrvatskom sve do duboko u Kranjsku i Štajersku,

ništeći sve pred sobom. "U svojim čoporima", piše Ferdo Šišić u povijesnoj studiji "Bitka na Krbavskom polju" (Jugoslavenska akademija, 1893. g.), "koji su znali narasti na dvadeset do pedeset tisuća konjanika, pod zapovijedi kojeg paše, ili bega Turci su provaljivali u Hrvatsku; munjevna brzina njihova udivila i zgrozila je svijet, a u plamenu goruća sela i dim, vijajući se prema visinama nebeskim, pokazivao im je trag."U širenju granica svoje države Turci su se koristili posebnom strategijom. Osim frontalnih sukoba, koji su, dakako, nekad bili neizbježni, uglavnom su se običavali približiti neosvojenom području te pojedinačnim razbojničkim upadima izgoniti stanovništvo iz njega, a naknadnom bi administrativnom mjerom to područje priključili pod svoju vlast. Za te razbojničke provale i "mini-ratove" Turci su upotrebljavali svoje martoloze, pomoćne čete, koje su turski velikaši (age, begovi, paše) ustrojavali uglavnom od balkanskih nomadskih stočara podrijetlom Vlaha, Rumunja, Grka, Cincara, dovukavši ih za sobom iz svojih osvajanja. Ti su martolozi u čoporima provaljivali na neosvojena područja uz tursku granicu i kao bujica, ili vatra, harali njima, pljačkajući, nabijajući na kolac, odvodeći u ropstvo i paleći do temelja. To je tjeralo hrvatsko stanovništvo iz tih krajeva prema sjeveru, gdje je ono bilo sigurnije pred turskim provalama, i tako su ova hrvatska područja ostajala bez žitelja. Bila je to tipična taktika etničkoga čišćenja iz političkih razloga, već u 15. st., kakvu su i u ovo naše doba činili potomci tih istih s Turcima u 15. st. u Hrvatsku prispjelih Vlaha, Rumunja, Grka, Cincara, koje je, zahvaljujući najviše nastojanjima Srpske pravoslavne crkve, presvojila srpska nacionalna svijest i državotvorna ideja.

Nesloga - uzrok hrvatskoga poraza

Uz Turke, Hrvatsku je u drugoj polovici 15. st. pritiskalo i obilje drugih nevolja, s težištem u dinastičkim borbama, feudalnoj anarhiji i suprotnostima medu hrvatskim velikašima, što je urodilo kaosom koji je onemogućio obraćanje hrvatske pozornosti prema rastućoj opasnosti s istoka. Nakon smrti hrvatsko-ugarskoga kralja Matije Korvina (Beč, 6. travnja 1490.) počele su dinastičke borbe između njegovih nasljednika: njegove udovice, kraljice Beatrice, i nezakonitog sina Ivana Korvina, te češkoga kralja Ladislava i Maksimilijana Habsburškog (koji je u Hrvatskoj imao dosta prijatelja!). Iz tih je bitaka pobjednikom izišao kralj Ladislav, koji se, zahvaljujući braku s udovicom Beatrice, dočepao prijestolja, no koji je Hrvatima, zbog opasnosti od njihove oporbe, morao priznati stare pravice, što je urodilo anarhijom u kojoj je nedostatak jače kraljeve središnje vlasti omogućio hrvatskim velikašima da se rukovode svojim interesima i da se na svojim dobrima ponašaju poput malih kraljeva, izravnavajući prijašnje nepravde i međusobnim oružanim sukobima.

Turci su te jadne hrvatske prilike i te kako iskoristili za provaljivanje preko hrvatske granice. Tako je krajem rujna 1491. bosanski paša Skain s većom skupinom konjanika provalio u Hrvatsku te plijenio sve do nadomak Ljubljane, gdje su ga zaustavili kranjski seljaci i prisilili na povlačenje, a hrvatska vojska ga je u studenom 1491. godine dočekala kod Vrpila, izmedu Korenice i Bunića, i nanijela mu težak poraz. Za knezove frankopanske Bernardina, Ivana Cetinskog i Mihajla Slunjskog povjesničar franjevac o. Ivan Tomašić u Arkivu IX. tvrdi da su se u tom boju "borili ne kao ljudi, već kao lavi".To, međutim, nije Turke uplašilo, pa je već 1492. godine s vojskom u Hrvatsku provalio Ali-paša Mihalogli i plijenio Hrvatskom, pa Kranjskom preko Metlike i Novog Mesta do Ljubljane i dalje. Ističući razna zlodjela koja su i tom prilikom turski martolozi činili nad kršćanima, u spomenutoj studiji o Krbavskoj bitci Ferdo Šišić medu inim navodi: "Kod Trbiža (Tarvisia) nastalo je sveopće klanje, tako da su sve ceste bile pune ljudskih udova." Zahvaljujući pomoći Maksimilijana Habsburškog, kršćani su zaustavili Ali-pašu i u okršaju kod Bjelaka nanijeli mu gubitke, pri čemu je pomoglo i to što se 15 tisuća zarobljenih kršćana oslobodilo i napalo Turke s leđa. S obje strane bilo je mnogo žrtava, poginulo je 7 tisuća kršćana i 10 tisuća Turaka, a 7 tisuća Turaka bilo je zarobljeno. Poginuo je i turski zapovjednik Ali-paša.

Osobito su pogubni za hrvatske prilike bili sukobi do kojih je došlo među Frankopanima, u koje su se u Hrvatskoj najviše uzdali. Sinovi braće Sigmunda i Stjepana, knezovi Ivan i Bernardin Frankopan vidjeli su u slaboj vlasti kralja Ladislava priliku da se domognu svojih djedovskih imanja i svoje kolijevke Senja, što im je 1470. godine oduzeo kralj Matija Korvin, kao pristašama cara Fridrika Habsburškog, s kojim je bio u sukobu zbog prijestolja. Međutim, umjesto da se nagode, oni su se sukobili oko diobe tih posjeda, a kad su se ipak nekako izmirili i silom pokušali povratiti sebi Senj, kraljevom odredbom suprotstavila im se banska vojska pod zapovjedništvom dvaju hrvatskih banova, Ivana Bote od Bajne i Emerika Derenčina, koji je 1492. godine postao i senjski kapetan. Frankopani su se povukli u svoj tvrdi brinjski Sokolac, za koji Ferdo Šišić ističe da ga je "više sama priroda učvrstila, nego bi ga mogla ruka ljudska". Banska vojska krenula je za njima i počela podsjedati frankopansku utvrdu, pri čemu je hitac iz topa usmrtio bana Botu.

Iz osvete za poraz kod Bjelaka 1492. godine, miljenik sultana Bajazita Jakub Hadum-paša u kolovozu je 1493. s oko 10 tisuća izvrsno uvježbanih krvoloka iz Makedonije i Trakije na konjima provalio u Hrvatsku i poharao okolicu obranjenoga Jajca, te nastavio pustošiti prema zapadu, do nadomak Ljubljane, gdje mu se suprotstavio carev vojvoda, poglavar štajerski Jakov Sekul, i prisilio ga na povratak. Zaobišavši zagrebačko područje, Jakub-paša je krenuo s vojskom prema jugu u namjeri da se kroz Kapelu i Plješivicu kriomice

probije na tursko područje u Bosnu. Usput je, piše turski ljetopisac Sead-eddin, ušao u "neki veliki, mnogim palaćama ukrašeni grad, u kom bijaše obilno sredstava, robe i novca za ugodni život...". To je bio Modruš, u koji se iz Udbine, nastojanjem hrvatskoga velikaša Stjepana Frankopana kod Sv. Oca pape Pija II., za biskupa Franje pred turskom opasnosti 4. lipnja 1460. godine u crkvu sv. Marka preselilo sjedište krbavske biskupije, a ujesen 1493. odatle se u zadnji čas pred Jakub-pašom modruški biskup Kristofor Dubrovčanin s kanonicima povukao u Novi Vinodolski, gdje je umro i pokopan 1499. godine. Ta je krbavska, pa modruška biskupija, za Kristoforova nasljednika, biskupa Šimuna Kožičića Begne (poznatog i po utemeljenju hrvatske tiskare u Rijeci), spojena sa biskupijom senjskom, i sve do posvećenja riječko-senjske nadbiskupije-metropolije 27. srpnja 1969. bila je to biskupija senjsko-modruška. Godine 1493. u Modrušu su Turci oplijenili i popalili crkve i samostane.

Kad je hrvatski ban Emerik Derenčin dobio glase da Jakub-paša plijeni Modruš, koji nije daleko od frankopanske tvrđe Sokolovca, sklopio je s braćom Ivanom i Bernardinom Frankopanima primirje i ubrzo skupio hrvatsko plemstvo u namjeri da Turcima zapriječi povratak na tursko područje te im se osveti i otme im plijen i sužnjeve. Uhode su to dojavile Jakub-paši, koji je, naumivši krišom, bez sukoba, proći do turske Bosne, od Modruša krenuo u Kapelu i probio se na Krbavsko polje, gdje ga je već čekala hrvatska vojska sastavljena od boraca iz raznih hrvatskih krajeva. Turski ljetopisac Sead-eddin veličajući tursku moć pretjeruje kada tvrdi da je na Krbavskom polju u rujnu 1493. Hrvata u naprama Turcima bilo dvostruko više. Hrvatska je vojska, naime, brojila oko 15 tisuća momaka, i zaista bila mnogoljudnija od turske, ali je imala tek 3 tisuće konjanika i oko 12 tisuća pješaka seljaka naoružanih kolcima, gvozdenim toljagama, praćkama i raznim poljoprivrednim alatima, po čemu je bila kudikamo inferiorna dobro uvježbanoj i sjajno naoružanoj turskoj konjici. Uvjeren, međutim, da je hrvatska vojska mnogo jača, Jakub-paša je Derenčinu ponudio otkupninu, uz uvjet da ga pusti da s Turcima mirno prijeđe u Bosnu. Duševno stanje Jakub-paše i njegov strah pred Hrvatima spomenuti turski ljetopisac zorno predočuje: "Kad je svanulo, ukazala se kod mjesta Krbave iz vojske nevjerničke u željezo obučene tako gadna četa da bi Sam (djed najvećeg perzijskog mitološkoga junaka, op. N.B.) i njegov otac Neriman izgubili pamet da su je ugledali kako joj se oklopi i štitovi blistaju."

Mirko Derenčin je, pun samopouzdanja, otkupninu odbio i od Jakub-paše tražio nemoguće, da se s turskom konjicom preda te mu izruči sav plijen i robove. Time je sukob postao neizbježan.

Turski ljetopisac Sead-eddin priča: "Za vjeru boreći se paša slavnim mačem u ruci pođe na bojno polje i zapovjedi juriš", i tomu kao u stihovima dodaje:

"Rano se talasa vojska kao more,
Barjaci digoše kao zmajevi glave.
Jurišahu kao padajuće zvijezde,
Razniješe se redovi neprijateljski.
Božjom pomoći bijahu pobijeđeni
Protivnici muslimanske države,
I uništiše se njihove zle namjere."
Rasap hrvatski

Vjerojatno su Turci na Krbavsko polje dolazili iz dva smjera: Bunić – Krbava – Tolić – Mekinjar – Rebić – Udbina, i Bunić – Debelo Brdo – Jošane – Udbina. Jakub-paša ih je razdijelio u 3 grupe, od kojih je prvom zapovijedao raški (srpski) Izmail-beg, drugom karvilijski paša Mehmed-beg, a trećom, najjačom, Jakub-paša. Prema nekim izvorima Jakub-paša je sve kršćane koje je vodio kao robove, dao ubiti, da mu, kad se Turci sukobe s hrvatskom vojskom, ne bi bili opasno zaleđe. Pun samopouzdanja i neobuzdane prekomjerne želje za ratnim uspjehom, ban Derenčin se suprotstavio taktici koju su predlagali pojedini hrvatski velikaši, osobito knezovi frankopanski Ivan Cetinski i Bernardin Modruški, da bi bilo probitačnije s Turcima ratovati u gori, u kojoj bi šuma otežala manevriranje turskoj konjici, pa bi hrvatski pračkari turske konjanike lakše smeli i razbili. Suprotno tomu, ban Derenčin je držao da se s neprijateljem izvučenim na polje treba junački pobiti. Čak je hrvatskim jezikom podrugljivo Frankopanima predbacio: "Ha, Hrvati, vazda ste bili strašivice?", na što mu je povrijeđeni knez Ivan Cetinski odgovorio: "Danas hoćemo vidit ki je bigavica; ti ćeš danas biti začetak raspa hrvacke zemlje. Bane, ni ti to po Ugrih, od grada do grada jahati, ter hartati; hoćeš danas vidit kako Turci boj biju!" Na to mu je presmioni ban na latinskome odgovorio "Probabo!" ("Kušat ću!") I zaista je, na nesreću Hrvatâ, kušao!...

Da li u ponedjeljak 9. rujna, kako je općenito u povijesti prihvaćeno, ili, kako (oslonom na izvješće papi Aleksandru VI. koje je u Lici 24. rujna 1493. napisao ninski biskup Jure Divnić) tvrdi Ferdo Šišić, 11. rujna, ili pak, kako turski izvori spominju, 19. rujna ("sedmoga dana mjeseca Zil hidže god. 898."), oko 9 sati izjutra prva je turska grupa, na čelu s raškim Izmail-begom, silovito napala Hrvate na zapadnom ulazu u Krbavsko polje, kod Bunića. Nakon oštrog sraza Izmail-begovi Rašani počeli su se taktički povlačiti te su Hrvate uvukli u zasjedu koju im je Jakub-paša rasporedom svojih triju ratničkih formacija vješto postavio na bojištu uz nabujalu ponornicu Krbavu, podno Udbine. Sa svih strana opkoljeni Turcima i nabujalom Krbavom, hrvatski su se vojnici očajnički branili. Najviše su se junaštvom isticali knezovi Frankopani, ban Derenčin te njegov brat i sin, kao i jajački ban, mladi junak Juraj Vlatković. Pojedini preživjeli svjedoci i njihovim iskazima povedeni kroničari ostavili su o toj

bitci različita viđenja, od kojih su neka utemeljena i na bujnoj maštи. U svakom slučaju, ishod bitke na Krbavskom polju 9. rujna 1493. godine za Hrvate je bio jeziv. Među poginulima su bili i knez Ivan Cetinski, neustrašiv junak, zatim Juraj Vlatković, pa Derenčinov sin jedinac i Derenčinov brat, 70 katoličkih svećenika i redovnika te oko 10 tisuća hrvatskih vojnika. Turci su zarobili oko 3000 vojnika i mnogo hrvatskih vitezova, među kojima i hrvatskoga bana Derenčina, kao i kneza Nikolu Frankopana Trsatskog. Nakon te bitke gotovo je cijela zemlja opustjela, izginuo je cvijet hrvatskoga plemstva i mladosti, i sve to u vojevanju koje nije dugo trajalo. Bilo je to, kako suvremenik Krbavske bitke, franjevac o. Ivan Tomašić, napominje, "prvo rasulo kraljevstva hrvatskoga, u kom je izginulo gotovo sve hrvatsko plemstvo". Turci su izgubili malo ljudi, po pisanju ondašnjeg dvorskoga pisca Bonfinija tek oko tisuću ("...ex hostibus mille circiter cecidisse"), što je ipak malo vjerojatno, sigurno ih je palo više. Putniku u svetu zemlju, češkom putopiscu Ivanu Hasisteinskom od Lobkowica, koji se u vrijeme bitke zatekao u Zadru, pripovijedao je očevidac komu su u ondje poginuli brat i 6 stričeva, da je na bojištu nakon bitke vidio tjelesa ubijenih ljudi koja su kao gusti snopovi ležala diljem polja, te si s jednoga mogao stupiti na drugoga, a Turčin Sead-eddin zabilježio je da bi se od glava ljudi poginulih na Krbavskom polju moglo sagraditi čak 12 minareta, i tomu dodao da je "paša što neprijatelje veže, dao odsječenim glavama odrezati noseve i uši, pa ih navući na konopce, i onda ih sa skupocjenim dijelom plijena otpremio sultanu na dar". Pop Martinac u Acta croatica prenosi: "I tada počeše cvilit matere i udove i mnogi drugi, i bi tuga velika u ovih stranah, kakva nije bila od vremena Tatara, Gota i Atile."

Tako je u ovom u cijeloj povijesti najvećem hrvatskom porazu, što neposredno, što posljedično, nestala prva hrvatska generacija na ovim prostorima.

Sveti Otac papa Aleksandar VI. kod sebe je imao zasužnjena sultanova brata Džemu, i ponudio ga je sultanu u zamjenu za Derenčina, ali sultan to nije prihvatio, nego je zarobljena Derenčina nagovarao da se poturči i da ratuje protiv kršćana. Ovaj je to odbio, pa ga je sultan Bajazit dao utamničiti u najokrutniju tursku tamnicu Kara Hisar. Mučili su ga i tako što su mu uza svako jelo na posebnoj zdjeli donosili i odsječenu glavu njegova sina. U toj tamnici nesretni je Emerik Derenčin nakon 3 mjeseca umro. Kneza Nikolu Frankopana Trsatskog njegova je žena Elizabeta Pethew de Gerše izbavila iz turske tamnice otkupninom u koju je uložila grad Samobor. Nakon smrti njih su dvoje pokopani u franjevačkoj crkvi na Trsatu, u kojoj su im nadgrobni spomenici očuvani do danas. Jakub-pašu je sultan zbog pobjede na Krbavskom polju unaprijedio u rumelijskoga beglerbega, a njegov prethodnik na tom položaju postao je turskim namjesnikom u Bosni. Uz to, sultan je Jakub-paši darovao carskog konja i carsku sablju. Zarobljeni kršćani koji su poživjeli, oslobođeni su mirom sklopljenim između kralja Ladislava i sultana Bajazita 1495. godine.

Uzdrmano stablo hrvatske države

Znanstveno je neutemeljeno izjednačavati po značenju Krbavsku bitku s bitkom u kojoj su 15. lipnja 1389. godine turske snage pod vodstvom sultana Murata I. na Kosovu polju porazile Srbiju, jer povijest demantira tvrdnju da je bitka na Krbavskom polju hrvatsko Kosovo. "Krbavska bitka", piše Ferdo Šišić u spomenutoj raspravi, "nije za Hrvate, što je za Srbe Kosovo, jer srpska je država iza Kosova propala, dok je poraz na Krbavskom polju tek uzdrmao do tada prilično jako stablo hrvatske države, a narod hrvatski izložio tristagodišnjem junačkom i slavnom boju za krst častni i slobodu zlatnu. Po hrvatstvo", nastavlja Ferdo Šišić, "ne bijaše od vremena tatarskih tolikoga zatora i nevolje. Sva Lika i ono nešto Dalmacije i Primorja osta dugo vremena bez obrane, dok nisu konačno pali u šake osmanlijske."

Hrvatski poraz na Krbavskom polju 9. rujna 1493. godine zabilježile su i naše narodne pjesme, među kojima su osobito poznate razne verzije pjesme "Smrt bana Derenčina".

Krbavska je bitka do kraja ispraznila Liku i Krbavu, iz kojih su otišli i posljednji Hrvati čiji su predci stigli tamo u seobi naroda u 7. stoljeću. Ti su naši krajevi postali ničija zemlja, koju su tek osvajanjem Udbine 1527. godine Turci podvrgli svojoj vlasti, i u njoj istom u drugoj polovici 16. stoljeća stvorili svoja muslimanska naselja. Etnička glavnina iz koje su ta nova naselja nikla uglavnom se sastojala od pripadnika turskih martoloza, tj. od pripadnika negdašnjih balkanskih stočara koji su u turskoj bujici u naše krajeve dospjeli s istoka, te su naknadno stjecajem raznih povijesnih okolnosti prihvatili srpsku nacionalnu ideju i kroza sva buduća stoljeća bili glavni čimbenik potajno ili otvoreno usmjeren protiv hrvatske države. Na to nehrvatsko stanovništvo u Hrvatskoj oslanjali su se razni imperijalizmi, i germanski, i ugarski, i srpski, povlasticama ih pretvarajući u žitelje kojima nije odgovaralo da budu uključeni u hrvatsku državu i u njoj se po pravima izjednače s drugima, što se osobito pokazalo za karađorđevićevske Kraljevine Jugoslavije, zatim u vrijeme Drugoga svjetskog rata, pa nakon njega, u doba tzv. socijalističke Jugoslavije, te konačno i nakon osamostaljenia Republike Hrvatske 1990. godine.

Hrvati u ćirilskoj školi

Nakon oslobođenja Like i Krbave od Turaka 1689. godine, te iskonski hrvatske krajeve naseljavaju Hrvati. To je u Lici i u Krbavi druga generacija Hrvata, koji su podrijetlom bili pretežito Bunjevci. No uz doseljene Bunjevce zadržao se i priličan broj negdašnjih turskih martoloza, kojima je bilo neprihvatljivo da su Lika i Krbava hrvatska zemlja. U međunacionalnim trvenjima i u nasrtanju srpskog imperijalizma krvavu cijenu svoga katoličanstva i hrvatstva platilo je i sjedište drevne krbavske biskupije, Udbina. Za karađorđevićevske Jugoslavije o Gospić su, zbog radikalnoga hrvatstva u njemu, govorili da je hrvatsko sveučilište, a za Udbinu, zbog istoga razloga, da je hrvatska velika matura! – o čemu bi se mogla napisati posebna studija. Za sudioništvo u Velebitskom ustanku u rujnu 1932. i Hrvati na Udbini platili su višegodišnjom robijom; na pravoslavni Badnjak 6. siječnja 1936. usred Udbine su razularеni četnički provokatori Spaso Đukić i Ilija Majstorović nožem na smrt ranili mladoga Hrvata Iliju Žaju, koji je nakon 3 dana umro u gospićkoj bolnici i čiji zemni ostaci počivaju u grobnici Senjskih žrtava na gospićkom katoličkom groblju; za blagdan sv. Lucije u prosincu su 1942. godine, potpomognuti ustaškom bojnom na čelu s ustaškim satnikom Venturom Baljkom, Hrvati do posljednjega napustili krvavo branjenu Udbinu, u koju im je na njihova stoljetna hrvatska ognjišta bio izrijekom zabranjen povratak i nakon rata, 1945. godine. Bila je to druga hrvatska generacija koju su, posljedično gledano, izdanci Krbavske bitke prognali iz hrvatskih domova. Ti su izdanci kao tuđe oruđe u Hrvatskoj, u ovom njenom ponajljepšem dijelu, tijekom dugog vremenskog slijeda prolili more hrvatske krvi ne bi li se Hrvatsku presjeklo u njenoj kralježnici, gdje je najosjetljivija.

Papa blagoslovio temeljac udbinske Crkve hrvatskih mučenika

I tek u ovo naše vrijeme osamostaljenja Republike Hrvatske, u oslobođenoj domovini, nakon osloboditeljske vojno-redarstvene akcije "Oluje" 1995. godine, konačno na Krbavsko polje dolaze Hrvati katolici, iz Bosne. To je treća hrvatska generacija, koja će, s Božjom pomoći, ovdje i ostati. Doduše, nisu više Lika i Krbava "čisti" hrvatski krajevi kao kroza stoljeća prije Turaka, ali su hrvatski, pa je hrvatska tradicija sve življa i u našoj hrvatskoj Udbini. Tako je 26. travnja 2003. na jugoistočnom rubu Krbavskoga polja, u Podudbini podno drevnog hrvatskoga grada Udbine slavljen blagdan sv. Marka, u crkvici koju su u čast tomu svecu 2000. godine podigli žitelji Udbine, Podudbine, Rebića, Ćojluka i Mutilića, nedaleko od crkvice sv. Marka Groba, koju je oslobodiltelj Like i Krbave od Turaka (1689. godine), hrvatski rodoljub i junak, pop Marko Mesić podigao 1700. u spomen na hrvatske žrtve pale u Krbavskoj bitci 1493. godine. To je slavlje u Podudbini bilo u ozračju trećega posjeta Sv. Oca pape Ivana Pavla II. Hrvatskoj koji je na blagdan Duhova 8. lipnja 2003. na Delti podno Trsata u Rijeci, gdje je u 15. st. bila zapadna međa krbavske nadbiskupije, među inim blagoslovio i kamen izvađen iz temelja udbinske katedrale sv. Jakova, biskupskoga sjedišta krbavske biskupije, koji će kao temeljni kamen u novu župnu Crkvu hrvatskih mučenika i Memorijalni centar na Udbini biti ugrađen ove godine kao spomen na 510. obljetnicu Krbavske bitke i na sve znane i neznane hrvatske žrtve u hrvatskoj povijesti. Tako će se ostvariti i misao gospićko-senjskoga biskupa msgr. dr. Mile Bogovića, za koju bismo mogli smoći hrabrosti ustvrditi da mu je kao prvom biskupu u obnovljenoj biskupiji na ovim prostorima bila misao temeljna!

I taj sam posao obavio

Eto vidiš, i taj sam posao obavio:
Popeo se na jabuku,
Ubrao nešto jabuka,
Odnio ih i prodao.
Sitna zarada.

I jaja sam prodao,
Kupio boje,
I gore u šljivaru
Sjeo u travu
I postao slikar.

Eto vidiš, nigdje nikoga!
A kiša šprlji.
Blato i mokra trava,
Nebo nad šumom crno
I curi u dolinu.

Janko je sjeo ispod šljive.
Donio je nešto papira
Da imam na čemu slikati.
Bio je tamo cijelo proljeće
Iznad sela.

Selo je izgorjelo.
Prošle stope kroz ilovak,
Umijesili umjetnici kipove zemljane,
Prepekli ih na vrelom suncu.
Izgorjela bašča, šljive,
U vjetru konjske grive
Splele se, rasplele, podivljale.

Glave su otputovale nekamo daleko,
Prazne lubanje u konjskom kasu,
Voda je odnijela otkose,
Otavu, sijeno, strn.
I crn,
Kao ugarak crn je
Ostao prazan grob.

Eto vidiš, i taj sam posao obavio,
Ko sužanj se ponizio,
Izbliza gledao, zapisao,
Bojama razmazao
Mrlje na kartonu.
Eto vidiš, postao sam slikar.
I taj sam posao obavio.

Koliko kufera,
Koliko granica,
Koliko stranica
U knjizi! U pismima!
Pisma iz tuđine
U kotlinu pored mlina,
U izgorjelo selo.

Negdje u svijetu tuga.
Gledam, gledam preko brda,
Duša mi je tvrda,
Kamen, šake,
Razbijam misao iz vremena
Kad sam se peo
Na drvo, na jabuku,
Kad sam prve boje
Za sitan novac
Piljario:
Žarom se žario.
Umirem od stida domovine,
Lutam bez cilja.
Eto vidiš, i taj sam posao obavio.

Obavio sam ga kako sam mogao,
Obavio sam ga sâm.
Oci su mi spavali
Pod brajdama,
Jeli grožđe kao čvorci;
Nisu marili za sinove.

Vjetar je, bura. Nebo crno.
Uvijek pada kiša kad krećem na put.
Nerado teglim, sumorno se molim
Pred lokomotivom.
I još moram hodati dugo.
Al eto vidiš,
Eto vidiš, i taj sam posao obavio.

Josip BAŽANT

Ivan Padovec (17. VII. 1800. – 4. XI. 1873.)

(Životopis i djelovanje u svjetlu sudbine opusa)

1) Uvod

Na prijelazu iz XVIII. u XIX. stoljeće hrvatsko plemstvo (Erdõdy, Drašković, Pejačević) – po uzoru na austrijsko i francusko – mijenja svoj odnos prema svjetovnom muziciranju. Tadašnji Varaždin i Zagreb nazivaju suvremenici, ne bez razloga, "malim Bečom". U reprezentativnim palačama i dvorcima priređuju se svečana primanja s koncertima i plesom, ponekad i uz nastupe stranih glazbenih umjetnika. Krajem dvadesetih godina započinju s radom građanska muzička društva u Zagrebu, Varaždinu, te nekim drugim mjestima, a osnutak Musikvereina u Zagrebu usko je povezan s djelovanjem gitarista Ivana Padovca. Ilirski pokret, sa svojim nastojanjem na buđenju i jačanju rodoljublja te svekolikoj kulturnoj afirmaciji Hrvata, zahvaća i glazbu. [1]

U tom ozračju, prvi naš u "čitavom svietu" poznat gitaristički virtuoz, Varaždinac **Ivan** (Johann, Janos, Giovanni, Juan, Jean) **Padovec** (Padowetz, Padovetz Padovecz, Padavecz, Padovac, Padovets, Padoveč), skladatelj i glazbeni pedagog europskog ugleda, zauzima posebno mjesto u hrvatskoj glazbenoj povijesti, ne samo kao jedini "ilirski" umjetnik proslavljen izvan domovine, nego i kao začetnik i pobornik organizirane glazbene prakse u nas. U mnogo čemu on je prvi, ili pak jedinstven, odnosno nedostižan do danas, naročito po koncertnim nastupima (poput jednog Jarnovića ili Krežme), izdavanju skladbi, koje mu se i danas objavljuju diljem svijeta (Ohio - USA, Engleska, Njemačka, Mađarska, Poljska i dr. [2]), te čuvaju u brojnim glazbenim zbirkama raznih institucija (knjižnice, arhivi, muzeji, akademije, privatne zbirke); navođen je u uglednim gitarskim i gitarističkim leksikonima (Ph. J. Bone[3], J. Zuth[4], D. Prat[5], J. Powrozniak[6]) te drugoj literaturi; autor je udžbenika za sviranje gitare, a objavio je i životopis; konačno, bio je i gitarski inovator, uvevši alteraciju bordunskih struna napravom na drugom vratu. Nije čudno što su ga mnogi narodi svojatali (Česi, Talijani, Mađari).

[1] Andreis, J., Povijest hrvatske glazbe (knjiga IV). Liber, Mladost, Zagreb, 1974, str. 169
[2] V. prilog: Suvremena notna izdanja Padovčevih djela.
[3] Bone, Ph. J., The Guitar and Madolin (Second edition), Schott, London, 1954, p. 262
[4] Zuth, J., Handbuch der Laute und Gitarre, A. Goll, Wien, 1926. - 1928, S. 213
[5] Prat, D., Diccionario biografico, bibliografico, historico, critici, de guitarras, guitarristas, guitarreros, danzas y cantos, terminologia, Romero y Fernandez, Buenos Aires, 1934, p. 233
[6] Powrozniak, J.,Gitarren-Lexikon, Neue Musik, Berlin, 1979, S. 105

U prvoj polovici devetnaestog stoljeća, u vrijeme kada gitara u Europi doživljava svoju drugu renesansu (gitaristi M. Giuliani, L. Legnani, V. Matiegka, A. Diabelli, F. Spina, J. Vancura, F. Tuczek, S. Molitor, J. K. Mertz, N. Coste, G. Regondi i dr.), te u vrijeme uspona ilirskog pokreta u Hrvatskoj, Padovec (na glazbenom planu po važnosti iza V. Lisinskog, a uz bok F. W. Livadiću) jedini je pravi umjetnik i majstor na gitari, okružen brojnim amaterima - ljubiteljima gitare i gitarističke umjetnosti. Jer, "(...) valja znati da u ono doba pa sve do početka šestdesetih godina nije bilo građanske kuće u našoj otačbini u kojoj se ne bi našla kitara"[7].

Da je u to vrijeme gitara doista bila omiljeno glazbalo u Hrvatskoj, pored Kuhačevog nam citata svjedoči i činjenica da su je dobro svirali i za nju ili uz pomoć nje skladali i gitaristički amateri, kao: franjevac Fortunat Pintarić, muzikolog Franjo Kuhač, župnik Lavoslav Vojska, slikar Vjekoslav Karas, pjesnik Stanko Vraz, književnik Pavao Štoos, časnik Josip Runjanin, svećenik Franjo Gašparić, flautist Franjo Čačković - Vrhovinski, orguljaši Vatroslav Kolander i Vjekoslav Fleischer – Mesarić i drugi. Do danas je sačuvano nekoliko gitarskih skladbi Fortunata Pintarića, koji je pak prepisao, a Vojska sačuvao, dosta Padovčevih komada, dok je Franjo Kuhač skladao oko 140 gitarskih kompozicija, a godine 1853. u Pešti napisao *Uputu u kitaranje*. [8] Ovaj potonji vrlo je važan za našu gitarističku tradiciju, na čiji domašaj ukazuje i održanje gitaristike na zagrebačkom sjemeništu i za apsolutizma, u doba hrvatskog mraka nakon godine 1848, [9] te obilje gitarske literature iz (pred)preporodnog vremena sačuvano u arhivu glazbenog društva "Vijenac" i Hrvatskog glazbenog zavoda u Zagrebu.

2) Životopis

Uvod

Izvori podataka za građu ovom dijelu rada novinski su članci objavljeni u znatnom broju još za Padovčeva života, te pisani radovi odnosno članci Padovčevih biografa – suvremenika, znanaca, prijatelja, đaka – poput Đ. Deželića, koji je još godine 1861. pod pseudonimom S. Mirković napisao i u kolendaru *Dragoljub* za 1862. godinu objavio prvu Padovčevu biografiju[10]; potom

[7] Kuhač, F. Š., Ilirski glazbenici, Matica hrvatska, Zagreb, 1893, str. 94.
[8] Stahuljak,M., Iz kitaraškog svijeta, Sv. Cecilija, 1928, XXII god., sv. I, str. 12, sv. II, str. 71; Širola, B., Pregled povijesti hrvatske muzike, Rirop, Zagreb, 1922, str.257; Kuhač, F., op. cit.
[9] Kučenjak, M. Glazbeni život u zagrebačkom sjemeništu u godinama 1860. - 68., Sv. Cecilija, 1917, XI god., sv. III, str. 97.
[10] Mirković, S.[Deželić, Đ.], Ivan Padovec, skladatelj."Dragoljub" Hrvatski kolendar za godinu 1862., D. Albrecht, Zagreb, Š1861Ć, str. 106.

slijede F. Plohl-Herdvigov[11] (nekrolog), F. Š. Kuhač, [12] M. Grlović, [13] L. Vojska, A. Stohr, a kasnije E. Laszowski, [14] M. Stahuljak, [15] E. Krajanski,[16] K. Filić[17] te V. Himelrajh[18] i Lj. Perči[19], uz provjeru na glazbenopovijesnim vrelima, gdje je to i koliko bilo moguće.

Riječ je o uglavnom preciznim i točnim podatcima, koje su od Deželića i Kuhača kasnije preuzimali i upotrebljavali mnogi autori, jer se o Padovcu pisalo mnogo i učestalo, ponajviše prigodno, dok su samo rijetki napisi donijeli nove izvorne i relevantne podatke. Ipak, potkralo se nekoliko netočnosti, tek u novije vrijeme dostatno istraženih i rasvijetljenih, te ispravljenih. K. Filić prvi je ispravio jedan takav podatak, utvrdivši da se Padovec u prvi razred varaždinske gimnazije upisao u školskoj godini 1809./1810., a ne 1811., kada je zbog povrede oka morao ponavljati taj razred.[20] Zatim, nedavno su, zahvaljujući rezultatima istraživanja Lj. Perči, ispravljeni i dopunjeni podatci o Padovčevom ocu – Ivanu Krstitelju a ne Ivanu Ignacu[21]; pa o ujaku – koji je umro 1806. godine, prema tome Padovec nije u Beču 1818. bio kod njega, nego vjerojatno kod daljih rođaka; te ostalom rodoslovlju (uz braću blizance), kao i o rodnoj kući (a u onu u Kovačkoj ulici obitelj se Padovec preselila 1803.godine). [22]

O drugim pogrješkama, u pogledu datacije, numeracije (postojanje tzv. "dvostrukih opusa"), identifikacije i atribucije pojedinih skladbi, te u pogledu kontroverzija, kurioziteta i zabluda koji su igrom sudbine pratili skladateljski, izdavački i koncertni opus Ivana Padovca, bit će govora kasnije, u nastavku ovog rada (posebice o njegovoj ostavštini).

U životopisu Ivana Padovca uočavamo više zasebnih razdoblja, obilježenih ne samo njegovim promjenama boravišta. Početno razdoblje u Varaždinu (1800.– 1819.) obuhvaća njegovo djetinjstvo, školovanje te stjecanje temeljnih glazbenih spoznaja. Za Padovca je presudan boravak u Zagrebu

[11] Plohl-Herdvigov, F., Glasbotvorac Ivan Padovec, Vienac, 1874, God. VI., br. 25, str. 397.
[12] Kuhač, F., op. cit.
[13] Grlović, M., Ivan Padovec. O stogodišnjici njegova rođendana, Vienac, 1900, Tečaj XXXII., br. 28, str. 435, br. 29, str. 450.
[14] Laszowski, E., Prilog k historiji glazbenog rada Ivana Ev. Padovca, Sv. Cecilija, 1927, god. XIII, sv. 5, str. 127.
[15] Stahuljak, M., op. cit.
[16] Krajanski, E., Sjetimo se Padovca, Sv. Cecilija, 1940, god. XXXIV., sv. 3, str. 50.
[17] Filić, K., Ivan Padovec, Glazbeni život Varaždina, Muzička škola, Varaždin, 1972, str. 357.
[18] Himelrajh, V., Uvod, Ivan Padovec (1800. - 1873.), Kompozicije za gitaru, vlastita naklada, Osijek, 1974, str. 1.
[19] Perči, Lj., Prilog poznavanju života Ivana Padovca, vlastita naklada,Varaždin 2ooo.
[20] Filić, K., op. cit. str. 358.
[21] Krajanski, E., op. cit. str. 50.
[22] Perči, Lj., Prilog poznavanju obitelji glazbenika Ivana Padovca u svjetlu arhivskog fonda Poglavarstva grada Varaždina, referat na Međunarodnom muzikološkom skupu u sklopu proslave 200. obljetnice rođenja Ivana Padovca (1800. - 1873.), Zagreb-Varaždin, 28. - 30. IX. 2000.

(1819. – 1829.), kada se posvećuje glazbi, i to prvenstveno gitari. Slijedi zlatno doba u Beču (1829. – 1837.), te povratak u domovinu na vrhuncu slave (1837. – 1848.), i, naposljetku, vrijeme od osljepljenja do smrti, provedeno u Varaždinu (1848. – 1873.).

Djetinjstvo i školovanje u Varaždinu (1800. – 1819.)

Od oca Ivana Padovca, sedlara rođenog 1773. godine, i majke Josipe, rođene 1775. godine u mesarskoj obitelji Moor, vjenčanih 15. 2. 1800., 17. srpnja iste godine rodio se u Varaždinu Ivan Eugen (Evangelist) Padovec, te u toj skromnoj građanskoj obitelji češkog podrijetla[23] proveo djetinjstvo i mladost, uz mlađe sestre i braću.[24] Od malena bio je slab, krhka zdravlja i kratkovidan, a kao desetogodišnjaku neki mu je vršnjak, u igri, kamenom izbio lijevo oko, uslijed čega nakon završene gimnazije 1815/16. (u kojoj je upoznao F. Pintarića), nije bio primljen u sjemenište, pa je 1817. godine, u nastojanju da stekne preduvjete za upis na preparandiju u Zagrebu, otpočeo učiti violinu. Te iste godine ostao je bez majke. Došavši 1818. godine k rođaku u Beč, na jednom se koncertu, slušajući velikog talijanskog gitarista Maura Giulianija (1781. – 1829.), toliko oduševio gitarom da joj se odmah odlučio posvetiti , u čemu ga je rođak podržao, kupivši mu gitaru, niz skladbi i Bartolazzijev udžbenik, pa je Padovec, vrativši se u Varaždin, ubrzo dobro ovladao tim glazbalom.

Boravak u Zagrebu (1819. – 1829.)

Već sljedeće, 1819. godine upisao se u učiteljsku školu u Zagrebu, koju, međutim, po nagovoru uglednog varaždinskog glazbenika L. Ebnera, uskoro napušta i posvećuje se isključivo glazbi. Uzdržavao se podučavajući djecu u sviranju na violine i gitare te pjevanju, a istodobno je učio kompoziciju, harmoniju i glasovir kod J. K. Wiesnera pl. Morgensterna, središnje ličnosti ondašnjeg zagrebačkog glazbenog života, i toliko se usavršio da je do 1823/24. godine skladao teže i veće komade za gitaru, a bečki nakladnik Cappi objavio mu je *Variationen über ein beliebtes Thema*,[25]dakle op.1 (nije poznato na koji su način kontaktirali), dok je 1826. napisao *Varijacije* za gitaru u D-duru.[26] Počeo je javno nastupati, osnovavši Zagrebački sekstet – sastav gudača i gitarista amatera, koji su se okupljali u kući trgovca Đure Popovića. Uz njihovu pomoć te uz okupljanje drugih glazbenika osnovan je 1826/27. godine *Musikverein* – udruga

[23] Padovčev djed, također Ivan, voskar, doselio se iz Praga u Varaždin, navodi Album civium.
[24] Podatci matica župe sv. Nikole u Varaždinu.
[25] V. pod 3), a) ovog rada.
[26] Datacija na prijepisu u arhivu Vijenac, signat. 1626 (prije: M-336).

iz koje je 1829. godine nastala i glazbena škola (kasnije Hrvatski glazbeni zavod i Muzička akademija u Zagrebu). Međutim, iako je od prvih dana bio na popisu *plaćenih* orkestralnih glazbenika (prema podatcima iz prve računske knjige), te svirao u orkestru (violinu), pa čak i pjevao u zboru društva (tenor), Padovec se odlučio za nastupanje na koncertima u zemlji i inozemstvu. [27]

Prva koncertna turneja 1827. godine i nastupi do 1829.

Godine 1827. Padovec je poduzeo uspješnu koncertnu turneju, nastupivši u Rijeci, Trstu (ili možda na Trsatu ?), Zadru, Zagrebu i Varaždinu, kao i u nekim drugim našim gradovima, i postigavši svugdje zapažen uspjeh, međutim nisu nam poznate recenzije tih nastupa. Sudjelovao je tom prilikom i u nekim koncertima društva. Upitan je njegov nastup na prvom koncertu Musikvereina 18. travnja 1827. godine u dvorani Kraljevske akademije na Katarinskom trgu u Zagrebu,[28] ali je zato njegov prvi poznati javni nastup (zabilježen na plakatu dobrotvornog koncerta u korist knjižnice Kr. akademije) uslijedio na istome mjestu 1. travnja 1828., kada je izveo Giulianijeve *Koncertne varijacije* za gitaru uz pratnju orkestra, a u zadnjoj točki pjevao dionicu tenora u Rossinijevom kvartetu iz opere *Richardo i Zoraide* ![29] 12. siječnja 1829. godine, na akademiji opet u istoj organizaciji, izveo je vlastite *Varijacije za gitaru i orkestar* (6. točka programa), [30] a 16. lipnja iste godine napisao je *Uvod i varijacije za gitaru iz Rossinijeve Opere "Korradin" uz pratnju kvarteta,* Op.5.[31]

Kuriozitet je što koncert društva najavljen za dan 13. srpnja 1829., zbog zabrane nije održan, jer nisu ishodili dozvolu vlasti, a Padovec je čak bio pritvoren toga dana. [32]

Padovčevom zaslugom varaždinska glazbena škola uvrstila je 1829. godine gitaru u svoj nastavni program. [33]

Zlatne godine u Beču i daljnje koncertne turneje (1829. – 1837.)

Godine 1829. Padovec je u Beču pred carskim dvorom i odabranom publikom u Wiedenskom kazalištu (Theater an der Wien) izvodio djela M. Giu-

[27] Goglia, A., Hrvatski glazbeni zavod 1827. - 1927. (pretisak iz Sv. Cecilije), Nadbiskupska tiskara, Zagreb,1927, str .2; Šaban, L., 150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda, HGZ, Zagreb, 1982, str. 48.
[28] N. N., Agram, Luna Agramer Zeitschrift, 1827, Vol. 2, Nr. 33, S. 130.
[29] N.N, Musik, Luna Agramer Zeitschrift, 1828, Vol. 3, Nr. 29, S. 116; Šaban,L., op.cit.str. 57.
[30] N. N., Agram, Luna Agramer Zeitschrift, 1829, Vol. 4, Nr. 5, S. 17.
[31] Rukopis u AV, signat. 1652 (M-350).
[32] N. N., Musikalische Akademie, Agramer politische Zeitung, 1829, Vol. IV, No. 54, S. 218, No. 55, S. 222; Širola, B., op. cit. str. 152.
[33] Filić, K., op. cit., str. 137.

lianija i L. Legnanija, kao i svoje skladbe, te doživio velik uspjeh i priznanje, a nedavno je V. Katalinić[34] pronašla konkretne tragove njegova nastupa na istom mjestu 3. studenog 1831. (u pauzi neke predstave izveo je i svoje *Varijacije op. 4*), te u mjesecu travnju sljedeće godine (dobrotvorna akademija u korist Zavoda za slijepe).[35] Dokazavši se kao skladatelj, virtuoz i pedagog, ostao je u Beču sve do 1837. godine. Poštovan u glazbenim krugovima, stekao je široki krug prijatelja i znanaca, a ugledni nakladnici redom su mu otkupljivali i objavljivali djela. Iz Beča je svake godine poduzimao koncertne turneje, proputovavši tako Austrijom, Njemačkom, Češkom, Mađarskom, Engleskom i Poljskom, dok je od Rusije, nažalost, morao odustati na vrhuncu svoje karijere, zbog naglog pogoršanja vida i prijeteće sljepoće na preostalo, desno oko, te se vratio u rodni Varaždin. Na tim svojim putovanjima iz Beča, Padovec obilazi Prag, gdje je, kako navodi J. Ph. Bone, [36] neko vrijeme i živio, zatim Peštu, Brno, Graz, Požun (Pressbourg ili Bratislava) i druge gradove monarhije, a 1830. nastupio je i u Zagrebu (4. travnja solo u Kazalištu, izvodeći Giulianijev Koncert za gitaru, Lomove Varijacije op. 5 i vjerojatno svoj Potpouri, [37] te 22. studenog na Sv. Ceciliju s *Musikvereinom* u Crkvi sv. Katarine – kao *izvršujući* član, prema najstarijem tiskanom popisu članova društva, [38] dok njegov koncert najavljen u tisku za dan 17. prosinca izgleda nije održan? [39]).

Godinu 1836. cijelu je proveo na putu, koncertirajući u Bavarskoj i Porajnju, Frankfurtu na Majni, Hannoveru, Dresdenu, Leipzigu, Hamburgu i Londonu (gdje se, zaključuje F. Kuhač, zadržao duže vrijeme), te, na povratku, u saskim gradovima. 1837. godine nastupa po poljskim gradovima.

1837/38. nalazimo ga na popisu *počasnih* članova *Musikvereina*, kao glazbenog umjetnika u Beču.

Padovčevi nakladnici

Iako, izuzev bečke, zasad još nema pisanih tragova ni jednom od svih tih Padovčevih nastupa, u većini tih mjesta poznati nakladnici kao A. Diabelli (op. 1-5, 7-10, 12-14, 16-18, 20-26, 43, 49 te , kako navode J. P. Bone i J. Zuth, op.62, premda nismo naišli na takvo izdanje tog nakladnika), Werner & Comp. (op. 49, 59-62, te *Guitar-Schule*...), Cappi (op. 1, ali bez oznake broja opusa), A. Pennauer (op.18 – po oglasu u WZ Nr.56 od 8.3.1834. ? - i op.19), T.

[34] Katalinić V., Ivan Padovec i njegova djelatnost u Beču, ref. na cit. muzikološkom skupu
[35] Ibidem.
[36] Bone, Ph. J., op. cit.
[37] N. N., Concert des Hrn. Padovecz, Agramer politische Zeitung, 1830, Vol. 5, Nr.30, S.120.
[38] N. N., Agramer Musikverein, Agramer politische Zeitung, 1830, Vol. 5, Nr. 97, S. 388.
[39] N. N., Conzertanzeige, Agramer politische Zeitung, 1830, Vol. 5 Nr. 100, S. 400.

Haslinger (op. 6, zbirka *Lieblings-Walzer von Johann Strauss Vater, No. 1-9*, Pl. Nr. 5661-5669), A.O. Witzendorf (op. 69, 70, te *Guitare-Schule*...), P. Mecchetti (*Adagio za tri gudača i gitaru u F-duru*, s nakladničkim brojem 1503, danas zagubljeno) i F.Gloggl (op. 61, 62, te *Guitar-Schule*...) u Beču, C. Miller (ili Muller) u Pešti, M. Berra (op. 51-53, te *Guitar-Schule*...) u Pragu, F. Hofmeister u Leipzigu, L. Greiner u Grazu, Fr. Ph. Dunst u Frankfurtu (op. 40, 41, te 46 Nr. 1, 2 i 3) i dosad nepoznati izdavač u Londonu (*Fantazija za gitaru*, po Kuhačevom svjedočenju?),[40] a od domaćih L. Hartman (op. 71-73), S. Galac (op.74, 75) i E. Hiršfeld (op. 43, 49, 50) u Zagrebu, te J. Placer (op. 50) i Udova J. Zubera (op. 69, 70) u Varaždinu, izdaju mu otkupljene skladbe, i na taj način posredno, posljedično, svjedoče o njegovim prethodnim koncertnim uspjesima, iako mu nisu uvijek poslali ni dužne primjerke otisaka.

Budući da je Padovec tiskanju svojih djela uz nastupe pridavao podjednaku važnost kao i samim nastupima (obje je aktivnosti i oglašavao u tisku), donosimo podatke koje smo otkrili o dosad u nas nepoznatim ili nenavođenim njegovim, ondašnjim, kasnijim i današnjim, domaćim i stranim, nakladnicima, tiskarima, odnosno trgovcima muzikalijama . Od domaćih to su D. Albrecht (*Moja lađa*, 1861. u prilogu hrvatskog kolendara *Dragoljub* za godinu 1862.) i F. Župan (op. 50) u Zagrebu, te kasnije St. Kugli, a od stranih[41] – Slovensko društvo (*Slovenska gerlica*, 1848., prvi svezak sadržavao je i Padovčeve pjesme *Moje jutro i Moje drago* iz op. 43, kao i *Gerlica*, 1864.) i Glasbena matica (1878. i 1906.) u Ljubljani, J. Hoffmann (op. 51-53) i Hoffmannova Vdova, te kasnije J. Schalek u Pragu, S. Richault (op. 4, 9, 13, 16-18, a Ph. J. Bone navodi i op. 21 ?) i Costallat et Cie (op. 17) u Parizu, H. Schlesinger (op. 6) i R. Lienau (op. 6) u Berlinu, T. Weigl (*7. Monferine*, Nr. 2990 ?) u Beču , Vizzari (op. 6, no. 4) u Milanu, dok su suvremeni nakladnici:[42] Orphee (op. 62), Tecla (op. 18), Vogts und Fritz (op. 25), a u svojim zbirkama nota odnosno kompilacijama za gitaru, te u časopisima, pojedini priređivači, kao F. Brodszky (*Mađar* - op. 6, no. 3), J. Powrozniak (*Poloneza*) i V. Andree, objavili su kod raznih izdavača ili u vlastitoj nakladi poneke Padovčeve kompozicije za gitaru. Dakle, glede nakladništva, nije upitna kontinuirana recepcija Padovca do danas, uključujući naše najnovije izdavače Music Play i Hrvatsko muzikološko društvo.

Zahvaljujući spomenutim nastupima te tiskanju skladbi – ponekih čak u ponovljenim odnosno dvostrukim izdanjima (ponajprije varijacije i fantazije na tada popularne operne teme, i to ponajviše kod Diabellija u razdoblju 1832/34 godine, sudeći barem prema najavama odnosno oglasima pojedinih djela u WZ,[43] a onda oko 1840. i u Parizu kod Richaulta, te nekih drugih nakladnika) – postao je Padovec u zemlji i svijetu priznat i nagrađivan, o čemu su pisali pojedini listovi u nas i Austriji. Bilo je to zlatno razdoblje njegova života.

Posvećene osobe

Tiskane skladbe Ivana Padovca posvećene su pretežito njegovim pokroviteljima ili đacima. Istraživanje njihovih uzajamnih odnosa svakako bi pridonijelo utvrđivanju nekih činjenica i okolnosti iz njegova života i djelovanja, i pružilo uvid u njegov društveni položaj. Prelazi okvire ovog rada nabrajati sve te osobe, stoga navedimo samo neke primjere. Padovec je svoj opus 41. posvetio poljskom gitaristu J. N. Bobrowiczu (1805. – 1881.), kojeg je vjerojatno susreo u Beču, i koji je, sa svoje strane, njemu posvetio svoj opus 24.[44] U svom *Rječniku gitarista*... D. Pratt iznio je tezu kako se pod Padovčevom posvetom glazbeniku Josephu Benediktu u opusu 18., možda krije poznati graditelj gitara u Cadizu po imenu Jose Benedict. Slavnom violinistu Ignazu Kalliwoda posvećen je op. 5...

Padovec i ilirski pokret

Istodobno, iako je živio u Beču, Padovec se oduševio za ilirski preporod, a s dr. Ljudevitom Gajem upoznao se već u Varaždinu te u Zagrebu, pa ponovo susreo u Beču i Požunu. Posvetio mu je zbirku *Narodne horvatzke poputnice* op.12, koje je o svom trošku, s čisto hrvatskim naslovom, izdao A. Diabelli u Beču (oko 1833. god.). Taj detalj pokazuje, s jedne strane, koliki je ugled Padovec uživao, a s druge strane – koliki je zapravo bio rodoljub, u stranom svijetu uvijek ponosno ističući svoje hrvatstvo. Godine 1836. u Beču uglazbio je tri pjesme Lj. F. Vukotinovića, (*Na cernooku, Moje jutro* i *Moje drago* op. 43 otisnut 1837/38 – sudeći po Padovčevom pismu Vukotinoviću[45]), a kasnije je uglazbljivao i tekstove drugih ilirskih pjesnika, poput I. Trnskog, S. Vraza, P. Prerado-

[40] Whistling, C. F., Handbuch der musikalischen Literatur oder allgemeines systematisch geordnetes Verzeichniss gedruckter Musikalien, Leipzig, 1828, S. 411, F. Hofmeister, 1844, S. 126, 137/8; Weinmann, A., Beitrage zur Geschichte des Alt-Wiener Musikverlages, Wien, Musikverlag Ludwig Krenn, 1950. - 1985, Reihe 2, Folge 10 (Mechetti), 11 (Cappi bis A. O. Witzendorf), 20 (A. Pennauer), 24 (A. Diabelli & Co.); Mechetti, P., Verlags-Katalog, Wien, 1846; Gloggl, F., Verlags-Katalog, Kunst- und Musikalien-Handlung, Wien, 1859, S. 7;etc.

[41] Cvetko, D., Razvoj muzičke umjetnosti u Sloveniji, Školska knjiga, Zagreb, 1962, str. 402, 405; Bone, Ph. J. op. cit; Pratt, D. op. cit; Pazdirek, F. Universal-Handbuch der Musikliteratur aller (Zeiten und) Valker, Pazdirek & Co., Wien, 1904. - 1910, Leipzig, 1928, Vol.XXI, S.24; Hopkinson, C., A Dictionary of Parisian Music Publishers 1700. - 1950, London, 1954, p. 104.

[42] V. prilog. Suvremena notna izdanja Padovčevih djela.

[43] Po nama i nekoliko godina ranije - naime, vidjeli smo već da je Padovec svoj op. 4. izveo na cit. koncertu u Beču još godine 1831

[44] Prva velika poloneza u A-duru

[45] Laszowski, E., op. cit.

vića i I. Kukuljevića-Sakcinskog, koje su s oduševljenjem bile prihvaćene i izvođene (*Poziv* op. 50 i dr.).

Premda nije pisao budnice ni davorije, među gitarskim skladbama našeg *Ilira iz Horvatske* pronalazimo i *Varijacije* na napjev Gaj-Vukotinovićeve *Nek se hrusti šaka mala*, zatim *Varijacije* na Rusanovu popijevku *Nosim zdravu mišicu*, pa *Poputnicu ilirsku "Ja se šećem gore doli"*, *Žensku davoriju* po hrvatskoj popijevci *Slavske kćeri cmooke*, te *Marš*, po pučkoj popijevci *Liepa Maca* (ima naznaka da se kod dvije potonje pjesme radi o samo jednoj).

Povratak u domovinu (1837. – 1848.)

Vrativši se krajem ljeta 1837. iz Beča u Varaždin, Padovec je, nakon što mu se vid oporavio, priredio nekoliko koncerata u rodnom gradu i Zagrebu, te u nekim drugim mjestima, i to razdoblje njegova djelovanja detaljnije je zabilježeno u našem tisku (*Danica ilirska, (Ilirske) narodne novine(horvatsko-slavonsko-dalmatinske), Croatia, Agramer politische Zeitung, Lune* i dr.). Tako je već 4. siječnja 1838. nastupio u Varaždinu s glumcem D. Osinskim u Kazalištu, izvevši, prigodom prolaska Đure Haulika u Zagreb na ustoličenje za biskupa, *Tri pesmice u jednoj* i *Moje jutro*,[46] a 6. svibnja iste godine nastupio je svirajući u duetu s jednom gitaristicom, te pjevajući.[47] Tijekom 1839. godine dvaput je nastupio u Zagrebačkom kazalištu s baritonom Bielčickim (Varijacije na *Nek se hrusti šaka mala*, te *Moje jutro* i *Poziv*),[48] a nastupio je i na Božićnom koncertu 22. prosinca te godine s pjevačicom Frisch i drugim glazbenicima (*Poziv*, Varijacije na *"Nek se hrusti"*), uz takav uspjeh da je čak triput ponovo pozivan pred publiku.[49] Na idućem nastupu u Varaždinu dana 2. prosinca 1840. godine, Padovec se predstavio vlastitim *Varijacijama* za gitaru.[50] Uslijedio je, višekratno u tisku najavljivan, *koncert spirituel* s violinistom F. Pokornim, održan u Zagrebu dana 11. travnja 1841. godine u Streljani, na kojem je Padovec izveo tri vlastite kompozicije (*Koncert* za gitaru, te *Uvod i varijacije* za gitaru – iz *Norme*, obje uz pratnju instrumentalnog kvarteta, i *Fantaziju* za solo gitaru),[51] a u *Ilirskim narodnim novinama* od 17. travnja te godine, oglasio je izdavanje popijevke *Poziv*, op. 50, ranije izvedene na cit. koncertu u Zagrebu.

[46] N. N., Dopis iz Varašdina od 5. Sečnja, Ilirske narodne novine, 1838, Tečaj IV., br.3,str.1

[47] Miklaušić-Ćeran, S., Ivan Padovec u svjetlu kritike u 19. i 20. stoljeću. Prilog primalaštvu gitarističke glazbe u Zagrebu (Hrvatskoj), referat na cit. muzikološkom skupu

[48] [Demeter, D.], Teatralne vesti, Danica ilirska, 1840,Tečaj VI, br. 3, str. 11

[49] N. N., Das Concert des Herrn Padovetz, Agramer politische Zeitung, 1839, Vol. 14, Nr. 104, S. 430, Concert=Anzeige, Nr.102, S. 422

[50] Krajanski, E., O stogodišnjici osnutka varaždinskog Musikvereina, Sv. Cecilija, 1927, god. XXI., sv. 5, str. 220

[51] N. N., Oglas koncerta, Ilirske narodne novine, 1841, Tečaj VII., br. 28, str. 112, br. 29, str. 116, Horvatska i Slavonija, br. 30, str. 117; N. N., Musikalisches, Croatia, 1841, Vol. 3, Nr. 31, S. 124

Padovčeve gitare

Dana 27. ožujka 1842. godine na svom zagrebačkom koncertu u Streljani,[52] nastupio je Padovec dvjema skladbama – prvi put na gitari s deset žica koju je sam zamislio, a po njegovim uputama i nacrtu izradio čuveni bečki graditelj gitara Staufer. Novina je bila drugi vrat bez prečki, koji je nosio četiri dodatne bordunske (bas) žice (A-H-C-D) koje su se pedalom smještenim na posebnom čivijištu mogle tijekom sviranja povisiti ili sniziti svaka za pola tona. Poslije Padovčeve smrti slavna gitara bila je u posjedu L. Vojske, a godine 1903. njegovi su je nasljednici, Kuhačevim posredovanjem, poklonili Hrvatskome glazbenom zavodu u Zagrebu. Od 1933. godine čuva se u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu (HGZ, 56 - pohrana u MUO). Zbunjuje pri tom činjenica da je kao graditelj toga glazbala naveden Stauferov đak F. Schenk (ili je Padovec imao nekoliko takvih gitara, ili je Staufer iz određenih razloga taj rad prepustio Schenku; a možda to i nije Padovčeva gitara?)

No u svakom slučaju, Padovec je pridavao pozornost zvučnosti svog instrumenta, nastupajući, uz deseterostrunu, i na šesterožičanoj (uobičajenoj) gitari, kao i na terc-gitari (dueti, koncertantne skladbe). Jedna takva njegova šesterostruna gitara (graditelj B. Enzensperger) nalazi se danas u Gradskom muzeju Varaždin (GMV, KPO, inv.br.4183), darovana 1927. godine, o čemu će još biti riječi.

Škola za gitaru

Iste te 1842. godine javio se Padovec u Leipzig na natječaj – koji je po svoj prilici raspisao ruski gitarist N. P. Makarov (1810-1890), iako se to izrijekom ne spominje u njegovim memoarima – te osvojio prvu nagradu od 40 dukata i osobito priznanje za svoju *Teorijsko-praktičnu školu za gitaru - Od osnovne nastave do sviranja gitare s deset žica*, koju je izdao (bečki ?) nakladnik Werner & Comp., ali bez navođenja godine i mjesta izdanja, tako da su danas upitni podatci koje su iznijeli Padovčevi prvi biografi (Beč, 1842.god.), niti ima konkretnih dokaza o cit. natječaju. Naime, prema dostupnoj literaturi koja se bavi istraživanjem povijesti glazbenih nakladnika, kataloga te njihove pravne sukcesije (A. Weinmann, R. Eitner, D. W. Krummel, O. E. Deutsch i dr.), proizlazi da se bečki nakladnik A. O. Witzendorf , jedan od izdavača navedenih na naslovnici cit. *Škole*, osamostalio tek 20. travnja 1844. godine;[53] da se tvrtka Werner & Comp. u Beču nigdje ne spominje kao izdavač ni trgovac muzikalija-

[52] [Demeter, D.], Muzikalne zabave u Zagrebu, Danica ilirska, 1842, Teč. VIII, br. 14, str.55

[53] Weinmann, A., op. cit. Reihe 2, Folge 11, S. XIII, 155

ma,[54] na što je već upozorila i Lj. Perči;[55] zatim da je lajpciški nakladnik F. Hofmeister inicirao osnivanje udruge nekih glazbenih nakladnika sa sjedištem u Leipzigu prvenstveno radi zaštite od zlouporaba s pretiscima,[56] a osim toga, A. Stempnik u bibliografiji svog rada o J. K. Mertzu, navodi podatak da je Padovčeva *Škola* objavljena upravo u Leipzigu, i to 1845. godine,[57] pri čemu je znakovito da nisu zabilježeni Padovčevi nastupi u vremenu od 1842. do 1845. godine, tako da je vjerojatno tada neko vrijeme ponovo bio u Beču, dok A. Schumann, u uvodu suvremenog izdanja Padovčevog op. 25 koji je priredio 1997. godine, daje podatak kako je predmetna *Škola* izašla 1848. godine u Njemačkoj, ali ne navodi mjesto ni izdavača.[58]

Ta *škola*, na 31 tiskanoj stranici, koja se sastoji od tri dijela (I. – teorijski, II. tehnika sviranja na šesterožičanoj gitari uz komade za vježbu, i III. - uputa za sviranje gitare s deset žica), dok su u prilogu *Varijacije na Schubertov omiljeni Trauerwalzer* , nalazi se danas u Hrvatskome glazbenom zavodu u Zagrebu (signat. 180), ali nepotpuna, jer joj je oštećena zadnja stranica, dok je varaždinski primjerak, darovan 1927. godine, nažalost netragom nestao, tako da je ovo jedini nama poznat primjerak u Hrvatskoj.

Međutim, nedavno smo pronašli dva kompletna primjerka, jedan u Pragu (izdanje M. Berra), a drugi u Oslu (oba u tamošnjim nacionalnim knjižnicama), te otkrili i izdanje bečkog nakladnika F. Gloggla prema njegovom katalogu iz 1859. godine. I za kraj dodajmo podatak da je na mađarskoj tisućugodišnjoj izložbi u Budimpešti F. Kuhač izložio – kao Vojskin posjed – upravo Padovčevu *Školu* i gitaru.

Nakon trogodišnje stanke, u mjesecu travnju 1845. godine opet oživljava Padovčeva koncertna djelatnost, dvama nastupima u Zagrebu s violončelistom I. N. Kockom – na prvom, u Streljani, izveo je dvije vlastite skladbe, dok je jedna njegova hrvatska popijevka otpjevana uz glasovirsku pratnju, a na drugom, 30. travnja u Kazalištu, odsvirao je svoje *Varijacije* za gitaru.[59]

Potkraj iduće, 1846. godine, priredio je Padovec malu koncertnu turneju, nastupivši 11. listopada u Krapini u dvorani kod *Danice* (izveo je svoj *Veliki koncert* za gitaru, Varijacije iz *Norme*, te Fantaziju na *Nosim zdravu mišicu*, a otpjevane su i dvije njegove pjesme – *Požuda* odnosno prijevod *Die Sehnsucht*, te napjev iz opere *Car i tesar* G. A. Lortzinga),[60] 30. studenog u Zagrebu u Streljani (Varijacije na *Nosim zdravu mišicu*, Varijacije napjeva iz opere *Norma*, i pjesma cara Petra iz Lortzingove opere *Car i drvodjelja*, koju je otpjevao A. Štriga – vjerojatno uz Padovčevu gitarsku obradbu),[61] te početkom prosinca u Sisku,[62] po svoj prilici sa sličnim programom.

F. Kuhač navodi da je Padovec 1846. godine skladao *Koncertni komad* za gitaru u A-duru (s kojim se kasnije natjecao, o čemu više u nastavku), a obradio *Haimonskinder-Quadrille*, op. 165 J. Straussa oca (prijepis se pronašao u Trezoru NSK u Zagrebu pod signaturom R 7466, uz kopiju prijepisa iz GMV kojom raspolažemo). Poslije je obradio i *Tri koračnice* (Hunyadi, Klapka i čuveni Radetzky-Marsch iz godine 1848.), koje su zagubljene. Zanimljivo da je T. Haslinger, uz A. Diabellija jedan od najpoznatijih tadašnjih bečkih nakladnika, godine 1845. objavio gitarsku obradbu cit. Quadrille (Pl. Nr. 9734, po oglasu iz WZ od 16.8.1845.), ali bez imena aranžera, pa postoji mogućnost da je to bio Padovec, no to ćemo moći provjeriti tek kad se i ako otkrije otisak.

Na koncertu (drugoj besedi) Slovenskog društva dana 19. lipnja 1848. u Ljubljani, izvedene su i Padovčeve skladbe iz op. 43 (*Tri pjesme*).[63]

Razdoblje od sljepoće do smrti (1848. – 1873.)

Godine 1847. umro mu je otac, a naredne, 1848. godine, u naponu stvaralaštva, Padovec je potpuno oslijepio, ali je i dalje skladao, uz pomoć svojih učenika koji su mu zapisivali djela po diktatu, uz brojne provjere i ispravke, koje mu je često obavljao prijatelj i orguljaš I. A. Udl. Živio je skromno i povučeno uzdržavajući se poučavanjem gitare, violine, glasovira, pjevanja i teorije, te primajući škrtu novčanu potporu, a u kući mu je pomagala mlađa sestra Josipa, udana Krepplin, sa svojim suprugom.

Kako je opadao interes za gitaru, Padovec je sve više skladao popijevke, koje su nailazile na odaziv publike i nakladnikâ, pa tako iz nadnevaka na rukopisima saznajemo da je godine 1852. nastala popijevka *Die Edensblume*, a 1856. *Veilchen*. Iste te godine prijavio se Padovec na natječaj koji je N. P. Ma-

[54] Eitner, R., Buch- und Musikalien-Handler, Buch- und Musikaliendrucker, Breitkopf & Haertel, Leipzig, 1904, S. 238, 243

[55] Perči, Lj., op. cit., str. 10

[56] Krummel, D. A., Printing and publishing of music, GroveD, edited by S. Sadie,Macmillan, London, 1980, Vol. 15, p. 265; Plesske, H-M., Hofmeister, F., GroveD, Vol. 8, p. 636

[57] Stempnik, A., Caspar Joseph Mertz - Leben und Werk des letzten Gitarristen im osterreichischen Bidremeier, P. Lang, Frankfurt am Main, 1990, S. CCCLXV

[58] v. prilog: Suvremena notna izdanja Padovčevih djela

[59] N. N., Concerte der Herren Joh. Padovec und J. N. Kock, Luna, Beiblatt zur Agramer politische Zeitung, 1845,Vol. 20, Nr. 36, S. 144

[60] N. N., Domaće vesti - Iz Krapine, Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske, 1846,Tečaj XII, br. 83, str. 350

[61] N. N., Muzikalna zabava u Zagrebu, Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, 1846, Tečaj, XII, br. 49, str. 196

[62] P. F., Domaće vesti - Iz Siska, Novine horvatsko-slavonsko- dalmatinske, 1846, Tečaj XII, br. 98, str. 412

[63] Cvetko, D., op. cit., str. 403

karov raspisao za najbolju gitarsku skladbu (i gitaru) uz nagradu od 10 dukata, ali ovaj put njegov *Koncertni komad* za gitaru u A-duru nije pobijedio, nego je prva nagrada u Bruxellesu dodijeljena J. K. Mertzu, a J. H. Schertzeru za gitaru.[64] Držimo da je ta skladba iz 1846. godine zapravo onaj *Ruski koncert* (Koncert za Rusa – kako je to na partituri doslovno zapisao L. Vojska, a što se najvjerojatnije odnosi na Makarova – koji je Padovec "priredio", a Vojska načisto prepisao za cit. natječaj) čiji se fragmenti čuvaju u GMV pod signaturom 10264. Prisjetimo se da je Padovec nekako u to vrijeme na svojim nastupima (u Krapini) izvodio *(Veliki) koncert* za gitaru.

Njemačke popijevke *Frühlingsgruss*, op.69, i *Die Perle*, op.70, objavljene su u *Agramer Zeitung* 1. i 4. rujna 1857. godine, a pjesmu *Einsame* uglazbio je Padovec 1858. godine.

1861. u hrvatskom kolendaru *Dragoljub* za godinu 1862. objavio je S. Mirković (Đ. Deželić) prvu Padovčevu biografiju. 1865/66. godine Padovec je uglazbio *Proljetnu pjesmu* P. Preradovića. A. Stohr zabilježio je u *Pučkom prijatelju* i njegov koncert u Varaždinu 11. lipnja 1867. godine u prostorijama pjevačkog društva (izvedene su vokalne Padovčeve skladbe iz ciklusa *Vilini glasi*, a mladi J. Matušin izveo je njegov *Solo za violinu*)[65] te izlazak skladbi *Vilini glasi* 1866. (*Pobratimstvo*, op.71) i 1868. (*Lahku noć*, op.74), prethodno poduprt dopisom HGZ-a Namjesničkom vijeću s preporukom za tiskanje.[66] Godine 1863. i 1869., u vrijeme dekadanse gitare, po prilici kada i M. Grlović, naš muzikolog F. Kuhač posjetio je Padovca, svirajući tom prilikom s njim duete na gitari, a godine 1870. dodijelio mu je hrvatski Sabor mirovinu od 600 forinti. Godine 1871. L. Vojska kupio je tridesetak njegovih skladbi, dok je glavninu Padovec poslao u Beč, gdje im se, nažalost, izgubio daljnji trag. Jedna Padovčeva pjesma izvedena je i 1872. godine na koncertu u Varaždinu.

Dana 2. travnja 1873. godine održao je Padovec u starom varaždinskom kazalištu (redutnoj dvorani) svoj posljednji koncert, na kojem su nastupili i njegovi prijatelji i učenici, izvevši svoju *Veliku fantaziju* za deseterostrunu gitaru, te prateći na gitari pjesme *Biser* i *Domovina*, a otpjevana su i njegova troglasna djela, br. 72 i 73.[67] "Pa kao što svieća, prije neg će utrnuti, još jednom skupi svu snagu i još jednom uzplamti milo, pak onda tek ugasne, tako je i naš nemoćni starina lani dana 2. travnja još jednom skupio sve svoje sile te priredio

[64] Makaroff, N. P., The memoirs of Makaroff, The Guitar Review, 1946, Vol. 1, No. 1, p. 10, 1947, Vol. 1, No. 2, p. 32, 1947, Vol. 1, No. 3, p. 56, 1948, Vol 1, No. 5, p. 109

[65] [Stohr, A.], U Varaždinu 12. lipnja, Pučki prijatelj, 1867, god. I, br. 15, str. 64

[66] Dopis od 2. veljače 1868, HGZ, Zbirka arhivske grade, Spisi ravnateljstva, 1868/5

[67] Program koncerta nalazi se u Zbirci A. Stohra, GMV; Filić, K., op. cit., str. 363

i dao svoj posljednji koncert u prostorijah staroga Varaždinskoga glumišta (...).", pisao je F. Plohl-Herdvigov u svom nekrologu Ivanu Padovcu.[68]

4. studenog 1873. godine u svom Varaždinu umro je naš stari umjetnik, kome svojedobno "niti strogi Beč svoju važnu pohvalu uzkratio nije; novi dokaz, da za muziku naš narod osobite darove ima",[69] radeći do posljednjeg trenutka na *Vilinim glasima III.*

Padovčevi učenici i prepisivači

Najpoznatiji Padovčevi učenici bili su bednjanski župnik Lavoslav Vojska, Franjo Kostenjevec – *regens chori* zagrebačke prvostolnice, Vatroslav Kolander – orguljaš zagrebačke katedrale, te profesor Antun Stohr, koji su se s dubokim i trajnim poštovanjem sjećali svog učitelja "posljednjeg velikog gitaraša"; a spominju se još Josip Matušin, Janko Puchly, Ladislav Kerec i neki drugi đaci. Tako iz rasporeda koncerta *Veče ilirskih skladatelja*, održanog 14. 11. 1925. u Varaždinu, proizlazi da je J. Puchly, uz pratnju gudačkog kvarteta, izveo na gitari *Andante* (II. stavak) iz Padovčevog *Drugog concertina* dakle koncertantno djelo koje se nedavno pronašlo u Varaždinu,[70] dok iz pisma Ljudevita Varjačića upućenog Milanu Stahuljaku doznajemo kako je gradski činovnik Aleksa Kokotec (promijenio prezime u Sabolić) Padovčevu *Školu* (posuđenu od L. Kereca) i šesterožičanu gitaru (rad Bernarda Enzenspergera iz Beča) godine 1927. poklonio netom otvorenom varaždinskom muzeju. Njihova je velika zasluga što su prepisivanjem, te skupljanjem i čuvanjem djela Ivana Padovca, programa njegovih koncerata i sl., pridonijeli očuvanju njegove ostavštine.

Ostali prepisivači ili skupljači bili su Karl Schur, Josip Juratović, Franjo Kuhač (najzaslužniji uz Lavosalava Vojsku), Vilim Švelc, (?.) Haimann, Stjepan Pogledić, M. Mogolec, Fortunat Pintarić, Franjo Gašparić, a kasnije Milan Stahuljak te Franjo Plačko. Ovdje valja napomenuti da, nakon što je 1848. oslijepio, Padovec više nema autografa (rukopisa), jer su mu otad skladbe po diktatu zapisivali drugi.

3) Ostavština

Pored *škole*, gitara, nekoliko pisama i slika, te fotografija iz ateliera H. Weidner i S. C. Lypoldt (MUO, HGZ, HAZU, GMV), Padovec je iza sebe ostavio veliki broj djela, koja se mogu podijeliti na vokalne skladbe, instrumen-

[68] Plohl-Herdvigov, H., op. cit.

[69] Danica ilirska od 18. siječnja 1840., v. bilješku 48.

[70] Za ovo otkriće te niz drugih podataka dugujemo zahvalnost gosp. prof. D. Petrinjaku.

talne (izvorne za jednu i dvije gitare, fantazije i varijacije na operne i druge arije, te narodne teme za solo-gitaru, nekoliko komornih sastava, koncertantna uz gudački kvartet ili orkestar, za klavir i za violinu), solo-popijevke uz pratnju gitare ili klavira, pisane na hrvatske (spomenuti ilirski pjesnici) i njemačke (Ludwig Bechstein, Gustav Jilly, Franjo Fitzinger, Eduard Breier, Aleksander Patuzzi, Ernst Feuchtersleben, Lj. Aug. Frankl, Theobald Burmeister i neki drugi, nepoznati pjesnici) tekstove, višeglasne kompozicije.Tu je i priručnik *Exescizij*. Uz popijevke, danas su svakako najzanimljivije njegove skladbe za gitaru solo, u kojima pored vlastitih motiva razrađuje i teme iz djela V. Bellinija (najčešće), G. Donizettija, D. F. E. Aubera, F. Flottowa, G. Mayerbeera, J. Straussa starijeg, F. Schuberta i drugih. Oblikom pretežu plesovi (landleri, marševi, polke, mazurke, poloneze, valceri, monferini, štajerski, njemački i češki plesovi) te fantazije, obradbe i varijacije na razne operne i druge arije, s uvodom, temom i varijacijama. Broj djela nije moguće precizno odrediti jer su mu skladbe u rukopisima, otiscima ili prijepisima razasute po brojnim muzejima, arhivima, knjižnicama i privatnim zbirkama, a dobar dio ih je zaboravljen, raznijet, izgubljen ili poklonjen, odnosno prodan još za života autora, koji se nemarno odnosio prema svojim kompozicijama, dok mu neki nakladnici nikada nisu ni poslali dužne primjerke. Osim toga, skladbe nije označavao redom kako su nastajale, već kad su tiskane.

Osobite zasluge za očuvanje Padovčeve ostavštine pripadaju Franji Kuhaču, koji je spasio veći dio Padovčevih skladba, zatim župniku Lavoslavu Vojski, dr. Ernestu Krajanskom, profesoru dr. Milanu Stahuljku i profesoru Krešimiru Filiću, te Viktoru Himelrajhu, likovnom pedagogu iz Osijeka, koji se dugi niz godina bavi poviješću gitare i gitaristâ,[71] a osobito Padovca, pa je 1974. godine u vlastitoj nakladi tiskao njegove kompozicije za gitaru s biografskim uvodom i analizom Padovčevih djela. Album Padovčevih kompozicija za gitaru izdali su također Stanko Prek i Mirko Orlić (1974/75?), a pojedine skladbe nalaze se danas i u udžbenicima, odnosno *školama* za gitaru.

To je ipak premalo, jer se većina Padovčevih skladba nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, Hrvatskom glazbenom zavodu i arhivu *Vijenac* u Zagrebu, zatim u Gradskom muzeju Varaždin, u bečkim arhivima (*Gesellschaft der Musikfreunde, Konvent d. Minoriten*), privatnim zbirkama i drugdje, tako da bi se ukupni opus mogao kretati oko broja 200. M. Stahuljak u svom cit. djelu navodi da Padovec skladao blizu 200 kompozicija samo za gitaru, a dr. B. Širola nadodaje da je napisao mnogo transkripcija za svoj omiljeni instrument. F. Kuhač uza svoj popis Padovčevih skladba ističe da nije ni izdaleka potpun, a upotpunio ga je dijelom K. Filić skladbama koje je sam otkrio, odnosno na koje su ukazali i/ili nabavili ih B. Birt[72] i M. Stahuljak.

[71] Himelrajh, V., Povijest gitare i slavni gitaristi, vlastita naklada, Osijek, 1973, str. 38

Međutim, ni Filić ne navodi dva koncertantna djela koja je E. Krajanski nabavio iz Austrije (*Second concertino* i *Introduction und Variationen über in Thema aus der Oper "Die Kreuzritter"*),[73] kao ni neka druga otkrivena nepoznata, zagubljena, nenavođena odnosno neobjavljena djela Ivana Padovca koja se nalaze u nekim našim te stranim arhivima ili privatnim zbirkama.

Doprinos Padovčevom tematskom katalogu djela

Ovaj doprinos nužno polazi od prvih objavljenih popisa (Deželić, Kuhač), kasnije dopunjavanih (Birt, Stahuljak,Krajanski) do danas (Filić), i nastavlja se na njih, uz naknadnu provjeru svih podataka na domaćim (NSK, HGZ, arhiv Vijenac, DAH, HAZU, MA i dr. u Zagrebu, te GMV i dr. u Varaždinu) i stranim izvorima (knjižnice, arhivi odnosno muzeji u brojnim europskim, kao i nekim američkim te azijskim gradovima) odnosno u literaturi, uključujući neke privatne zbirke, bilo izravno ili posredeno (korespondentno putem upitnika). To je zapravo izvod iz nekih naših dosad priopćenih ili (ne)objavljenih radova o Ivanu Padovcu,[74] u smislu a) ukazivanja na neke probleme i zablude oko podjele, identifikacije (dvostruke oznake istih ili različitih opusa po raznim kriterijima), datacije, numeracije, te krive atribucije pojedinih kompozicija, o čemu je dijelom već bilo riječi; b) iznošenja novootkrivenih (nepoznatih), pronađenih (zagubljenih), u cit. popisima dosad nenavođenih (a izvođenih i/ili oglašenih, spominjanih, pa čak i objavljenih), te pogrešno atribuiranih djela; i, na kraju, c) popisa nekih nepoznatih ili makar nenavođenih vrela u kojima se čuvaju Padovčeva djela.

a) Analizom kataloga, novinskih oglasa, te redoslijeda brojeva ploča otisaka (Pl. Nr,), kao i (su)vlasničkih odnosa te statusnih promjena Padovčevih nakladnika, zaključili smo o vremenu i/ili mjestu nastanka, (pra)izvođenja i/ili tiskanja pojedinih skladbi. O dataciji i ponovljenim edicijama bilo je već dosta riječi, a numeraciju i identifikaciju valjalo bi kritički revidirati, jer mnogo je djela bez broja opusa, neka su s pogrešnim ili upitnim oznakama odnosno

[72] Birt, B., Skladbe I. Padovca i V. Mullera, sačuvane u arhivu glazbenog društva "Vijenac" u zagrebačkom sjemeništu, Sv. Cecilija, 1933, God. XXVII, sv. 1, str. 16

[73] Krajanski, E., op. cit., donosi incipite pojedinih stavaka.

[74] Bažant, J., Hrvatski gitarist, skladatelj i pedagog - Ivan Padovec (17. VII. 1800. - 4. XI. 1873), Hrvatski sjever, 1997, Tečaj II., br. 1-2, str.127; Ivan Padovec (1800. - 1873.), U susret dvjestogodišnjici rođenja "prvoga hrvatskog kitarista", Encyclopaedia moderna, 1998, God. XVIII, br. 48, str. 137; Ivan Padovec (1800-1873) - prinosi za monografiju, referat na 1. godišnjem sastanku HMD-a, Zagreb, 10-11. prosinca 1999.; Ivan Padovec i hrvatska gitaristika u doba uspona Hrvatskog narodnog preporoda; Popis skladba Ivana Padovca uz bibliografiju; Album I , Otkrića - Skladbe za gitaru Ivana Padovca, sve u pripremi za tisak

uopće postojanjem (n.pr. op.11, 15), ponekad *dvije različite* skladbe nose istu oznaku po kriteriju broja (op. 5, 6, te 71 – 75) i/ili naziva odnosno naslova opusa (*Varijacije na Schubertov Trauerwalzer*, plesovi, *In die Ferne*, op. 76, (*M)Ein Traum*, ali na isti tekst) ili, suprotno, *jedna te ista* skladba navodi se dvostruko (op. 57 – po naslovu u prijevodu, op. 1 i 11, prijepis op. 7 u *Vijencu* i otisak op. 9 – po broju, *Romanze aus der Oper "Pilgerhaus"* – po podjeli radova), poneke su pogrešno svrstane (*Bliedi mjesec tebi tužim*), dok se ne navode neke poznate ili postojeće skladbe, sve to iz raznih razloga odnosno uzroka, od kojih neke navodimo u nastavku.

Iz redoslijeda Pl. Nr. 1241 te oglasa u WZ proizlazi da je op. 1 izdao Cappi und Diabelli prije 1824. godine (Kuhač navodi 1829.) i to bez broja, a Diabelli je, osamostalivši se iste godine, kasnije pretisnuo i numerirao to izdanje (primjerak postoji u SMS, Gi Boije 424), tako da je op. 1 identičan op. "11" (netko je nadopisao pogrešan broj na otisku u NSK, K–3), dok op.11 zapravo ne postoji odnosno, ako postoji, ne znamo što krije!? Slično je i s op. 15 (?), jer na Pintarićevom prijepisu (AV, M-337 odnosno 1625 – nova signatura) nema nikakvih oznaka, osim naslova *Variationen über ein beliebtes Tiroler Lied.* Filić je zbirku *Unterhaltungen* op. 6 (čiji smo otisak pronašli u nekoliko arhiva i privatnih zbirki) zabunom poistovjetio s *Leichte Musikstücke für die Guitare für die ersten Anfänger* (autograf u NSK, K-13), kao i S. Prek – M. Orlić u svom cit. izdanju Padovčevih kompozicija, a valja primijetiti i da je komad *Andante* gitarska pratnja za popijevku *Pobratimstvo,* op. 71, a ne samostalna skladba,[75] makar i kao takav sasvim lijepo zvuči.

b) *Otkrića* namjerno započinjemo s nekoliko gitarskih djela, zatečenih u Padovčevoj ostavštini ili sačuvanih u prijepisima odnosno nepotpunim otiscima, koja su Kuhač i/ili Filić pogrešno atribuirali Padovcu, vjerojatno uslijed nedovoljnog poznavanja gitarske literature, ali koja nam ipak donekle pružaju uvid u njegov mogući repertoar ili uzor(e). Tako su *Trois Nocturnes* (čije smo prijepise što ih je načinio L. Vojska, pronašli u ostavštini Stahuljak u HGZ-u, a 1. u a-molu snimljen je 1973. u izvedbi I. Kalcine te objavljen na trećoj u nizu ploča *Antologija hrvatske glazbe*) Mertzov op. 4. izdan u Beču 1840. (T. Haslinger, No. 8087, primjerak se čuva u KBK, mu 6703.1588), dok su iz Giulianijevog op.148 *Giulianate* izdanog u Beču (Artaria e Comp. No.2970) Padovcu krivo pripisane dvije skladbe: No. I. *La Risoluzione,* te No. III. *LžAmoroso* (*Grande Polonaise III* iz GMV, br.10262, koju su u cit. Albumu I objavili S. Prek – M. Orlić, i *Polacca-Poloneza*). Dalje smo ustanovili su *Variacije varhu Češke pjesme "To jsau kone"* (čiji smo prijepis pronašli u GMV, br.10265, a koje je u svom cit. Albumu objavio V. Himelrajh) zapravo *Introduction und Variationen*

[75] Zahvaljujemo na ovom otkriću kao i nizu drugih korisnih podataka gosp. V. Himelrajhu.

für die Guitarre allein über das b hmische Volkslied / : To gsau *kone...:* / op. 8 V. Schustera objavljen 1825. (prema oglasu iz WZ od 20. rujna te godine) u Beču (A. Diabelli und Comp., No.2053, otisak se nalazi u GMW, X 3899/C), a *Ballet* u E-duru (zagubljen u GMV, ali smo prijepis L. Vojske pronašli u HGZ, Ostavština Stahuljak) jest komad *Allegretto* F. Carullija (objavio V. Andree 1976. u cit. Zbirci pod red. br. 115 na str. 54), dok je *Maestoso* iz *Poutporija* (HGZ, 100/2) u stvari *Andante sostenuto* iz *Grand Ouverture*, op. 61 M. Giulianija. Kod *Variacija na neku madarsku melodiju* (nepotpuni otisak u GMV, br. 10265) za nakladnički smo broj J.Cz.843 utvrdili da je riječ o bečkom nakladniku J. Czernyju (djelovao od 1828.-1831.), dok F. Brodszky u svom cit. djelu na str. 45 navodi da je ta skladba op. 5 autora J. Ch. Loma: *Variations brillantes sur un Theme hongrois*, objavljen 1828., a isto proizlazi iz oglasa u WZ od 4. rujna 1828., po kojem to zaključuje i Z. Blažeković.[76]

Na sličan smo način u pogledu nakladničke oznake T. W. No.2990 (nepotpuno sačuvan otisak skladbe *7. Monferine za dvije gitare*, otkriven u AV pod signat.1643, koju smo atribuirali Padovcu?) pronašli da je posrijedi opet bečki izdavač, ovaj put T. Weigl. I tako smo stigli do *nepoznatih* Padovčevih djela.

Dalje smo na istom izvoru otkrili skladbu *Variationen für die Guittare* componirt von Joh. Padowetz, u A-duru (Uvod i tema s četiri varijacije, AV, M-357 odnosno 1645), te dosad nepoznati *Pintarićev prijepis op. 4* (AV, M-347 ili 1654). C. F. Whistling u svom cit. *Priručniku...* iz 1848. navodi i dva nova Padovčeva opusa u nakladi Fr. Ph. Dunsta u Frankfurtu a/m: *3 Themes, tires des Operas : i Montecchi e Capuleti, Norma et Robert le Diable, varies*, Op. 40., te *Bouquet. Sehr leichte und angenehme Stücke für die ersten Anfänger der Guitarre*, Op. 46, No. 1 (Pl. Nr. 483), 2 i 3 (zbirka op. 46, No. 1 čuva se u SUFa/M, Mus. Pr. Q 55/945, a sastoji se od devet kraćih komada – *Moderato, Moderato, Andante, Allegretto, Marsch, Andantino, Andante sostenuto, Polonaise i Allegro*), a potom i dva u izdanju M. Berra u Pragu : *Fantasie über beliebte Motive aus der Oper : Puritani von Bellini für die Guitarre*, Op. 51, Pl. Nr. 1091 (NKP, 59 A 4370 ; SMS, Gi Boije 438), te *Rondoletto*, Op. 53, Pl. Nr. 966 (NKP, 59 B 4023 / 106-Lyra ; SMS, Gi Boije 440), različit od *Rondoletta* koji smo pronašli u GMV pod signat. 10260. Slijedi *I Grand Polinais u A-duru za gitaru* (prijepis L. Vojske u HGZ, ostavština Stahuljak), samostalna skladba, iako ima stanovitih sličnosti s *Polonezom* u A-duru za gitaru (NSK, K-12) i *Allegretto Moderatom* iz *Fantazije na štajerske narodne plesove* (NSK, K-11), te *Štajerski ples No. 3 u A-duru za gitaru* iz GMV (V. Himelrajh uočio je bitnu razliku između *Štajerskog plesa No. 2* u GMV i onog u NSK iz opusa *Četiri komada,* K-17, dok je No. 1 istovjetan, tako da varaždinski donosimo kao No. 3). Ovdje još valja spome-

[76] Blažeković, Z., Razmišljanja uz rad na katalogu skladbi Ivana Padovca, referat na cit. skupu

nuti i otkriveni prijepis njemačke pjesme *Mädchen hört auf den Liebe Gesang* u A-duru, moguće Padovčeva rada (koji je B. Birt Padovcu već pripisao), uz gitarsku pratnju u nastavku nepotpunog (nedostaje 4. Varijacija) prijepisa njegovog op. 8 (AV, M-436 ili 1655).

Pronašli smo sljedeće *zagubljene* Padovčeve skladbe : op. 1 (SMS, Gi Boije 424), op. 6 (SMS, Gi Boije 426; ONB-Albertina, MS 105.395-4, a u Hrvatskoj otisak čuvaju Darko Petrinjak u Zagrebu te Viktor Himelrajh u Osijeku), op. 16 (SMS, Gi Boije 430, Richault – Paris, No. 5765.R.; ONB, MS 105.426-4, Ant. Diabelli et Comp. No. 4726), op. 17 (SMS, Gi Boije 431), *Lieblings-Walzer von Johann Strauss Vater No. 3, 6 i 9* (KMW, 192, 193 i 194; *No. 6 op. 51 Hofball-Tanze*, HGZ 100; AV, M-411), *Mazurka-Polka I i II* u A-duru za gitaru (GMV, 10262; HGZ, ost. Stahuljak), Haimonskinder-Quadrille von J. Strauss Vater, op. 169 (NSK-Trezor, R7466, prijepis V. Švelca; imamo prijepis F. Plačka iz GMV), *Polka* u A-duru (imamo redigirani prijepis V. Himelrajha prema prijepisu L. Vojske u GMV, koji je kasnije zagubljen), popijevku *Blijedi mjesec tebi tužim*, uz gitarsku pratnju (Trezor NSK, R7466; HGZ, T 68 – pod naslovom *Tužba*, uz glasovirsku pratnju), popijevke *Die Edensblume*, *In die Ferne* (na kojoj je oznaka "opus 88. il 76." ?), obrade *Romanze aus der Oper: "Pilgerhaus", Lied aus dem "Zauberschleier"* i *"Martha"* (HGZ, ost. Stahuljak; a *Martha* još u GMV, 10259 i tzv. Samoborskom albumu, ali u D-duru), *Guitar-Schule*... (NKP, 59 B 7939; NBO, Mus. 961:8; HGZ, 180), a nedavno se u GMV srećom pronašao Padovčev *Drugi concertino* za gitaru i gudački kvartet (kompletna dionica terz-gitare, te, nažalost,samo II. stavak za gudače).

Nenavođene skladbe: *Dva valcera* u A-duru (objavili V. Himelrajh, A. Orlić, te F. Spiller, a danas zagubljeni u GMV), *Angenehme Ton-Stücke zur Übung im Guitar-Spiele, No. 1,2,3,4 i 5* (iz *Škole*, str.23/24), *Allegretto s varijacijama* u A-duru za gitaru (ibidem, prijepis pronađen u GMV, 10260, objavili V. Himelrajh i F. Spiller), *Variationen über Schuberts beliebten Trauerwalzer* u D-duru za deseterostrunu gitaru (ibidem, skladba različita od op.4), *Varijacije* na narodnu pjesmu *"Nek se hrusti..."* (*Danica* od 18. siječnja 1840., str. 12), *Fantazija(?)* na *"Nosim zdravu mišicu"* (različito od varijacija na istu temu ?) i *Veliki koncert* za gitaru (Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske od 17. listopada 1846., str. 350), *Solo za violinu* (*Pučki prijatelj* od 13. lipnja 1867.,str. 64), *"Velika fantazija"* sastavljena od hrvatskih pjesama i talijanskih opernih motiva (? kompilacija) za deseterostrunu gitaru (Program koncerta od 2. travnja 1873.,GMV, Zbirka A. Stohra), *"Domovina"*, pjesma za glas uz pratnju čela i gitare (ibidem), te neke koncertantne skladbe o postojanju koih smo doznali pregledavajući u tisku oglase i kritike Padovčevih koncerata, akademija, te drugih nastupa, kao i fragmente nekih njegovih partitura (na kraju otiska op. 18 u NSK, HGZ): *Varijacije za gitaru i orkestar* (izveo u Zagrebu, 12. siječnja 1829, *Luna*), *Gitarski koncert uz instrumentalni kvartet* (izveo u Zagrebu, 11.travnja 1841, *Croatia*), *Introdukcija i varijacije na temu (Introdukcija-zbor) iz opere "Norma" V. Bellinija za gitaru i instrumentalni kvartet* (ibidem, možda ad hoc instrumentaliziran op. 41 ?)...

Naslovi nekih od upravo izloženih dosad nenavođenih skladbi problematični su glede identifikacije, jer je upitno s kojom su točnošću utvrđeni nazivi tih djela u tiskanim programima (ako ih je i bilo uvijek?) pojedinih nastupa Ivana Padovca, te kako su se pri tom snalazili novinski izvjestitelji; stoga se zalažemo za kritički pristup, uz daljnja istraživanja i nadopune, kako bi se postojeće praznine (op. 11, 15, 27-39, 42, 44-45, 47-48, 54-56, 63-68, 77-87, 89 te nadalje) popunile odnosno renumerirao poznati Padovčev opus. Još je dosta poznatih zagubljenih (nadamo se, ne i trajno izgubljenih) skladbi (otisci op. 8, 40, 46 No. 2 i 3, 73, komorne skladbe, *Drei Lieder, Lieblings-Walzer No. 1, 2, 4, 5, 7 i 8*, te rukopisi ili prijepisi koncertantnih djela, njemačkih popjevaka koje navodi Deželić, kao i nekih od gornjih, dosad *nenavođenih*), a u međuvremenu su, nažalost, neke Padovčeve skladbe nestale, kao što je nestala čak i Škola iz pojedinih izvora (GMV, AV).

c) *Popis* nekih od stotinjak nama poznatih vrela Padovčevih djela započinjemo skandinavskim bibliotekama, kao najugodnijim iznenađenjem. Statens musikbibliotek – Stockholm (SMS), ranije Musikaliska akademiens bibliotek, raspolaže s 23 različita Padovčeva opusa među ukupno tridesetak, računamo li prijepise i duplikate (op. 1, 4, 6, 9, 13-14, 16-17, 20-26, 51-53, 57-61); Det Kongelige bibliotek – Kobenhavn (KBK) ima 10 različitih djela među ukupno 16 (op. 2-4, 9-10, 13, 18, 25, 61-62); Nasjonalbiblioteket – Oslo (NBO) posjeduje *Guitar-Schule*; Narodni knihovna – Praha (NKP) čuva op. 51-53, 62, te *Školu*; Österreichische Nationalbibliothek – Wien (ONB): op. 4, 6, 16; Konvent d'Minoriten – Wien (KMW): Lieblings-Walzer No. 3, 6, 9; Stadt- & Landesbibliothek – Wien (SLW): Op. 4, 59-60; Staatsbibliothek zu Berlin (SB): op. 6, 24; Stadt- und Universitätsbibliothek – Frankfurt am Main (SUFa/m): op. 5, 46 no.1; Bayerische StaatsBibliothek – München (BSB): op. 18, 25; British Library – London (BL): Moja lađa; Orszagos Szechenyi Konyvtar – Budapest (OSB): op. 12; Narodna in univerzitetna knjižnica – Ljubljana (NUK): op. 43, 57; Kunitachi Music University – Tokyo (KMT): zbirka Takei Morishige; Library of Congress – Washington (LCW): op.62...

4) Padovec danas

Pokušavajući odgovoriti na pitanje što je s Padovcem danas kod nas i u svijetu, prelistali smo nakladničke kataloge, pregledali programe koncerata, te pretražili podatke na internetu i periodiku, nakon čega se usuđujemo reći –

ipak se (po)kreće(mo). Podatci o Padovcu nalaze se na internetu, njegova pojedina djela izdaju svjetske kuće poput specijaliziranih nakladnika Tecla i Orphee (v. u prilogu), uvrštena su u katalog Chanterelle, o Padovcu se piše u uglednim gitarskim časopisima, a zastupljen je i u recentnim knjigama o gitari i gitaristima... Kod nas ohrabruje činjenica da su njegove skladbe sve češće uvrštene u škole i udžbenike za gitaru te koncertne programe naših i stranih gitarista i drugih umjetnika, pojedine skladbe snimljene su na pločama, CD-ima, snimljeno je i nekoliko TV-emisija odnosno filmova o Padovcu, a pojedine snimke emitirane su u radijskim programima.

Godine 1997. uoči 27. Varaždinskih baroknih večeri Ivan Padovec predstavljen je na CD-u *Vijenac pjesama* – i to odabranim gitarskim odnosno vokalnim skladbama, uz pratnju gitare (o čemu je pisala dr. Zdenka Weber), dok je u Zagrebu izdana zbirka nota *Glazba hrvatskih gitarista*, u koju je uvršten i Padovec, (v. u prilogu), a njemački gitarist Andreas Schumann priredio je njegov op. 25, koji je izdao nakladnik Vogt & Fritz (VF 416). Na svom koncertu 5. ožujka 1998. godine u Zagrebu (HGZ), naš proslavljeni gitarist prof. Darko Petrinjak priredio nam je prvu suvremenu izvedbu Padovčevog opusa br. 13. (*Introdukcija i varijacije na Cavatinu iz opere "I Capuletti e Montecchi"* V. Bellinija), a 15. svibnja 1998. u Varaždinu svečano je otvorena obnovljena Padovčeva ulica i kuća u kojoj je postavljena izložba o Padovcu. U Padovi je te iste godine talijanski gitarist našeg podrijetla Alessandro Boris Amisich objavio CD *Soiree Belliniana*, na kojem izvodi Padovčevih pet fantazija na operne motive V. Bellinija. Koncem sljedeće, 1999. godine u Padovčevom rodnom gradu Varaždinu održan je Prvi skup hrvatskih gitarista u organizaciji HUGIP-a, uz predstavljanje prvog broja časopisa *Gitara*, te je tom prigodom bilo govora o Padovcua, kao i na I. godišnjem sastanku hrvatskih muzikologa (HMD). Početkom jubilarne 2000. godine, opet u Varaždinu, pod vodstvom prof. Istvana Romera, održan je Treći međunarodni seminar za klasičnu gitaru *Ivan Padovec*. Najpoznatiji hrvatski graditelj žičanih glazbala Vladimir Proskurnjak izradio je repliku Padovčeve deseterostrune gitare, a zabilježena su i dva nova autorska notna izdanja Padovčevih djela: *Izbor kompozicija za gitaru* (priredio Felix Spiller) i *Popijevke uz pratnju gitare* (uredio Darko Petrinjak), uz poplavu prigodnih napisa u svekolikom tisku...

Znači, ipak se kreće, ali, s obzirom na to da, osim lutnjista Franje Bosanca pa sve do Padovca, nemamo istaknutijeg, poznatijeg ili priznatijeg umjetnika i skladatelja za gitaru, a ponašali smo se dosad kao da smo ih imali barem nekoliko, valjalo bi ispraviti očitu nepravdu prema njemu. A prisjetiti se Padovca, oživiti njegov lik i djelo, najjednostavnije može se izvođenjem njegovih djela, uz nadopunu novootkrivenim podatcima, jer samo tako možemo mu se odužiti i zahvaliti za njegov doprinos glazbi, kojoj je posvetio čitav svoj život.

Veselimo se stoga što se ostvaruju naše želje te je Ivan Padovec konačno, o dvjestogodišnjici svoga rođenja, zavrijedio zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, uz tiskana sabrana djela, zvučne zapise i zapažene prve suvremene javne (pra)izvedbe, promocije, te medijski popraćene izložbe. Preostaje još monografija, revidirani popis djela, te suvremena recepcija, kritika itd...

Nadajmo se da je tek otpočela renesansa ovog našeg velikog *malog majstora* srednjoeuropskog kulturnog kruga.

5) Prilozi

Kratice :

AV	Arhiv glazbenog društva "Vijenac" Zagreb
GMV	Gradski muzej Varaždin
GMW	Gesellschaft der Musikfreunde Wien
HAZU	Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
HDA	Hrvatski državni arhiv
HGZ	Hrvatski glazbeni zavod
HMD	Hrvatsko muzikološko društvo
HUGIP	Hrvatska udruga gitarskih pedagoga
KBK	Det Kongelige bibliotek Kobenhavn
KMW	Konvent džMinoriten Wien
MAZ	Muzička akademija Zagreb
MUO	Muzej za umjetnost i obrt Zagreb
NBO	Nasjonalbiblioteket Oslo
NKP	Narodni knihovna Praha
NSK	Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb
ONB	Österreichische Nationalbibliothek Wien
Pl. Nr.	Platten Numer
Sign(at).	Signatura
SMS	Statens musikbibliotek Stockholm
SUF a/M	Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main
WZ	Wiener Zeitung

Suvremena notna izdanja Padovčevih djela :

- Šurbek, I., *Škola za gitaru*, vlastita naklada, Sarajevo, 1964
- Brodszky, F., *Magyar zene gitarra*, Zenemukiado vallalat, Budapest, 1964
- Andree, V., *Gitara u 100 lekcija*, Radnički univerzitet "Đuro Đaković", Sarajevo, 1971

- Andree, V., *Muzička zbirka* (za I-IV raz. OGŠ), IP "Svjetlost", Sarajevo, 1972
- Andree, V., *Zbirka kompozicija za gitaru* (prvo izd.), IP "Svjetlost", Sarajevo, 1974
- Himelrajh, V., *Ivan Padovec (1800.-1873.), Kompozicije za gitaru*, vlastita naklada, Osijek,1974
- Prek, S., Orlić, M., *Ivan Padovec, Compositions originales, Album I*, vlastita naklada, Ljubljana, [1974/75]
- Đuga, E., *Škola za gitaru 2* (prvo izd. za II raz. OGŠ), Školska knjiga, Zagreb, 1979
- Andree, V., *Odabrane kompozicije za gitaru* (prvo izd.), IGKRO "Svjetlost", OOUR Zavod za udžbenike, Sarajevo, 1979
- Powrozniak, J., *Utwory Dawnych Mistrzow, wyd. 3, G – VI*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Krakow, [1980]
- Mikac, S., *Pjesme iz Varaždina i okolice*, vlastita naklada, Varaždin, 1981
- Ophee, M., *Johann Padowetz, Concert Variations on the Carnival of Venice,*
- *Op. 62*, Editions Orphee, Columbus, 1984
- Pettan, H., Popijevke hrvatskih skladatelja, Društvo skladatelja Hrvatske, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1985
- Đuga, E., *Izbor skladba za gitaru* (drugo izd. za I-III i treće izd. za IV-VI raz. OGŠ), Školska knjiga, Zagreb, 1987
- Jeffery, B., *Ivan Padovec, Grande Polonaise, op. 18*, Tecla, London, 1994.
- Danner, ., Guitaristžs Album – Theme & Variations by Ivan Padovec, *Soundboard*, 1994, Vol. XXI, No.3
- Dojčinović, U., Ivan Padovec (1800-1873), Unterhaltungen, op.6, *Classical Guitar*, 1995, Vol. 13, No. 8
- Orlić, A., *Glazba hrvatskih gitarista*, Music Play, Zagreb, 1997
Schumann, A., *Johann Padowetz, Variations pour la guitare, op. 25*, Vogt & Fritz, Schweinfurt, 1997
- Šegula, T., *Mladi kitarist III : skladbe 1. del*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1999
- Spiller, S., *Škola za klasičnu gitaru – IV* i *V st.*,vlastita naklada, Zagreb, 1999 i 2000
- Spiller, S., *Ivan Padovec, Izbor kompozicija za gitaru*, vlastita naklada, Zagreb, 2000
- Petrinjak, D., *Ivan Padovec, Popijevke uz pratnju gitare*, Hrvatsko muzikološko društvo, 2000
- Petrinjak, D., Ivan Padovec, Rondolet, *Gitara*, br. 2, 2000

Rajko GLIBO

Europski endem

Rakitama se češljaju usnule vidre
S pastrvama ramskim danuju zvijezde
Europski endemi u pijesku se gnijezde
Zvijezde se duboko u bistrini sidre

Beskućnici duhom nejaki i krhki
Ne čuju ugroženi endem kako plače
Pročišćivači jave prozračni i prhki
Tamnice u njima rastaču sve jače

Sa voda rijeke zvijezde pozdravljaju dan
Sa voda čistih kao pjesma i kao kap rose
Mjesečina na njima sniva svoj san

Trgovci endemom utržuju tmice
Usred svjetla šute ljudi ledenice
Šutnjom prte crnu stazu sutrašnjice

Željko VEGH

Britanski izvoz totalitarne ideologije fašizma* u Hrvatsku između dva svjetska rata

Posvećeno hrvatskom narodu u domovini i svijetu
X. Goldsteinov "Holokaust u Zagrebu" – neznanstvena knjiga
i smišljena politička optužnica protiv hrvatskog naroda.
Proročanstvo Velike Piramide u Horvathovom probritanskom "Jutarnjem listu":
Židove čeka veliko klanje, ali neka se zbog toga ne uznemiruju,
jer nakon velikog klanja za židovski narod počinje Božje carstvo na zemlji.

Kada danas istražujemo i doznajemo što su vodeći anglosaski "umovi" između dva svjetska rata smislili protiv hrvatskog naroda, pitamo se: kako su se usudili? Jesu li se pitali kako će biti engleskom i američkom narodu kada se dozna istina, a istina se uvijek dozna? Kako to da su se vodeći anglosaski žreci [613] usudili smisliti takvu opačinu, ne razmišljajući što će biti kada se sruši lažni svijet koji su izgradili od "dobrih" pobjednika i "zlih" poraženika? Odgovor je jednostavan: tko se oslanja samo na svoj, ma kako superioran, intelekt, a odbacio je Boga i ljubav prema čovjeku – gubi razum te donosi nerazumne odluke. Intelekt bez srca potkopao je tehničku zapadnu civilizaciju te će ju razoriti. Kada su pojedini zapadnjački intelektualci, kao Bertrand Russell ili Milan Šufflay, nakon Prvog svjetskog rata upozoravali Zapad, njegove političare, da će ga podređivanje vlastite civilizacije strojevima, tehnici, uništiti te da se mora vratiti zemlji, seljaku, farmeru, zapadni političari odbacili su te prijedloge i nastavili sa sve bržom izgradnjom novih industrija i oružja. Ali, kao što uče neke kineske poslovice, kada čovjek rukuje samo strojevima, onda gubi srce, jer stroj nema srca. Kada se političari i znanstvenici bave samo pitanjima povećanja industrijske proizvodnje i prodajom viška proizvedenoga, također gube razum, bez obzira na kvocijent svoje inteligencije, jer industrije i tržišta ne poznaju srce. Zato zapadni političari donose odluke i smišljaju obavještajne

*Napisima Željka Vegha o „izvozu totalitarizma u Hrvatsku" zapravo bi, zbog „konspirativnosti" teme, mjesto bilo u *Marulićevoj* rubrici *Mišljenja i reagiranja*, no kako se radi o vrlo opsežnim tekstovima, objavljujemo ih izvan te rubrike. (Ur.)

[613] Iz Šufflayevog članka „Žreci u Washingtonu", objavljenog u „Hrvatskom pravu" 19. X. 1929., br. 5240, saznajemo među kojim to anglosaskim „žrecima" moramo tražiti one zlotvore koji su smislili propast hrvatskog naroda: Baldwin, Churchill, Cecil, Lloyd George, Rothermer, Beaverbrook, Macdonald, Hoover, Lothrop, Wells, Wallace, Weal.

operacije vrlo inteligentno, ali – nerazumno, na kratkotrajnu, malu korist i dugoročnu, golemu štetu.

Jesu li Hrvati već tijekom Domovinskog rata, kada se Hrvatska, napuštena od „velikih zapadnih demokracija", sama borila za svoj opstanak, braneći se od navale koljačkih velikosrpskih plemenskih hordi, mogli naslutiti da je Velika Britanija u XX. stoljeću učinila nad njihovim narodom strahovit zločin? Kao što smo vidjeli u zadnjem dijelu rasprave o Milanu Šufflayu („Marulić" 1/2002), oni koji počine zločine uvijek se vraćaju na mjesto zločina, jer im savjest, darovana od Boga, ne dopušta miran san. To vrijedi i za političare, koji se na mjesto zločina vraćaju tako što nastoje političkim izjavama obmanuti javnost neke zemlje, u ovom slučaju hrvatsku javnost. I zato hrvatsko nečuđenje nad izjavama potpore hrvatskoj borbi za neovisnost što ih je ratne jeseni '91. dala bivša premijerka Velike Britanije, čuvena „željezna lady", konzervativka Margaret Thatcher, pokazuje koliki je visok stupanj hrvatske naivnosti, naivnosti hrvatskih političara, naivnosti hrvatskih povjesničara. Ta još iz vremena komunističke Jugoslavije postojala je spoznaja da je britanska politika uvijek podržavala opstanak Jugoslavije, postojale su knjige hrvatskih povjesničara koje su dokazivale kako je Velika Britanija tijekom većeg dijela Drugog svjetskog rata podržavala četnički pokret Draže Mihajlovića, te kako je počela podržavati Titove partizane tek kada je postalo jasno da četnici ne mogu opstati nakon 1945. te kada je dogovoreno sa Staljinom da Tito bude osoba koja će voditi Jugoslaviju u skladu s britanskim i boljševičkim interesima! Znamo kroz kakvu su strašnu kalvariju Hrvati prošli 1945. i nekoliko potonjih godina, a što bi se tek s njima bilo da su Jugoslaviju „dobili" četnici Draže Mihajlovića? Tada bi pokolj nad Hrvatima bio potpun! [614]

Svoju je podršku hrvatskoj državi „željezna lady" posljednjih deset godina opetovala nekoliko puta, mada je postala očita, tijekom prvog desetljeća hrvatske neovisnosti, konstantna protuhrvatska bit britanske „balkanske" politike, vidljiva u vrlo širokom rasponu, od prozivanja Hrvata zbog „etničkog čišćenja" Hrvatske od Srba (kao da nije bilo obrnuto, tj. kao da nisu upravo Srbi znatan dio Hrvatske „očistili" od Hrvata, što britansku politiku nikada nije uznemiravalo), do davanja loših ocjena Hrvatskoj kao zemlji nepogodnoj za strana ulaganja. Hrvatski su se političari i povjesničari morali upitati kako to „mišljenja" M. Thatcher o Hrvatskoj tako odudaraju od službene britanske politike prema Hrvatima i Hrvatskoj, kako jučerašnje tako i današnje, te zašto M. Thatcher, koja tako „voli" Hrvatsku i njenu neovisnost, nije došla pokazati

[614] Zato je, da bi izbrisala tragove strahovitog zločina nad hrvatskim narodom, britansko-hrvatska masonerija dala jednom od središnjih trgova u Zagrebu ime „Britanski trg". Taj trg svakako treba preimenovati, bilo po dr. Milanu Šufflayu, ili hrvatskim žrtvama 1945., ili mu dati koje drugo prikladno ime.

tu ljubav na posljednjem oproštaju od prvog hrvatskog predsjednika, dr. Franje Tuđmana? Jer, tek se po djelima, a ne riječima, poznaju ljudi, a političari pogotovo. Međutim, upravo se u tom nepojavljivanju na sprovodu prvom hrvatskom predsjednku, utemeljitelju hrvatske države, vidi sva demagogija M. Thatcher, njeno zbiljsko potpuno pripadanje službenoj protuhrvatskoj i probalkanskoj, odnosno prosrpskoj tradiciji britanske politike, vidi se pogotovo kada se sjetimo koliko je britanska premijerka bila tužna na sahrani uništavatelja Hrvatâ, Josipa Broza Tita, 1980. godine, sahrani koja je bila i najava sahrane Jugoslavije.[615]

Stoga: sve svoje izjave, posljednjeg desetljeća, u prilog postojanju hrvatske države Margaret Thatcher dala je samo zato da Hrvati ne bi pomislili kako je Velika Britanija, britanska politika, ikada išta radila protiv Hrvata, pogotovo išta zločinačkog. M. Thatcher "brisala" je tragove strašnog velikobritanskog zločina nad hrvatskim narodom u XX. stoljeću, zločina koji je Velika Britanija, u dogovoru sa SAD-om, pripremala između dva svjetska rata pomoću svojih masona u Hrvatskoj, i u kojemu je Bleiburg samo završna planirana izvedba.[616]

Narod koji ne poznaje svoju prošlost, nema budućnosti. Čemu uči hrvatski narod spoznaja o strahovitom zločinu anglosaskog Zapada nad njim u XX. stoljeću? Veliki dio Hrvata povjerovao je, tridesetih godina XX. stoljeća, da u pripremanju sukoba između Zapada i Rusije, iščekivanje kojega je podgrijavao anglosaski Zapad, treba slušati njegove savjete, savjete očito prozapadno orijentiranih novina, poput Horvathova "Jutarnjeg lista", jer Hrvatska je Zapad, pa joj valjda onda "Veliki Zapad" želi dobro? Takvo rezoniranje otvorilo je hrvatskom narodu put prema strašnom stratištu, na kojemu su se Hrvati međusobno ubijali. I tu se pokazuje vrijednost i značenje kršćanske katoličke vjere, koja spašava živote, spašava narod od propasti. Jer, kako jednog čovjeka, u njegovim odlukama o vlastitom životu, tako i narod može voditi jedino vjera u Isusa Krista, jer On je Put, Istina i Život; Isus poručuje svome vjerničkom na-

[615]Sahrana J. B. Tita bila je jedno od većih javnih okupljanja zapadne masonerije u XX. st.

[616]U tom smislu trebat će proučiti knjige britanskog povjesničara Nikolaja Tolstoja kojima on u proučavanju uzroka bleiburške tragedije skreće pozornost samo na završnu točku operacije, na Bleiburg, te svaljuje svu krivicu na jednog tadašnjeg brigadira britanske vojske, a u vrlo lijepom svjetlu prikazuje masona Winstona Churchilla, koji je, sigurno, bio jedan od kreatora zločina nad hrvatskim narodom, a posebno hrvatskom inteligencijom. Osobito je čudna ova Tolstojeva rečenica iz predgovora knjizi „Ministar i pokolji: Bleiburg i Kočevski rog 1945." (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1991.): „Britanska i američka vlada u potpunosti su se držale dosljedne politike prema kojoj nijedan jugoslavenski gradanin koji je dospio u britansko zarobljeništvo nije smio biti vraćen protiv svoje volje" (str. 14.). Cijelu Tolstojevu knjigu ruši knjiga Josipa Grbelja „Uništeni naraštaj: tragične sudbine novinara NDH" (Zagreb : Regoč, 2000.), koja dokazuje kako su britanske vlasti hrvatske intelektualce, protiv njihove volje, izručivale jugokomunističkim zločinačkim vlastima čak i 1947.! (primjer novinara Milivoja Magdića, kojega su 27. ožujka 1947. u Rimu uhitili Englezi te izručili Jugoslaviji). Bez obzira na stvarne autorove nakane, Tolstojeve su knjige brisale tragove velikog zločina, koji su Velika Britanija i SAD učinile nad hrvatskim narodom.

rodu da je jedini povijesni put koji može birati – put Istine, put mira kao djela pravde, put pravednog mira koji se nudi svima, a ne put sukoba između "nas" i "njih", Zapada i Istoka, ili, danas, između "terorista" i "antiterorista". Oni narodi koji se dadnu uvući u „protuteroristički blok", jednoga će se dana naći suočeni s Rusijom kao "glavnim svjetskim teroristom" te će biti potpuno uništeni. Jer, jedno je sigurno: SAD si ne može, kao ni Rusija, priuštiti izravno međusobno sukobljavanje, nego mogu živjeti "dobro" samo pod uvjetom da su svi ostali vrlo slabi, ili pak potpuno uništeni.

Sada nam je jasan uzrok buke i bijesa koji danas vladaju Hrvatskom. To su buka i bijes naroda nad kojim je anglosaski Zapad nakon Drugog svjetskog rata obavio lobotomiju, stavivši mu na dušu teret genocidnog zločina, iako je upravo hrvatski narod bio žrtvom strahovitog zločina. I danas želi Zapad učiniti nad Hrvatima novu lobotomiju, izluđujući ih tezama da su protjerali "jadne" Srbe iz Hrvatske, koji su u njoj dotad, valjda, mirno živjeli! Zlo je dobro, a dobro je zlo, neprekidno "poučava" Zapad Hrvate, vodeći protiv Hrvatske totalni rat u kojem su dopuštena sva sredstva osim vojnih, te ako hrvatska vlada ne počne svoju politiku temeljiti na toj polaznoj činjenici, Hrvatske će kao države uskoro nestati. Jer, kao što ni čovjek ne može normalno živjeti u sredini koja ga stalno uvjerava da je zao, mada je zapravo bolji od nje, tako ni nacija ne može normalno živjeti stalno uvjeravana u to da je zločinačka mada se nad njom stalno čine zločini.

Hrvatski narod mora upoznati zločin koji je nad njim izvršio Zapad uz pomoć domaćih izroda. Narod koji poznaje svoju prošlost slobodan je narod, a koji ju ne poznaje, postaje žrtvom raznih iluzionista. Jedan je od takvh iluzionista povjesničar Ivo Goldstein.

Knjiga Ive Goldsteina "Holokaust u Zagrebu" djelo je iluzionista. Pri kraju svoje knjige, pod "Izvorima" Goldstein navodi i "Jutarnji list", štoviše, navodi da je pregledao sva njegova godišta, dakle od god. 1912. do 1941.,[617] što, međutim, očito nije istina. Ne samo da nije primijetio kako je upravo Horvathov "Jutarnji list" bio središnji fašistički list u Hrvatskoj između dva svjetska rata, nego ga čak hvali kao antifašistički! To nije čudno, s obzirom na to da su oni znanstvenici koji robuju raznim ideologijama, slijepi za istinu. Tako Goldstein o "Jutarnjem listu" piše:

„Način na koji su pojedine hrvatske novine pratile nacističke progone Židova u Njemačkoj 1933. godine bio je vrlo dobra najava diferenciranog odnosa prema Židovima u kasnim tridesetima i za vrijeme NDH. Zagrebački *Ju-*

[617]Vidi 667. stranicu Goldsteinove knjige.

tarnji list, *Obzor*, ili *Večer* osuđivali su to nasilje, jer je to logično proizlazilo iz njihova općeg demokratskog stava." [618]

Velika je razlika bila između pisanja „Jutarnjeg lista" i „Obzora" o nacističkim progonima Židova! Prvo ćemo zaviriti u pisanje „Jutarnjeg lista", da vidimo kako to Horvathov probritanski masonski list „osuđuje" dotične progone. Uzet ćemo jedan članak s početka 1934.,[619] da se uvjerimo kako je „Jutarnji list" situaciju u nacističkoj Njemačkoj opisivao ružičastom (i to za Židove!) ne samo 1936.:

„Šta se sve više noćni D-vlak Prag-Berlin približuje njemačkoj granici, to sve jače obuzima nas neko čudnovato čuvstvo, nemir i znatiželja. Krcati "vjerodostojnih" informacija sa strane bjegunaca i inozemne štampe o tamošnjim događajima, nameću nam se najneugodnije misli i pitanja. Kakva će biti kontrola? Da li će se preuvrtati koferi i džepovi? Da li će se biti podvrgnut mučnom ispitivanju o cilju i svrsi putovanja, o političkom uvjerenju, narodnosti, porijetlu, rasi? Sa napetošću i nervozom očekuju se slijedeći časovi! Međutim od svega toga nema ništa! [620] Dobroćudni češki carinik vjeruje u prazni džep, a njegov njemački drug jedva baca pogled na kofer, tu i tamo ga diskretno opipa, pita za novine, kojima je ulaz zabranjen i uopće vrlo je učtiv i uljudan. Kako su misli proste od carine, to je carinski pregled brzo gotov i put u Treće Carstvo slobodan... (...)

Trgovački život još uvijek trpi od privredne krize, kao svugdje na svijetu. Istina, mnogo se baca odgovornost na današnji sistem i progon Židova i to se mišljenje mnogo širi u inozemstvu, no koliko sam se mogao uvjeriti, ovo mišljenje ne odgovara potpuno činjenicama. Istina je, da je više tisuća odvjetnika, liječnika i članova drugih slobodnih zvanja izgubilo svoju egzistenciju, no ovaj broj u omjeru prema broju sveukupnog njemačkog židovstva, koji pretežnim dijelom pripada trgovačkom staležu, jedva da se osjeća. Zato su ostali nepogođenim ili pogođenim u vrlo malo slučajeva oni vlasnici raskošnih vila, automobila, koje je nacional-socijalistički antisemitizam zapravo htio pogoditi. [621] Židovski vlasnici trgovina su zapravo jedini, koji se nemaju što tužiti na Treće Carstvo i stvarno se ne tuže.

Oni su najviše jedan mali dio social kršćanskih mušterija izgubili, ali zato pridobili svoje suvjernike koji su prije kupovali u hrišćanskim trgovinama. Svaki, koji prolazi trgovačkim četvrtima, osobito Tausentzien ili Wihnersdorfstrasse, gdje su trgovine isključivo u židovskim rukama, može se osvjedočiti kako slabo slijede kršćani parolu: "Kupuj samo u istovjernika".[622] Još manje primjećuje se taj toliko razvikani antisemitizam u ostalom javnom životu. Svi lokali, dapače i oni zloglasni "nacionalni" puni su ljudi raznih rasa, narodnosti i vjera. Na Kurfürstendammu, Leipzigerstrasse ili Unter den Linden kavane, barovi i varijeteji još uvijek su puni istih onih tipova, koji su u tim lokalima dominirali prije nacionalne revolucije. Doduše, tu i tamo dolazi do manjih izgreda – kao svagdje na svijetu, ali i ti su vrlo rijetki.(...)"

Eto kako piše "Jutarnji list" o progonu Židova u Njemačkoj, i ako je takvo pisanje znak njegova "općeg demokratskog stava, koji mu pripisuje Goldstein, znači li to da neki, prema Goldsteinu, imaju pravo na antisemitizam, a neki ne? Ali, o pravim nakanama Ive Goldsteina najbolje se možemo uvjeriti kod njegova prikazivanja katoličkog dnevnog lista "Hrvatska straža". Na str. 45. svoje knjige Goldstein taj list naziva "proustaškim", a samo nekoliko stranica dalje, na 49. str., upotrebljava termin "katolički dnevnik". Dakle, bez ikakva argumenta, metodom Horvathovog "Jutarnjeg lista", uvlačeći se u podsvijest čitatelja svoje knjige, Goldstein želi izjednačiti katolike s fašistima. Vidjeli smo kako o Njemačkoj pohvalno piše "demokratski" "Jutarnji list", pa je sad red da vidimo što o nacističkoj Njemačkoj piše "proustaška" Hrvatska straža". Uzet ćemo za primjer članak *Njemački narod od sto milijuna*[623] iz 1936., jer je objavljen iste godine koju smo odabrali za proučavanje pisanja "Jutarnjeg lista", i jer Goldstein tvrdi da je "Hrvatska straža" postala "proustaškim" listom nakon 1933. Pa evo nekoliko ulomaka iz naznačenog članka:

"U Njemačkoj u svakoj zgodnoj prilici naglasuju, da su Nijemci narod od 100 milijuna duša. Nijemci se nadaju da će uskoro sama Njemačka imati 70 milijuna stanovnika, preostalih 30 milijuna sačinjavaju Nijemci u inozemstvu; jedan dio tih Nijemaca međutim već generacijama živi pod tuđim državnim podanstvom i često ni ne pomišlja na to, da se vrati u Njemačku, a mnogi od njih ni ne govore više njemački.

Da je to fakat vidimo iz izvještaja, koji je preko suradnika "Berliner Tageblatta" ovih dana objavio štutgartski "Inozemni institut". Spomenuti institut je postavio sebi za zadatak da sastavi kartoteku ništa manje nego pet milijuna porodica Nijemaca u tuđini i to onih, koji su se tokom vremena jezično i kulturno otuđili germanstvu. Ta akcija treba da obuhvati svih 30 milijuna Nijemaca u

[618] „Holokaust ...", str. 44.

[619] Berlin – jezgra nove Njemačke : Sa puta kroz Njemačku : Impresije jednodnevnog boravka. Berlin u uniformi. Značke i brčići Hitlera. Privredna kriza i antisemitizam. U koliko je stradalo židovstvo. Berlin. Ognjište njemačke politike, privrede i znanosti. JUTARNJI LIST. 23(1934), br. 7881 (8. I.), str. 7.

[620] Dakle, u nacističkoj Njemačkoj nema rasizma!

[621] Horvathov probritanski „Jutarnji list" poručuje Hrvatima da je nacistički antisemitizam potpuno nemoćan pred moći koju imaju židovski trgovci!

[622] Dakako da to nije kršćanska parola, nego parola „Jutarnjeg lista", koji želi među Hrvatima posijati što veću odbojnost prema Židovima.

[623] Njemački narod od sto milijuna : Popis Nijemaca u inozemstvu. Kako Njemačka vrši propagandu u zemljama, gdje ima Nijemaca. Rad stutgartskog „Inozemnog instituta". HRVATSKA STRAŽA. 8 (1936), r. 169 (25. VII.), str. 5. Nepotpisani članak.

tuđini i to – kao što se tvrdi – iz čisto naučnih razloga. Istina, otvoreno se priznaje, da se među Nijemcima kako u južnoj Africi, tako i u južnoj Americi i ostalim krajevima vrši živa propaganda pomoću radija, ali se ujedno naglasuje, da je to samo zato da im se omoguće veze s domovinom. Samo slučajno izlaze na vidjelo i druge tendencije, kad se na primjer navodi kao razlog, da se bez sramote ne može prešutiti egzistencija 30 milijuna Nijemaca u tuđini. Razumije se, nikada nigdje nije bilo takove namjere, ali šta bi nasuprot tome rekli u Njemačkoj, kad bi neki drugi, na primjer Slaveni, namjeravali prirediti takav popis svojih pripadnika u Njemačkoj? O stanovnicima Berlina i u Njemačkoj tvrde da polovinom potiču iz okoline Breslaua i polovinom iz Poznanja i okoline, a kad pogledamo imena u telefonskim imenicima i adresarima u čitavoj istočnoj Njemačkoj, možemo opravdano posumnjati u to da li uopće postoji "germansko-nordijska rasa". Osim toga ni to nije sigurno da je njemačko ime garancija njemačkog porijekla, jer je mješavina krvi u Njemačkoj tako intenzivna, da nitko o sebi ne može reći da je "čistokrvan".

Međutim štutgartski Inozemni institut prelazi preko svega toga i ne mari ni za fakat, da su mnogi inozemni Nijemci već davno brakom s članovima tuđih naroda primili i tuđu krv. Ali tko ima njemačko ime, i čiji pretci potiču iz Njemačke, pripada njemačkom narodu i kao takav je tretiran.

Štutgartski Inozemni institut radi do krajnosti sistematski. Počinje se odmah sa dviju strana. U prvom se popisuju emigranti iz pojedinih njemačkih krajeva. Tako su na primjer već popisani svi inozemni Nijemci, koji potiču iz Stuttgarta. (...)

Kao razlog za tu akciju se službeno navodi, da institut ima namjeru da dokaže značajan uticaj germanstva, koji je vjekovima vršilo u svima dijelovima svijeta. Osim toga će se taj materijal preraditi i biološki, tj. utvrdit će se rasni udio Nijemaca u drugim narodima. Međutim vrijednost takovog rada može biti vrlo problematična već i zato, što je i samo germanstvo dosta sumnjivo s biološkog gledišta.

Rad štutgartskog Inozemnog instituta može biti lijepa, iako dosta skupa zabava, ali je ta njemačka propaganda opasna za mnoge zemlje. Južnoafrička Unija se već vrlo energično brani od uticaja iz Njemačke na svoje podanike, jer već osjeća posljedice."

Katolički dnevni list „Hrvatska straža", a ne „demokratski" „Jutarnji list", upozoravao je na rastući rasizam u nacističkoj Njemačkoj. Samim time, „Hrvatska straža" bila je list koji je branio i Židove. Ali, iluzionista Goldsteina ne zanimaju povijesne činjenice. On ima svoj svjetonazor, i u tom svjetonazoru Hrvati su zločinci jer su Hrvati. U Goldsteinovu svjetonazoru zločinac koji je, prema angloameričkoj narudžbi, pozivao Hrvate da spaljuju Židove, Josip Horvath, antifašist je,[624] a urednik „Hrvatske straže", Janko Šimrak, antisemit[625] jer tvrdi da bi „stranci u Hrvatskoj morali poštovati sredinu u kojoj žive". Koliko pak samom Goldsteinu uopće nije stran rasistički svjetonazor, najbolje pokazuje ova njegova rečenica o Židovima u Izraelu:

„U Izraelu je izrastao novi tip židovstva kakvog od biblijskih vremena nije bilo: rezolutan, tvrd, bez kompleksa inferiornosti[626] i bez ikakvih tragova dvojne pripadnosti." [627]

S obzirom na to kako se „uspješno" „novi tip židovstva", naoružan do zuba, obračunava s golorukim palestinskim narodom, uništavajući mu domove, mogli bismo reći nešto drugo: židovski narod očito je zaboravio starozavjetnu pripovijest o Davidu i Golijatu, a takvi se zaboravi skupo plaćaju ...

Goldsteinova knjiga „Holokaust u Zagrebu" neznanstven je pamflet, napisan s namjerom da izvrće povjesne činjenice i da crno prikazuje bijelim i obrnuto, te se uopće ne razlikuje od knjiga tipa „Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera" [628] u kojoj se oni tekstovi, objavljeni u katoličkim novinama, koji su dokaz sukobljenosti Katoličke crkve u Hrvata (dakako, i ne samo u Hrvata) s nacizmom i fašizmom uzimaju kao dokaz – protiv nje! [629]

Vječna je sramota za Veliku Britaniju što je osmislila i financirala središnji fašistički list u Hrvatskoj između dva svjetska rata, „Jutarnji list", a ne

[624] Vidi 551. str. „Holokausta ...".
[625] Vidi 49. str. „Holokausta...".
[626] Pogotovo ako SAD daju tom „novom tipu židovstva" godišnje oružja u vrijednosti 2 milijarde $!
[627] „Holokaust ...", str. 22.
[628] Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera. Zagreb : Redigirali i izdali Joža Horvat i Zdenko Štambuk, 1946.
[629] Kakva je stupidna knjiga „Dokumenti o protunarodnom radu ..." i u kakav su stupidni svijet, zahvaljujući Anglosasima, Hrvati ušli 1945. godine, najbolje pokazuje činjenica da su Joža Horvat i Zdenko Štambuk kao dokaz koji tereti Katoličku crkvu u Hrvata za simpatiziranje nacističke Njemačke, uzeli članke iz katoličkih novina kao što je "Hitler drži misije" (Katolički tjednik, br. 35 od 31. VIII. 1941.), u kojem piše i ovo (prema citiranju Jože Horvata i Zdenka Štambuka na str. 314. njihove knjige): "...Do sada je Bog govorio po savjetima, po papinskim enciklikama, po nebrojenim propovijedima, po katehizaciji, po kršćanskoj štampi, po misijama, po junačkim primjerima svetaca itd ... Pa? – Zatisnuše uši svoje. Oglušiše se. – Opće proganjanje Evrope i čitava svijeta. Sada je Gospodin odlučio upotrebiti drugu metodu. Priredit će misije. Evropske! Svjetske! Držat će ih, ne svećenici, nego Vojskovode na čelu s Hitlerom. Propovijedi će se vrlo dobro čuti pomoću topova, mitraljeza, tankova, bombardera. Jezik u propovijedima bit će internacionalan. Ne će se moći nitko potužiti, da ne razumije, jer svi ljudi vrlo dobro znaju šta je to smrt, rane, bolesti, glad, strah, ropstvo, siromaštvo."

Članak koji je dokaz silne hrabrosti „Katoličkog tjednika" (i samim time nabiskupa Stepinca), hrvatskog tjednika koji u ljeto 1941. (!), rugajući se otvoreno Hitleru, piše kako su Hitler i nacisti Božja kazna za Europu, prikazuju Joža Horvat i Zdenko Štambuk kao članak koji hvali Hitlera! Gdje su bili hrvatski intelektualci koji su mogli upozoriti na nevjerojatnu stupidnost te knjige? Tisuće njih već su bile pod zemljom, tisuće su bile prognane iz Hrvatske ili zatvorene... Ideologizirana građanska inteligencija, npr. Miroslav Krleža, „mudro" je šutjela, prepustivši ostatke hrvatskog naroda primitivizmu političkih komesara partije...

Knjiga-ubojica „Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera" dokaz je strašne lobotomije koju je anglosaski Zapad obavio nad hrvatskim narodom 1945.

„Obzor", središnji list u Hrvatskoj koji je upozoravao na opasnosti od nacizma, i na progone Židova u Njemačkoj, ali list koji je izlazio na samo četiri stranice i nije imao fotografija. Da bismo vidjeli što Velika Britanija nije htjela financirati i što se nikako nije moglo pojaviti u „Jutarnjem listu", citirat ćemo dio „Obzorovog" članka *Rasizam i politika*:[630]

„Njemački državljani, kako piše *Prager Presse*, ne smiju sklapati "rasno mješovite brakove". U praksi se ta odredba odnosi naravno u prvom redu na sklapanje brakova sa Židovima, a osim toga možda još samo s crncima. Većina ostalih "nearijskih tudih rasa" priznaje se ravnopravnima arijskoj. Tako se u praksi doživljavaju brakovi s Mađarima, s Japancima, sa Mandžurcima i Turcima. Pritom je pikantno, da Kinezi do sada nisu službeno priznati kao ravnopravna rasa, te sklapanje brakova s njima nije dozvoljeno, premda oni u rasnom pogledu sigurno ne stoje niže od Mandžuraca. Ta tolerancija prema Mandžuriji dolazi odatle, što je Mandžurija vazalna država Japana."

Zaista je čudno kako je Goldsteinu promaknulo ne samo izrazito profašističko djelovanje masona Josipa Horvatha, nego i antisemitsko djelovanje preostala dva člana masonske trojke, Slavka Batušića i Julija Benešića, čiji antisemitizam uopće ne spominje. I, kako mu je promaknuo jezivi antisemitski članak *Objava početka Božjeg carstva na zemlji*[631] iz „Jutarnjeg lista", koji, poigravajući se elementima židovske mistike, odnosno učenja židovske religije o skorom dolasku Mesije, savjetuje židovskom narodu da mirno čeka „veliko klanje", dakle da bude pasivan?!

Čudan je svijet anglosaskih političara. Za njih pustolovna pripovijest nije književnost, igrani film nije filmska umjetnost, kazališni igrokazi nisu kazališni igrokazi, književna ili kazališna kritika nije kritika, putopisi nisu književni žanr, novine nisu novine, dakle način saznavanja novosti, povijesni romani nisu povijesni romani, povijest nije povijest, a proroštva nisu mistika, nego sve to skupa služi politici, a ona je za anglosaske političare vještina obmanjivanja, kako svoga tako drugih naroda, i drugih politika, dakako.

Da su proroštva za anglosaske političare također sredstvo manipulacije javnim mnijenjem, učio nas je dr. Milan Šufflay, a jedno takvo proricanje, u svrhu manipuliranja židovstvom u Hrvatskoj, dogodilo se u „Jutarnjem listu" 1936. „Proročki" članak *Objava početka Božjeg carstva na zemlji* zanimljiv je i zbog manipuliranja Šufflayevim imenom. Stoga, pročitajmo ga:

[630]Rasizam i politika. OBZOR. 76 (1936), br. 158 (11. VII.), str. 4. Nepotpisani članak. Rubrika „Dnevna kronika".

[631]Objava početka Božjeg carstva na zemlji : Proročanstvo Velike Piramide : Sudbonosni datumi u povijesti čovječanstva. Historijski 15.-16. rujna 1936. Značenje 20. kolovoza 1953. Pod simbolom faraonove sobe. Povratak ekonomskog blagostanja i početak teških političkih zapletaja. JUTARNJI LIST. 25 (1936), br. 8855 (20. IX.), str. 23. Nepotpisani članak.

„Mi smo do sada dvaput, u razmacima od nekoliko godina, informirali u "Jutarnjem listu" hrvatsku čitalačku publiku o tumačenju tajni Velike Piramide od Davida Davidsona.

Danas se u cijelom svijetu, a osobito među Anglosasima, smatra Davidson najmjerodavnijim tumačem tajni tog velebnog arhitektonskog spomenika faraona Keopsa. Pok. dr. Milan Šufflay, koji se i sam mnogo interesirao za sve okultne znanosti i sve velike svjetske probleme, pisao je u "Obzoru" prije nas, 1928., opširno i zanosno o Davidu Davidsonu i njegovoj interpretaciji tajni Velike Piramide.[632]

Davidson je početkom 1928. godine bio objavio, da čovječanstvo ulazi u doba velikih perturbacija. Svoje je tvrdnje temeljio na proučavanju tajni Velike Piramide,[633] čemu je posvetio svoj život. Nekoliko godina kasnije je Davidson objavio, da će nakon teških i brojnih poteškoća engleska nacija ostvariti carstvo Božje na zemlji. Po tumačenju Davidsona, engleski narod je izabrani narod, koji treba ostvariti smirenje i blagostanje cijelog čovječanstva.[634]

Pojedine detalje o tome mi smo svojedobno iznijeli, pa ih ne ćemo ponavljati. Bitna je osnovna misao u tom tumačenju Davidsona, a ta je, da su Englezi izabrani narod, te da oni stvarno potječu od jednog plemena Izraela.[635]

Od svih dosadanjih Davidsonovih objava o proročanstvu Velike Piramide najvažnija je posljednja, koja je saopćena javnosti ovih dana. Njena se važnost sastoji u tomu, što Davidson izričito navodi, da čovječanstvo stupa u historijsko razdoblje, koje predhodi početku ostvarenja carstva Božjeg na svi-

[632]Kao što smo pokazali u IV. poglavlju rasprave "Politika Zapada prema Hrvatskoj u člancima i knjigama dr. Milana Šufflaya" (Marulić, 5/2001.), Šufflay je analizirao kako britanska politika iskorištava proricanja za manipuliranje britanskim masama, pa je tvrdnja da se Šufflay "zanosio" Davidsonom laž, kojoj nije svrha samo izbrisati istinu o Šufflayu, nego i stvoriti u hrvatskoj javnosti predodžbu kako bi ono što piše antisemit Davidson, podržao i Šufflay.

[633]Davidson će se u svojoj manipulaciji židovskom vjerom koristiti "tajnama" Velike Piramide iz nekoliko razloga. Prvi je, dakako, što piramide simboliziraju Egipat – Davidson se želi vezati na razdoblje sužanjstva židovskog naroda u Egiptu, samim time i na starozavjetne proroke – dakle, Židovi su još sužnjevi, još nisu došli u Obećanu zemlju. Drugi je razlog snažna simbolika piramide, o kojoj u "Rječniku simbola" J. Chevaliera i A. Gheerbranta (Zagreb : Nakladni zavod MH, 1983.) čitamo: "Kao sustjecanje u uzdizanju, kao svijest o sintezi, piramida je i susretište dvaju svjetova: magijskog svijeta, vezanog za pogrebne obrede usmjerene zadržavanju života ili prijelazu u izvanvremenski život; i racionalnog svijeta o kojemu govore geometrija i način izgradnje. Ljubitelji tajnâ morali su se neizbježno diviti takvu spoju i u tome vidjeti sad božansko objašnjenje geometrije, a sad opet matematičko opravdanje magije." (str. 505.)

[634]Upotrebljavajući termin „izabrani narod" za engleski narod, Davidson se nastoji približiti Židovima, te im sugerirati kako u dramatičnim vremenima koja se približavaju, treba da slušaju savjete Velike Britanije, jer, eto, engleski narod dijeli sudbinu židovskog naroda.

[635]Kako židovskom čitatelju ne bi promaklo ono glavno, člankopisac naglašava da su Englezi u stvari Židovi, dakle najmoćnijim imperijem na svijetu vlada narod koji je porijeklom židovski. Trebaju li, ako je tome tako, Židovi slušati savjete Velike Britanije? Suvišno pitanje!

jetu. Prema tome moći će se za stanoviti broj godina konačno ustanoviti, koliko je istine u proročanstvu Velike Piramide.[636]

Prema tumačenju Davidsona, Velika Piramida sadrži tajnu povijesti čovječanstva kroz punih 6000 godina.[637] To se razdoblje proteže od 4000 godina prije Krista pa do od prilike 2000 godina poslije Krista. Posljednje razdoblje proročanstva Velike Piramide obuhvaća vrijeme od 2. kolovoza 1909. do 20. kolovoza 1953. U Velikoj Piramidi je Veliki Crtač obilježio sve velike događaje čovječanstva kroz navedeno razdoblje.

Svršetak ekonomske krize na svijetu

[636]Da bismo razumjeli kakvu manipulaciju židovskom vjerom izvodi „Jutarnji list", evo kako u „Enciklopediji mistika" (Zagreb : Naprijed, 1990.), u poglavlju "Židovska mistika" Robert Weil pojašnjava pojam židovskog mesijanizma: "Skrivena u pričama u kojima ima legendi i povijesnih činjenica, pričanja unesenih u Toru, jedna je vrlo stara tradicija možda sačuvala neku posvećeničku i mističku pouku. Ta tradicija – koju kabalisti prebacuju u daleku prošlost, sve do Abrahama – po onome što se o njoj priča u Knjizi Postanka, potječe iz Ura Kaldejskog. Što se tiče posvećenja sadržanoga u toj židovskoj tradiciji, ono je oprečno jogi spoznavanja po tome što je otvoreno ili ponuđeno svima, svakome dopušta da se popne do najviših vrhunaca. To će posvećenje biti ponuđeno svakome najmanje jedanput u životu (takvo posvećenje dijeli sa židovstvom i kasnije kršćanstvo): to je joga suza, posvećenje podijeljeno putem žalosti, oplakivanja. Žalovanje koje dušu dovodi u predvorje besmrtnosti. To žalovanje, međutim, u židovskog mistika i u židovskoj zajednici potiče nadu u dolazak Mesije; i besmrtnost će tada doći i sjesti do naših vrata, ona će se smjestiti za naš stol: Božje Kraljevstvo mnogo je bliže nego vrhunci ekstaze ili ono s onu stranu velike budućnosti, ono je ovdje, sasvim blizu, najavljeno je za sutra, za sasvim točno određeni dan, neposredno. To je židovski mesijanizam. A židovska mistička misao još je po nečemu u opreci s indijskom misli: po svojem optimizmu. Jogin čezne za tim da dosegne nirvanu putem samadhija. Posvemašnje oslobođenje koje traži mističkim putem mora ga osloboditi lanca ponovnih rođenja, mora ga zauvijek izvesti iz svijeta, iz ovoga svijeta koji je sama bol i patnja.

Međutim, židovskom mistiku ili nekom manje pismenom članu zajednice svijet može biti samo lijep i dobar (dva značenja iste hebrejske riječi, koja znači i: radostan), jer je svijet djelo i izraz volje (volje koja je i milost) Najdobrostivijeg. (...) Židov će u svakom iskušenju, makar bio i najveća neznalica, ponoviti Jobove riječi: "Pa i to je za neko dobro." Što se tiče mistika, on zna da patnja otkriva veliku tajnu: tajnu preporoda, tajnu života i obnovljene mladosti." (str. 144.) Bez patnje ne može doći Kraljevstvo Božje, a ono je tu, nadohvat ruke, kao i patnja. Ipak, važno je uočiti da židovska vjera ne naučava da ne izbjegavamo patnju ako znamo da nam se približava zlo, nego samo da prihvatimo bol i patnju ako joj se nismo mogli suprotstaviti, ako dođe nenadano, kao što se to dogodilo Jobu. „Jutarnji list" ima zadatak manipulirati Židovima tako da oni pomisle kako je „veliko klanje", o kojemu, kao što ćemo vidjeti, Davidson piše, neizbježno, jer je cijena koju Židovi moraju platiti kako bi došlo Kraljevstvo Božje na zemlji. Dakle, Horvathov „Jutarnji list" najavljuje židovskom narodu veliko zlo, ali ujedno savjetuje Židovima neka to zlo prime kao da je od Boga, dakle kao da je neizbježno, kao da je nenajavljeno. Strašna manipulacija koju „Jutarnji list" obavlja sastoji se, znači, u tome što od Židova traži neka se ponašaju kao da ne vide da im se priprema zlo, odnosno neka se prema najavljenom zlu ponašaju kao da je nenajavljeno.

[637]Zašto Davidson manipulira brojem 6000, potražit ćemo odgovor u knjizi Jasminke Domaš-Nalbantić „Šabat šalom" (Zagreb : Židovska općina Zagreb : KD „Miroslav Šalom Freiberger", 1999.), u poglavlju „Mesija": „U mističnoj knjizi *Zóhar* zapisano je kako će 600. godine, šestog milenija, vrata mudrosti i znanja biti širom otvorena (Zóhar 1:12b), a Ješažjáhu kaže: "Al onima što se u Gospoda uzdaju snaga se obnavlja, krila im rastu kao orlovima, trče i ne sustaju, hode i ne more se." (Ješažjáhu 40:31)"

Ljudi će se pripremati za sedmi milenij kao što se petkom pripremaju za Šabát" (str. 122.). Davidson piše o 6000 godina starom proročanstvu samo stoga da bi Židove uvjerio kako će uskoro doći Mesija, dakle kako žive u presudnim povijesnim vremenima te se u skladu s time moraju i ponašati.

Po tumačenju Davidsona, Velika Piramida simbolički ali jasno kazuje, da razdoblje velike svjetske krize obuhvaća vrijeme od 29. svibnja 1928. do 15-16. rujna 1936. Kao dokaz da je svjetska ekonomska kriza počela baš u doba označeno u Velikoj Piramidi, Davidson citira izvještaj Lige naroda i izvještaj "Westminster Bank Review". Izvještaj Lige naroda je iz svibnja 1928., a izvještaj spomenute londonske banke iz rujna 1936.

I oba se izvještaja slažu, da je svjetska ekonomska kriza počela u svibnju 1928.[638]

No daleko je važnija od toga tvrdnja Davidsona, da je u prelazu od 15. na 16. rujna o. g. stvarno završeno razdoblje svjetske ekonomske krize. Time je, dakle, počelo novo razdoblje u povijesti čovječanstva. No ako je stvarno, ne još i formalno, svršila svjetska ekonomska kriza, ne smije se misliti,[639] da bi sada trebao početi odmah zlatni vijek. Naprotiv.

Čovječanstvo može očekivati upravo sada veoma teške međunarodne sukobe, koji će predhoditi konačnom ostvarenju carstva Božjeg na zemlji.[640]

Davidson to tumači na ovaj zanimiv način. Prošlo je bilo dulje vremena dok nisu narodi za vrijeme svjetskog rata počeli osjećati svu težinu međusobnog uništavanja i ratovanja uopće. Tako je bilo i sa svjetskom ekonomskom krizom. Njene posljedice nijesu se osjetile odmah ni svugdje na zemlji, čim je počelo njeno razdoblje, 29. svibnja 1928.

Sada, kad je ekonomska kriza u svijetu prestala, počinje novo razdoblje, no nitko ne može jamčiti, da se na drugim međunarodnim poljima ne će stvari pogoršati.

No to eventualno pogoršanje ne će biti trajno, niti će skrenuti tok razvitka događaja sa pravca, koji je određen od Velikog Crtača, a koji je simboliziran u Velikoj Piramidi.

Tek 1917. godine, sa osvojenjem Jeruzalema od strane četa britanskog maršala D'Allenbya, počelo je olakšanje od ratnih tereta. Ali se to tada, veli Davidson, nije odmah osjetilo. Što više, prije konačnog svršetka klanja[641]

[638]Sva ta naklapanja o tobožnjim potvrdama Davidsonovih proricanja povezana su s financijama, a jasno je i zašto: novac zanima sve ljude, a židovski je narod posebno nadaren i zainteresiran za ekonomiju, pa će ta naklapanja uzeti ozbiljno, računa Davidson, i probritanski „Jutarnji list".

[639]To nikako! Ta Židove čeka veliko zlo! Naklapanje o ekonomskoj krizi i izlasku iz nje potrebni su Davidsonu samo zato da dokaže Židovima kako je uspješan u proricanju.

[640]Dakle, poručuje „Jutarnji list" Židovima, nakon Drugog svjetskog rata konačno će sići carstvo Božje na zemlju. Koje li manipulacije Židovima!

[641]Davidson ulazak britanske vojske u Jeruzalem 1917. uzima kao početak kraja Prvog svjetskog rata iz više razloga. Prvo, naglašava se važnost britansko-židovske povezanosti, dakle Židovi bi morali slušati savjete Velike Britanije, svoga osloboditelja. Drugo, time se naglašava važnost izraelskog naroda, njegova izabranost. Davidson u kontekst ulaska britanske vojske u Jeruzalem stavlja riječ „klanje" po onom ključu kojim je „Jutarnji list", na već pokazani način, ulazio u podsvijest svojih čitatelja. Naime, tako se židovskim čitateljima „Jutarnjeg lista" sugerira kako Židove čeka „klanje" ali će nakon toga Izrael, uz pomoć Velike Britanije, biti slobodan.

[podcrtao Ž.V.], prošlo je čovječanstvo kroz najteže dane, koje je svjetski rat zabilježio.

Poslije datuma 15-16. rujna 1936.

Vidi se dakle, da Davidson, dok tvrdi, da je sa datumom 15-16. rujna o. g. prestala stvarno svjetska ekonomska kriza, ne isključuje zaoštrenje, pa i veoma teške događaje na drugim poljima svjetskog života. To, uostalom, veli jasno i sam Davidson, koji piše doslovno ovo:

"Čini se, da će se pojaviti slične prilike, kao poslije osvojenja Jeruzalema 1917., naime, da će zamračiti međunarodni položaj na drugom polju."

Svakako, dakle, izgleda, da će razdoblje poslije 15-16. rujna o. g. biti od goleme važnosti u međunarodnim odnosima i u opće u životu čovječanstva.[642] Tako naime tvrdi Davidson. Naravno, on sve svoje tvrdnje temelji na simboličnom proročanstvu Velike Piramide. On pače tvrdi, da je od prilike prije 5000 godina svijesno zabilježen simbolički u Velikoj Piramidi početak svjetskog rata i početak svjetske ekonomske krize.

Davidson žali, da je velika većina inteligencije slijepa pred tim, po njemu nepobitnim dokazima, ili ih čak promatra sa prezirom ili ih ismijava.

U okviru ove svoje posljednje objave Davidson ukazuje na autarhijske težnje i na ekonomski nacijonalizam kao na posve negativne pojave, koje razdiru čovječanstvo. On uopće gleda na čovječanstvo sa mesijanskog [podcrtao Ž.V.] gledišta,[643] prikazujući Veliku Piramidu kao nesumnjivu potvrdu razvitka povijesti čovječanstva, počevši od 4000 godina prije Krista pa do danas.

On piše, da je izvan sumnje, da je simbolizam Velike Piramide u vezi sa svim glavnim događajima biblijske povijesti Izraela.[644] S time u vezi tvrdi, da se u starim tekstovima o simbolizmu Velike Piramide govori o Mesiji kao o "Gospodu Piramide",[645] o "Gospodu Uskrsenja" i o "Gospodaru Smrti i Groba". On smatra taj simbolizam najvećom i najvažnijom porukom, koja je do sada dana čovječanstvu, naime, da on potvrđuje, da je Krist Istina.

Velika Piramida je po Davidsonu, nepobitni dokaz o Istini dolaska Krista na zemlju, jer je ona prije 5000 godina najavila njegov dolazak.[646]

Ulazak u faraonovu sobu u Velikoj Piramidi.

Po Davidsonu, sa datumom od 15-16. rujna o. g.[647] novo je razdoblje u životu čovječanstva simbolizirano u Velikoj Piramidi time, da se ulazi u Kraljevu, faraonovu sobu. Ta je soba od granita, kao što je uostalom bio i t. zv. drugi niski prolaz, koji je trajao od 29. svibnja 1928. do 15-16. rujna 1936.

Vrijeme, koje će biti označeno simbolom faraonove sobe, bit će od goleme važnosti za budućnost cijelog čovječanstva.

Možda se ne će odmah osjetiti nastala promjena. No u svakom slučaju, veli Davidson, ne će proći dulje vremena, a da se ne će osjetiti djelovanje nastale promjene, odnosno novog razdoblja, obilježenog simbolom faraonove grobnice u Velikoj Piramidi.

Davidson pače tvrdi, da se već raspoznaju znaci ovog novog razdoblja u carstvu međunarodne politike.

On, istina, ne navodi pobliže, koji su to znaci, koji potvrđuju proročanstvo Velike Piramide, da smo sa 15-16. rujna o. g. ušli u novo, epohalno razdoblje čovječanstva. No jasno je, na što cilja.

To su događaji u sovjetskoj Rusiji, napetost između Velike Britanije i Italije, planovi Japana i drugi znameniti svjetski događaji, koji čini se, da ulaze u odlučnu fazu.

---

[642] „Jutarnji list" više puta ponavlja datum 15. rujna kako bi natjerao čitatelje da zavire u „Jutarnji list" od toga datuma i vide što se dogodilo, zašto je taj datum presudan za razdoblje koje će biti „od goleme važnosti u međunarodnim odnosima i u opće u životu čovječanstva". I zaista, na 15. stranici "Jutarnjeg lista" od 15. rujna 1936., br. 8850, u rubrici "Posljednje vijesti" čitatelj je mogao pročitati članak u kojem se Adolf Hitler predstavlja kao – prorok: *Hitlerov obračun s boljševizmom : Dan njemačke vojske na kongresu u Nürnbergu : „Europa ide u susret teškim danima ..." – nova proročanstva kancelara Hitlera.* Hitler je u Nürnbergu zaprijetio Rusiji, dakle pokazao da je krenuo kuda ga je uputio anglosaski Zapad: „Boljševizam je za nas smrtni neprijatelj i mi mu možemo navijestiti samo otvorenu borbu čim se pokaže unutar naših granica. (...) Za njemačke radnike bila bi najveća uvreda da mu netko dirigira iz Moskve. Moskva ostaje Moskva, a Njemačka je Njemačka! (...) Meni su se godinama u Njemačkoj smijali kao lošem proroku, kada sam govorio kako će se prilike razvijati u Europi. Pokazalo se u posljednje tančine da sam ja imao pravo. Ja sam već nekoliko puta od dolaska nacional socijalizma na vlast u Njemačkoj apelirao i prikazivao kuda vode događaji i meni su isto nadjeli ime smiješnog proroka. Neka se Europa pazi kako se ne bi točno na vlas obistinilo ono što ja govorim. (...) Ako boljševizam misli otvoriti vrata svojim armijama, na koje troši ogromne svote da izazove revoluciju u drugim državama, onda neka znade da se pred vratima Njemačke nalazi nova njemačka vojska. (...) Mi idemo u susret ozbiljnim vremenima i tu trebamo odlučnih i svijesnih ljudi bez obzira na njihovo podrijetlo. Mi idemo u susret velikoj historijskoj periodi." Nakon 15. rujna 1936. postao je izvjestan divovski ratni sukob između Njemačke i Rusije. Kocka je bačena ...

[643] Davidson se želi Židovima predstaviti kao Mesija iz vrlo prozirnih razloga. Evo kako o značenju dolaska Mesije piše Jasminka Domaš-Nalbantić u svojoj knjizi „Šabat šalom": „Kroz tamu vremena, uoči Spasenja, čut će se Mesijini koraci (Ikvesa di-mašihá).

Svaki pojedinac mora se pripremiti za taj uspon štiteći svoju dušu pomoću znanja Svete Tore i kako bi mogao naposljetku izraziti svoju unutarnju bit. Od svakoga pojedinca zahtijeva se da misli, govori i čini kako bi pripremio i očistio svoju dušu za dolazak Mesije. Pritom narod Izraelov mora shvatiti značenje samopožrtvovnosti (Mesirát nèfeš) i pokazati da je time sačuvao svoju vezu s Bogom, ističe Chana Weisberg." (str. 119.) Dakle, bitno je da Židovi pomisle kako kroz tamne događaje, koje Davidson navješćuje, odjekuju koraci Mesije, i kako je svijet postigao svoju krajnju svrhu.

[644] Ove riječi samo potvrđuju našu procjenu da Davidson želi sugerirati Židovima kako se nalaze u proganstvu u Egiptu i te 1936.

[645] Eto, Davidson je Mesija jer poznaje „tajne" Velike Piramide. Istinski, Davidson je Antikrist.

[646] Davidson se obraća i kršćanima, tumačeći im da, eto, Velika Piramida proriče i skori, drugi dolazak Isusov. Davidson to čini jer želi da i kršćani budu pasivni, baš kao i Židovi. Vidjeli smo da je „Jutarnji list" u nizu tekstova sugerirao svojim čitateljima pasivnost. Operacija anglosaske masonerije nije bila usmjerena samo protiv Židova, nego i kršćana.

[647] „Jutarnji list" još jednom ponavlja datum od 15. rujna kako bi i one zaboravne čitatelje natjerao da potraže „Jutarnji list" od 15. rujna te shvate da je suvremeni europski prorok – Adolf Hitler!

Zanimivo je, da Davidson navodi, da su prilike, koje su simbolizirane u faraonovoj sobi Velike Piramide, istovjetne sa onima, koje je prorokovao prorok Isaija u 27. poglavlju svojih proročanstava.

A to se proročanstvo Isaije odnosi na približenje Posljednjeg suda, te na zaštitu, koja će biti dana za vrijeme njegovog trajanja onoj naciji, koja je pošto vala istinu.[648] (...)

Razdoblje od 1936. do 1952. godine

Sa 15-16. rujna ove godine ušli smo po tumačenju simbola Velike Piramide, u razdoblje, koje će potrajati do 20. kolovoza 1953.

To bi trebalo biti jedno od najvećih razdoblja čovječanske povijesti. Za to vrijeme bi se čovječanstvo moralo konačno spremiti, da dočeka dolazak carstva Božjeg na zemlji.

Davidson to jasno kaže, makar veli, da se ne može točno ustanoviti, što će se sve odigravati kroz ovo razdoblje od 17 godina.[649] On naziva ovo razdoblje, koje je pred nama, Razdoblje Kraljeve sobe.

Što će se – piše – odigravati kroz to razdoblje, jasno je indicirano u općim crtama kao posljedica velike, ali nevidljive kosmičke promjene. Svi su navedeni datumi u Velikoj Piramidi simbolizirani kao početni ili konačni datumi velikih početnih ili završujućih se epoha.

[648]Dakle, Bog će, tvrdi „Jutarnji list", štititi neke narode, a neke ne. "Apokalipsa" proroka Izaije, koja se proteže od 24. do 27. poglavlja njegovih proročanstava, međutim, o tome uopće ne govori, nego pjeva (25. poglavlje, 6-7):

I Jahve nad Vojskama spremit će
svim narodima na ovoj gori
gozbu od pretiline,
gozbu od izvrsna vina,
od pretiline sočne,
od vina staložena.
Na ovoj gori on će raskinuti
zastor što zastiraše sve narode,
pokrivač koji sva plemena pokrivaše,
i uništit će smrt zasvagda.

(Citirano iz "Biblije : Stari i Novi Zavjet", Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1976.; str. 726-727. Prijevod dr. Antuna Sovića.).

Opasnim tvrdnjama da će Bog u budućem ratu štititi one nacije "koje budu poštovale istinu" "Jutarnji list" sugerira Židovima kako ne moraju ništa poduzeti radi spašavanja svojih života, jer će ih štititi Bog. Međutim, pred Bogom nema povlaštenih naroda – pred Njim su svi narodi jednaki. Da nije veliki broj Židova nasjeo na anglosasko tumačenje kako dolazi Mesija i kraljevstvo Božje na zemlju, židovski bi se narod u velikoj pogibelji ponašao kao što se inače ponaša, o čemu u "Šabat šalomu" piše Jasminka Domaš – Nalbantić: "Naime, Židovi su uvijek odbijali prihvatiti naoko neizbježne situacije. Uvijek su se borili za svoju sudbinu ma koliko da je za njih bio nepovoljan odnos snaga." (str. 114.)

[649]Davidson barata brojem 17 zbog velike simboličke važnosti toga broja, zbroja brojeva 9 i 8, koji također imaju veliku simboličku važnost. Dakako, tu je i veza s 1917. i ulaskom britanske vojske u Jeruzalem.

A te će epohe biti završene 20. kolovoza 1953. godine, i to u konverziji svih dobrih djela i utjecaja na slavu Boga, te uništenju svakog zla i rđavog utjecaja.

No pošto je – nastavlja se – simbolizirana uzročna promjena, jedna bitno kozmička promjena, bilo bi očito nerazumno upustiti se u bilo koje specifično predskazivanje, koje se odnosi na razvitak događaja, a koji su u vezi sa početkom novog razdoblja, obilježenog datumom 15-16. rujna ove godine. Tako Davidson izbjegava predskazati, što će donijeti novo razdoblje, u koje je čovječanstvo navodno ušlo 15-16. rujna ove godine po tumačenju simbola Velike Piramide. Ipak on izražava nadu, da će ovo novo razdoblje rastjerati materijalističke sile i biti početak povratka Božanskom Središtu.

Ta je njegova nada podkrijepljena tim, što simboli Velike Piramide predskazuju jedino za vrijeme od 1936. do 1953., dakle za razdoblje Kraljeve sobe, povratak planu Božanskog Središta.

Povratak Božanskom Središtu treba tumačiti kao povratak čovječanstva dobu prevlasti duha nad materijom, dobu međučovječanske ljubavi i snošljivosti, kad bi ljudi bili duhovno na mnogo većem stepenu nego su danas.

Carstvo Božje na zemlji

U nastavku tumačenja simbola Velike Piramide, Davidson veli, da obzirom na sve ono što smo gore naveli, on može odlučno ustvrditi, da će čovječanstvo moći za vrlo kratko vrijeme pokazati na datum 15-16. rujna ove godine, kao na početak nove epohe od silne važnosti, ne samo za svaku naciju, već i za svakog pojedinog čovjeka na svijetu!

Nova epoha će – piše Davidson – obilježiti konačnu pripravu cijelog svijeta za osnivanje Carstva Božjeg na zemlji. Prema tomu svi smo ušli u najveće razdoblje čovječanske povijesti, iza kojega slijedi dolazak carstva Božjeg na zemlji, kada ljudi stvarno ne bi bili ljudi, nego zaista nebeska djeca i u svojim djelima i u svojim odnosima prema bližnjem svojem.

To znači, da bi ljudi još samo nekih 17 godina živili od prilike onako, kako su se odnosili stoljećima jedan prema drugomu. Što više, već u ovom razdoblju, od 1936. do 1953., nakon što čovječanstvo još prođe kroz jedno veoma teško iskušenje, trebala bi se povijest svijeta stubokom izmijeniti, tako, da bi onima, koji dožive te promjene, izgledalo gotovo nepojmljivo, kako su njihovi pretci, pa i oni sami toliko godina mogli živjeti prijašnjim životom.

Carstvo Božje na zemlji, čiji dolazak Davidson predskazuje poslije 1953., trebalo bi biti konačno smirenje ljudskih strasti, ljudske taštine, ljudske bijede te početak sjajnog novog doba, kakovog povijest ne pamti.[650]

[650]Sve to Davidson piše, a probritanski „Jutarnji list" prenosi Židovima u Hrvatskoj, kako bi Židove uvjerili da žive u mesijanskim vremenima i da se valja pripremiti za dolazak Mesije, a to znači živjeti u istini, a ne tražiti načine kako da se spasi glava.

Trebalo bi dati zamaha najbujnijoj fantaziji, da dočaramo pravu sliku tog novog života ljudi na zemlji. A to nije zadaća ovog letimičnog prikaza tumačenja proročanstva Davida Davidsona. Mi smo, istinu da kažemo, duboko skeptični prema njegovom predskazivanju.[651] No ono ima tu prednost pred proročanstvima tolikih proroka, koji su do sada usrećili svijet, naime, da određuje točno datume, kad završava jedna, a počinje druga epoha čovječanstva, te da su ti datumi dostiživi i barem jednom dijelu današnjih generacija.

Što više, već za samo dvije-tri godine moći će se ustanoviti, koliko je istine u predskazivanju Davidsona o prvom dijelu novog razdoblja, koje je navodno počelo 15-16. rujna o. mj.

Do tada će se moći ustanoviti, koliko zaista odgovaraju zbilji simboli Velike Piramide, tog najveličanstvenijeg dokaza silne moći i bogatstva faraona. A nadajući se, da ćemo i mi moći ustanoviti, koliko je istine u simbolima Velike Piramide i u njihovom tumačenju od Davida Davidsona, zaključujemo ovaj prikaz njegovim riječima:

"Ja ponavljam još jednom, kao što sam kroz 15 prošlih godina toliko puta učinio, te prije nego je Riječi o Kraljevstvu Božjem davana ona važnost u praktičnoj politici, koja joj se danas pridaje, da znanstveno otkriće Velike Piramide uči, da je Isus Krist Istina, da je On prije svih stvari, da ni jedna politika ne može uspjeti, koja se ne oslanja na Njega i na Njegovo učenje,[652] te da će se postići spasenje jedino kroz vjeru u Njega, te kroz predaju nacija i individua Njemu. Takova je poruka Velike Piramide čovječanstvu u ovim sudbonosnim danima, kroz koje čovječanstvo prolazi i kroz koje će doskora proći."

Zapadna masonerija poželjela je u XX. stoljeću postaviti sebe na mjesto Boga. Masonerija je sposobna usmjeravati političke događaje i zato ih može i predvidjeti nekoliko desetljeća unaprijed. Krajem dvadesetih godina krvavog XX. stoljeća vodećim umovima angloameričke masonerije učinilo se da su smislili način kako će Velikoj Britaniji i SAD-u osigurati vladavinu svijetom u dugom vremenskom razdoblju. Poticat će fašizam u europskim zemljama, usmjeravati agresivnost fašizma i nacizma prema Rusiji, znajući da će u budućem sukobu s Rusijom europske zemlje izgubiti rat, ali i da će Rusija znatno iskrvariti. Vodeći žreci angloameričkog Zapada mogli su predvidjeti stvaranje samostalne

[651]Ova tvrdnja uredništva „Jutarnjeg lista" puka je stilska figura, kojom uredništvo pilatovski pere ruke od manipulacije englesko-izraelskog „mesije", čija "proročanstva" prenosi. Naime, sam Davidson žali se u svom "proročanskom" članku na „sljepilo" intelektualaca za njegova „proročanstva", pa proizlazi, budući da „Jutarnji list" ničime ne raskrinkava njegovu manipulaciju, da je i sâm slijep za ta proročanstva. Uostalom, zadnje će riječi u članku uredništvo "Jutarnjeg lista" prepustiti Davidsonu.

[652]Na kraju se svoga proročanstva Davidson obraća kršćanima, pokušavajući Isusa Krista svesti na puko sredstvo u političkim sukobima ovoga svijeta, kao što je to činio i Josip Horvath u mnogim svojim člancima. Anglosaska masonerija pripremila je istu sudbinu i Židovima i kršćanima, savjetujući im pasivnost u vrlo, vrlo opasnim vremenima.

hrvatske države u budućem Velikom ratu, jer u germanskoj Europi Hrvatska je, a ne Srbija, čuvarica njemačkih interesa na europskom jugoistoku i na Mediteranu. Angloamerički umovi smislili su načine kako će u budućem ratu hrvatsko domoljublje prikazati kao devijantno te hrvatsku inteligenciju, iskoristivši njezino slijepo povjerenje u Zapad, pobiti, poniziti, zatvoriti, ušutkati. U realizaciji svojih sotonskih planova našli su među hrvatskom inteligencijom izrode, koji su pomagali Zapadu u uništavanju hrvatskog naroda.

Angloamerički političari ne vide svijet kao slobodno, konkurentsko tržište ideja, robe, kreativnosti, pameti. Njihov je cilj uništiti konkurente, uništiti kreativnost Srednje Europe. Zato su krajem dvadesetih godina prošloga stoljeća smislili način da Srednju Europu drže poniženom tereteći ju krivnjom za genocid nad Židovima. Iskoristili su pri tome lakovjerno ugledanje srednjoeuropskih naroda u zapadne parlamentarne demokracije te umješno upotrijebili medije, posebno dnevne novine i film, da bi poticali holokaust. Za zapadne političare mediji su isključivo sredstva manipuliranja ljudima, zaglupljivanja ljudi, a ne prosvjećivanja. Pri toj manipulaciji angloamerički političari širili su po Srednjoj Europi strah od Istoka, te prikazivali Židove kao narod koji pripada Istoku, a ne Zapadu, pa kako se pripremao veliki rat između Istoka i Zapada, Židove je trebalo uništiti. Ujedno je angloamerička masonerija uvjeravala Židove da dolazi Mesija i da će biti spašeni samo oni narodi koji pristanu biti žrtve, a ne oni koji se budu borili za svoj opstanak. Također je anglosaski Zapad sve učinio da među kršćanima proširi pasivno iščekivanje budućih krvavih događaja i osjećaj beznađa.

U genocidu nad židovskim narodom angloamerička masonerija vidjela je dva velika dobitka. Prvi je slabljenje kreativnih potencijala Srednje Europe, jer krivac za genocid ne može u potpunosti razmahati svoju kreativnost, zločinac ne može istinski slobodno stvarati, tko ima trgove „žrtava fašizma", nije slobodan čovjek, nego sputan.[653] Drugi je dobitak bilo dobivanje motiva za stvaranje izraelske države.

Dakle, anglosaska masonerija može predvidjeti događaje nekoliko desetljeća unaprijed, ali ne može vidjeti stoljećima unaprijed, jer ljudskom poviješću ne upravlja masonerija, ne upravlja Sotona, nego Bog, a Bogu je poznata ljudska povijest sve do svršetka svijeta. U svojoj beskrajnoj oholosti anglosaska masonerija zaboravila je na tu činjenicu, kao što je zaboravila na to da je ostavila tragove svojih prljavih poslova.

[653]Tu se očituje nevjerojatno ideološko sljepilo gradske vlasti Zagreba, koja je ujesen 2000. vratila stari, komunističko-jugoslavenski naziv Trgu hrvatskih velikana (Trg žrtava fašizma). Tim je potezom Hrvatska vraćena u ideološke sukobe, ideološko ropstvo i ideološko sljepilo, te je hrvatsko društvo usmjereno prema stvaralačkoj nemoći.

Drago MARŠIĆ

Zavičajni haiku
(u desetak poslovica)

Potriba
Nikoga svoga
A ko će te počešat
Ko tvoja ruka

Nevolja
Uvik je tako
Neće gra' u kašiku
Kad triba nikako

Ponos
Ko će komu
Ako neće svoj svomu
Tako i Bog traži

Svitovanje
Izađi na put
Ne mlati praznu slamu
Prigni se i radi

Nevidljivo
Mater se ruga
Na mladu je zarest će
A moja tuga

Likarija
U maloj boci
Stoji ono što vridi
Špirit čeka čas

Put
Upita starost
Di ti je bila mladost
Kad bude kasno

Kiša
Nema koristi
Dođe kad vrime prođe
Padaj, strmu ti

Isto
Krpa zakrpu
Našla slika priliku
Lonac poklopac

Sudba
Gurèma ubi
Ne mo'š glavom kroza zid
Smrt će na vrata

Ilija PEJIĆ

Prilog bibliografiji Đure Sudete

Stota obljetnica Sudetina rođenja (r. 1903. u Staroj Ploščici, u. 1927. u Koprivnici) te članak gosp. Branka Hanža (*Marulić*, 4, 2003., 602-604) poticaj su mome javljanju, tim više što sam i sam dosada objavio nekoliko studija o ovome piscu (v. *Hrvatski u školi: Zbornik praktičnih radova iz nastave hrvatskoga jezika,* Zagreb, Školska knjiga, 1996., priredio Z. Diklić, te u mojoj knjizi *Književno-jezične i metodičke rasprave,* Bjelovar, HPKZ, 1997.), a s D. Tadijanovićem i D. Jelčićem 1991. priredio izdanje Sudetine poezije: *Izabrane pjesme i prilozi* (Garešnica, Ogranak Matice hrvatske). Vratimo se započetoj misli: kako smo u bjelovarskom kraju obilježili stogodišnjicu Sudetina rođenja?

Sudeta je bio učitelj i kratki radni vijek od 1923. do 1927. proveo je na Građanskoj školi u Virju. Mr. Dražen Podravec, ravnatelj Osnovne škole Prof. F. V. Šignjara u Virju, okupio je poznavatelje i poštovatelje Sudetina djela te je tako nastala osebujna fotomonografija *Đuro Sudeta u Virju: 1923.-1927.* (Virje, OŠ Prof. F. V. Šignjara, 2002., uredio D. Podravec) koju je znalački grafički oblikovao prof. Zdravko Tišljar, koristeći se fotografijama Ivice Tišljara. U knjizi su tri Sudetine pjesničke zbirke: *Lirika 1923, Osamljenim stazama* i *Kućice u dolu.* Sudeta je za vrijeme boravka u Virju bio i novinar, urednik, kritičar, feljtonist, pripovjedač... što je manje poznato pa je dio toga opusa objavljen u ovoj knjizi, a donesena su i dva pisma: prvo Sudeta piše prijatelju Zvonku, a drugo, J. Cvrtili, datirano je 29. 12. 1926. i u njemu govori o nastanku *Mora* i svim dvojbama vezanim uz tu fantastičnu pripovijest. Virovskim izdanjem, koje je spoj dokumentarističke građe (fotografije, dokumenti, pisma...) i pjesničke riječi nastojalo se iz različitih kutova sagledati Sudetu kao temepramentnu, polemici sklonu osobu, ali i umjetnika finih lirskih pjesničkih i proznih tkanja, te su dodana i sjećanja njegovih suvremenika (I. Horvata, M. Ujevića, I. Jakovljevića...), brata Mate, a potom učenika virovske Građanske škole koji su poslije postali istaknuti intelektualci: I. Matoničkin, M. Lauš, Z. Tišljar, I. Tišljar ... Spomenutima pridodajem i osvrte M. Dolenca Dravskoga, Đ. Ivanišević i K. Križanića. Za ovo izdanje napisao sam pregledan pogovor *Neostvareni snovi bolesnoga mladića* te opsežnu bibliografiju Sudetinih djela kao i bibliografiju stručne literature o njemu. I u izdanju iz 1991. objavio sam bibliografiju, koju sam u proteklih deset godina stalno dopunjavao te ju tako dorađenu objavio i u virovskom izdanju 2002. U obadvjema spominje se i ono

izdanje *Mora* (Buenos Aires, HAAK, 1950.) o kojemu gosp. Hanž govori. Slažem se s njim da to izdanje nije poznato u hrvatskoj kulturnoj javnosti.

Bjelovarsko-bilogorska županija (župan D. Bajs, dožupan A. Rade) je još u listopadu 2002. osnovala *Organizacijski odbor za obilježavanje stote obljetnice rođenja hrvatskoga književnika Đure Sudete* u koji su ušli razni ljudi: od političara pa sve do profesora, a među njima i moja malenkost. Dok su se ostali, na čelu s pročelnicom za društvene djelatnosti prof. V. Trnski, bavili pripremom središnje svečanosti, ja sam zajedno s prof. M. Brletićem (grafičko oblikovanje) i dr. K. Nemecom (predgovor) uredio pretisak *Mora*. Za predložak poslužilo mi je izdanje BE-L-KA iz 1942. Središnja proslava u nazočnosti brojnih uzvanika i gostiju održana je 11. travnja 2003. u Bjelovaru, u zgradi Visokog učilišta. Tom prigodom o Sudeti su govorili akademici M. Šicel i D. Jelčić, obojica iz HAZU-ova Razreda za književnost. Skup je pozdravio i akademik M. Moguš, potpredsjednik HAZU-a. Izuzetno dojmljiv je bio nastup dramskog umjetnika M. Supanca i njegova interpretacija pjesama *Ruke* te *Čežnje i bolestan mladić*. A. Novaković, podpresjednik DHK-a, iznosio je manje poznate činjenice o prvom izdanju *Mora* 1930., dok sam ja predstavio naše izdanje ove pripovijesti.

Budući da gosp. Hanž govori i o Cvrtili, navest ću i o tome učitelju i piscu (ponajprije dječjem) nekoliko pojedinosti, jer su se Sudeta i on često dopisivali (više u Sudetinim *Sabranim djelima*, *Proza II*, Zagreb, 1943., uredio M. Ujević). Cvrtila je među prvima uočio sve odlike *Mora* te poticao Sudetu u njegovim nakanama da djelo i objelodani (v. pogovor *Neostvareni snovi bolesnoga mladića*). Punih deset godina bio je učitelj u Bjelovaru (1927.-1937.), a potom urednik izdanja HPKZ-a u Zagrebu i njegov predsjednik. U svibnju 1945. otišao je u progonstvo, prvo, preko Bleiburga, u Italiju, a 1947. u Argentinu gdje je u Buenos Airesu i umro 1966. (v. moju knjigu *Neodoljiva moć riječi*, Bjelovar, 2002.). Knjiga njegovih priča *Ivanjska noć i druge priče i pripovijesti* koju sam priredio 1995. (Bjelovar, HPKZ-CID-PROM), naišla je na neočekivan prijem, a neke njegove priče našle su se u rukama mladih čitatelja, u hrvatskim čitankama, antologijama. Našao je svoje mjesto i u povijesti hrvatske dječje književnosti. Tako se, na našu radost, nakon pedeset godina sustavne prešućivanosti vratio u maticu žive hrvatske riječi.

NOVE PUBLIKACIJE

- **DANICA 2004**, HKD sv. Jeronima, Zagreb 2003.
- **Ivan Brajdić: GORANSKE PRIČE**, Naklada Pop&Pop, Zagreb 2002.
- **S. Marija od Presvetoga Srca (Anka Petričević): SRCE SVEMIRA I SVIJETA, MISTIKA – ŽIVOT LJUBAVI**, Symposion, Split 2003.
- **Atanazije Matanić: NA IZVORIMA FRANJEVAČKE DUHOVNOSTI**, Symposion, Split, 2003.
- **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA 10/2003**, Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 2003.
- **MI – LIST MLADIH 9/2003**, Hrvatski katolički zbor "Mi", Zagreb 2003.
- **HRVATSKA REVIJA 3/2003**, Matica hrvatska, Zagreb 2003.
- **RADOSNA VIJEST**, misijski informativni list, 9(342)/2003, Zagreb 2003.
- **NOVA ISTRA 2/2003**, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula 2003.
- **SOCIOLOGIJA SELA, 3-4(157/158)**, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 2003.
- **ŽIVA ZAJEDNICA 7-8(236)/2003**, Hrvatski dušobrižnički ured Kroatenseelsorge in Deutschland, Frankfurt am Main 2003.
- **REVIJA SRP 57-58/2003**, Slovanska knjižnica, Ljubljana 2003.
- **OBNOVLJENI ŽIVOT 3/2003**, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 2003.

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Vršak ledenog brijega

...Oni su mrtvi – al' pridite bliže;
vidite tračak taj blijedi i fini;
čudno to svjetlo, što s groba se diže;
to ideali su besmrtni njini.
Vidjeli ste ih – te turobne humke;
rake *heroja,*
što mrijeti su znali,
Podite sada, al' podite šutke!
Znajte, da oni i za vas su pali...
Fran Mažuranić ml.

"Možemo vam oprostiti što nas ubijate, ali vam nikad nećemo oprostiti što ste nas prisilili da vas ubijamo."
Golda Meir Palestincima, negdje 70-ih godina

Pije desetak godina – dakle, usred Domovinskoga rata – u jednom napisu za "Imotsku krajinu" citirao sam sljedeći ulomak iz članka koji je u inače tada već zloglasnoj "Dugi" negdje u proljeće 1991., u svojoj kolumni, pod znakovitim nadnaslovom "Izabrali ste nas – da bi izabrali sebe" napisala novinarka Mirjana Bobić-Mojsilović (citat – radi veće dojmljivosti – ostavljam u ekavskom izvorniku):

"Skoro dve nedelje temperatura se diže gromoglasnim najavljivanjem građanskog rata. Specijalci su tu svuda oko nas, iza ćoška... Direktan prenos krvoprolića stalno se odlaže, a vesti da u našim krajevima tamo vlada noćas mir, ali samo prividan, postale su svakodnevna pojava... Da l' bi 'prividan' nemir zadovoljio nahuškana očekivanja gomile? Ili pravi nemir? Sve u svemu, vest objavljena u nekim ovdašnjim novinama da su specijalci u Hrvatskoj gazili srpsku decu podigla je temperaturu do tačke ključanja.

Ali, na kratko! To više nigde nije spomenuto, nigde nije potvrđeno. Ali, vest je ipak ostala. Dovoljno moćna da zahuktaloj i poludeloj medijskoj mašineriji donese pregršt posla...

U nedeljnom 'Dnevniku' televizije Priština jedan smrtno zabrinuti komentator (...) ne trepnuvši je izjavio da u Hrvatskoj živi 'ostatak zaklanog srpskog naroda'... Kako je dramatično rečeno, ispalo je da srpski narod živi sa grkljančićima u rukama, hoda i maše nepoznatom iz TV-Prištine, da ga se seti i upotrebi ga."

Uz dužno poštovanje autorici teksta – za koji je u to vrijeme u Srbiji bila potrebna znatna građanska hrabrost (naravno, kolumna je uskoro ukinuta) – u onom sam napisu, kao što, uostalom, činim i u ovom sadašnjem, nastojao upozoriti da se agresija Srbije na Hrvatsku i BiH ne može razumjeti bez onoga što joj je prethodilo: perfidnoga psihološkog rata (koji ionako uvijek prethodi onom pravom), stvaranja ozračja ugroze i nesigurnosti, demoniziranja određenoga naroda fabriciranjem bezočnih laži s jedinim ciljem da se opravda njegovo kasnije uništenje.

A ako netko ne vjeruje hrabroj beogradskoj novinarki i njenoj priči o izmišljenim hrvatskim zločinima ("specijalci... gazili srpsku decu"), koje su autori izmišljotine zaboravili u sljedećim vijestima, evo sličnog primjera, gotovo iz prve ruke. Prijatelj mog pokojnog oca, također već odavno pokojni Pave Ružica, proveo je čitav radni vijek u Jugoslovenskom rečnom brodarstvu iz Zemuna. Kada je u ljeto 1991., već odavno umirovljen, otišao u svoje rodno mjesto, Prvić Luku kraj Šibenika, ubrzo mu se, nenajavljeno, pridružio sin Mirko, koji se netom bio vratio sa službenog puta u SAD. Ružica je navečer gledao televiziju kada je zazvonio telefon – s druge strane žice supruga i nevjesta usplahireno pitaju gdje je Mirko. "Otišao je malo prošetati, odmah će se vratiti", mirno odgovara Pave. "Kakva šetnja, ti nam lažeš, želiš nas umiriti – sada je na beogradskom TV-dnevniku objavljeno da su pola vlaka kojim je Mirko putovao poklale ustaše!" Uto se Mirko vratio, te je nekoliko minuta majci i supruzi morao dokazivati da je živ i da ga nisu zaklale ustaše!

Ovome doista nije potreban komentar.

Drugi moj napis na koji se u ovom kontekstu moram pozvati objavljen je u zadarskom "Narodnom listu" 1. svibnja 1993. U njemu sam pošao od činjenice da se kultni američki akcijski film, kod nas poznat pod naslovom "Rambo" (što je lako zapamtljivo prezime glavnog junaka), u izvorniku zove "Prva krv" (First Blood). Rambo, veteran iz Vijetnama, objašnjava naime svoju odmazdu time što su ga šerif i njegovi pomoćnici bezrazložno napali, ozbiljno ga ozlijedivši, čime su prolili "prvu krv" i zavrijedili odmazdu koja ih je zadesila. Tada sam napisao i ovo: "Sindrom 'prve krvi' osnovno je pitanje rata u Hrvatskoj i BiH, a bit problema eventualnog uključivanja 'stranog faktora' u taj rat jest u upornom – vjerojatno i namjernom – izbjegavanju Zapada da odgovori na krucijalno pitanje: tko je prolio "prvu krv"?

Od početka ljudske vrste napadnuti ima moralno pravo na obranu. Pružati drugi obraz zvijerima u ljudskom obličju, koje i ne znaju što obraz znači, te kojima ljudi, nacija i etničke zajednice služe samo kao stoka za klanje, sulud je i defetistički mazohizam – tko tako jeftino prodaje svoj život, nije ga ni zaslužio! A tko to od drugih traži, neka sam stane goloruk na put krvoločnom krdu!

Ovaj drugi primjer, svojom univerzalnom i svevremenom aktualnošću, jasno ukazuje na analogiju koja nas ovdje zanima. Iako ono papagajsko ponavljanje oficijelnih vladinih i neoficijelnih liberalnih struktura kako za svaki (dokazani) ratni zločin treba počinitelja, ma tko on bio, kazniti, nitko razuman ne može osporiti, jednostavno nije ni najmanje nevažno tko je prolio "prvu krv". Između iracionalnog (iako smišljenog, planiranog) zločina bez ikakvog povoda, i odmazde, kojom se ponekad i prekoračuje nužna obrana, postoji razlika koja se ne smije zanemariti. Da bismo tu razliku uopće mogli shvatiti, moramo se u duhu vratiti u ono predratno doba psihološke torture kojoj smo tada svi bili izloženi, a koje je tako lucidno i hrabro opisala Bobić-Mojsilović. U to vrijeme, kada se pritajena zvijer velikosrpskog nacionalizma pomaljala iz "tajnog vilajeta" poremećene mitomanske svijesti, kod potencijalnih se žrtava, pod utjecajem psihološkog, a ponekad i, još prije rata, stvarnog terora, postupno i nesvjesno urušavao imunitet prema uzvraćanju nasiljem na nasilje.

Ali, vratimo se ipak u današnje vrijeme. Kao što su, dakle, pred 12-13 godina izmišljani "ustaški" zločini da bi se opravdala buduća agresija na Hrvatsku (kako vidjesmo, i u Srbiji su se tada neki tome opirali), danas se – i to ne više toliko u Srbiji koliko u Hrvatskoj – pojedinačni ratni zločini s hrvatske strane nad civilima (i "civilima"!), nerazmjerni sustavnim četničkim zločinima, činjenima isključivo nad civilima i zarobljenim hrvatskim braniteljima, prenaglašavaju i predimenzioniraju, dok se ovi drugi sustavno prešućuju.

U napisu poput ovoga primjerâ nikad nije previše, pa ćemo posegnuti za još jednim, i njegovo značenje odmah objasniti.

Godine koju smo ovdje već nekoliko puta spominjali, bivša filmska kritičarka, a danas dopisnica "Globusa" iz Bruxellesa, Ines Sabalić, opisala je u sada već bivšoj "Nedjeljnoj Dalmaciji" sljedeći znakovit primjer. Početkom te godine kninski su četnici zarobili nekoliko ljudi iz obližnjeg sela Potkonja, naseljenog isključivo Hrvatima. Za uzvrat su Potkonjani uspjeli zarobiti nekoliko kninskih Srba.

Kako je tada ipak još prevladavalo uvjerenje da se rat može izbjeći, neke društvene strukture u bivšoj državi dogovorile su razmjenu zarobljenika, koju je trebalo obaviti negdje u Kninu. Kada su Hrvati iz Potkonja došli na kninski trg sa svojim zarobljenicima, iz velike skupine okupljenih Srba prolomili su se bijesni uzvici: "Ustaše, majku vam vašu, sve ćemo vas poklati!" Tada se oglasio

jedan od zarobljenih Srba, otprilike ovim riječima: "Nemojte tako, braćo! Oni su me držali kao svoga, jeo sam i spavao kao čovjek..." Na to je masa zahučala, izbezumljena od gnjeva i mržnje: "I ti si ustaša, majku ti izdajničku, i tebe ćemo zaklati!"

Što ovaj primjer pokazuje? Jednostavno to da je postojalo određeno vrijeme, određeni vremenski "međuprostor", u kojemu su Hrvati već u duhu kršćanski odbijali i samu pomisao na svađu sa svojim susjedima, a kamoli rat. To je bio period u kome je zločin, najčešće u potaji, bujao kao bolesno tkivo, a da Hrvati – kasnije se to može reći i za Bošnjake – uopće nisu bili svjesni što se događa, ne mogući ni zamisliti da će njihovi dojučerašnji prijatelji dići pušku na njih (bliski rođak pričao mi je da je njemu i supruzi jedan bračni par prečanskih Srba još u ljeto 1990. na plaži rekao: "Ovaj put idemo do kraja!").

Prema tome, tko je god ovo razdoblje – nenamjerno ili namjerno – zaboravio, tko se ne podsjeća na ovakve primjere, a posebno tko za njih nije nikada ni znao (iako je to gotovo nevjerojatno – svatko je morao barem nešto pročitati ili čuti o tome!), naprosto nije kvalificiran da se izjašnjava o onome o čemu ovdje govorimo.

Vratimo se, međutim, kako već rekosmo, u današnje vrijeme – kako bismo iz te perspektive sagledali blisku prošlost. Kao što naime i naslov ovog napisa sugerira, ono čime se svi oni koji pišu o Domovinskom ratu – zagovaratelji ili osporavatelji – bave, samo je vrh ledenoga brijega čiji se mnogo veći i mnogo važniji dio sustavno potiskuje u zaborav. Prva "karika koja nedostaje" upravo je ono o čemu smo netom govorili: kad se danas sudi nekom hrvatskom braniteljju, koji je stvarno počinio zločin nad zarobljenim civilima, ili kojemu se to samo podmeće, mora se uvijek imati u svijesti onaj prethodni kontekst kojim se ovdje bavimo. To neće opravdati hladnokrvno ubojstvo, ali će ga barem djelomično objasniti. Kada su se dogodili primjeri koje smo opisali, Mirko Norac vjerojatno je još bio konobar u Sinju, a Ante Gotovina možda pecao pred obiteljskom kućom u Pakoštanima: oni nisu izabrali ono što je slijedilo – ono je izabralo njih !

Danas smo danomice – praćenjem sudskih procesa u svim medijima – doslovno zatrpani informacijama o tome što se događalo u Lori, koliko je Srba pobijeno u Paulin Dvoru (uz detaljne opise zataškavanja tog zločina), dok ništa ne znamo o tome što se događalo PRIJE (a, naravno, i poslije!) – recimo u zloglasnom kninskom kazamatu. Zato evo još jednog primjera: prije početka rata, ali u vrijeme kada su već počele prve čarke četnika s tadašnjim "zengama", pročitao sam u "Slobodnoj Dalmaciji" kako su mladog Hrvata iz okolice Benkovca, Ivana Luju Kneza, martićevci odveli u kninski zatvor, gdje je izdahnuo pod batinama. Jadni se čovjek naime ozlijedio pri poslu, imao je zavoj na

ruci, a četnici su mislili da je ranjen u borbi protiv njih. Kada sam pročitao vijest o njegovoj smrti, rekao sam sebi: "Gotovo je – ove zanima samo ubijanje!"

Nama danas, dakle, nedostaju informacije – u prvom redu o onom "nevidljivom dijelu ledenoga brijega" (ovih drugih ionako imamo i previše!). O tome se, doduše, ponekad (!) i piše, ali sporadično, nesistematično, često u novinama s malom tiražom, a strahote koje se tom prilikom iznose često dovoljno govore same za sebe. Što tek kazati o podnaslovu "Miji su četnici srpom odrezali glavu, a Matu zapalili benzinom" iz jednog "Jutarnjeg lista", u članku gdje se govori o pogibiji četvorice sinova Kate Šoljić. Kasnije su ih bacili u bunar, a majka je poslije čula kako se njihovi ubojice hvale da joj se sinovi "kupaju u bunaru".

Jednom je na HTV-u prekinuta američka filmska komedija kada se saznalo da su četnici izvršili grozan masakr nad civilima u Voćinu – kasnije je pisalo da su jednog čovjeka tamo živog prepilili motornom pilom! A onima kojima i samo nabrajanje takvih slučajeva miriše na nekakav revanšizam, evo jednog ubojita argumenta – samo oni koji su živjeli u famoznoj "Srpskoj krajini" ili na dometu četničkih granata, znaju (iz prve ili druge ruke) kako gotovo da i nije bilo sela u "krajini" gdje neposredno prije ili na početku rata nije likvidiran bar poneki Srbin koji nije htio pucati na svoje hrvatske prijatelje. A sramota je što samo oni to znaju – to bi morali znati svi u Hrvatskoj !

Svojevrsna tragikomičnost "sindroma vrška ledenog brijega" očituje se prije svega u tome što i protivnici takve neravnoteže u pristupu Domovinskom ratu, nasjedaju na igru onih koji tu neravnotežu nameću, pa se daju navući na beskrajna prepucavanja o (ne)odgovornosti Gotovine, Norca i ostalih, zanemarujući na taj način sveobuhvatan kontekst rata i dopuštajući da onaj preostali dio sante leda i dalje ostane potpuno uronjen, a samim tim i nedostupan. Time ostaje netaknut osnovni problem – da je naime i nedostatak informacije svojevrsna informacija. Nešto što samo po sebi ima javni značaj a u medijima (gotovo da) nije prisutno, samim tim zapravo i ne postoji – uskraćenjem informacije tako se nudi iskrivljena slika stvarnosti, jer se prošlost, sadašnjost, a možda još najviše budućnost, oblikuju prema dostupnim i javno priznatim informacijama. Prema tome, primjeri o kojima smo govorili, a koji su na iznimno bolan način obilježili našu blisku prošlost, zapravo se u povijesnom smislu – koliko god to zapravo stravično zvučalo – nisu ni dogodili, jer ih je aktualna sfera informativne recepcije istisnula iz naše pojedinačne i kolektivne svijesti, a u nekim ih slučajevima u nju nije ni pripustila. O njima se govorilo i pisalo tijekom Domovinskog rata , pa ih se osobe koje su tada bile dovoljno odrasle sjećaju preko informacija ili iz osobnog iskustva – međutim, te su informacije "zaleđene" u vremenskom razdoblju u kojem su nastale, pa neizbježno zaboravljanje priječi da nam danas pomažu u donošenju važnih zaključaka i odluka.

Šećer ipak dolazi na kraju: to što se takvo ignoriranje i minimaliziranje patnji i žrtava događa u zemlji čiji su građani te patnje i žrtve podnijeli te, oduprući se bezumnom nasilju, izborili i državnu samostalnost, neviđen je, i sramotan, presedan u svjetskoj povijesti.

Iako dio objašnjenja za takvo ponašanje današnje vlasti vjerojatno treba tražiti u boljševičkoj prošlosti većine njezinih glavnih protagonista, prava bit problema ipak nije u onoj već ofucanoj litaniji "kako oni mrze sve što je hrvatsko", nego prije u njihovoj gotovo nesvjesnoj potrebi da imaju gospodara nad sobom – do jučer su po svoje političko mišljenje išli u CK SKJ, a danas ga traže po Europama i Amerikama!

Pa, budući da je potpisnik ovih redaka potpuno svjestan kako je dosad rečenim i sam otkrio tek vršak ledenog brijega problema na koji želi upozoriti, možda je najbolje da ovdje i završi (uz uvjerenje da je vraćanje na ovu problematiku neizbježno), siguran da će upravo otvorenost i nedovršenost ove teme provocirati moguće poticajne pokazatelje izlaska iz moralne žabokrečine izazvane ovakvim stanjem stvari.

Ante Gradiška

Sjećanje na bleiburšku tragediju

Godine moje mladosti daleko su za mnom i mnogo je dobrih i onih manje dobrih iskustava koja su me pratila sve to vrijeme. Neka od njih nestaju u zaboravu dok su se druga zasjekla tako duboko da još i danas jasno vidim i osjećam sve ono kroza što sam tako davno prolazio.

U starosti čovjek obično tijekom svega tog osamljenog vremena ima priliku više puta preispitati sebe, svoje i tuđe postupke, te sva ona još i danas čudna i pomalo nevjerojatna zbivanja. Postoje trenutci zbog kojih žalim, trenutci za koje žalim što sam ih uopće morao proživjeti, no u svemu tome uvijek mi preostaje samo diviti se čudesnoj Božjoj providnosti i planu koji Bog ima za svakoga od nas.

Jedno od najbolnijih iskustava moje mladenačke dobi zacijelo je II. svjetski rat, a napose Bleiburška tragedija i križni put kojim sam prošao pateći zajedno sa svojim hrvatskim narodom. Mnogo je života izgubljeno u tom krvavom pokolju koji je dostojanstvo i svetost ljudskoga života narušio do same krajnosti. Žalosno je i prisjećati se tolikih muka i nestalih života, te mi se i da-

nas čini nevjerojatnim da je netko uopće sposoban za takve silne strahote. No izgleda da je čovjek, barem meni, još uvijek velika zagonetka.

Postoje brojni opisi Bleiburške tragedije i vjerodostojne biografije njezinih sudionika koje vrlo sugestivno opisuju te događaje. Budući da sam bio njenim sudionikom i znam što su mnogi prepatili, a da nisu imali priliku doživjeti moje godine, želja mi je prisjetiti na sve one čija je usta nasilje zatvorilo, a vrijeme izbrisalo spomen na njihove živote.

Godine prolaze i mnogošto se mijenja. Nama preostaje da se prisjećamo svega što je za nama i da o tome kazujemo mladim naraštajima, kako bi, učeći na našem, sami izbjegli tako težak križ.

Sjećajući se tih dana, često se nasmijem djetinjoj naivnosti s kojom sam tada gledao na svijet. Bio sam pun snage, života, energije za rad, igru, veselje, pjesmu... i bio sam uvjeren da ljudska dobrota vodi i pokreće ovaj svijet. Istina je da to mišljenje do danas nisam promijenio, jer dobrota i ljubav uistinu pokreću ljude i stvaraju trajne vrijednosti. No moja mladost u to vrijeme još nije bila osjetila bol, patnju i mržnju, sve ono što čovjeka, zahvativši ga, može učiniti slijepim za istinske vrednote i nesposobnim za ljubav. O politici nisam znao ništa, što nije čudno, jer iskustva nisam imao, a interes sam poklanjao svakidašnjim stvarima poput kuhinje, vrta, samostana, braće... i svaku prigodu iskoristio bih za veselje i pjesmu.

Sa šesnaest godina, 8. rujna 1940. došao sam u samostan sv. Franje Ksaverskog na Ksaveru u Zagrebu. Kao svaki mladić koji se prvi put nađe na nepoznatome mjestu, daleko od roditeljskog doma i svega onog što mu je tako poznato i blisko, i ja sam se osjećao vrlo nelagodno. Iskreno, nakon jednog dana samostanskog života zaželio sam se svoga Bibinja, prijateljâ, obitelji... te sam odlučio vratiti se. Na svu sreću, fratri me nisu pustili. Mnogo sam suza prolio dok se nisam privikao na svoju novu obitelj, ali pravo se blago ne nalazi bez muke.

Tri godine živio sam vrlo aktivnim životom kao kandidat za brata. Stavili su me u kuhinju za pomoćnog kuhara, na moju veliku radost, jer su mi kuhanje, i hrana općenito, pružali veliko zadovoljstvo. Zapravo; "pomoćni kuhar" u samostanu dužnost je koja obuhvaća širok spektar poslova, tako da sam osim pomoći u kuhinji obavljao i sve drugo potrebno. Nisu me mimoišli ni vrt, čišćenje soba, ministriranje, kuhanje, nabava namirnica... i ostalo što je trebalo raditi.

Unatoč mnogom poslu, bio sam vrlo sretan. Te su mi tri godine jedno od najljepših razdoblja u životu. Uživao sam u vrtu, blagu, kuhanju, a okružen bio sam veselim društvom i pravim prijateljima.

Na Ksaveru su tada osim fratara stanovali braća, bogoslovi, đaci i kandidati za braću. Svaki posao ili molitva bili su upotpunjeni pjesmom i radošću

koju je isijavala naša mladost. Fratri koji po godinama i nisu bili tako mladi, duhom nisu zaostajali za nama. Naravno, nije nedostajalo ni ljutnje, svađe i prepirke, ali sve je završavalo bratskim praštanjem te prokušanijim i još čvršćim prijateljstvom koje nas je sve povezivalo.

Godine 1943. završilo je razdoblje mirnog samostanskog života. Nakon osnutka NDH, s devetnaest godina pozvan sam u vojsku. Redovnici nisu morali biti aktivni vojnici, tako da sam poslan na tečaj za bolničara, koji sam polazio tri mjeseca.

Bolničarski tečaj održavao se u Tehničkom centru. Pohađao sam predavanja teoretskog tipa, a i određenu bolničarsku praksu. Nastavne sam predmete dobro svladao i tečaj završio s izvrsnim uspjehom, no praktični mi rad nije ostao u najljepšem sjećanju, jer sam loše podnosio krv, teške bolesti, poput pjegavog tifusa, i sl. Nakon završenog bolničkog tečaja nadređeni su mi predložili daljnje obrazovanje na višoj školi u Njemačkoj.

Za tečaja stekao sam mnogo dobrih prijatelja. Slobodne sate obično sam provodio s bojnikom Nikolom Ilijićem, svećenikom iz Omišlja. Njegovi česti pozivi i uporni nagovori bili su ključni u mom donošenju odluke da odustanem od više škole i dođem za kancelarijskog pomoćnika k njemu u domobrane.

Prijavio sam se u Zapovjedništvo grada Zagreba, Martićeva 4, i dobio dužnost voditelja administracije za sve svećenike Hrvatske vojske. Svakih mjesec dana, pošto bih prikupio sve podatke, podnosio sam izvještaj bojniku Ilijiću. Vodio sam dokumentaciju za četrdeset i pet svećenika domobrana.

Osim same administracije, obavljao sam i tekličke poslove. Prenosio sam poruke i obavijesti, pozive na sastanke, te sve ostalo što je spadalo na tekliča. To mi je bio vrlo drag posao, jer sam dobar dio vremena bio u doticaju s ljudima i često u pokretu. Sjećam se da sam tako bio zadužen i za prikupljanje materijalnih sredstava za podizanje spomenika popu Stipi Vulčetiću. Nažalost, zbog raspada države tu zamisao nismo uspjeli ostvariti.

Iz tog vremena u posebno lijepom sjećanju ostale su mi mise u Palmotićevoj. Kao mladi vojnik svako jutro sam posluživao bojniku Ilijiću na misi. Crkva je često bila puna ljudi, napose žena, jer mnoge je prožimao strah te su u Bogu su pronalazili mir i utjehu. I nazočnost vojnikâ na sv. misi ulijevala je svojevrsnu sigurnost. Naime vjera u Boga bila je jaka, a jednako tako i povjerenje u hrvatsku državu, pa su vjernici teško krili oduševljenje u susretu s nama.

Još i danas čuvam krunicu koju sam dobio na poklon od nepoznate djevojke, čije su suzne oči i drhtav glas jasno očitovali da posljednje nade koje su joj preostale polaže baš u tu krunicu predanu u ruke domobranu.

Tijekom razdoblja u kojem sam služio kao Ilijićev pomoćnik, dobivao sam i pozive da se pridružim ustašama. Naš fratar Augustin Šabalja, kojem

sam potajno znao odlaziti u ured, preklinjao me da se pridružim njegovim jedinicama, no već sam bio domobran, a nisam htio napuštati svoje dužnosti, kojima sam bio vrlo zadovoljan. Sjećam se da mi je jednom prigodom poklonio kovčeg koji je sadržavao sav pribor za misu, pa sam s Ilijićem nedjeljom i blagdanom obilazio sve vojarne i posluživao mu na misama.

Iznenada je stigao i dan pada Hrvatske. Tog dana u Zagrebu je bilo veliko komešanje. Mnogi nisu znali kuda bi pobjegli, kamo se sakrili, jer nitko nije znao što slijedi i koja će ga sudbina zadesiti. Meni je Ilijić zapovjedio povlačenje u Austriju. Budući da je to bio i prijateljski savjet, a drugog izlaza ni sam nisam vidio, pristao sam poći s njim.

Uspio sam u kratkom vremenu prikupiti svoje stvari. Napunio sam dva kovčega raznovrsnim potrepštinama i poklonima dobročinitelja. U zapovjedništvu grada posjetili su me o. Karlo Predivoj i o. Marko Japundžić, tražeći da i njima osiguram prijevoz iz zemlje. To nisam uspio, zbog ionako već prevelike gužve, a Ilijić, koji je sve organizirao, odgovorio im je neka se sami pobrinu za sebe, jer kod nas više nema mjesta.

Jutrom je mnoštvo vojnika čekalo prijevoz. Stajao sam u redu zajedno s prijateljem Ivanom iz Senja. Obojica smo bili pomalo nervozni zbog puta i nastojali smo napetu atmosferu ublažiti ponekom šalom i pričama iz djetinjstva. On je bio pravi stručnjak za dobro raspoloženje. Ubrzo se oko nas skupilo još nekoliko vojnika da uživaju u njegovim šalama i pričama. Promatrao sam i ostale vojnike koji su čekali s nama. Mnogi nisu uspjeli ostati opušteni poput nas. Zanimljivo kako u trenutcima iščekivanja lako nastupi svađa, psovanje i negodovanje, a, s druge strane, zna proći i po nekoliko minuta mrtve tišine, da nitko ne kaže ni riječi.

Nakon nekog vremena pridružio nam se bojnik Ilijić, kratko se pozdravio s nama i rasporedio nas za ukrcaj u vozila. On je putovao službenim automobilom zajedno s časnicima, a meni je pronašao mjesto u kamionu. Ivanu sam dao jedan od svojih kovčega. Putovali smo razdvojeno, on u kamionu ustaških jedinica, a ja s domobranima. Pri ulasku u vozila ni jedan od nas nije ni slutio što nas čeka. Nismo znali da nam je to ujedno posljednji susret. Njegov je kamion krenuo prvi, a moj odmah nakon njega. Pri samom početku nastala je gužva, jer nije bio dogovoren redoslijed kojim će vozila ići, no ubrzo se stvorila kolona i krenuli smo prema izlazu iz Zagreba.

Nedugo nakon polaska, na Črnomercu, Ivanov je kamion naletio na bombu i svi vojnici iz vozila poginuli su. Samu eksploziju nisam vidio, jer sam sjedio unutar kamiona. Sprijeda su nam povikali da su ustaše mrtvi i da moramo zaobići mine koje su pred nama. Teško mi je bilo povjerovati da mog prijatelja više nema. Sve se odvijalo prebrzo, i kao da nisam imao osjećaj za trenutak i sve ono što se događa, vjerojatno zbog šoka u kojem sam se nalazio.

Nakon izlaska iz Zagreba nastavili smo prema Sloveniji. Putovanje je bilo sporo i vrlo teško, imao sam osjećaj da putujemo cijelu vječnost i da tome nikada neće doći kraj. Kamion je bio pretrpan vojnicima i stvarima te se nitko nije mogao pomaknuti. Usred noći nastala je velika gužva u vozilu: od cjelodnevnoga neprestanog sjedenja svima su nam utrnule noge i došlo je do prepirke oko toga "čije su ovo noge", jer nitko ih nije osjećao, a svima su smetale.

Pred jutro smo stigli u Celje. Uvjereni da dolazimo na sigurno, radovali smo se dolasku. Svi smo bili nestrpljivi da napokon izađemo iz kamiona, no taj nas je osjećaj brzo napustio, kao i prvotna radost.

Slovenski su nas partizani istjerali iz kamiona, koje su oni preuzeli, a nas natjerali da nastavimo pješice. Oduzeli su nam sve stvari, uključujući i ručne satove i nakit. Oni koji su se protivili, ako su imali sreće samo su pretučeni. Uspio sam pod košulju sakriti jedne civilne hlače i u mraku nađoh se usred te svjetine. Vojnici su bezobzirno tukli ili ubijali sve koji su im dolazili pod ruku. Nije mi bilo jasno što se događa. Tražio sam bojnika Ilijića, no on je tada već bio nestao. Raspitivao sam se u mnoštvu o njemu, ali nitko nije znao ništa.

Oni koji nisu bili preplašeni, sigurno su bili vrlo zbunjeni. Buka, vika, komešanje i udarci partizanâ pojačavali su nelagodu i strah. Bio sam prisiljen nastaviti hodati zajedno s ostalim ljudima. Među mnoštvom prepoznao sam kolegu franjevca manje braće, Mirka Svrtilja. Brzo smo se istrgli iz mnoštva koje su izbacili iz kamiona i nastavili hodati u smjeru tzv. kolone. Nitko od nas nije znao što nas sve tamo čeka.

Putem smo naišli na rastepene vagone s namirnicama za vojsku. Iskoristili smo priliku i pokupili nešto hrane razbacane oko vagona. Mirko me neprestano požurivao, tako da sam uzeo samo deset kilograma brašna i ponio sa sobom.

Kolona u kojoj smo išli sa svim tim jadnim ljudima postajala je sve brojnija. Neki su bježali u šume, preko polja, dok su mnogi stradali od čestih "upada" partizanâ. Naime nerijetko bi projurila kakva grupa vojnika na konjima te bi naprosto poubijali one koji su im se našli na putu. Bez obzira na sve, kolona je ipak bivala sve veća.

Kada smo došli u neko selo, zamolio sam jednu staricu da nam od brašna koje sam nosio napravi kruh. Ona je pristala i primila nas u svoju kućicu dok ne ispeče kruh. Ondje smo uspjeli popiti vode, okrijepiti se i malo odmoriti. Mirko se nije osjećao najbolje, a ja nisam mogao ništa jesti, pa sam kruh ponio na leđima. Zahvalili smo starici i vratili se u kolonu, koja je dok smo čekali postala mnogo veća. Kroz to vrijeme još nas nitko nije nadgledao i gonio, nego smo svi i ne znajući kamo hodali u jednom smjeru. Postalo nam je jasno da nas tamo ne čeka sloboda, ali drugog puta nije bilo.

Među mnoštvom ljudi sreo sam neke znance i prijatelje. Mnogi su i dalje bili uvjereni da slijedi predaja Britancima, koji će se pobrinuti za nas, te ćemo se na koncu sretno vratiti kućama. Jedan od takvih bio je i Jozo Mikulić, fratar iz Vrbanićeve. Rekao sam mu da smo zarobljeni, ali on mi nije vjerovao. Ne znajući kako da mu objasnim o čemu se točno radi, samo sam mu potrgao činove i rekao neka se snalazi kako zna. Vidjevši da nešto uistinu nije u redu, nedugo zatim svukao sam i svoje vojničke hlače te obukao civilne koje sam nosio u košulji još od Celja.

Nekoliko sati hoda pred Bleiburškom poljanom, za koju sam tek kasnije saznao da se tako zove, susreo sam Brunu Šindija iz Bibinja, svog rodnog mjesta. Pozdravili smo se i razmijenili nekoliko riječi. Saznao sam da se njegova jedinica sprema za bijeg u Italiju i da upravo čekaju naređenje. Rekao mi je da već nekoliko dana nisu ništa jeli, a ako ovako nastave da ne zna kako će preživjeti. Skinuo sam kruh koji sam nosio na leđima i dao mu da podijeli s vojnicima.

Dobar dio puta Mirko i ja smo prepješačili zajedno s petnaestak bosanskih franjevaca. Pred samom poljanom partizani su nas zarobili i razdvojili od fratara, jer su oni bili obučeni u habite. Fratre su odvukli iz kolone i nedaleko od nas pobili. Zastao sam, zaprepašten tim pokoljem, ali su me udarcem kundaka potjerali natrag u kolonu.

Kada smo došli na Bleiburšku poljanu, podišla me jeza od tog mnoštva ljudi koje nas je okruživalo. Ondje je bio cijeli stožer Hrvatske domobranske vojske, dok su ustaše bili otišli svojim putem. Bio sam užasno zbunjen i nije mi bilo jasno što nam je činiti. Pitao sam Mirka što ćemo sad, ali on je samo bespomoćno slegnuo ramenima.

Sjeli smo kraj jednog jarka uz šumu. Nije nam preostalo drugo nego čekati. Dok smo tako razgovarali, odjednom smo začuli snažne pucnje i osjetili da po nama pada granje drveća koje se nalazilo iznad nas. Bacili smo se u jarak i zabili glave u travu, čekajući da pucnjava prestane. Budući da se vatra nije stišavala, podigao sam pogled da vidim o čemu se radi, i imao što vidjeti.

Još i danas kada se prisjećam tog užasnog prizora, prođu mi trnci čitavim tijelom. Tada nisam bio potpuno svjestan svega, no sada se pri samoj pomisli na taj čin zgrozim čitavim svojim bićem. Promatrajući to, više sam bio u šoku, nego pri sebi, a sve se odvijalo brzo i djelovalo je tako nestvarno kao da to proživljava netko drugi, a ne ja.

Slovenski partizani postavili su mitraljeze i zapucali po bespomoćnim ljudima na poljani. Tijela su padala jedno za drugim. Vidio sam vojnike kako viču, žene koje vrište, plaču...

Kad to više nisam mogao gledati, stisnuo sam zube i zabio lice natrag u travu. Ne sjećam se o čemu sam točno razmišljao, no znam da sam u sebi svaki čas iščekivao kada će i mene zadesiti sudbina onih koje smrt nije mimoišla. Mirko je

ležao nepomično do mene. Grane su i dalje padale po nama, ali metci nisu dospjeli u jarak. Pucnjava je potrajala neko vrijeme, a nakon toga nastala je tišina.

U trenutku kada mi se učinilo da je sve gotovo, najgore je zapravo tek počinjalo. Podigao sam pogled i na poljani ugledao generala Štancera kako drži bijelu zastavu, pokazujući da smo predani Englezima. Zatim su izjurili bijesni partizani na konjima. Prošli su kroz mnoštvo ubijajući, lupajući i udarajući koga su i gdje stigli. Opet se začula vika, jauci i plač...

Nakon divljačkog ubijanja, nas koji smo preživjeli počeli su tjerati da se svrstamo u novu kolonu. Razdvojili su me od Mirka, ali se nisam usudio buniti, jer svatko tko bi i samo krivo usmjerio pogled, zauzvrat bi dobio batine ili metak u čelo. Ne znajući što da radim, nastavio sam zajedno s ostalim izbezumljenim ljudima hodati u koloni. Putovali smo čitavu noć, bez stanke i odmora.

Svi koji nisu imali snage za hodanje bili su ubijeni. Ispred mene je hodao jedan ranjeni vojnik, a kada više nije mogao hodati, naišao je partizan i bajunetom mu probo grkljan. Htio sam iskočiti iz vlastite kože, zavikati, udariti ga, učiniti nešto, bilo što... ali bio sam bespomoćan. Pogled hladnog koljača samo je čekao kada će netko reagirati, da on dobije opravdanje za još jednu žrtvu, a ja nisam htio biti sljedeća. Stisnuo sam zube i oči te nastavio hodati. Još i sada osjećam sav onaj bijes koji je kipio u mojoj nemoći da pomognem ikojem od tih jadnika, pa i samome sebi.

Ljudi su padali od vrućine, žeđi i umora. Prije podne, negdje pred Mariborom, mnogi su počeli tražiti malo vode za piće. Hodajući cestom približavali smo se Dravi koju je od nas dijelila poveća plaža. Napokon ugledavši vodu, rijetki su se suzdržali da ne pohrle k njoj. Mnoštvo je navrlo prema rijeci, a kada se nakupilo na plaži, partizani su izvadili mitraljeze i sve pobili. Drava je bila gotovo crvena od krvi.

Na putu od Bleiburga do Maribora rasformirali su nas na vojnike i civile. Mene su svrstali među civile jer sam pred Bleiburgom skinuo vojnu odoru i obukao civilno odijelo. Kada smo kasno poslije podne došli pred veliki mariborski logor, svu su vojsku strpali unutra, a civilima obećali da će putovati vlakom do Zagreba. Istina je, međutim, da takav prijevoz za nas nije postojao, nego smo bili prisiljeni nastaviti pješice. Do iza Maribora broj partizana se prorijedio. Pratila nas je jedna partizanka, koja nam je zapovjedila da u koloni idemo od Maribora prema Krapini. Kad smo je odbili poslušati, jer nas je bilo mnogo više, postavila je mitraljez na tri noge i zapucala na nas. Svi smo se razbježali po šumi, a ona se povukla natrag prema Mariboru. Nakon toga smo se sami skupili na cesti i nastavili prema Krapini. Hodali smo cijelu noć.

Povremeno bih se požurio i prestigao kolonu. Naslonio bih se na neko drvo i malo odmorio, a zatim kada bih vidio da je zadnji prošao, vratio bih se u kolonu.

Tako pomalo se odmarajući, imao sam snage izdržati sav taj put. Cijelo vrijeme kolona se popunjavala ljudima iz šume, kako bi već tko nailazio. Kroz to razdoblje nitko nas nije kontrolirao i putovali smo slobodno.

Ujutro smo stigli pred Krapinu. Poveselio sam se da ću poći u franjevački samostan i ondje se malo osvježiti, međutim u Krapini nas je zaustavila partizanska vojska. Sve su nas nanovo strpali u jednu kolonu, koju su neprestano nadgledali i gonili. U franjevačkom samostanu zatvorili su sve svećenike koji su bili s nama, njih pedesetak, a fratre su istjerali van. Nakon nekoliko dana sam čuo da su ih ubili. Među njima je bio i moj prijatelj i zapovjednik, bojnik Nikola Ilijić.

Nisam mogao vjerovati da sam ponovno u koloni smrti. Gonili su nas kao životinje, ubijajući svakog tko više nije mogao hodati! Glad me morila, a još više žeđ, no najviše me mučilo hodanje, jer sam nakon gotovo tri dana bio već na kraju snaga. Taj dan bila je velika žega, a mi smo umjesto vode cijelo vrijeme gutali prašinu s ceste.

Među tim silnim mnoštvom, ni sam ne znam kako, pred Zagrebom sam opet susreo Mirka. Rekao mi je da je načuo da nas sve vode u jedan veliki logor. Već sam u sebi bio odlučio da svakako pobjegnem iz kolone, a ta mi je vijest još učvrstila odluku. Samo sam čekao pravu priliku.

Poznat mi je bio dio Zagreba oko velesajma i znao sam za jedan stari javni WC ondje. Kolona se kretala u tom smjeru i samo sam se nadao da ćemo se dovoljno približiti tome mjestu pa da uspijem umaći. Rekao sam Mirku neka čini što zna, ali da ja svakako bježim. Nastradao bih ionako, a upravo mi se pruža jedinstvena prilika i odlučio sam je iskoristiti.

Partizani su nas pratili i čuvali cijelo vrijeme. Baš u trenutku kada smo prolazili pored onog starog zahoda, jedan je zarobljenik pokušao pobjeći iz kolone. Vojnici su zapucali i podigli uzbunu, a ja sam taj čas umakao i brzo se našao u WC-u. Uskočio sam kroz rupu i upao unutra do koljena. Za mnom je potrčao i Mirko. Kada je ušao unutra, povukao sam ga k sebi i rekao mu da šuti dok ne prođe kolona. Zaokupljeni vraćanjem drugih ljudi u kolonu, partizani nas nisu opazili i nastavili su tjerati zarobljenike dalje, bez nas.

Kada smo vidjeli da je kolona prošla i utvrdili da na ulici sigurno nema nikoga, izvukli smo se iz svojeg skrovišta. Očistili smo se travom, koliko je to bilo moguće, te pošli prema današnjem Mimari, pa pored Kazališta sve do Martićeve ulice. Pravili smo se kao da ne znamo što se događa. Grad je bio prazan, a ulice puste.

Došli smo do staračkog doma u Martićevoj 4. Vrata nam je otvorila sestra Venusta, i mi smo je zamolili da se ondje operemo. Sestra nas je primila, dala nam čistu odjeću i vode da se operemo, te nas nahranila.

Ponudili su nam da prespavamo kod njih i pričekamo dok se stanje u gradu malo ne smiri. Mirko je ostao u domu, a ja sam odlučio poći na Ksaver svojim fratrima. Sestra me odgovarala, neka svakako ostanem, jer ću vani nastradati, no ja sam svejedno otišao.

Krenuo sam kasno poslije podne. Prošao sam pješice Draškovićevom ulicom, preko Medveščaka. Putem nisam susreo nikoga sve do Zvijezde. Ondje su partizani čuvali granicu, i puštali samo prolaznike s propusnicama. Povukao sam se u kestene, kojih je tamo bilo mnogo, i nastojao da me vojnici ne vide. Kada je jedan stražar napustio svoje mjesto, uspio sam se provući a da me nitko ne primijeti.

Na Ksaveru sam zatekao samo o. Karla Predivoja, o. Lovru Hržića, fra Vjeku Marcelića i četiri-pet đaka. Svi ostali prebjegli su u naš samostan u Kotarima kod Samobora ili kamo su već stigli. Pitao sam o. Karla gdje su ranjenici koji su bili smješteni u našoj samostanskoj dvorani, koja je služila umjesto bolnice. Rekao mi je da su ih odveli u Malinov vrt iznad samostana i ondje poklali. Poslije svih strahota koje sam vidio u tih nekoliko dana, ipak mi je bilo teško povjerovati u to. Srce me zaboljelo pri samoj pomisli na sve te mlade dečke koji su bili ondje. Vedri, veseli, raspjevani, svaki dan na misi, uvijek nasmijani... a sada leže zakopani u Malinovom vrtu. Stotinjak mladih života naprosto je nestalo. Nakon svega, ipak nisam mogao shvatiti koji su ljudi spremni počiniti takav zločin. Pošto sam se malo sabrao, ispričao sam fratrima što sam prošao tih nekoliko dana i kakve su strahote partizani činili u Bleiburgu, u Sloveniji, Krapini...

Na Ksaveru sam ostao nekoliko mjeseci, a tjednima se u zraku osjećao miris leševa, ustajale krvi i truleži.

Vrijeme je polako izbrisalo crvene tragove nevinih žrtvi. Mnogi su zaboravili na oduzete živote ili se trudili zaboraviti ih i zametnuti im svaki spomen. Godine su prošle i ništa nije moglo ispraviti počinjenu nepravdu i nadomjestiti brata, sestru, roditelja, dijete ili prijatelja. Čak su i sjećanja na tolike zauvijek nestala, ali njihova imena pamti dobri Bog koji će u vječnosti svima dati uskraćenu pravdu, utjehu i mir.

Krsto Sikirić*

*Fra Krsto Sikirić rođen je 5. ožujka 1923. godine u Bibinjama, od oca Mije i Kate r. Vuice. Završivši osnovnu školu, na poticaj don Nikole Kuvača odlazi u samostan franjevaca trećoredaca na Školjiću. Svečane zavjete položio je 4. listopada 1954. godine i od tada do danas djeluje u raznim samostanima provincije.

SVEČANO OBILJEŽENA 140. OBLJETNICA MATICE SLOVAČKE

U Turčianskom Svetom Martinu održan je sudbonosni Skup, 6. i 7. srpnja 1861., godine, na kojemu je više od 5 000 Slovaka jednoglasno usvojilo Memorandum slovačkog naroda, zahtijevajući u njemu da ugarski parlament donese zakon kojim se Slovaci priznaju posebnim narodom i da se u javnom životu, uredima, crkvi i u školama govori isključivo slovačkim jezikom. Na taj povijesni događaj danas podsjeća Trg Memoranduma u Martinu te lijepa reljefna spomen-ploča na zgradi pred kojom je održan Skup.

Ugarske su vlasti odugovlačile s ispunjavanjem traženjâ Slovačkog naroda, sve dok sam car Franjo Josip I. nije 21. kolovoza 1862. god. odobrio osnivanje Društva Matice slovačke i potvrdio predložena pravila, a i sam je poklonio 1000 zlatnih kruna za početak rada te jedinstvene kulturne ustanove u Slovakâ. Dvostruko je pak toliko – 2000 zlatnih kruna – dao Štefan Moyses, banskobistrički biskup, koji je na osnivačkoj sjednici Matice slovačke 4. kolovoza 1863. g., u Turčianskom Svetom Martinu, izabran za prvog predsjednika, dok je potpredsjednikom imenovan Karol Kuzmany, superintendant Evangelističke crkve.

U Prvoj zgradi MS u Martinu uređena je, kao spomen na osnivanje Matice, Narodna dvorana, čiji su bočni zidovi ukrašeni poprsjima svih sudionika osnivačke skupštine te gobelinom s motivima dolaska sv. Ćirila i Metoda na ovo područje. U istoj zgradi ureden je i zaista vrijedan Literarni muzej MS, s izloženima izvornim najvrjednijim dokumentima iz slovačke povijesti.

Obilježavanje 140. obljetnice Matice slovačke započelo je 25. srpnja u večernjim satima, i trajalo je sve do 5. kolovoza o. g. Glavna svečanost odvijala se u subotu 26. srpnja, kad je održan sabor MS, uz obilježavanje 10. obljetnice Slovačke Republike i 1140. obljetnice dolaska solunske braće Ćirila i Metoda na tlo današnje Slovačke. Saboru je pribivalo oko 500 ljudi, uglavnom članova MS, uz brojne goste. Pozdravne riječi predsjednika Republike, Rudolfa Šustera, Saboru pročitao je njegov osobni tajnik, a burno su pozdravljene zdravice kardinala Jana Chryzostoma Koreca te evangelističkog biskupa. Sabor su pozdravili i predsjednici Matica češke, hrvatske i srpske, dok je od Matice slovenske pročitan brzojavni pozdrav. Pozdravljajući i čestitajući na jubileju, Stjepan Sučić, potpredsjednik Matice hrvatske, poklonio je predsjedniku MS Jozefu Markušu 140 vrijednih knjiga u izdanju MH, za svaku godinu jubileja, simbolički, po jednu. Pored Stjepana Sučića, Maticu hrvatsku predstavljala je i Renata Husinec, članica Glavnog odbora MH.

Uz prigodan kulturno-umjetnički program 26. je srpnja najljepši i najveći martinski trg prozvan Trgom Matice slovačke, dok je u nedjelju 27. srpnja održana Ekumenska svečanost u evangelističkoj crkvi u središtu grada, a nakon toga položen vijenac MS na Spomen-ploču Memoranduma slovačkog naroda, opet uz prigodan kulturno-umjetnički program. Istoga je prijepodneva u Narodnoj dvorani, u kojoj je prije 140 godina održana osnivačka sjednica MS, upriličen svečani susret slavenskih Matica. Nakon izlaganja predsjednikâ Matica češke, hrvatske i srpske, govorili su predsjednici slovačkih Matica iz mnogih zemalja svijeta, te je na koncu usvojena Peticija, koju će MS dostaviti Europskom parlamentu i drugim ustanovama EZ, a kojom se upozorava na opasnost od gubitka nacionalnog identiteta slavenskih naroda u Europskoj zajednici i apelira kako se to ne bi dogodilo.

Tijekom ove svečane proslave održani su brojni koncerti i sportski susreti, s nastupima ponajboljih kulturno-umjetničkih i sportskih društava iz Žiline, Banske Bistrice, Michalovaca i Martina. Za trodnevnog boravka u Martinu uvjerili smo se koliko narod cijeni svoju jedinstvenu kulturnu ustanovu – Maticu slovačku, te kako joj zahvaljujući tome budućnost nije upitna.

Zlatko Jevak

SLIKARSKE PLOHE KAO FILOZOFSKA RAZMIŠLJANJA

U Benečkoj galeriji u San Pietru al Natisone - Špeter Slovenov otvorena je druga po redu izložba uljenih slika hrvatskog slikara Vladimira Bačića Fratrića.

Društvo benečkih likovnih umjetnika i Benečka galerija iz San Pietra al Natisone u Italiji pozvali su slikara da ponovo izloži svoja najnovija platna u njihovoj gradskoj galeriji. Bačić se pozivu svojih staleških kolega ljubazno odazvao te je u subotu 25.1.2003. svečano otvorena izložba koja znači prekretnicu u njegovu likovnom stvaranju, a predstavlja sintezu njegova filozofskog promišljanja sadašnjeg trenutka življenja, pretočenu na slikarska platna.

U svojem likovnom izražaju je Vladimir Bačić Fratrić vrlo samosvojan umjetnik. Rođen god. 1958. u Dolenju, a živi i radi kao profesor likovne umjetnosti na OŠ Danila Lokara u Ajdovščini. Od oca Ante naslijedio je smisao i ljubav za otočke krajolike i plavetnilo Jadrana. O platnima s ove izložbe slobodno se može reći da iza strogo uređene kolažno zasnovane slikarske plohe na kojoj se pojavljuju ozareni, apstraktno punoznačni likovi-simboli, zamjećujemo refleksivno nagnuće senzibilnoga likovnog stvaraoca.

Vladimir Bačić Fratrić je svoja uljena platna do sada izlagao više puta, ili samostalno, ili u društvu s ostalim slikarima sjevernog Primorja, kako doma, tako i u inozemstvu. Samostalno je izlagao, u slovenskim galerijama, u Novoj Gorici, Ajdovščini i Borju, te, u inozemstvu, u Galeriji Otok u Kukljici na Ugljanu (dva puta), i u Italiji u domu Gorizia, Villa Općina (Občine) i San Pietro al Natisone (Špeter Slovenov).

Samostalne izložbe imao je na međunarodnom *extempore* u Grožnjanju u Istri (dva puta) i na 33, 34. i 35. međunarodnom *extempore* u Piranu. U likovnim kolonijama izlagao je god. 2000. na Sin-

jem vrhu nad Ajdovščinom i god. 2002. u Ankaranu i Novoj Gorici, te u Galeriji Otok u Kukljici na otoku Ugljanu.

Valja istaknuti da se Bačić intenzivno bavi i umjetničkom fotografijom, te je god. 1997. primio srebrnu medalju (PSA – photografic society of America) u Kukljici na Ugljanu, a god. 1999. dobio otkupnu nagradu međunarodnih ocjenjivačkih žirija za umjetničke fotografije koje su mu izlagane u Galeriji Otok u Kukljici na Ugljanu.

Otvaranju ove izložbe u San Pietru al Natisone u Italiji, osim brojnog općinstva, prisustvovali su i Bačićevi staleški kolege iz Društva benečkih likovnih umjetnika, na čelu s gradonačelnikom i voditeljicom galerije.

Zdenko Huzjan, prof. akad. slikar, zapisao je o Bačićevom slikarstvu ove misli: "U kolažno obojenim radovima Vladimira Bačića Fratrića naselila se je svjesna zasanjanost i sumnja. Oštra razgraničenja nalijepljenih i crtama označenih ploha, udružuje prikrivena predmetna svjetlost. Arhitektura tjeskobe rastrganih površina, prekrivanje i takorekuć kovinsko zveckanje struktura, grafizama i rubova je zavjetrina sjena, noći, gdje otkucava izrazito postavljanje pitanja kao zrenje nesigurnosti i kao odanost šapatu i šutnji", dok Tanja Cigoj, povjesničarka umjetnosti, za Bačićevo slikarstvo tvrdi sljedeće: "Bačićeve slike odlikuje filozofska introspekcija, koja se osjeća kao ekskurz po unutarnjim putovima istraživanja. A još k tomu kad mu se na slikarske površine zapišu pjesnički verzi, čini nam se da su tragovi vremena i događanja unutar nastajućega stvaranja likovnog procesa, koji je s osamljenošću slikarskog razuma okovan u svoj svijet i tvori jedinstvenu cjelinu. Priča koja s tim nastaje, misao koja se utjelovi u prispodobi, boji i obliku, prekoračuje odnos komunikacije s gledateljem, te je u svojoj samodostatnosti teže pristupna nepozvanom i traži refleksivno promatranje. Slikarska sredstva kojima Bačić oblikuje filozofsku poemu, isključivo su podredena odrazu i označavanju misli, te izučavanju i traženju smisla samoga."

Živimo u svijetu punom odbojnih i neživotnih kontrasta i nesigurnosti, u kojem je čovjek čovjeku, ne susjed i prijatelj, nego – vuk! U svijetu gdje se čovjeka tretira, ne kao ljudsku osobu od Boga stvorenu, nego kao robu i brojku kojom se poigravaju moćnici ovoga našega svijeta. I Bačić, poput ostalih rijetkih likovnih umjetnika, svojim slikama upozorava na taj paradoks koji nas pritišće na početku ovoga XXI. stoljeća, te, poput starozavjetnog proroka, kao da želi upozoriti ljude našega doba: "Probudite se, i nastojte živjeti ljudski!"

Izložba je bila otvorena do 28. veljače 2003, a nakon toga je preseljena u Trst.

Ante Bačić Fratrić

ORIGINALAN I USPJEŠAN SPLITSKI SLIKAR

(u povodu 65. godišnjice života slikara Ante Jerončića)

Teško je i tugaljivo kad cijeli život radiš, a pogotovo kad si za to vrijeme stvorio nešto vrijedno, a tvoja okolina za to ne haje, niti ti to priznaje... Teško je pogotovo umjetniku koji je izradio

poveći broj vrijednih umjetnina, a taj njegov rad nije naišao ni na kakav odjek, kod onih koji bi trebali biti znalci. To je slučaj i s originalnim i talentiranim splitskim slikarom Antom (Tonćom) Jerončićem...

Roden pred 65 godina (7. svibnja 1938.) u Splitu, u Velom varošu, u skromnoj težačkoj obitelji, diplomirao je Višu pomorsku školu i počeo raditi u škveru, gdje je ostao cijeli radni vijek, sve do mirovine. No, nije ostalo na tome! Jer nakon rada agilni šjor Tonći nije sjedao pred TV, a pogotovo ne za kartaški sto, nego se posvećivao svojoj najmilijoj djelatnosti – umjetnosti. Iako samouk, žustro je slikao i stvorio na desetke slika, gotovo cijelu galeriju, služeći se pri tome raznim tehnikama. Slikao je ono što ga je i kao čovjeka najviše zaokupljalo: splitske i uopće primorske ambijente, kalete, kućice, dvorišta, marjanske crkvice, more, brodove, ribare... Među njegovim značajnim i svakako originalnim ostvarenjima ne smijemo nipošto predvidjeti kolekciju slika starih hrvatskih utvrda koju ju je napravio za udrugu "Tvrđava Čačvina", što je vrlo vrijedna gesta, kojom se afirmira i današnjim generacijama približava naša patnička ali i slavna povijest – čudno je i neobjašnjivo što se nitko prije nije toga sjetio ...

Na žalost, kako nije diplomirao na umjetničkoj akademiji, njegovo slikarstvo nije prihvatila akademska kritika, iako su mu slike zavoljeli umjetnički sladokusci i bili su sretni ako su uspjeli dobiti koju i ponosno je objesiti u kući. Visjele su njegove slike i po uredima, ustanovama, školama, pa i ambasadama RH, a mnoge su i "plovile" morima, u salonima brodova...

Priredio je naš umjetnik 80 samostalnih izložbi, a sudjelovao i na nizu kolektivnih, pretežito u Splitu, ali i drugdje, pa i vani, o kojima su se pozitivno izrazili mnogi znalci, a za neke je izložbe dobio priznanja pa i nagrade, među kojima i onu "Prosvjetnog savjeta" 1988. Izložbama nije težio za tim da promovira svoju umjetnost i afirmira svoju ličnost, a nije mu bilo ni do masovne prodaje vlastitih slika, koliko do toga da afirmira teme kojima se najčešće i najradije bavio, tj. spomenute primorske ambijente, kalete, kućice, crkvice, more, brodove... Jerončić je nastupao i kao donator dječjih domova, bolnica, ustanova, škola, pa je priredio i nekoliko izložbi humanitarnog karaktera, a nije, kako vidjesmo, mimoišao ni rodoljubne teme, što svjedoči i spomenuta kolekcija "Tvrđave Čačvina". Time dolazimo do važnog njegova nastojanja oko osnivanja sekcija, udruga, društava, kako likovnih tako i ostalih gdje se ljudi sastaju, razgovaraju, druže, a potpomažu se i potiče mlade talente, početnike...

Uz "Tvrđavu Čačvinu", Jerončić je bio osnovatelj i dušao još niza udruga, društava, sekcija... U najnovije vrijeme predsjednik je i osnivač udruge "Matejuška", gdje se nastoji oživiti tu osebujnu uvalu i dio splitske luke, kolijevku povorci značajnih pa i iznimnih ljudi, počevši od slikara Vidovića pa do nekih današnjih istaknutih pojedinaca. U okviru tog društva organizirano je više priredbi, izložbi, predavanja. Na inicijativu agilnog predsjednika priprema se i publikacija o značajnim ljudima poteklima iz predjela Matejuške.

Recimo još da Jerončić uspješno ilustrira i knjige (ilustrirao je čak četiri knjige i autoru ovog priloga), a priredivao je i kalendare, kao i neke druge publikacije, gotovo uvijek na temu Splita i hrvatske povijesti. I što sve još dobra i korisna nije napravio taj kreativno nemiran čovjek?...

Sve u svemu, nedvojbeno je Tonči Jerončić vrlo korisno i učinkovito pa i svestrano utrošio život, napravio mnoštvo korisnih stvari i dao niz korisnih ideja drugima: slikao je, upućivao mlade, osnivao društva, sekcije, udruge, ilustrirao knjige, izrađivao čestitke i davao ideje, a prije svega svojom je vedrom i optimističnom naravi animirao ljude na akcije, tako da se bez njega jednostavno nije moglo. A pri svemu tome ostao je jednostavan, skroman, nenametljiv čovjek... Umjesto da mu pomognu i priznaju uspješnost, neki su rukovodeći splitski čelnici mudro šutjeli i nije im bilo ni na kraj pameti da mu izadu u susret. Jerončiću je to bilo žao, ali nije nikad ni pomislio da zbog toga prekine svoj korisni rad na dobrobit Splita i voljene domovine. Treba mu poželjeti zdravlja i daljnjih uspjeha u radu...

Zdravo Mužinić

OBAVIJEST O KNJIŽEVNIM VEČERIMA TIJEKOM MJESECA LISTOPADA

Nakon proslave blagdana sv. Jeronima (30. IX), zaštitnika HKD-a, u mjesecu listopadu održat će se sljedeće književne večeri:

16. X. 2003. – *Radovan Grgec*: Jeronimski doprinos književnosti kršćanskog nadahnuća

23. X. 2003. – Predstavljanje *Danice* za 2004.

DANICA 2004.

(Izd. HKD sv. Jeronima, Zagreb)

I ove godine, kao svake, naš najpopularniji pučki kalendar *Danica* izlazi uoči blagdana sv. Jeronima, prvotnoga zaštitnika HKD sv. Jeronima, naše uz Maticu i Akademiju najstarije kulturne ustanove. Izlazi s džepnim i zidnim kalendarima. To je već 123. *Daničino* godište, s dva priloga na obojenom papiru (*Mala Danica* za djecu i prilog *Braći izvan domovine*), koji donose i nagradne natječaje, i ostalim uobičajenim rubrikama: *Lijepo i korisno*, *Diljem domovine*, *Zanimljivo i korisno* te *Na spomen* s nekrolozima naših pokojnih članova i suradnika, preminulih u proteklom razdoblju (*Serafin Mičić*, *Ivan Alilović*, *Ćiril Kos*, *Tomo Vereš*...).

Nakon uvodnih članaka glavnog urednika *Radovana Grgeca* svojim se prilozima javlja i tajnik HKD-a *Stanislav Vitković*, koji piše i o jubileju ravnatelja HKD-a R. Grgeca. U kalendariju uz uobičajene praktične informacije posebno mjesto zauzimaju ličnosti koje su obilježile hrvatske križne putove od narodnih vladara i Krbave do Bleiburga (*Petar Svačić*, *Nikola Tavelić*, *Marko Križevčanin*, *Zrinski* i *Frankopani*, *Katarina Kosača*, *Petar Berislavić*, *Eugen Kvaternik*, *Stjepan Radić*). Važni su i podaci o poštanskim brojevima, spomen-danima i sajmovima.

Uz stalne suradnike laike i klerike u ovoj su *Danici* zastupljeni također seljaci i radnici, predstavnici svih krajeva u kojima žive Hrvati. Nalazimo među njima i stare suradnike, ali i neke koji se javljaju prvi put. Zastupljeni su i oni koji pišu kajkavski i čakavski, jer i ta narječja, dakako, ulaze u korpus hrvatskoga jezika i književnosti. Za ilustraciju raznolikosti, u kojoj se uz obilje tekstovnih nalazi i mnogo likovnih priloga, navedimo po običaju imena najvažnijih suradnika: *V. Pribanić*, *L. Buturac*, *B. Bačura*, *M. Vlah-Hranjec*, *Đ. Bošnjak*, *J. Bačić Savski*, *D. Borić*, *A. Jovanovac*, *D. Kabalin*, *N. Nekić*, *D. Kolimbatović*, *Smoljan-Levačić*, *Božičević*, *Jurišić*, *Mužinić*, *Rešković*, *Kovačić*, *A. Gregurević*, *P. Borić*, *M. Kovač*, *I. Ružička*, *Kren* itd.

O važnosti *Danice* dovoljno govori već i njezina dugovječnost. Po zagovoru sv. Jeronima i svojeg pokrovitelja bl. *Alojzija Stepinca* nadamo se da će *Danica* na našem nebu ostati zvijezda koja ne zalazi. Njezin nekadašnji suradnik *Ivan Merz* proglašen je blaženikom za nedavnog posjeta *Ivana Pavla II.* Hrvatima, pa se uzdamo i u njegov zagovor, te se nadamo oživljavanju djelatnosti hrvatskoga katoličkog laikata, ne zaboravljajući, i opet ponavljamo, da hrvatskom nacionalnom biću pripadaju i Hrvati nekatolici, od kojih su neki bili redoviti suradnici naših književnih večeri četvrtkom, naše revije *Marulić* i naše *Danice* (npr. *H. Kreševljaković*, *E. Čolaković*, *A. Nametak*, *S. Alić* i dr.).

G. M.

STRADANJA HRVATÂ U ISTOČNOJ HERCEGOVINI

("Stradanje Hrvatâ tijekom Drugog svjetskog rata i poraća u istočnoj Hercegovini" / priredili Ivica Puljić, Stanislav Vuko-

rep, Đuro Bender. – Zagreb: Zajednica Hrvata istočne Hercegovine etc., 2001., str. 806, cm 24. - Humski zbornik; 5)

Knjigu pod naslovom *Stradanje Hrvatâ tijekom Drugog svjetskog rata i poraća u istočnoj Hercegovini,* kao Humski zbornik – svezak broj V. – izdali su: Zajednica Hrvatâ istočne Hercegovine, Župe trebinjske biskupije i Općine Čapljina, Neum, Stolac i Ravno. Uz brojne članove Uredništva, nalazimo i Uredničko vijeće: Đuro Bender, Ante Luburić, Ivica Puljić, Vinko Raguž i Stanislav Vukorep, dok je odgovorni urednik mr. Ivica Puljić, župnik u Neumu.

Knjiga obrađuje jedno od najtežih razdoblja hrvatske opstojnosti na ovim prostorima, pa nije ni čudo što ju je pripremao širok spektar suradnika, tijekom više od deset godina. Ona je od velike je važnosti za ovaj kraj i za hrvatski narod, te za sve kojima je stalo do činjenica i do povijesne istine, toliko vremena uporno zatirane svim sredstvima, pa i uz cijenu mnogih života. Nažalost, i danas u politici i medijima postoje skupine hrvatskih djelatnika koji imaju dvostruka mjerila prema žrtvama, videći zločine samo na jednoj strani, hrvatskoj, bilo u događajima vezanima uz Drugi svjetski ili pak za Domovinski rat, a pravi su daltonisti glede zločinâ komunističkog režima, odnosno ideologije kojoj su do jučer pripadali, a mentalno joj pripadaju i danas, jer se samo tako može razumjeti njihovo jednostrano, ideološkim ključem uvjetovano gledanje na povijesna zbivanja. Zbog takvih, a još više radi objektivne istine i povijesti, dobro je što izlaze ovako dokumentirane knjige i o zločinima s druge strane, makar se oni pokušavali skrivati smokovim listom pobjednikâ i "antifašista". U proteklom razdoblju komunističke Jugoslavije, uz potporu i poticaje države, napisano je pravo mnoštvo knjiga, rasprava i članaka s pozicija komunističke "istine". U njima je pobjednička euforija i fanatična mržnja na sve hrvatsko tako temeljito pomutila istinu da ih većinu ne treba ni spominjati. Čak je i jedan srpski partizanski autor (Todo Kurtović) za mnoga od tih "djela" napisao: "utiru put šundu u ovoj oblasti"! Stoga će hrvatski povjesničari morati uložiti još mnogo truda da tu kaljužu razbistre!

Rad na knjizi započeo je još u doba komunizma, kada se taj posao morao obavljati u tajnosti. Sve je počelo tajnom odredbom – broj:1159/1988 – biskupa u Mostaru mons. Pavla Žanića župnicima da diskretno i vrlo obazrivo prikupljaju podatke o Hrvatima stradalim tijekom Drugog svjetskog rata i poraća, te da prikupljene podatke dostave Ordinarijatu. Raspadom komunističke Jugoslavije, kad se raspao i sav brižno održavani aparat gospodarenja istinom, počelo se o toj temi javno govoriti, prikazivati sv. mise za poginule i nestale stradalnike i podizati spomen-ploče. Prigodom blagoslova spomenika žrtvama u Hrasnu, predstavljene su brojčano sve žrtve župa trebinjske biskupije, pa je tim povodom biskup mons. dr. Ratko Perić dao poticaj da se započne pripremanje ove knjige. U Predgovoru (str. 5. – 8.) ističe se način kako se nastavilo s radom i prikupljanjem arhivske građe i podataka, uz napomenu da je konačno redigiranje teksta bilo prepušteno mr. don Ivici Puljiću, povjesničaru i župniku u Neumu.

Tako je nastajala knjiga koja *prekida neodrživu tradiciju "boračkih" izdanja koja su donosila popise samo "žrtava fašizma".* Ovdje je riječ jednostavno o svim žrtvama, bez obzira na to kada je, gdje i od čije ruke tko poginuo. Zločin je uvijek zločin, ma u ime kojega znaka bio počinjen! Zanimljiv je i Uvod (str. 9. – 86.), koji nam otkriva kratku pretpovijest ovog genocida nad Hrvatima istočne Hercegovine, povijesne Humske Zemlje i Tribunije-Trebinja, jer je područje od Neretve prema Boki među svim hrvatskim prostorima najobilježenije stradanjima, i to kroz čitavu svoju prošlost! Tu nalazimo *Kratak povijesni pregled stradanja Hrvatâ na području istočne Hercegovine,* od prodora Nemanjića koncem davnog XII. stoljeća, preko progona katolikâ i utrnuća humske biskupije, kad je trebinjski biskup prognan na otočić Mrkan, do nasilnog uklapanja njezinih vjernika, državnim dekretom, u strukture srpskog pravoslavlja. Od tada pa do najnovijeg vremena ne prestaje obrana od srpske ekspanzije na ove prostore. Slijedi prodor islama do Neretve 1386. godine, i krvava borba za opstanak kroz duga stoljeća, uslijed sprege turske vlasti s Vlasima i predstavnicima Srpske pravoslavne crkve, kada i nastaje najveće srpsko naseljavanje na područje današnje BiH. Zatim razdoblje Austro-ugarske Monarhije, pa Kraljevine SHS i konačno stare Jugoslavije (državna represija, žandari, četnički pokret, komite). Iza toga je sažeto opisano *Stradanje Hrvatâ istočne Hercegovine tijekom Drugog svjetskog rata, Križni put hrvatskog naroda* nakon rata i *Stradanje Hrvatâ u poraću.* Tu je i veoma informativan *Osvrt na specifičnosti Drugog svjetskog rata u istočnoj Hercegovini,* koji se na ovim prostorima svodio na međunacionalni sukob, a ne, kao na europskoj i svjetskoj razini, na sukob između fašizma i antifašizma. Iznose se primjeri kako su partizani, koji se inače kite naslovom antifašistâ, pobili mnoge hrvatske žrtve fašizma, ili, još apsurdnije, kako su srpski i muslimanski partizani ubijali partizane Hrvate. Za to se daju veoma dojmljivi tabelarni prikazi o žrtvama, prema okolnostima stradanja i po dobi, spolu te civilnom ili vojnom stanju.

Nakon toga slijedi glavni i središnji dio knjige, *Popis Hrvatâ stradalnikâ na području istočne Hercegovine tijekom Drugog svjetskog rata i poraća* za sve župe toga područja (str.87. – 697.). Svaka je župa kratko predstavljena povijesno i stvarno, s područnim mjestima. Potom nalazimo brojčane statistike za svaku pojedinu župu, kao i skupno za čitavo ovo područje, te za svaku župu i selo zasebno. Potom knjiga donosi podatke o svakom pojedinom stradalniku, kao i poznate okolnosti njegova stradanja. To je poimenični registar stradalnikâ u svakoj pojedinoj župi! I jedno i drugo čitatelju dostatno omogućuje da sam lako ustanovi, ne samo tko je uistinu žrtva, nego i kako je i koliko tko stradao. Tom metodom i detaljnim prikazom obrađeno je 17 župa istočno od Neretve: Aladinići s ukupno 300 žrtava, Čeljevo s ukupno 227 žrtava, Domanovići s 282, Dračevo s 271, Gradac sa 174, Hrasno s 546, Hutovo 194, Neum 89, Prenj 152, Ravno 390, Rotimlja 322, Stjepan Krst 220, Stolac 650, Trebinja 223, Trebinje 58, Nevesinje i gornja Hercegovina 207 i župa Blagaj sa 118 žrtava. Prikazan je svaki stradalnik u župi, prema pripadnosti svom selu i obitelji. Veoma je točno i pomno naznačen način stradanja. Većina stradalnika ima i svoju fotografiju, a njima su po župama dodani *Svećenici stradalnici u Drugom svjetskom ratu i poraću,* povijesni *"sirotani" i pravi mučenici Trebinjsko-mrkanske biskupije.* Na njezinom

je području trajno, ili određeno vrijeme tijekom rata, pastoralno djelovalo ili boravilo 18 svećenika. Dvanaest ih pobijeno, dva su morala emigrirati, jedan je umro od ratne bolesti tifusa, a jedan odmah po svršetku rata, te samo trojica ostadoše na životu, od kojih je jedan osuđen i 1946. također stradao kao žrtva. Tako je stradalo 76,66% svećenstva, što je nečuveno, i što je najveći postotak svećenikâ žrtava u svim biskupijama Crkve u Hrvata. Svaki pojedini svećenik prikazan je, uza skupni tabelarni prikaz po dekanatima i župama, već spomenutom metodom, s naznakom načina stradanja i fotografijom.

U završnici knjige nalazimo poglavlje *Prilozi u riječi i slici o stradanju Hrvatâ tijekom Drugog svjetskog rata i poraća u istočnoj Hercegovini* (str.699. – 806.). Tu je 19 raznih priloga, svjedočanstava i dokumenata, o stradanjima i žrtvama, s fotodokumentacijom, kao i fotografije najnovijih spomenika žrtvama rata u pojedinim mjestima. Zanimljive su i recenzije knjige, dr. Zdravka Dizdara s Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu i Željka Raguža – *Poruka i opomena.* Na koncu nalazimo *Summary* na engleskom jeziku, Indeks svih stradalnika i Sadržaj.

Knjiga je pisana pregledno i čitko. Ima bogat i bolan sadržaj, obrađen znanstvenim aparatom i uz bogatu fotodokumentaciju. Vrlo je poučna, jer upravo tu je ponovno počeo i najnoviji zator Hrvata, uz pretenzije da se osvoji sve do Neretve, odnosno, kasnije, da se strateški zagospodari tokom Neretve, do mora. Ljepota je ove knjige u njezinoj svrsi: da bude čin zahvalnosti onima koji su ugradili živote u opstojnost svoga naroda i domovine. Nije pisana kao optužnica, niti joj je cilj osveta nad zločincima, ali jest snažno nijekanje desetljećima umjetno stvarane "istine", koju revizionisti povijesti žele na ovaj ili onaj način i danas progurati, po metodi protubožjih i protučovječjih, zločinačkih i propalih ideologija prošlog 20. stoljeća. Na tom malom "ostatku ostataka" registrirano je blizu 5000 stradalnika ili 17% pučanstva popisanog 1939. godine. U knjizi nalazimo tabelarno obrađene 4 423 žrtve. Do njenog izdanja prispjeli su još novi podaci, te je zabilježeno 4 515 žrtava. Od toga je tijekom Drugog svjetskog rata stradala 2 551, a poslije svršetka rata 1 864 žrtve. Vojnika je stradalo 2 277, a civila 2 138. U ratu su stradala 683 vojnika, 685 djece do 15 godina i 817 žena. Popis se i nastavlja i popunjuje, te autori predviđaju porast žrtava na 20% ondašnjeg pučanstva, što vjerojatno nije zabilježeno nigdje u Europi. Danas je to područje ponovno desetkovano i na udaru je raznih snaga, koje ne shvaćaju da su Hrvati ovdje starosjedioci od svoga doseljenja u vrijeme seobe naroda, da je ova Humska zemlja i Trebinja bila u sastavu hrvatske države već u vrijeme Branimira i da imaju pravo na stvarnu ravnopravnost, a ne samo teoretsku ili na zator i genocid. Zato je ova knjiga izvrstan dokument stradanja na ovim prostorima te ujedno podloga širenju istine i uspostavi pravde!

Stjepan Kožul

BIBINJSKI ZNANSTVENI USPJEH

(Ivan Šindija, "Bibinjski korijeni". Stručni suradnik dr. Pavao Kero. Zadar, Matica hrvatska – ogranak Zadar, 2003., XXII, 594 str., 40)

Zadarski ogranak Matice hrvatske izdao je ove godine značajnu knjigu, zapravo neuobičajenu povijest jednog mjesta – Bibinja, svega 7 km udaljena od Zadra.

Sâm naslov knjige najavljuje da se ne radi o običnoj povijesti nekoga mjesta ili grada, na kakvu smo navikli. Riječ o povijesti Bibinjaca od 1600. do 2001. godine, na temelju matičnih knjiga, pa je stoga naslov "Bibinjski korijeni" potpuno ispravan, jer pravu povijest zapravo čine ljudi, a povijest Bibinja nam je, eto, ponuđena upravo kroz stanovništvo tog mjesta, i po tome se ona razlikuje od svih ostalih.

U knjizi su obrađena sva bibinjska plemena, njih 30: Badrak, Banić, Bralić, Bugarija, Čipan, Delija, Frleta, Fuzul, Iglić, Kandić, Karaban, Kero, Kinda, Lenkić, Levašić, Lisica, Lonić, Lukić, Mikulić, Mirkov, Petković, Režan, Sekula, Sikirić, Sorić, Šimunić, Šindija, Španić, Tralić, Vujica. Autor je zapisao i doseljenike u Bibinje u XX. st.

Akademik Petar Šimunović recenzirao je djelo i napisao predgovor pod naslovom Bibinjski mjestopis (str. V. – X.). Za njega su Bibinje neiscrpno vrelo onomastičke građe. On analizira njihova prezimena, od kojih neka pokazuju vlaško, a neka arbanaško podrijetlo. Što se osobnih imena tiče, ona su redovito kršćanska. Knjiga je, dakle, važno vrelo za proučavanje povijesti Bibinja na temelju genealoških stabala stanovnikâ. Manje je obrađena toponomastika.

Na kraju knjige nalazimo razne popise, koji su također važni: popis stanovnika Bibinja iz 1608. godine, popis stanovnika po godinama, popis stanovnika po obiteljima 2001. godine (27 plemena, a preko 3000 stanovnika), popis poginulih u I. svjetskom ratu (26), pa onda u II. svjetskom ratu (83), u Domovinskom ratu (5) itd.

Ne smijemo, međutim, zanemariti jednu neoprostivu formalnu pogrješku na naslovnoj stranici. Taj propust ide na teret nakladnika! Naime, nakon autorova imena slijedi naslov knjige, a onda podatak: "stručni suradnik dr. Pavao Kero". U bibliografskom smislu takav je raspored podataka besmislica, jer je Kero bio ili suautor, ili suradnik, a onda mu je mjesto bilo u svakom slučaju iza imena prvog autora. Stoga je valjalo ovako naznačiti: Ivan Šindija u suradnji s Pavlom Kerom. Ako pak nije bilo tako, onda je autorova zahvala morala biti u predgovoru. O svemu tomu nakladnik je morao voditi računa, jer se radi o ozbiljnoj knjizi i o ozbiljnom nakladniku.

Bibinjski korijeni važan su prinos našoj povijesti, etnografiji, filologiji. Knjiga bi trebala biti poticaj drugima za proučavanje vlastitih korijena gdje je god to moguće, jer se samo na tim osnovama može graditi budućnost. Bez korijena nema budućnosti.

Konačno, u naše doba razvrata, kad mnogi ne znaju tko im je otac, tko majka, ova će knjiga biti poticaj za povratak europskim kršćanskim korijenima, o čemu stalno govori Sveti Otac. Autoru ili autorima, Bibinjcima pripada čast što su prvi krenuli tim putem!

Pavao Galić

KNJIGA KOJA JE DOBILA NAGRADU "JOSIP ANDREIS"

Godine 2002. Hrvatsko muzikološko društvo u Zagrebu objavilo je stručnu muzikološku knjigu "Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću" (U svjetlu koncertnih programa sačuvanih u arhivu Hrvatskog glazbenog zavoda) muzikologinje Snježane Miklaušić-Ćeran, čiji je to – u stvari – magistarski rad. Kao što se vidi već iz podnaslova, knjiga govori o znanstvenom nastojanju oko uvida u

koncertni život grada Zagreba u 19. st. oko Hrvatskog glazbenog zavoda.

Uz obavezni predgovor, knjiga se dijeli na Uvod, Analizu glazbenog repertoara, Prisutnost pojedinih skladatelja na zagrebačkom koncertnom repertoaru između 1818. i 1891., ukazuje na Organizatore koncerata i mjesta njihova održavanja, te na preobrazbu zatvorenih koncerata Musikvereina sve do izvedbi otvorenih najširoj javnosti, s obaveznim zaključkom o temi. Drugi dio knjige donosi ilustrirane popise prema A-F nizu, zatim popise skladbi, interpreta i literature, koji služe kao dokazni znanstveni materijal.

"Sama zbirka sačuvanih koncertnih programa, plakata i pozivnica, korištena tijekom istraživanja, svedena je na 114 likovno gotovo nezanimljivih arhivskih dokumenata. S bibliotekarskog stajališta, radi se o tzv. sitnome tisku (efemernoj građi)... Osnovni pečat zagrebačkome životu u 19. st. podarili su bezbrojni amateri uz rijetke školovane glazbenike, čija će nastojanja na stvaranju profesije *glazbenik u* našoj sredini dobiti punu potvrdu tek početkom XX. stoljeća", kaže nam autorica (str. 7/8). Prije gde Ćeran o glazbenom životu Zagreba, ali za razdoblje od 11. do 17. st., pisao je (saznajemo u knjizi, str. 16) muzikolog Zoran Hudovsky.

Knjiga gospođe Ćeran pionirski je rad, kojim se na ovakav način malo tko bavio: svojevremeno dr. Zdravko Blažeković, no on je karijeru nastavio u Americi i nije objavio djelo o arhivu iz istog povijesnog razdoblja. Proučavajući te sačuvane programe i dokumente, o događajima koji su činili 40% stvarnog koncertnog života, autorica se uvjerila u površnost pristupa tadašnjim interpretima i hrvatskim skladateljima. Iako su čak 25% programa sačinjavala djela hrvatskih skladatelja romantičnog razdoblja, mi danas od većine njih nemamo ni njihove note, ni bio-bibliografske podatke, što govori koliko je tragično i promašeno bilo skladateljski djelovati u našoj hrvatskoj sredini: ti skladatelji održali su jedan kulturni nivo, ali su u povijesti ostali zaboravljeni. Jedini dokaz da su djelovali i postojali jesu dokumenti koje je obradila gđa Snježana Miklaušić-Ćeran.

Mnogo bolje no skladatelji nisu u ono vrijeme prošli ni interpreti: njihova imena nije bilo vrijedno ni navoditi, samo bi se navelo da će nastupiti *diletant* ili *diletantica*. "Začetnik ideje o osnivanju glazbenog društva bio je skladatelj Karlo Wiesner-Morgenstern, koji je prije dolaska u Zagreb i sam bio članom sličnih glazbenih udruženja u Požunu (Bratislavi) i Ljubljani..." (str. 17), a i on je doživio sudbinu zaboravljenih zagrebačkih skladatelja.

Ti nam podaci između ostaloga pružaju uvid u omalovažavajući odnos hrvatske sredine u 19. stoljeću prema stvaralaštvu i izvođaštvu, a taj odnos ostao je do danas vrlo sličan te nam knjiga gospode Ćeran ukazuje da je posrijedi prvorazredni kulturni problem koji bismo morali korigirati u gimnazijama i srednjim školama preko nastavnih programa.

Po svemu sudeći, nakon ove knjige možemo zaključiti da nas tek 20. stoljeće, na sjeveru Hrvatske, diže na znatno viši glazbeni nivo, ali uslijed pomanjkanja kriterija ni do danas nismo tiskali remek-djela Vatroslava Lisinskog (koji je i u 19. st. imao slab tretman i premalen broj izvedbi svojih skladbi. K tome se te skladbe počinju intenzivnije izvoditi tek nakon 1864.!) A da, kao posljedica takvog odnosa prema darovitim skladateljima, odgovorne osobe ni danas ne znaju procijeniti što je najvrjednije u hrvatskom opusu, vidimo iz činjenice što ni sada čak ni Violinski koncert Borisa Papandopula ne postoji drugačije negoli u rukopisu.

Autorica knjige obuhvatila je gradu s područja sistematske muzikologije (glazbena arhivistika) te se mogla i morala poslužiti kompjuterskim metodama i programom za sređivanje građe: npr. prvi put u nas primijenila je u analizi zastupljenosti pojedinih autora simfonijske i koncertne glazbe metodu kojom se koristi Amerikanac John Henry Mueller, a također je u njezinu muzikološkom radu prvi put u nas upotrijebljena shema Univerzalne decimalne klasifikacije (program dbase III Plus), čime je autorica pridonijela kvantitativnom utvrđivanju pojedinih glazbenih oblika na koncertnim priredbama u Zagrebu. Ona je utvrdila da je na programima spomenuto 290 izvedbi, sa skladbama 97 autora, tj. na 45% svih skladatelja odnosilo se 38% svih izvedenih skladbi, a ti najzastupljeniji skladatelji bili su npr. Liszt, Gounod, Bellini, Chopin, Verdi, Beethoven i Schubert. Pregled programa tako nam pruža i uvid o utjecajima pod kojima se razvijala hrvatska glazbena kultura u sjevernoj Hrvatskoj, a činjenica da nam simfonijski orkestri nisu bili na raspolaganju razvidna je i iz sastava izvođačkih aparata, među kojima su redovito dominirali amateri i komorni sastavi.

Kada bi bilo vjerovati sačuvanim pozivnicama, onda bi prvi koncert u HGZ-u bio održan 18. travnja 1827., a ta se pozivnica nalazi sačuvana u zbirci *Muzeja grada Zagreba* (str. 11). Zanimljivo da su "mnogi programi koncerata izišli upravo iz tiskare Ljudevita Gaja, osnovane 1838." (str. 20), a znamo da je Gaj utjecao na razvoj hrvatskih glazbenih budnica, što nam sve zajedno daje informaciju o tome tko je imao interesa za zagrebačku glazbenu scenu.

Odmah po svom utemeljenju, točnije 1829., Hrvatski glazbeni zavod dobio je svoju glazbenu školu (str. 91), ali odsutnost profesionalnih glazbenih orkestara onemogućila je da se ustali «klasični» simfonijski koncert, pa se to ostvarilo tek na početku 20. stoljeća. (str. 90). Odsutnost pravog i intenzivnog koncertnog života onemogućila je i razvoj vlastite nacionalne skladateljske škole, do kojega je došlo tek između dva svjetska rata. Zagreb je, na žalost, u usporedbi s ostalom srednjom Europom, zaostajao u koncertnome životu, no rupe u intenzitetu muziciranja popunjavali su vojni orkestri, a plemstvo je organiziralo svoje balove, što ukazuje na to da je određeni sloj Hrvata ipak bio kulturan.

Knjiga "Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću", za koju je Snježana Miklaušić Ćeran dobila nagradu "Josip Andreis", govori nam i o povezanosti političkog života s glazbom: u tom pogledu autorica se donekle poslužila povijesnim izvorima i stavovima koji se oslanjaju na jugoslavično shvaćanje povijesti (Ferdo Šišić, str. 14), no interdisciplinarno nastojanje oko shvaćanja političkih okolnosti traži i dodatno poznavanje povijesnih izvora, te je takav pristup tek prvi korak prema interdisciplinarnom shvaćanju hrvatske povijesti i glazbe. O koncertnim nastojanjima HGZ-a dobili smo zadovoljavajući pregled, a za cjelovitu sliku o glazbeno-političkim okolnostima potrebno je još mnogo više pravih informacija. U pravcu takvog interdisciplinarnog pristupa u duhu filozofije povijesti Snježana Miklaušić-Ćeran napravila je dobar korak.

Emil Čić

LJEPOTA GRADITELJSKE PROŠLOSTI

Sva naša primorska otočka mjesta i priobalja uzduž naše jadranske obale odlikuju se starom i neponovljivom sredozemnom arhitekturom specifičnom za

naše podneblje. Jedna od tih otočkih urbanih sredina jest i težačko-ribarski te turistički gradić Kukljica na otoku Ugljanu, sa svojim starim kućama i crkvama, o kojima svjedoči i monografija Ante Jaše "Graditeljstvo u Kukljici", što ju je krajem prosinca god. 2002. izdala Matica hrvatska, Povjereništvo Kukljica, a kojom su obuhvaćene gotovo sve stare kuće i crkve na tom području. Monografija sadrži 41 fotografiju u crno-bijeloj tehnici, vrlo visoke kvalitete, a prikazuje Kukljicu kakva je bila prije tridesetak godina, prije navale turizma.

Tema je Jašinih fotografija kukuljički ambijent, a nit koja ih sve povezuje ponajprije je ljubav prema rodnom mjestu, a i nostalgično sjećanje na staru primorsku arhitekturu koja polako ali neumitno nestaje, ustupajući mjesto "modernijem" i funkcionalnijem načinu življenja.

Jašin fotografski objektiv žedno ište stare kamene kuće, crkve ili njihove ostatke, danas jedva uočljive u raznim neukusnim dogradnjama i nazovirekonstrukcijama. Jaša je, kao priznati umjetnički fotograf, stekao i međunarodna priznanja AFIAP Artist de la Federation Internationale de l' art photographique i Američke fotografske organizacije PSA 2 Star Rating. Valja naglasiti da on ne snima iz puke strasti, nego iz duboko osjećajnih motiva. S istančanim smislom za otkrivanje i najsitnijih arhitektonskih tajni, prenosi unutarnje raspoloženje i svoj duhovni svijet na fotografiju. Prikazane stare crkve, stare kukljičke dvore, autor poimenično iscrpno nabraja, kamene skaline (stube), kameni volti (svodovi upeti između dva zida kuća), stare krušne peći, kameni stupovi, kukljički dimnjaci, stari mandrać i glagoljski natpisi žive u djevičanskoj ljepoti i čistoći njegova prikaza. Stara je urbana arhitektura srećom zadržala živost i ljude kao svoju dušu (dokle?), što se najbolje vidi na fotografijama koje prikazuju ulaz u Bačin dvor, kamene skaline Martinova dvora, ulaz u Beninov dvor, niz starih kuća u Martinovu i Jojinom dvoru na kojima se vide nadogradnje koje ne remete postojeći sklad prvotnih gradevina. Najdojmljivija je svakako fotografija Lisičina dvora, koja prikazuje kompleks sulara i kamenih skalina između dviju kuća, te volti Ortulanova dvora, a i glavno, zapadno i južno pročelje kaštela obitelji Nassi iz god. 1623., s njihovim obiteljskim grbom. Posebno su obrađeni okrugli kameni zdenci (bunari) s kamenom krunom, duboki i do 20 m, te rekonstrukcija crkve sv. Jeronima (u uvali Kostanju) iz god. 1106, a ne, kako to autor pogrešno navodi, iz 13. stoljeća (str. 44. – 47), koja je punih 900 godina bila u ruševnom stanju, a danas, rekonstruirana, sja u svoj svojoj ljepoti (vidi GK br. 2 od 11. 1. 1998, str. 15.: "Gradevinski biser").

Kod spominjanja godina gradnje ili rekonstrukcija pojedinih crkava auktor je naveo više netočnih podataka, koje sam ispravio. Primjerice veli da je crkva Gospe od Sniga, u uvali Zdrelašćici, iz 17. stoljeća, a točno je da se ta crkva spominje od 1424, jer se od te godine do danas hodočasti u to Marijino svetište svakog 5. kolovoza. Za župnu crkvu sv. Pavla auktor tvrdi da se spominje od 1405, a točno je – od 1385! Župna je crkva iz temelja obnovljena 1666, a obnovu je vodio majstor Matija Senestrin, o čemu svjedoči natpis na portalu, pisan glagoljicom, s datumom posvećenja (18. I. 1673.) što ga je izvršio zadarski nadbiskup Ivan Evangelista Parzaghi. Taj glagoljski natpis prvi je pročitao dr. Branko Fučić, a dopunio ga je prof. Ivica Milić, što se u knjizi uopće ne spominje! Zvonik župne crkve koji je prislonjen uz nju

izgraden je god. 1741. pod vodstvom majstora Lovre Tezo, a visok je 25,35 m.

Napominjem da je auktor knjizi dao naslov "Graditeljstvo u Kukljici" (Architecture of Kukljica), ali da o samom graditeljstvu ne govori ni riječi. Radi se zapravo o monografiji umjetničkih fotografija stare Kukljice. Naime kad je riječ o graditeljstvu, potrebno je navesti i stilove pojedinih građevina, vrste građevnog i veznog materijala, konstrukcijske izvedbe krovišta (kameni svodovi, ravne terase, krovne konstrukcije), jesu li kuće zidane iz sirovog, neobrađenog, ili obrađenog, tesanog kamena, a posebno je važno spomenuti čime su pokrivene: opečenim kanalicama ili kamenim pločama, kako se to vidi na mnogim starim kućama u Kukljici.

Uz ovu uspjelu monografiju valja spomenuti i propust što ona prikazuje stanje kuća kakvo je bilo prije tridesetak godina. Trebalo je, radi usporedbe, priložiti i fotografije današnjeg stanja pojedinih unakaženih zgrada, poput onih Jojina dvora na str. 20, da se vidi kako je sadašnji vlasnik svojom "rekonstrukcijom» nagrdio staru arhitekturu objekta, pretvorivši zdanje u «neboder» koji odudara od okolice.

Urednik knjige je prof. Ivica Milić, strukovni suradnici Željko Trstenjak i Vladimir Alavanja, autor teksta i fotografija Ante Jaša, grafički urednik je fotograf Tomislav Vojvodić. Glagoljske krasnopise izradio je Dario Tikulin, a prijevod tekstova na engleski jezik sačinio je Emil Šprljan.

Knjiga je tvrdo ukoričena, s naslovnom fotografijom (u boji) koja prikazuje ulaz u Beninov dvor, ima 60 stranica, a naručuje se kod autora: Ante Jaša, fotograf, HR 23271 Kukljica, otok Ugljan, po cijeni od 120 kuna.

Ante Bačić Fratrić

MONOGRAFIJA O ŽUPI SVETA MARIJA

Andrija Lukinović, Pavao Markač: "Župa Sveta Marija u Medimurju", Sveta Marija, 2003., 289 str.

U posljednje vrijeme svjedoci smo tiskanja monografija mnogih naselja. U njima se više ili manje opširno govori o svim važnijim segmentima materijalne i duhovne kulture: od arheoloških iskopina i prvog spomena u pisanim dokumentima, preko prikaza događaja i osoba važnih za povijest dotičnog naselja, geografskih i demografskih osobitosti, školstva, sportskog života, zanata, udruga, etnografsko-etnološke slike naselja do prikaza perspektive njegova daljnjega privrednog i kulturnog razvoja.

Pred nama je monografija *Župa Sveta Marija u Međimurju*, čiji su se autori ograničili "samo" na prikaz života župe, ostavljajući drugima da obrade ostale važne događaje iz prošlosti i sadašnjosti naseljâ u njezinu sastavu. Autor je povijesnog dijela monografije prof. Andrija Lukinović, arhivski savjetnik Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu, a važnije događaje u župi za vrijeme svojega župnikovanja donosi vlč. Pavao Markač, sadašnji župnik u Svetoj Mariji.

Predgovor monografiji napisao je mons. Marko Culej, prvi biskup Varaždinske biskupije kojoj Sveta Marija pripada. Uz ostalo, biskup izriče želju da knjiga "pomogne porastu svijesti, kako bismo s još više ljubavi cijenili i sačuvali duhovno, kulturno i umjetničko blago, što nam ga je prošlost podarila, te ga predali mladim naraštajima". Spomen Međimurja uza se neizostavno veže i popijevke u kojima je opjevan život Međimuraca. Biskup citira stihove jedne od njih, u kojima

je iskazana ljubav prema zavičaju, majci, bližnjemu i Crkvi.

Slijedi kratak *Uvod* koji potpisuju autori monografije. Konstatirajući da je dosad tek fragmentarno u literaturi obrađena svetomarska župa, Lukinović navodi najvažnije izvore kojima se služio pri pisanju knjige. Ostavljajući po strani legende, oslanja se samo na pisane izvore te općepoznate činjenice.

U poglavlju naslovljenom *Ime i smještaj* čitatelj doznaje da se današnje naselje Sveta Marija u povijesnim izvorima (kanonskim vizitacijama) javlja i pod imenom Altarec te Družilovec. Ime Sveta Marija ustalilo se 1789., kada je utemeljena istoimena župa, a potječe od "naslovnika mjesne crkve Svete Marije na nebo uznesene". Jugoslavenska vlast najprije ime proširuje dodatkom "na Muri" (unatoč tomu što je naselje na dravskoj obali), a potom to novo ime krati za pridjev "sveta" te nastaje ime Marija na Muri. Na blagdan Male Gospe 1990. naselju se vraća njegovo staro ime – Sveta Marija, koje nikad nije nestalo iz neslužbene uporabe.

Sveta je Marija smještena u plodnoj ravnici donjeg Međimurja. U sastavu je Međimurske županije i Varaždinske biskupije. Župa obuhvaća i susjedno naselje Donji Mihaljevec. Oba su naselja u zadnjih pedesetak godina poprimila moderan izgled sa suvremenim civilizacijskim dostignućima.

U poglavlju pod naslovom *Tijekom minulih vijekova* Lukinović na četrdesetak stranica donosi kratak prikaz hrvatske srednjovjekovne povijesti. Posebnu pozornost posvećuje osnutku Zagrebačke biskupije (1094.), kamenu međašu u povijesti kontinentalne Hrvatske koja tim činom ulazi u pisanu hrvatsku povijest. Slijedi pregledan opis ustroja srednjovjekovne crkvene uprave s osvrtom na današnje stanje te osvrt na Arhidakonat Bekšin u čijem je sastavu Međimurje od 14. st., a koji je stoljećima kao granično područje bio predmet spora između Zagrebačke i Vespremske biskupije. Iako je patronatski i nadarbinski sustav u Katoličkoj crkvi danas uglavnom napušten, autor drži da je za razumijevanje povijesnih zbivanja u Crkvi tijekom feudalnog razdoblja važno njegovo poznavanje te čitatelja upoznaje s njime. Izvještava i o crkvenoj desetini te borbama oko nje. Pritom ističe da je Kaptol desetinu u Međimurju dao u najam već od srednjeg vijeka do njezina ukidanja 1848., zbog čega smo zakinuti za popise prezimena međimurskih žitelja koji bi, da je desetinu ubirao Kaptol, sezali u drugu polovicu 15. st. i bili prvi sustavni popisi prezimena u Međimurju. U drugom poglavlju Lukinović još opisuje sporove s Mađarima zbog Međimurja te neuspjele pokušaje mađarizacije do 1918. i za vrijeme Drugoga svjetskog rata. U potonjem su razdoblju svećenici, da bi mogli obavljati svoju službu, prisiljavani polagati prisegu vjernosti mađarskoj državi, u Međimurje iz Mađarske dolaze svećenici leventi sa zadatkom da odgajaju mladež u mađarskom duhu. "Međimurci su izabrali originalan način kako da se odupru madžarizaciji. Oni jednostavno madžarski jezik nisu htjeli znati. Možda se ni u jednom pograničnom području ne zna tako malo jezik države koja se prostire s druge strane granice kao što je to slučaj u Međimurju. Svijesno nepoznavanje madžarskog jezika bio je najuspješniji način otpora madžarizaciji."

O razlozima dijeljenja Zagrebačke nadbiskupije te osnivanju Varaždinske biskupije riječ je u poglavlju *Uspostava Varaždinske biskupije*. U sastav novoosnovane biskupije ušli su, uz ostale i Donjomeđimurski te Gornjomeđimurski dekanat. Tako je nakon 703 godine Međimurje izdvojeno iz Zagrebačke (nad)biskupije koja se stoljećima borila za nj s Bečom i Peštom i uspjela ga sačuvati.

Slijedi poglavlje pod naslovom *U Župi Donji Vidovec*. U njemu doznajemo da su prije uspostave Župe Sveta Marija istoimeno naselje i susjedni Donji Mihaljevec (zajedno s Kotoribom, Ćukovcem i Donjom Dubravom) potpadali su pod župu Donji Vidovec, koja je do 1789. bila matična župa za cijelo istočno Međimurje. Župa u D. Vidovcu prvi se put spominje 1501. u popisu župa Bekšinskog arhidakonata pod imenom Bystercz. U to vrijeme u Svetoj Mariji postoji područna kapela.

O osnutku župe u Svetoj Mariji i o župnoj crkvi govori se u istoimenim poglavljima. Kao posljedica jozefinskih reformi, a prema projektu reglacije iz mnogoljudne vidovske župe (7219 duša) izdvojila su se naselja Kotoriba, Donja Dubrava, Sveta Marija, Donji Mihaljevec i Čukovec. U Kotoribi, Donjoj Dubravi i Svetoj Mariji (kojoj je pripao i Donji Mihaljevec) osnovane su nove župe, a Čukovec je pripojen također novoosnovanoj župi Draškovec. Potkraj 1789. (30. studenoga) novu župu u Svetoj Mariji preuzeo je Placid Kligor, expavlin iz Lepoglave. Osnutkom župe dotadašnja područna kapela Marijina Uznesenja (nova i još nedovršena) postaje župnom crkvom. Ta je kapela podignuta na mjestu stare u gotičkom stilu, vjerojatno u 15. st. građene kapele koja je zbog dotrajalosti i derutnoga stanja srušena. Praćenje tijeka gradnje nove crkve i troškove otežavala je činjenica što izvorni dokumenti (spomenica, računske knjige) nisu sačuvani. Kako je u to vrijeme u Međimurju sagrađeno više crkava iste veličine, prema njihovim se troškovnicima mogu doznati približni troškovi gradnje svetomarske crkve. Pretpostavlja se da su glavninu tereta gradnje nove crkve najvjerojatnije podnijeli sami mještani. Prvu kanonsku vizitaciju nove župe u Svetoj Mariji obavio je 1793. katedralni arhidakon Stjepan Kolosvary. Iz nje doznajemo kako je crkva izgledala izvana te kakva je bila njezina unutrašnjost. Zahvaljujući kanonskim vizitacijama prate se daljnje promjene u župnoj crkvi (dovršenje crkvenoga tornja, gradnja oltara Trpećega Krista, nabava orgulja itd.). Početkom 20. stoljeća župnik Cirkvenčić zatječe zapušteno i trošno crkveno zdanje te kreće u sveobuhvatnu obnovu: crkva je nanovo ožbukana izvana i iznutra, popravljeno krovište, prošireno pjevalište, probijen prolaz iz sakristije prema propovjedaonici koja je iz sredine crkve premještena do trijumfalnog luka, načinjeno novo stubište na kor i propovjedaonicu, izrađena je nova krstionica, novi kipovi Presvetog Srca Isusova i Marijina, preuređen je oltar Trpećega Krista, obnovljena su četiri pobočna oltara, pet metara visoka i tri metra široka slika Uznesenja Marijina, koja je lošom restauracijom nestručnjaka nepopravljivo iskvarena, zamijenjena je izrezbarenim reljefom istog prizora načinjenim prema starom uzorku. Postavljene su nove klupe, stari i dotrajali prozori zamijenjeni su novima, nabavljene su zastave, kupljen novi luster, baldahin ... Oslikavanje crkve povjereno je Osvaldu Biertiju koji je sa sobom doveo petoricu majstora iz Italije. Oltar i kipove obnovio je Alois Zoratti, graditelj oltara i restaurator iz Maribora. Nakon što je tijekom 1910. župna crkva potpuno izmijenila svoj unutrašnji i vanjski izgled, u

dopisu Duhovnom stolu župnik Cirkvenčić ponosan na učinjeno piše da je crkva uređena "kao kakova katedrala". Od tada do danas u crkvi su učinjene tek manje promjene: poslije Drugoga vatikanskog sabora svetište crkve uređeno je prema liturgijskim propisima toga sabora, oko crkve postavljena je ograda i uređen park, u dva je navrata ureden krov i promijenjen crijep. Lukinović napominje da predstoji obnova limenog dijela krovne kupole te izrijekom kaže: "Kad bude to obnovljeno i ponovo na njemu zasinu pozlaćeni dijelovi Marijina monograma s pripadajućim ukrasima, svetomarski će zvonik zasjeti nad zelenom međimurskom dolinom u punom sjaju". U međuvremenu, nakon što je za Uskrs monografija o kojoj je riječ tiskana, uoči blagdana Velike Gospe, župnoga proštenja, biskup Marko Culej blagoslovio je obnovljeni zvonik. Za obnovom vapi unutrašnjost crkve - zidne slikarije, kipovi i oltari.

Iz opisa današnjeg izgleda župne crkve, kojem autor posvećuje poseban odjeljak, izdvajamo samo nekoliko zanimljivih podataka: crkveno pročelje gleda prema istoku umjesto prema zapadu, kako je to bilo pravilo kod katoličkih crkava; u jednoj od dvije niše na zvoniku te iznad nebnice propovjedaonice smješten je kip anđela s pločama Zakona, motiv koji nije uobičajen u kršćanskoj ikonografiji; na mjestu oltara Srca Isusova nekad je bio oltar sv. Peregrina, u našim crkvama zabilježenog samo ovdje; kipovi mađarskih kraljeva sv. Stjepana i Ladislava smješteni na oltaru Srca Isusova možda su najstariji predmeti u crkvi uopće (spominju se u 17. st. u staroj kapeli); na oltaru sv. Jeronima iznad glavne niše stoji slika sv. Ivan i Pavla, rimskih mučenika iz prvih vremena kršćanstva koji se tek gdjegdje susreću u našim crkvama; posjetitelju nipošto ne bi smio promaknuti reljef s prizorom Uznesenja Marijina na nebo koji zaokuplja pogled pri ulazu u crkvu, kipovi sv. Josipa, sv. Ivana Krstitelja, sv. Augustina i sv. Dominika – remek djela baroknoga kiparstva, oltar Muke Isusove te orgulje sa 22 registra.

Novo je poglavlje posvećeno opisu zbog dotrajalosti srušene kapelice sv. Antuna u Donjem Mihaljevcu (na koju danas podsjeća raspelo postavljeno na mjestu gdje je ona stajala 170 godina) te nove kapela sv. Antuna Padovanskog i sv. Mihovila Arkanđela sagrađene velikom upornošću župnika Lovre Galića i svečano blagoslovljenje 1989., pet godina nakon što je gradnja započela.

Svetomarsko se groblje isprva nalazilo oko crkve, a krajem 18. stoljeća župljani su svoje mrtve počeli pokapati na groblju izvan sela, gdje se ono i danas nalazi. Prošireno je i na njegovu ulazu podignuta suvremena mrtvačnica. Pozornost privlači slika uskrsloga Krista naslikana na vanjskom zidu mrtvačnice, djelo Josipa Rochusa Pongraca, domaćega akademskog slikara.

Osim barokne župne crkve u Svetoj Mariji i suvremenim stilom građene kapele u Donjemu Mihaljevcu, u ovim dvama naseljima nalazimo i na druge sakralne spomenike: raspela, pilove i poklonce. Među najstarijima (a nažalost i najoštećenijima) ranobarokni je pil svete Marije s djetetom Isusom u naručju smješten u parku uz župnu crkvu, a poklonac uz cestu prema Donjem Vidovcu vrlo je lijepo oslikao Osvaldo Bierti kad je oslikavao i župnu crkvu.

U poglavlju naslovljenom *Bogoslužje* autor nakon kratkog prikaza reforme zakona o euharistijskom postu, reforme Drugoga vatikanskog sabora koja se odnosi na zamjenu latinskog jezika hrvatskim u bogoslužju te promjene u crkvenom kalendaru i promjenama što se tiču posta i obvezatnoga nemrsa, spominje prvi detaljniji opis bogoslužja u župi, piše o klanjanju pred Presvetim Oltarskim Sakramentom, o godišnjem proštenju koje se od starine svečano slavi na Veliku Gospu, o procesijama i hodočašćima nekad i danas, o krštenju djece, večernjicama... Ovdje bismo posebno izdvojili običaj spričavanja koji je nekad bio sastavni dio sprovoda. To je prigodno sastavljena pjesma koju je obično sastavio i otpjevao župni kantor. U ime mnogih pokojnih Svetomarščana i Mihaljefćana s rodbinom, prijateljima, kumovima i susjedima pjevanjem se oprostio nezaboravni svetomarski kantor Ivan Mustač koji je spričavanja sam sastavljao.

Slijedi kratko poglavlje posvećeno školi. Prve škole u našim je krajevima osnivala Crkva i one su potpadale po njezinu nadležnost. Djecu su poučavali kantori koji su ujedno obnašali i službu mjesnog bilježnika. U Svetoj je Mariji prva škola osnovana 1820. Nakon što su komunističke vlasti iz škola izbacili svećenike i vjeronauk, župnik Galić drži vjeronauk u župnoj crkvi u Svetoj Mariji i kapelici u Donjem Mihaljevcu. Godine 1971. u dvorištu župnog dvora sagrađena je vjeronaučna dvorana.

Župnik je presudno važna karika u povijesti i sadašnjosti jedne župe te o njemu umnogomu ovisi rast i napredak župe. Autor poimence spominje i donosi kratak životopis te osvrt na vrijeme provedeno u župi svakog od 11 župnika, koliko ih se promjenilo u Svetoj Mariji od osnutka župe do danas. Bili su to: Placid Kligor (1789.-1795.), Pavao Rusan (1795.-1800.), Josip Antaver (1800.-1826.), Mijo Marka (1826.-1841.), Josip Mihalic (1841.-1871.), Stjepan Hrgar (1871.-1908.), Eduard Cirkvenčić (1908.-1925.), Ivan Marciuš (1925.-1947.), Đuro Čop (1949.-1950.), Lovro Mato Galić (1950.-1998.) i Pavao Markač (1998.-). Kroz dvjesto godina postojanja župe bilo je nekoliko kapelana - prvi je kapelan bio Mijo Markan (nakon dvije godine preuzeo župu od teško bolesnog Antavera), za župnika Mihalica kapelani su bili Mihael Ružman, Toma Novak, Juraj Švelić, Filip Štuhec, Adolf Petak, Antun Luci, Franjo Pupek i Nikola Homotarić. Posljednji je kapelan u župi bio Dragutin Feletar (1943.-1944.).

Jedna od onih osobina po kojoj se prosuđuje napredak vjerskoga života pojedine župe jest broj duhovnih zvanja koja su iz nje proistekla, konstatira Lukinović. Promatrajući Župu Sveta Marija, stječe se dojam da se moglo očekivati više nego što je dosad ostvareno. U više od 200 godina iz župe su potekla samo dvojica svećenika (Josip Igrec, 1911.-1977.; Ivan Peter (1952., danas u župnik u Peterancu) i devet redovnica. Danas su živući jedan svećenik i dvije redovnice. Posebno zabrinjava što iz župe trenutno nema ni jednog svećeničkog i redovničkog kandidata.

Povijest svetomarske župe ne bi bila potpuna bez spomena svestranoga Ivana Mustača, požrtvovnog i samozatajnog kantora, oca devetero djece, koji je vodio crkveni zbor, orguljao, bilježio napjeve koje je čuo u narodu, skladao, harmonizirao i obradio mnogobrojne crkvene i svjetovne međimurske popijevke, vodio limenu glazbu... Predanost vlastitoj obitelji, privrženost Crkvi, ljubav prema rodnom mjestu, Međimurju i Hrvatskoj bile su svetinje u njegovu životu od rođenja do smrti. Svetomarščani su mu se odužili

time što su svojemu kulturnoumjetničkom društvu nadjenuli njegovo ime i pridjevak pod kojim su ga svi u selu znali - Ivan Mustač Kantor.

U poglavlju o imovini i prihodima govori se o nepokretnoj imovini koju župnik uživa u svojoj župi. U tu imovinu, uz ostalo ulazi i župni dvor. Prvi župni dvor bila je mala drvena zgrada pokrivena slamom. Na njezinu je mjestu sagrađen novi dvor. Kad je i on dotrajao, u cijelosti je obnovljen te je u ono vrijeme, početak 20. stoljeća, jedan od najbolje uređenih farofa u cijeloj Zagrebačkoj nadbiskupiji. Prohujalo stoljeće ostavilo je traga na njemu te on, osim po veličini, nimalo ne sliči dvoru i vapi za temeljitom obnovom. U nastavku ovog poglavlja govori se o kongrui, luknu, štolarini i misnim zakladama. Poglavlje završava prikazom novoga gospodarskoga sustava u Katoličkoj crkvi.

U posljednjem poglavlju koje potpisuje Andrija Lukinović riječ je o stanovništvu – Svetomarščanima koji su zajedno s ostalim Međimurcima, zahvaljujući prije svega pripadnosti Zagrebačkoj (nad)biskupiji unatoč mnogim pokušajima odnarođivanja, sačuvali svoj nacionalni i vjerski identitet Hrvata katolika. U 20. stoljeću mnogi napuštaju svoja ognjišta i odlaze na rad u druge hrvatske krajeve, a nerijetko i izvan hrvatskih granica. Nekada je važan izvor prihoda bilo košaraštvo, a žene su izrađivale čipku kojom se Svetomarščani danas, nakon što njezina izrada poslije polustoljetnoga zaborava ponovno oživljena, posebno ponose. Vrijedne ruke starih čipkarica nisu žalile truda te župnoj crkvi podarile vrijedno crkveno ruho ukrašeno svetomarskom čipkom. Počev od najstarijeg popisa žitelja Svete Marije i Donjeg Mihaljevca što ga sadrži kanonska vizitacija iz 1660., autor prati porast broja kuća i stanovništva. To poglavlje završava popisom svih stanovnika Svete Marije (njih 1827) i Donjega Mihaljevca (njih 810) po ulicama.

Pavao Markač, sadašnji župnik u Svetoj Mariji na četrdesetak stranica prikazuje duhovni i materijalni obris Župe Sveta Marija od 20. kolovoza 1998., dana kada je postao svetomarskim župnikom, do 11. ožujka 2003., kada je rukopis monografije predan u tisak. Počinjući sa svojim nastupnim govorom pri preuzimanju župe, čitatelje upoznaje sa svim važnijim događajima u župi koji su se zbili za njegova dosadašnjega župnikovanja, a takvih je bio doista mnogo. Markač sve pomno bilježi: prve pričesti, krizme, početke školske i vjeronaučne godine te zaziv Duha Svetoga i Božjega blagoslova nad svu djecu, nastavno osoblje i ostale školske djelatnike, spominje hodočašća, pomoć Karitasovu dječjem domu u Čakovcu, pomoć misionaru Toniju Štefanu, sudjelovanje na Vjeronaučnoj olimpijadi Maloga koncila, tjelovske procesije, smjene crkvenih odbornika, proslavu 25. obljetnice svoga misništva, izravne prijenose svete mise iz svetomarske crkve na Hrvatskom radiju i Hrvatskoj televiziji, početak temeljite obnove crkvenoga krovišta, polaganje doživotnih zavjeta časne sestre Mirjane Gosarić, susrete ministranata, vjeroučitelja, smrt prečasnoga Lovre Galića, trodnevnicu uoči Velike Gospe, postavljanje nove ograde na župnoj grobnici, emisiju *Cmreki v snegu spiju* koja je velikim dijelom snimljena u svetomarskoj župi ...

Monografija završava *Pogovorom*. U njemu Pavao Markač govori o važnosti monografije za župu, župnika i župljane. Opisuje kako je došlo do zamisli o pisanju monografije o Župi Sveta Marija i njezine

realizacije. Citira kardinala F. Kuharića glede pisanja povijesti župe: "Pohvalno je da se napiše povijest župe da župljani, čitajući povijest svoje župe, prodube svijest o svom župskom zajedništvu. Čitajući povijest župe vjernici također otkrivaju kako su prošli naraštaji živjeli svoju vjeru, gradili svoje crkve, popravljali ih i tako sačuvali za buduće generacije. Iz monografije mogu također naučiti o pastoralnom radu svojih prošlih župnika, o zauzetosti vjernika za stvari župe, o povezanosti škole i Crkve u odgoju djece i mladih uz suradnju obitelji. Sve su to korisne spoznaje koje potiču da se i danas živi u župi zajedništvo Crkve kao zajedništvo Kristovih vjernika, da žive svoj osobni i obiteljski život u skladu s Božjim zapovijedima".

Na kraju knjige dva su dodatka: prvi je *Popis pjevača crkvenog zbora Sveta Cecilija*, a drugi *Spričavanje Verone Šlibar iz Donjega Mihaljevca*, tekstovi pjesama *Velikomešna* i *Veselte se i radujte* koje se ispjevane za svetomarsku župu te se pjevaju na blagdan Velike Gospe i u ostalim svečanim prigodama. Tu je i tekst pjesme Ladislava Čižmešije napisane povodom vraćanja povijesnog imena Svetoj Mariji 1990. i dvije međimurskom kajkavštinom pisane pjesme Franje Baloga, pokojnoga župnika iz Donjeg Vidovca.

Popisom izvora i literature autori zaključuju knjigu o Župi Sveta Marija ilustriranu mnogim fotografijama koje slikovito svjedoče o zbivanjima i osobama koje su obilježile povijest župe.

Posegnuvši za arhivskim dokumentima, Lukinović u knjigu pretače povijesne činjenice i slaže mozaik povijesti svetomarske župe. Ta je povijest, sagledana iz aspekta crkvene povijesti Međimurja i Hrvatske, prikazana kao dio te hrvatske crkvene povijesti. Pregledno i jasno autor nas vodi kroza zbivanja važna za povijest župe te slikovito opisuje župnu crkvu i ostale sakralne objekte.

Napisavši povijest župe, Andrija je Lukinović budućim piscima i sastavljačima sveukupne svetomarske i mihaljevske povijesti podario gradu neprocjenjive vrijednosti bez koje povijest tih naselja ne bi bila potpuna.

Važan je i prinos župnika Pavla Markača koji kronološki bilježi sva zbivanja u župi posljednjih pet godina. Iz njegovih tekstova zrači ljubav prema župi i župljanima koju, uostalom, potvrđuje i nesebičnim zalaganjem i velikim trudom uloženim u izdavanje knjige.

Pomnjivom čitatelju za oko zapinju mnogobrojne slovne pogreške, poznavateljima župljana i prilika u župi zasmetat će pokoji krivi potpis ispod fotografije, nepravilan oblik etnika (Svetomarci umjesto Svetomarščani), nedostaci vezani uz popis stanovnika... Stječe se dojam da su "završni radovi" pripreme za tisak rađeni na brzinu cijena koje su i navedeni propusti. Spominjući ih, nipošto ne želimo umanjiti vrijednost knjige i trud autora koji su župljanima Svete Marije podarili uistinu pravi dragulj. On ih obvezuje da, poznavajući povijest svoje župe, cijene i čuvaju njezine dragocjenosti, ponose se njima te ih sačuvane i obnovljene predaju potomstvu kao svjedoke svoje vjere i vjere svojih predaka.

Anđela Frančić

PRVI BROJ ČASOPISA "HRVATSKA ROSA"

Bježeći pred najezdom Turaka, mnogo je Hrvata u potrazi za sigurnijim boravkom napustilo svoje domove u Hrvatskoj. Tako ih je, prema istraživanjima povjesničarâ (K. Kučerova, Adamček, J.

Botik i dr.), tijekom 16. stoljeća gotovo 200 000 našlo svoje nove domove u tridesetak naselja jugozapadne Slovačke.

Neizbježna asimilacija u ovih je 450 godina učinila svoje, pa se hrvatska nacionalna manjina održala samo u četiri naselja nedaleko od glavnoga grada Slovačke – Devinskom Novom Selu, Hrvatskom Grobu, Čunovu i Hrvatskom Jandrofu – a posljednjim popisom stanovništva njezinim se pripadnicima izjasnilo jedva tisuću ljudi.

U Slovačkoj Republici već 12 godina djeluje Hrvatski kulturni savez, čijim je predsjednikom, od osnutka do danas, doc. ing. Juraj Cvečko. Savez svake godine priređuje festival hrvatske kulture (lipanj) u Devinskom Novom Selu. Krajem protekle godine pak izdao je prvi broj časopisa "Hrvatska rosa", namijenjen, kako je u uvodnoj riječi napisao predsjednik Saveza J. Cvečko, ponajprije hrvatskoj manjini u Slovačkoj, te svim prijateljima i ljubiteljima hrvatske kulture. Pozdravljajući izlaženje časopisa, hrvatska veleposlanica u Slovačkoj Nj. E. Andreja Gustović-Ercegovac poželjela je uredništvu dugogodišnje izlaženje.

Budući da prošlogodišnje velike poplave u Srednjoj Europi nisu mimoišle ni Slovačku, u reportaži u tom broju časopisa čitamo o tom kako je rijeka Morava, izlivši se iz svog korita, prouzročila velike štete u prigradskim naseljima Bratislave, poplavivši i sedamdesetak obiteljskih domova Devinskog Novog Sela. Hrvatsko veleposlanstvo u Slovačkoj organiziralo je pomoć u gradevnom materijalu, koja je podijeljena svima koji su tom poplavom pretrpjeli štete.

Zlatko Jevak

1700. OBLJETNICA MUČENIČKE SMRTI SV. KVIRINA SISAČKOGA BISKUPA

("RIJEČI", časopis za književnost, kulturu i znanost Matice hrvatske u Sisku, broj 1-2/2003. str. 150)

Matica hrvatska u Sisku četiri puta godišnje izdaje časopis "Riječi", koji donosi zanimljivo štivo, najčešće iz kulturne prošlosti Siska i okolice. Ovogodišnji je dvobroj 1-2/2003. gotovo u cijelosti posvećen svetom Kvirinu, sisačkom biskupu, koji je prije 1700 godina, 4. lipnja 303. godine, podnio mučeničku smrt utapljanjem. Pisci članaka su naši istaknuti znanstvenici, pa su i članci većim dijelom pisani na posve znanstvenoj razini.

Dr. Marija Buzov, na gotovo 30 stranica teksta, vodi nas u razdoblje prije 17. stoljeća da nam opiše prilike u našim krajevima za cara Dioklecijana, poznatog progonitelja kršćana. Rimska pokrajina u kojoj je Kvirin bio biskupom, zvala se Panonia Savia, a glavni grad bila je Siscia (danas Sisak), već u trećem stoljeću sjedište biskupije, čiji je najpoznatiji biskup, Kvirin, po nekima autorima biskupovao od 270. do 303. godine. Dr. Buzov je, na temelju brojnih autentičnih izvora, arheoloških nalaza i objavljene literature detaljno obradila ondašnje prilike, osobito sisačku biskupiju, sv. Kvirina i njegovo mučeništvo, što njezinoj raspravi daje posebnu znanstvenu vrijednost. Objavila je kompletnu «Passio Sancti Quirini» na latinskom, s potpunim objašnjenjem na hrvatskom jeziku. Također je prenijela himnu sv. Kvirinu pjesnika Aurelija Prudencija na latinskom, ali i prijevod dr. Ferde Rožića na hrvatski. Prikazala je razne relikvijare, medaljone, slike i kipove, na kojima je od starine prikazivan sveti Kvirin. Na kraju je dala popis brojne literature o tom svecu.

Dr. Juraj Kolarić prikazao je stanje sisačke biskupije u 3. i sljedećim stoljećima. U prvo je vrijeme pripadala metropoliji u Sirmiumu (danas Srijemska Mitrovica), sve do 582. godine, kad je Sirmium razoren. Nakon toga je priključena metropoliji u Saloni. Posljednji put spominje se 928., kada je ponuđena biskupu Grguru Ninskom. Budući da on nije prihvatio sisačku biskupiju, u doba hrvatskih kraljeva njenim područjem upravljaju dvorski ili hrvatski biskupi, sve do osnutka zagrebačke biskupije 1094. godine, koja je tako na neki način nasljednica sisačke.

Ante M. Ivandić prikazao je povijest starokršćanske Crkve u sjevernohrvatskim krajevima. On dokazuje da je već u 3. i 4. stoljeću u Panoniji bila razvijena crkvena hijerarhija, sa sjedištem u Sirmiumu (Sr. Mitrovica). Osim Sirmiuma, sjedišta biskupija u ono su vrijeme još u Mursi (Osijek), Cibalama (Vinkovci), Singidunumu (Beograd) i, dakako, u Sisciji (Sisak). Ivandić donosi poznate martirologije u kojima su opisani panonski mučenici, među kojima je na istaknutom mjestu sveti Kvirin.

Dr. Đurdica Cvitanović opisuje s mnogo emocija sjećanje na kapelu sv. Kvirina u Sisku, koja se spominje već u 16. stoljeću. U prvo vrijeme kapela je bila drvena, a od 1779. zidana. 1669. postavljen je u njoj oltarić (djelo zagrebačkog kipara Ivana Komersteinera) čiji su dijelovi sačuvani do danas. Kapela je značajnije obnovljena 1855. godine, ali je stradala za vrijeme Drugog svjetskog rata. Konačno je 1974. godine, bez pravog razloga, za komunističke vladavine srušena.

Anđelko Badurina je u časopisu obradio temu: "Crkve sv. Kvirina u Hrvatskoj". Tema je više nego zahtjevna, a članak vjerojatno neće zadovoljiti čitatelje. U njemu se na početku kaže da "u Hrvatskoj ima 13 crkava sv. Kvirina" te će mnogi shvatiti da je tako još i danas, no u stvari malo koja od njih još postoji, što je trebalo i reći. Ako se autor već poziva na Popis župa zagrebačke biskupije iz 1334. i 1501., autora Josipa Buturca, pa je odatle naveo župne crkve sv. Kvirina u Hrastovici i Smerkoviću, trebao je iz toga popisa navesti i ostale dvije župne crkve sv. Kvirina, u Boviću i Dobretinu. Što se tiče crkvi sv. Kvirina u Sisku, netočan je navod da je barokna crkva iz 1670. g. na starom groblju srušena, a da se druga, moderna, počela graditi 1993., s druge strane ceste. Kapela na groblju, o kojoj veoma točno u istom časopisu piše dr. Cvitanović, kao drvena spominje se još u 16. stoljeću, a kao zidana od 1779., s tim što je srušena 1974. Preko ceste se 1993. nije ništa gradilo. Godine 1993. je u Sisku osnovana četvrta župa posvećena svetom Kvirinu. U to vrijeme već je bio izgrađen bogoslužni prostor za potrebe novoosnovane župe. Današnja nova župna crkva sv. Kvirina u Sisku građena je od 1997. do 2002. godine, kada je i posvećena.

U časopisu ima još članaka na temu Kvirinove obljenice: Silvije Vadla, "Kvirin Sisački" i prof. Đurdica Lasić Vuković, "Kvirinovi poetski susreti".

Tu su i dva vrijedna članka dr. Agneze Szabo: jedan o Ivanu Tkalčiću, hrvatskom crkvenom povjesničaru, ali i povjesničaru grada Siska, a drugi o diplomatskim i prijateljskim odnosima Svete Stolice i Hrvata. Tkalčić je kao mladomisnik 1862. došao u Sisak za kapelana. U Sisku je istraživao arheološke spomenike i o njima pisao. Autor je prvoga hrvatskoga povijesnoga roman "Severila" (1866), u

kojemu je prikazao stanje u rimskoj Siscij u doba biskupa Kvirina. Napisao je između ostaloga povijest Siska "Grad Sisak" (*Danica* 1882. g.) i "Crta o bivšoj Sisačkoj biskupiji".

Ne smijemo zanemariti ni dva vrijedna članka koja nisu neposredno vezana uza sv. Kvirina: "Kašteli na sjeverozapadnim obroncima Zrinske gore u obrani od Turaka", Zorislava Horvata, i "Projekt rekonstrukcije crkve BDM u Gori", Drage Miletića i Marije Valjato Fabris. Članci se odlično uklapaju u zadanu tematiku, obrađujući sisačku okolicu iz najstarije prošlosti.

Lojzo Buturac

JEZIČNO BOGATSTVO ŠTAMBUKOVE LIRIKE

(Drago Štambuk: "Ruka radosnica, Zagreb," Kršćanska sadašnjost, 2002.)

Namjera je u ovom tekstu progovoriti o jeziku te začudne knjige, o elementu koji se mijenja i iznova rađa sa svakom novom knjigom Drage Štambuka, a opet nosi onaj biljeg prepoznatljivoga, kao lađa svoja jedra obojena neobičnim bojama. Treba govoriti o sintaksi i semantici iznenadnih i do sada neprisluhnutih riječi, govoriti o asocijacijama novih, a opet znanih, no do sada na taj način u stihove neutisnutih riječi.

Valja govoriti o jeziku jedne scijentističke svijesti, koja, s druge strane, pluta po obzorjima bračkoga kamenjara i "polugom uzdaha" otpire grobove, mrvi "stvrdlu podzemnu žilu ...u usoljenim zrcalima". Ta liječnička razudba svijeta zatvara se daleko tamo negdje u kapeli svetoga Georgea, u Windsoru, "dok čuvar tvoje makije i hridina pitomi posljednjega zmaja i češe ga kopljem po ljuskavim slabinama".

Od sasma kratkih stihova, asocijativnih na haiku-način ("Vatra": *O pepelu sni / i hita, hita* ili "Zrenik": *Gledaš / i u privjesku očnom, zrije ti gorko / oko svijeta*), kojima počinje svaki od ukupno četiri dijela knjige, pjesnik prelazi na veće pjesničke uradke u kojima tretira sveukupnost kulturnih ureza u jednu suvremenu europsku i(li) hrvatsku dušu. Vodi nas preko voda aherontskih, s mitskim junacima grčkoga panteona ("Prokrust s vatrom": *Da je zemljinu ponjavu / nategnut ko šatorsko krilo / do u dalek svemir / prostrt je na žeravu zvijezda / i utopljen slušat kako pucketaju / paljive niti domaćeg tkanja, Prokruste*), do Kristovih suza u dugim potezima pera ("Credo angjeoski": *Vjerujem jer da ne vjerujem ne znam kako bih mogao ili, smio / postojati. / Vjerujem jer vjerom sklapam savez sa Svevišnjim, / opravdavam sve svoje slaboće i krivdu...*). Posebno mjesto zauzimaju lirično-prozne tvorbe, u kojima se pruža bezmjerje kopna i mora, otočja i neba, vremena i prostora , ljudske i životinjske patnje.

Nije to prazni idealitet ili prokletstvo abnormalnosti, a ni strastvena naslada kao otpor životu. U toj poetici riječi služe svojoj pradavnoj svrsi – one govore o onome čime je pjesnik opsjednut, one su stožer njegova duhovnoga svijeta. U tim ključnim i neobičnim riječima valja potražiti i duh pjesnikova bića, raskol na scijentističko-iskustveni pojmovnik, nastao zagledanjem u čovjekovu nutrinu tijekom boravka u dvoranama satova anatomije (koliko je slikovitosti u Jambrešića kad za anatomiju kaže da je to *raščetverenije* iliti *raščerečenije* ljudskoga tijela!...), te na transcendentalnu svijest koja seže dublje i zahvaća i ono neuhvatljivo. Ta poezija "zimnika" zaljubljenoga u jug raspo-

lućena je, dakle, u rječnik obilježen dvojakošću. Ako kaže: *hlupnja, zvjezdoća, bezoć, šćut, dokrok, zarumno, pošpuren, mrgojka, pustoslik, butargana, žalob, apori, zaulud, isfrižan, vrijed, mlaš, matia, osin, bišav* itd... on govori i: *ahorax, rizolitna otopina, mezoderma, maceriran, ontrakcije, ukriženi biceps, ekstrakorpoalna, oganj alveola, crijevna zdjela, nazoakrimalne, afazija, aleksija, amputiran, alpatorna rezistencija, herpesna kmsta, sni angulus, genetska reverzija, hiperkalimiia*... itd. Uz taj posve razdvojeni rječnik pjesnikovanja, on rabi i niz latinizama (*murus, memorare...*), koji se javljaju u više ili manje originalnim oblicima. Sav taj "tezoro" riječi, obogaćen lokalizmima čakavštine ili arhaizmima, koji su se inače davno izgubili, ili su uzeti iz starije hrvatske književnosti, tvori labirint kroz koji čitač-putnik prolazi dodirujući s nevjericom, i ponekad s nerazumijevanjem, te "muruse", zazidane pločaste hodnike jedne psihe, gdje se pokriva smisao, često u zakloništu "navraskanih" plašteva Neptunova sina.

Sva ta neobična pjesnička raskoš i zaumnost uvijek sadrži nešto od "huka EONA" ili "pjêva valovlja". (Dalmacijo, svijetla Dalmacijo: ... O, Dalmacijo, crna kutijo naše sudbine. Svojim blagim svjetlom izdubi nam postelju i grob, na zvjezdanomorski žal položi umorna trupla dupina i predaj spokoju ih vječnom. U brazde Božjeg dlana posadi zrnevlje morja i gorja domaje, da zatomi se bol veslača, a prepuklo prepusti srce.)

U takvim se jezičnim i misaonim disonancama ostvarilo jedno osebujno pjesništvo, nenalik ijednom u hrvatskom pjesničkom prostoru. Ono jezikom dokazuje raskoljenost ljudskoga bića na tijelo i dušu. Tražili bismo ključne riječi, po savjetu Baudelaireovom, i našli da bi mogle bi biti razvrstane u podjednako teške, sučeljene skupine znanstvenih, hladnih, analitičkih tvorbenica ove poetike, i onih koje pripadaju strastveniku, koji nikada ne prestaje dubiti fuge u kamenu svoga otoka, pa ni kad je u daleku svijetu, gdje se ljudsko mlijeko ulijeva u čaj.

Ipak, nakon svih jezičnih fascinacija ostaje ključno pitanje pjesnikova emocionalnoga, čuvstvenoga svijeta. I dok je Gottfried Benn izjavio da uopće nema čuvstava, Drago Štambuk ih ne taji, nego u agresivnoj dramatici, ponekad i teatralnom uvećanju, uzdignut nad to trošno tijelo (iskićeno latinskim medicinskim izrazima), anatomski razuđeno, hrli u tajanstvo neba, u modernoj lirici dopušten prostor "samsebidan."

Uvijek se pitamo kod ovakve lirike: ima li u njoj vjere i misterija otkupljenja? Je li i Krist samo prolazna metafora? Je li molitva duboka samo u nemoći? Pjeva li pjesnik od bola i osjećaja prokletstva ili iz dubine duše, zadivljene platonovskom zemljom u kojoj pronalazi odavno vječne tvorbe?

A Zlo? Ima li ono tek akcidentalno značenje, ili pjesnik "zna" da je ono također vječno?

Ova poezija ponovno iskazuje, pa i u najzamršenijim izražajima, da je svjesna istinske drame ljudskoga i božanskoga, sukobljenih u horizontali i vertikali života.

Mnogi kritičari blagim i vještim zaobilaznicama ostavljaju po strani jedan vid toga pjesništva: onaj rodoljubni. Kao "leitmotiv" ponavlja se tema oca i ruševne palače, Hrvatske koja je u opasnostima (Croatiam esse delendam, Grob hrvatskih mornara, Imenovanje mrtvih, Croatiam aeternam...itd) i za kojom pjesnik čezne ili ju prati i spaja svoju i njenu sudbinu: "Tko mogaše ikada slutjeti / da Gospa je vrh naše sudbine?"

Upravo pjesme darovane domovini, ratu i bolima naroda donose najkomuni-

kativnije stihove. Težnja onestvarenju realnoga ovisila je o "zagrcnuću" samoga pjesnika pred nekim istinitim prizorom: pred Zidom plača, hrvatskim selom Čelijama... Tu se, pred jednostavnom, strašnom i gorkom pojavom, pjesnička riječ oduprla odlasku u posvemašnju tamnost, kriptografiju osobnoga, nejasnoću i osamu, gdje boravi asocijativna, raspojasana i skrivena dama Alegorija.

U pogovoru knjizi Marko Kovačević potvrđuje da stihovi Drage Štambuka sadrže "kozmički misticizam" i "nostalgiju za vječnošću.".

Sve je to iskazano sjetnim tonom, svi ti zidovi i zvonici podsjete ponegdje, ne samo na hrvatske prethodnike ovoga pjesnika (Ujevića, Šopa, Šolca, Vidu ...), nego i na onaj dio europskoga pjesništva kojem pripada jedan Trakl. Tako će D. Štambuk u pjesmi "Zmijske oči" desetak puta ponoviti riječi *tamnina, crnina, noć, mrak, smrt*.

Pjesnik je sklon i egzotičnom, apsurdnom, ali intimnom vrlo rijetko. Jedna od takvih pjesama, koja se spušta u intimu, je "Tlo oblaka" : ..."Ne poznam sretnih nakana nit istinskih zagrljaja. U tuđim se rukama tražimo i neprebolna je niska dotaka. / Nižemo ih kao biserje, zauvijek lažno i nebitno. Ljubimo / svoje niskosti, a kad prispije noć neće se otprti vatre / za čvrsto stisnute oči... Ne doživjeh / nikad ljubav i učinio sve bih da se okamenim. Teža zemljina / jedina je trajna istina..."

Jedno od posebnih mjesta u cjelokupnom opusu upravo je to "tlo oblaka", taj nedosanjani san i u njemu očajni stih "Teža zemljina jedina je trajna istina."

Nakon tisuća "krila čežnji" jedan pad, "odiljanje", ususret "kostima kraja".

U toj "igri perli", pjesnik pronalazi sve češće ne samo dom, nego i sebe , u tamnini: "Sve tvoje žiće / lijeće oko crne zvijezde".

Nevenka Nekić

"OVEDRINE" RAJKA GLIBE

(Rajko Glibo: "Moj Megido" /pripovijetke/ Nakladnik: Alfa d.d. Zagreb)

Rajko Matin Glibo (r. 24. listopada 1940. u Donjoj Vasti, općina Prozor – Rama) svako malo upozori na sebe bilo zbirkom pjesama ili pripovjedaka, bilo drugim kakvim zapisom koji se tiče kulture. Činjenica da je dobitnik desetak književnih nagrada svjedoči o njegovu aktivnom prisuću na dva kulturna prostora: hrvatskom i bosanskohercegovačkom. U prvi prostor stigao je uslijed ratnih neprilika, a onaj drugi nosi u sebi, kao što se nosi, po Kranjčevićevim riječima, "zapis čudotvorni".

Ako to imamo na umu, nimalo ne iznenađuju motivska šarolikost u njegovoj najnovijoj zbirci: *Moj Megido*, koja sadrži devetnaest novela podijeljenih u dva tematska kruga. Prvi krug naslovljen je "Vukovaristika" i okuplja ove novele: Pobuna, Uzdolske crkve, Golubovi, Heklarka Verica, Kraljeva stolica i Putovanje na Megido.

Drugi krug nadovezuje se na prvi. Katkada ga podupire, pojašnjava, a katkad proširuje i pjesnički boji. Tu su skupljene ove novele: Dvočovjek, Trijatlonci, Tlakomjer, Eli, Šeri, Jugoamerikanac, Kuća, Osmijeh, Divljakuša, Budimka, Kontraglasov čardak, Nesporazumne maske i Poskok.

Kuriozitet je ove zbirke pripovjedaka u tome što su prošle kroz filter čitalačke publike, i to one koja čita bilo "Arenu", bilo reviju "Marulić", bilo "Zadarsku reviju". Nije nevažna ni godina objavljivanja. Obično se kaže da je poslije boja lako biti junak ili naknadno pametan. Kod Glibe takva naknadna pamet ne dolazi u obzir. On je reagirao na aktualni trenutak, određivao se prema njemu i kreirao zapis. Žiriji koji su mu dodjeljivali nagrade, uočili su to i dosljedno svojim literarnim kritičarskim kriterijima davali glasove.

Prva novela "Pobuna" oslikava stanje u Zadru u jesen 1991. godine. Junak Baćo našao se u uskomešanoj gomili koja je hrlila Kalelargom. Iskusio je na vlastitoj koži uhodarenje, doušništvo i otrovne Udbine pipke. Potom je doživio kraj tog nezdravog sustava, iako su "odozgo iz Ravnih kotara odjekivale potmule detonacije".

U ovećoj noveli "Uzdolske crkve" priča se grana u više smjerova. Autor se emocionalno određuje prema zavičajnim crkvama. "To su moji Uzdoljani pa odmah tu iza pučke škole moji naročeniji Donjovaščani, moji župljani koji su mome siromašnom djetinjstvu i mladosti puno veselja pružali svojim običajima, čistoćom svojih duša i svojim folklorom koji su kroz duga stoljeća predci tako ljubomorno čuvali, a sada mi se čini kako im nestabilna današnjica zločesto odmjerava vrijeme trajanja." U poglavlju "Putovanje do Uzdola" suputnik Mate i narator vode razgovor u kojem ne izostaje ni ocjena aktualnog trenutka, ni literarne reminiscencije, primjerice citiranje A.B. Šimića (Mate) i parafraziranje Kurana prema Selimovićevom *Dervišu i smrti*: "Stalno, baš stalno, na gubitku..." (misli se – čovjek). U poglavlju "Između dvije crkve" pripovjedač se prisjeća svoga školovanja u sjemeništu. Dobro odabranim detaljima održava svježinu razgovora sve do dolaska na cilj. U mjestu i u crkvi zatječu samo župnika. Matu je već na ulazu ustrijelio snajperist, što cijeloj priči daje tragičan pečat. "Povratak" je brzo uslijedio, uza svu neizvjesnost aktualnog trenutka.

U priči "Golubovi", protkanoj mnoštvom fantastičnih elemenata, razdvojena obitelj telefonskom vezom upotpunjuje razmrvljenu sliku o prisilno napuštenom zavičaju. Tako i baka svojoj unuci Ivki priopćava kako se ptice okupljaju na mjestu gdje je bila crkva i ne daju se nikako protjerati. To oba etnosa (Hrvati i Srbi) tumače kao kaznu Božju za neizmjerna zlodjela, tumači baka.

"Heklarica Verica" je sumorna priča o prognaničkom životu, s mnoštvom autobiografskih crta. Narator nas vodi iz jedne civilizacijske sredine u drugu. Verica umije heklati i taj svoj hobi ne napušta ni u novoj sredini, koja ima mnogo razumijevanja za tvorevine te vrste. To će najbolje demonstrirati izložba Verićinih radova, a Verica će svoju potrebu za stvaranjem prikazati kao odupiranje valovima pesimizma: "Neke čudne ljubavne silnice u meni nagone me i određuje mi da najviše volim minijaturne miljetiće na kojima u našoj samoći pričam kratke priče; jer mi je uz miljetić najdraža još samo kratka priča. Iz nje ionako svatko može iskukičati svoj roman. A svatko od nas intimno je svoj roman. Samo da mu je raskukičati veo intime i mi bismo uzviknuli: Živio nagon za pokazivanjem!"

"Kraljeva stolica" je pripovijest o tome kako se autor, odnosno pripovjedač, odnosi prema kulturnoj baštini svoga užeg zavičaja. U tom traganju ostavlja ovakav zapis: "Lutam stazama legendi i zalutao sam na stazi o *Kraljevskoj stolici* i sve se pitam, a ne znam, koliko je u meni sadašnjem mene prošlog. U moždanim vijugama proteže se sadašnjost u prošlost." I u tome je poenta priče.

To prožimanje prošlosti i sadašnjosti prisutno je i u noveli "Putovanje na Megido". Već sam početak novele upućuje na gustu simboliku: "Kada je počelo moje putovanje na Megido, ne znam. Možda sam na put krenuo u liku djeda Ante, a umro je šest godina prije moga rođenja. Možda u

liku oca Mate? Ooooh, Bože! Moguće je da sam na to putovanje krenuo prvo u liku drage mame Ande, a onda u svom liku i zajedno s njom? Moguće je! Tko zna?"

"Dvočovjek" je saga o psu Žuji, koji se proslavio odanošću svojim gospodarima. Gimnazijalca Radu očuvao je od sigurnog smrzavanja, ne napuštajući ga u trenutku kada je već bio obamro i lajanjem privukavši konjanika, koji ga je spasio. Drugi put je djevojčicu Ivku donio u zubima i tako spriječio da zmijski ugriz ne uzme danak.

Tom pričom prelazimo u drugi dio knjige, koji se kompozicijski i sadržajem nadovezuje na prvi.

"Triatlonci" su standardna priča o vučjosti ovih prostora. Aluzije na stalne ratove, seobe, gubljenje ognjišta, miješanje žitelja, više su nego jasne, a vežu se uz gradić Studenac. "Grad se, tko zna kada, podijelio na starosjedioce – one koji su tu rođeni – i na došljake – neku vrstu novopečenih građana, koji se opet dijele na one koji su tu rođeni i one koji su svoje rođenje i ime donijeli iz okolnih sela i s pašnjaka, a sada se napuhano tu udomljuju." Dodatno objašnjenje za *triatlonce* je u fusnoti: "Triatlonci vole poslove, obljetnice i bankete svake vrste samo kad ih ne plaćaju iz svog džepa, već iz društvenog." Tu je već sasvim jasno da je posrijedi seciranje socijalnih prilika, a sve bi se moglo sažeti u jednu riječ: laktašenje.

"Tlakomjer" je bizarna priča o susretu i neprepoznavanju. Autor podastire niz autobiografskih podataka, kao i priču o spašavanju Slovenke od utapanja. "Poljubac" usta na usta krivo je shvaćen i umjesto zahvale – zaradi šamar. Nepoznat netko sve to nosi u sjećanju i u danom trenutku očekuje da bude prepoznat. Ali kasno!

"Eli" ima sve značajke novele koja bi se lako mogla upotrijebiti kao osnova za roman. Riječ je o opisu napuštanja sjemeništa i događanja na povratku kući, primjerice, snalaženja u Splitu da bi se mogao nastaviti put. To putovanje do Rame treba garnirati primjerenim sadržajem i čitatelji bi dobili štivo kakvo se samo poželjeti može.

Slijedi priča "Šeri". Šeri je bila lijepa i šarmantna djevojka. Udaje se, ali strahuje da je njezina tajna ne dođe glave. Ona je, naime, Romkinja. Otac je proda u Italiju, ali ona tamo zapadne u dobru kuću kod gazde Luigia. Gazdina prijateljica Dragica pomoći će oko organizacije vjenčanja. Mladoženja Mirko je u devetom nebu. Ta njegova Šeri toliko je lijepa da je odlazak s njom put Australije izgledao kao putovanje u raj.

"Jugoamerikanac" je priča o Komižaninu Ivi Žujiću koji se nakon pedeset godina ponovno našao u svojoj Komiži. U sjećanju obnavlja uspomene iz djetinjstva i uspoređuje ih s vremenom provedenim u tuđini. "Nije prošlo dugo i na mjesnom groblju sada je jedna dovršena i otvorena raka više. S demižonom crnog vina na stolu i s tećom bevande u ruci sjedi Ive u rodnoj kući, oronuli starac u oronulom domu, i gleda tamo daleko preko mora. I vidi, jasno vidi, na prozoru staračkog doma u St. Petersburgu svog najboljeg prijatelja Joa kako ga uzalud očekuje."

Novela "Kuća" je lirska priča o gastarbajterskoj obitelji Stanka i Kate Rajičer i o njihovoj kćerki Silviji. Najbolji dio je kada otac priča kćeri priču o dječaku, koji je izučio za učitelja i učio djecu. Htio je napraviti kuću, ali nije imao novaca. Otišao je u Njemačku. Razapet između Njemačke i svoje domaje, proživljava teške trenutke. Najveća mu

je radost kćerkin smisao za crtanje i njezino viđenje kuće.

Novela "Osmijeh" tematski je povezana s novelom "Kuća". Opet je riječ o gastarbajteru, o gubitku ruke u vrijeme kada su radio-vijesti izvještavale o Titovoj bolesti i smrti u Ljubljani. Jedina utjeha Anti Kikonjinu je kćerkica Maja. "Odjednom je opazio kako titra na Majinoj glavi. A Maja spava tako spokojno i mirno da mu se učini kako ne diše. Kosa joj se svjetluca, a usne joj se polako razvlače u blažen i širok osmijeh. Ona sanja nešto lijepo."

Priča o "Divljakuši" je svojevrsna autorova psihoanaliza djevojke koja se uporno bori s moralnim dilemama. Na kraju sama "Divljakuša" komentira: "Jadni su oni kojima mržnja postaje stil života." U stvari ona je samo uvjetno divljakuša.

Novelama "Budimka", "Kontraglasov čardak" i "Nesporazumne maske" Glibo podastire mnoštvo podataka o sebi, o svom svjetonazoru i konačno o svojoj poetici.

Izvorište nadahnuća mu je život, koji ga nije milovao. Dapače, bio je surov prema njemu. Zbirka se zatvara pričom o "Poskoku" koja je puna simboličnih značenja. Autor je ponovo u zavičaju, onakvom kako ga je jedan drugi autor definirao – kao mjesto "gdje su nam gromovi napunili dušu svetim strahom..." Ovdje je Glibo dao maha svojoj lirskoj naravi i otvorio dušu svim onim idiličnim krajolicima hercegovačkog kršnog zavičaja. "Ležim i dalje miran, opušten i opružen, vreo od minulog ljetnog dana, i čekam, strpljivo i sanjivo čekam, začaran čarima ove predivne noći, noći tako meke, tako podatne, tako mirisave i beskrajno duge. Gledam u nebo i još tražim svoju zvijezdu, daleku zvijezdu o kojoj sam sanjao cijeloga života. Odjednom zvijezde počeše padati kao krijesnice, padaju iz nebeskih visina u rojevima, u bogatim i nešto mršavijim uspomenama, kao iskre s užarenoga nakovnja kovača Ante Lučice, tu iza prijevoja Bukve. Padaju zvijezde i rone rubnicom neba, padaju u noćni mrak, padaju i rone u dva gorska oka čije su vode posudile zelenu boju od zelenila listopadnih i zimzelenih šuma."

Vrlo zanimljiv i poučan je i majčin nauk o zmijama. Taj nauk je sve aktualniji što priroda biva poraženija. I sve na kraju dođe kao povik za neophodan suživot s majčicom zemljom. Iz njezina gnijezda smo izašli i dužnost nam je čuvati ga. U ovom smo svijetu sve osamljeniji i nezaštićeniji. Poput ptića smo. A upravo tomu smjera sva tehnička civilizacija i tobožnji napredak.

Zaključno, Glibin poetski i prozni svijet čine nedjeljivu cjelinu. Jedan bez drugoga ne mogu. Kad se upušta u opis ili pripovijedanje, ne prestaje biti pjesnik ni iskazom ni osjećajnošću. A kad slaže stihove, ne može se oteti pripovjedaču u sebi, kao ni onoj antejskoj snazi koja nadolazi iz dodira sa zemljom, sa stvarnim i konkretnim životom, koji ga nadahnjuje i izaziva. A takvih izazova kod Rajka Glibe bit će, uvjeren sam, još mnogo.

Grga Rupčić

TRI KVADRATA U JEDNOJ "ŠLAJFNI"

(Boris Nazansky - Julio Radilović-Jules, "Velikani u strip-anegdoti", vlastita naklada, Zagreb 2003.)

Nisam od onih koji pasionirano skupljaju anegdote, marno bilježe svaki vic, pamte pošalicu, posjeduju cijele zapamćene ili zapisane zbirke tih kratkih književnousmenih oblika, pa ih u pravome trenutku i na pravome mjestu hoće i umiju verbalno "plasirati". Dapače, često mi je to i

manjkalo prilikom raznolikog vođenja zabavnih koncerata i svih mogućih svečanosti što me nagnalo da se i u tome smislu potrudim u cilju opuštanja i "imanja u svojim rukama" (s pozornice) manje ili više raspoloženoga gledateljstva. No, s druge strane, od srca se divim, a pomalo i zavidim, ljudima koji posjeduju taj neizmjerno vrijedan prirodni dar. Ispričati prštavu anegdotu, sjajan vic, izreći dobru maksimu u ciljanome trenutku pred biranim društvom ili osobi do koje nam je u bilo kome smislu stalo, velika je stvar.

Tim više što je anegdota "opće dobro bez vlasnika", pa vas nitko neće juriti zbog eventualnoga plagijata, nedopuštene posudbe ili krađe, koja vam je donijela stanovite poene, simpatiju, podigla vaš ugled, obogatila vaš šarm.

Za takve, zapravo za sve zainteresirane za to područje ljudskoga duha i stvaralaštva, izvanredno ovih dana dolazi jedna posve neuobičajena, osebujna knjiga. *Velikani u strip-anegdoti* autora Borisa Nazanskog i Julija Radilovića-Julesa. Prvi je "krivac" za sav tekst, drugi je tvorac stripova, naslovnice i oblikovanja, a ovaj se put pojavljuje i kao izdavač! Autor teksta Boris Nazansky, inženjer kemije, pjesnik, novinar, pisac, glavni urednik zagonetačke tjedne revije *Kvizorame* i jedan od priznatih prednjaka – čelnika hrvatskoga zagonetarstva (enigmatike), potrudio se da iz zbirki svojih dugogodišnjih bilježenja, traganja i skupljanja kratkih pisanih i usmenih književnih uradaka (od kojih neke nepravedno i proizvoljno zovu rubnim književnim disciplinama) u ovoj zanimljivoj knjizi, prvoj takve vrste u nas, ponudi čitateljstvu presjek izbora anegdote od antike do danas. To su u Hrvatskoj i u inozemstvu činili (i čine) i drugi autori, no Nazansky poduzima jedan značajan i izvrstan korak dalje – on scenaristički priprema svaku anegdotu po jasnom pravilu EKSPOZICIJA, DRAMATIZACIJA, ZAKLJUČAK - RASPLET, baš kao na filmu, vodeći računa o ritmu dramaturgije, pa tako jasno daje predložak teksta do zadnje riječi koja će ući u "oblačić".

Kakav oblačić, reći će sada mnogi od vas? Upravo se tu uobličuje taj "korak dalje" u prezentaciji jer tekst se upisuje u tri jednaka kvadrata – tu su "oblačići", a upis teksta korektno znalački radi Zdenka Radilović – minijaturnoga stripa! Ta tri kvadrata, u kojima se čitatelj riječju i crtežom uvodi u radnju, doživljava klimaks i dobiva (ne)očekivani rasplet-poantu, čine jednu stripovsku šlajfnu, taj crtežni, ilustracijski pojas kojim se priča predstavlja i zaokružuje.

Kada knjiga bude pred vama uvjerit ćete se da su doista odličan posao obavila dva vrhunska stručnjaka. Jedan je doslovnim ekstraktom tri najkraće moguće rečenice dijaloga – a one su životne, sočne, "opipljive", kao da smo ih sami tako dobro i kratko, najkraće izrekli malo prije - ali i leksikografskim podacima ispod *šlajfne*, obavio svoje na zavidno dobar način i "lopticu" prebacio drugome. Taj drugi je anegdoti, koja je "u knjizi prepuštena inače sama sebi i čitateljskom uronuću" (Nazansky) snažno, velemajstorski udahnuo život! U dobro znanom, perfekcionističkom strip-crtežu Julio Radilović-Jules odlično zamjenjuje interpretaciju vrsnoga pripovjedača pretvarajući tu zabilježenu smiješnu, duhovitu, peckavu ili zajedljivu zgodu iz života poznatih osoba u raskošno malo kino na vašem stolu, u naslonjaču ili čak krevetu ...

Poprimajući, dakle, sasvim novu, do sada u nas neprakticiranu formu, izražajnost, čak dimenziju, anegdota u takvom grafičkom uobličavanju od prve je *šlajfne* kaleidoskop likova, kostima, ambijenata, zbivanja, epoha, modnih stilova, pravaca u arhitekturi, kojemu za pridjevak "raskošno u punome smislu te riječi" manjka samo još boja. Apsolutno prevladavajuće svijetle plohe crteža nagovještuju da bi se neko ponovljeno izdanje, u nekom budućem vremenu ne tako posvemašnje bijede za većinu građana ove opustošene, a zapravo lijepe i bogate zemlje, moglo pojaviti u koloru. To bi bio pun pogodak na koji ćemo morati još poprilično, kako sada stvari stoje, čekati.

Minuciozno odabrani tekstovni materijal, sa svim svojim zahtjevnim i perfektno obavljenim predradnjama, tako izvanredno dobro korespondira s minijaturnom pričom u slici, s malim filmom koji sadrži sve ustaljene zanatske klišeje, ali i zamke poput velikoga, igranog. Ono što doslovno fascinira – a kako bi drugačije moglo i trebalo biti kada je riječ o starome majstoru stripa i ilustracije, čije je ime već odavno u raznim enciklopedijama, a on još sportski nosi svojih sedamdeset i pet ljeta – jest zaprepašćujuća množina likova razrađenih prema pravim, izvornim predlošcima. Legendarni doajen hrvatskoga stripa ništa ne zanemaruje – svaki od protagonista, ali i sporedni likovi, kreću se u autentičnom okružju određenoga vremena, u eksterijerima ili pak interijerima prepoznatljivoga razdoblja, nose se po modi te epohe, služe se upravo njenim a ne nekim drugim prometalima, jedu i piju iz pribora strogo tih godina, a prije svega plijeni gotovo uvijek pogođena i u tri kvadrata (razni rakursi!) odlično prostudirana i zadržana mirna sličnost sa slavnim ljudima o kojima je riječ.

Dapače, velemajstor Jules zabavlja i sebe i vas predočavajući u detaljima pojedinoga kvadrata originalne pojedinosti: Lorenzo Medici sjedi u naslonjaču s pravim grbom obitelji, radnja anegdote o Johannu Sebastianu Bachu događa se u pravoj sobi njegove kuće, Friedrich II. govori pred svojim pravim dvorcem, Beethoven drži svoj pravi pravcati rog na uhu da čuje, Heineovo posoblje (sedmokraki svijećnjak i skica Rembrandtove slike) odaju da je slavni pjesnik Židov, Tesla se kreće u doslovnom tadanjem interijeru njujorškoga hotela *Waldorf Astoria*, Marija Jurić Zagorka identificira se po tri njezina romana na stolu, Tom Jones stoji pred ugljenokopom gdje je radio, ...

U toj živopisnoj panorami, u tome nabujalom toku mijena vremena i ljudi jedino je šteta što oba autora nisu predstavila više "naše gore listova". O našim velikanima – banovima, kraljevima, pjesnicima, vojskovođama, slikarima, književnicima, kiparima, moreplovcima, znanstvenicima, glumcima, političarima i inima – kruži bezbroj prisjećanja, a o njima tako malo znamo. Kao i o svom udjelu u povijesti Europe i svijeta, koji uopće nije zanemariv, no neće ga valorizirati svijet nego isključivo mi sami.

Boris Nazansky, četvrti zagonetač svijeta (!), također nagrađama ovjenčani pjesnik haikua (otuda mu, možda, jezgrovitost i kratkoća teksta u "oblačićima") i Julio Radilović-Jules, antologijski *otac* nezaboravnoga serijala *Kroz minula stoljeća* (zajedno sa Zvonimirom Furtingerom), autor *Afričkih pustolovina*, *Partizana*, *Herlocka Sholmesa*, *Kapetana Lešija* i mnogih drugih stripova, laureat najviših crtačko-slikarskih priznanja – s kojim su, kao najvećim umjetnikom crteža, tuša i boje iza Andrije Maurovića, u nas rasle i stasale generacije – stvorili su neobičnu i vrlo vrijednu knjigu. Od srca im treba poželjeti da njihovi *Velikani u strip-anegdoti* nađu put barem do četvrtine domova (obiteljskih – knjižnice su već opskrbili na svoj trošak!) u Hrvatskoj.

Tada bismo se mogli realno nadati i nastavku te plodne i hvalevrijedne suradnje dvojice autora.

Mladen Trnski

U *Pogledu*, br. 6/2003, *Mirko Matušić* u razgovoru s *Davorkom Gašparović* ističe u vezi s autocenzurom kako je ona i nakon demokratskih izbora 1990. prisutna kod katoličkih novinara, koji se usuđuju iznijeti kritiku o bilo kojoj društvenoj instituciji, ali ne i o Crkvi. To je, mislimo, donekle i razumljivo kod novinarâ klerikâ kad pišu samo o dobrim stranama svojih pretpostavljenih i drugova o kojima ovise, a možda još više kod vjernikâ laikâ, svjesnih da ovise o, još uvijek "jačim", predstavnicima hijerarhije. Mi u *Maruliću* katkada se ne ponašamo tako, npr. kada smo u tri prošlogodišnja broja otvoreno i iskreno iznijeli što mislimo o intervjuu koji je kard. *Kuharić* dao *Ž. Kustiću* u vezi s (TD) KS-om. Uostalom, u rubrici "Mišljenja i reagiranja" objavljujemo najrazličitija mišljenja i stavove, bez ikakve "cenzure", bilo klerička bilo laička, o shvaćanju koncilâ (među kojima je II. vatikanski samo jedan u povijesnom nizu), o liturgiji, Bibliji ili nekom drugom "škakljivom" problemu našega javnoga i crkvenoga života. U tom je pogledu *Marulić*, bez obzira na svoje propuste i pogreške, dao vrijednih priloga, kakvih u "rezervi" imamo još mnogo, npr. iz obilne korespondencije *Smiljane Rendić*, vjerojatno naše najsposobnije novinarke, koju s pravom, *mutatis mutandis*, možemo nazvati našom *Tanjom Torbarinom*, ili *Orianom Fallaci*. Zanimljivo da ona nije našla svoje mjesto u ORL-u, gdje su se, uz nekoliko katoličkih pisaca, novinara i mislilaca, našli i gotovo svi "stručnjaci" za odnose religijske misli i ateizma (agnosticizma), primjerice naši poznati "marksolozi". U "rezervi" imamo i gotovo isto tako obilnu korespondenciju svestrano obrazovanog istarskog svećenika *Ivana Pavića*, uglednoga katehetičara i dobrog poznavatelja istarskih prilika, čiju "Radosnu vijest" još i danas cijene katehete "terenci".

* * *

Vjesnik od 22. VII. 2003. donosi prikaz knjige *Marijana Cipre* "Temelji ontologije". Većina priloga u toj knjizi prvotno je bila objavljena u *Maruliću* prošle i pretprošle godine.

* * *

Časopis *Don Bosco danas*, br. 2/2003, objavljuje razgovor s ponajboljim hrvatskim nogometašem *Stipom Pletikosom*, koji izjavljuje: "Želim da Bog bude sa mnom, da On bude moja snaga".

* * *

U *Hrvatskom slovu* od 11. VII. 2003. objavljen je prikaz knjige "Mihovil Kolarić" našega suradnika *Milivoja Kovačića* i članak *Đure Vidmarovića* o novom književnom glasniku za Hrvate u Mađarskoj.

* * *

Martine de Sauto piše u dnevniku *La Croix* od 6. VII. 2003. o preseljenju karmelićanki iz Compiègnea u Jonquieres. Kao što je poznato, 17. VII. 1794., za francuske revolucije, 16 karmelićanki iz Compiègnea pretrpjelo mučeničku smrt pod giljotinom, prema kojoj su pošle pjevajući "Veni Creator". Taj potresni događaj poslužio je *Philippeu Agostiniju* i *Raymondu Bruckbergeru* kao predložak za film "Razgovori karmelićanki", a *Georgesu Bernanosu* za istoimenu dramu, koju neki smatraju njegovim duhovnim testamentom. Dramu je kod nas preveo *Radovan Grgec*, a nedavno ju je ponovno objavio splitski "Verbum".

* * *

Herder Korrepondenz, br. 7/2003, pod naslovom "Lebendig und aktiv" donosi članak *Tobiasa Zaunera* o katoličkoj Crkvi u Sloveniji.

* * *

Madridski *La Nacion* donosi članak *Abela Possea* "Occidente ha vuelto a la Edad Media" o krizi morala na Zapadu.

* * *

Radio Vatikan javio je 26. VII. 2003. da je imenovan novi biskup hrvatskoga podrijetla, *Robert Zolić* (Freiburg).

* * *

Imprimis, br. 6/2003, objavljuje prilog *Brita Humesa* "The American Medica in Wartime" (Američki mediji u ratnom vremenu).

* * *

U *Glasu Koncila* od 27. VII. 2003. *Josip Berdica* pod naslovom "Poziv na život u stvarnosti" piše o jeronimskom izdanju knjige *Wilfrida Stinissena* "Vječnost u vremenu".

* * *

Bolonjska dijeceza počela je izdavati priručnike za sakramentalnu katehizaciju služeći se prokušanom metodom katekizama u obliku pitanja i odgovora. Uostalom, to je uobičajeni vid katekizamskog žanra, a po riječima kardinala *Schönborna* i najprikladniji način katehizacije djece i prosječnih kršćana.

* * *

Vjesnik od 30. VII. 2003. donosi članak o retrospektivi *Iva Dulčića*. Dulčić, jedan od najpoznatijih suvremenih hrvatskih slikara, bio je član HKD sv. Jeronima, u čijoj je *Obitelji* počeo surađivati još kao student prava (Čika Dobrijan). I nakon II. svjetskoga rata nastavio je tu suradnju, opremajući jeronimska izdanja (Mali molitvenik, U zrcalu itd.).

* * *

U Francuskoj su objavljeni eseji *Mauricea Bormansa* "Foi chrétienne et versets coraniques" ("Kršćanska vjera i kuranski tekstovi) i studija *Paula Valadiera* "La Condition chrétienne" (Kršćanska sudbina) te priručnik *Guya Petitdemangea* "Philosophies et philosophes du XX siecle".

* * *

U reviji *Etudes*, br. 7-8/2003, *Jean Mambrino* donosi prikaz drame *Alekseja Ostrovskog* "Šuma", izvedene u kazalištu Comédie Francaise".

* * *

Ivan Pavao II. imenovao je vatikanskim nuncijem u Hrvatskoj Španjolca *Francisca Javiera Lozana*.

* * *

U Stuttgartu je objavljeno djelo *Gerharda Besternöllera* "Humanitäre Intervention – Imperativ der Menschenrechtidee? Rechtsetische Refkexionen am Beispeil des Kosovo-Krie-

ges" (Humanitarna intervencija – imperativ ideje o ljudskim pravima).

* * *

U časopisu *Stimmen der Zeit* br. 7/2003 *Angsar Wucherpfennig*, u članku "Tora und Evangelium", piše o prologu Ivanova evanđelja kao nanovo ispričanoj Tori.

* * *

Knut Wenzel u časopisu *Theologie und Philosophie*, br. 2/2003, objavljuje članak "Erbsündenlehre als Theorie kritischer Erinnerung" (Nauka o istočnom grijehu kao teorija kritičkog sjećanja).

* * *

La Vie od 26. VI. 2003. donosi članak *Delphine Minoui* o demonstracijama iranskih studenata u Teheranu, te o napetostima između ajatolaha Hameneia i predsjednika Katamija. U istom broju *Christian Troubé* piše o povratku *Fidela Castra* totalitarističkim postupcima i represiji nakon posjeta *Ivana Pavla II.*

* * *

La Croix u svoja dva broja donosi prikaz života i djela *Georgesa Bernanosa* iz pera *Pierrea Schmidta* (3. VIII. 2003.), i *Françoisa Mauriaca* iz pera *Nicolasa Senézea* (10. VIII. 2003.).

***

U Zmijavcima je 9. VIII. 2003. *Gordana Turić* predstavila knjigu *Mate Marčinka* "Hrvatska na križu".

* * *

Pošto je *Glas Koncila* donio dopis. *R. Grgeca* u vezi s kritičkim osvrtom na nedavni Papin posjet Hrvatima, u listu *La Croix Paul Garde*, u broju od 19. VIII. 2003., prigovara *Yvesu Pitetteu* što je u svom inače, misli Garde, dobrom članku istaknuo kako je Vatikan svojim brzim priznanjem hrvatske neovisnosti pridonio početku srpske pobune.

* * *

Ovogodišnju nagradu grada Sinja za životno djelo dobio je *Hrvatin Gabrijel Jurišić*, franjevački profesor i pisac.

* * *

U Splitu je svečano proslavljen 553. rođendan *Marka Marulića*, uz predstavljanje triju njegovih latinskih pjesama u prijevodu *B. Lučina*.

* * *

U Zagrebu je 2. VIII. 2003. umro *Eugen-Genči Kumičić*, suradnik HKD-a, unuk poznatoga pisca.

* * *

Hrvatsko filološko društvo objavilo je, na hrvatskom i portugalskom, knjigu *Nikice Talana* o pjesništvu *Jorgea de Sene*.

* * *

Ratko Glavina dobio je nagradu "Judita" za ulogu u "Madragoli".

* * *

Hrvatsko slovo od 25. VII. 2003. donosi prikaz Sabranih djela *Janka Bubala*. *Đ. Vidmarović* piše o pjesmama *Vinke Jurice*, a *Joja Ricov* o djelu *Mladena Kljenka*.

* * *

U časopisu *Famiglia cristiana*, br. 29/2003, *Pietro Negri* piše o velikom francuskom filozofu *Paulu Ricoeuru* (Sfida del dialogo). P. Ricoeur dobitnik je ovogodišnje nagrade "Pavao VI".

* * *

Gradišćanske *Hrvatske novine* od 18. VII. 2003. pišu o Hrvatsko-slovačkom gospodarskom forumu održanom u Bratislavi. Uz slovačkoga tu je bio nazočan i hrvatski premijer *Ivica Račan*, koji je govorio i o svojem boravku u Slovačkoj nakon rođenja u Njemačkoj. Prisustvovala je i naša veleposlanica *Andrea Gustović Ercegovac* te slovački veleposlanik *Jan Petrik*.

* * *

Časopis *Herder Korrepondendz*, br. 8/2003, pod naslovom "Streit um einen homosexuellen Bischof" donosi članak *Alexandera Foitzika* o svađama u Engleskoj u vezi s imenovanjem anglikanskoga biskupa homoseksualca.

* * *

Imprimis, br. 7/2003, objavljuje dijelove referata *Richarda Bookhisera* o *Georgeu Washingtonu* (The Character of George Washington).

* * *

U *Bogoslovskoj smotri*, br. 2-3/2003, u nekima od referata s Teološko-pastoralnog tjedna nalazimo i osvrte na pismo *Smiljane Radić* objavljeno postumno u "Maruliću" (*Ančić*, *Marasović*).

* * *

Mogućnosti, br. 4-6/2003, donose prikaz *Joje Ricova* "Lirici Italije u zakutcima Novecenta" s njegovim prijevodima i bibliografskim bilješkama te prilog *Bratislava Lučina* "Tri remek-djela Marulićeve latinske muze".

* * *

Republika, br. 7-8/2003, objavljuje u tematskom bloku "Književnost i kršćanska duhovnost" priloge *Drage Šimundže*, *Karola Woytile*, *Stjepana Licea* i *Ade Negri*, dok je potonji *Republike* tematski posvećen generativnoj antropologiji, te su u njemu objavljeni prilozi o *Renéu Girardu* i *Ericu Gansu*, kao i prijevodi tekstova Gansa i Girarda, kojega neki smatraju suvremenim apologetom kršćanstva.

* * *

Na DHKPD-ovoj tribini u Palmi 17. IX. 2003. *Vladimir Lončarević* je održao predavanje o hrvatskoj katoličkoj književnosti.

* * *

Humilitas, br. 7/2003, iznosi mišljenja *Ivana Pavla I.* o II. vatikanskom koncilu, koji je mons. Luciani 1972. hvalio, ali se i kritički osvrnuo na neke njegove pogrešne interepretacije od strane onih kojima je koncil poslužio za razne ekstravagancije ("stramberie").

* * *

U dnevniku *La Croix* od 11. IX. 2003. *Marie Linton* piše članak pod naslovom "La Serbie et la Croatie echangent des excuses" (Srbija i Hrvatska razmjenjuju isprike), o simboličkim obostranim isprikama prigodom *Mesićeva* posjeta Beogradu. U broju od 8. IX. 2003. *Gaston Pietri* piše o "čednom ateizmu" nekih po-

litičara (*Vaclav Havel, Bernard Kouchner, Françoise Giroud* itd.), a *Florence Couret* u broju od 10. IX. 2003. opisuje borbu *Josepha Wresinskog* i njegovih sljedbenika protiv bijede u "četvrtom svijetu" (ATD Quart Monde).

* * *

12. IX. 2003. za svojeg posjeta Slovačkoj *Ivan Pavao II.* bio je i u Trnavi, gdje se susreo s našim dobrim znancima mons. *Sokolom* i kardinalom *Korecom* (čiju je knjigu "Od one barbarske noći" u prijevodu *Dubravke Sesar* objavilo Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima uoči našeg posjeta Trnavi, gdje smo otkrili spomen-poprsje kardinala *Haulika*, prvoga zagrebačkog nadbiskupa, koji je 1868. osnovao naše Društvo).

* * *

U *Herder Korrespondenz* br. 7/2003 oglašeno je izdanje *Herderove* knjige "Kleine Geschichte der Religionen Jugoslawiens" (Mala povijest religija u Jugoslaviji) autora *Thomasa Bremera*.

* * *

IKA, br. 35/2003, obavješćuje o skorom pokretanju službenog postupka za beatifikaciju pape *Ivana Pavla I.* U istom broju iznijeto je što se na Susretu prijateljstva u Riminiju 27. VIII. govorilo o Ustavu Europske Unije. Poznato je da Ivan *Pavao II.* želi da se u preambuli izričito spomenu europski kršćanski korijeni, čemu se protive i *Valéry Giscard d'Estaing* i *Jacques Chirac*. U svojoj poruci Riminiju Papa se osvrnuo na prividnu sreću u suvremenom društvu.

* * *

Hrvatsko slovo od 5. IX. 2003. donosi prikaz jeronimske knjige *Vere Valčić* "Zapaljene svijeće". U broju od 19. IX. 2003. *Nikola Bićanić* piše o knjizi *Marije Diklić* "Don Ivo Prodan".

* * *

J. M. Coetzee, južnoafrički romanopisač engleskoga jezičnog izraza (podrijetlom Bur), dobitnik je ovogodišnje Nobelove nagrade za književnost.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (150) 753
Na spomen: Eugen Kumičić-Genči (1916. – 2003.) 757
Na spomen: Prof. Dragan Sax (1917. – 2003.) 757
* **Miro Petrović:** Škola primijenjene poezije 759
Josip Mlakić: Biti (zavičajni) pjesnik 760
* **Dragan Marijanović:** Napisana danas 763
Mladen Jurčić: Zid 765
* **Mladen Jurčić:** Sad tek stojim; Tko još?; Mogućnost 777
Josip Sanko Rabar: Čežnja za nebom 780
* **Josip Sanko Rabar:** Ključar nuklearne apokalipse; Marginalac 795
Živan Bezić: Što je laicizam? 800
* **Zoran Katić:** Prosjak i skupljači kamenja 814
Ljerka Lukić: Svemirska umjetnost Antona Cetina 815
* **Tomislav Maretić:** Ornitologija (sitnopjesni) 831
Krešimir Šimić: Oluja – *poeta theologus* 833
* **Ivana Radić:** Velečasni Vilim Cecelja 847
* **Milan Radić:** Pjesma duši Vilima Cecelje 848
Neven Bogdanić: Zbogom 849
* **Jurica Lovrinčević:** Tiha apokalipsa 854
Miroslav Horžinek: Euharistijski kongres (sjećanje) 855
* **Jurica Lovrinčević:** Pad 867
Nikola Bićanić: *Bitka na Krbavskom polju* (U povodu 510.obljetnice) 868
* **Josip Stanić Stanios:** I taj sam posao obavio 878
Josip Bažant: Ivan Padovec (17. VII. 1800. – 4. XI. 1873.)
(*Životopis i djelovanje u svjetlu sudbine opusa*) 880
* **Rajko Glibo:** Europski endem 903
Željko Vegh: Britanski izvoz totalitarne ideologije fašizma
u Hrvatsku izmedu dva svjetska rata (X) 904
* **Drago Maršić:** Zavičajni haiku (*u desetak poslovica*) 922
Ilija Pejić: Prilog bibliografiji Đure Sudete 923
Nove publikacije 925

Mišljenja i reagiranja

Ante Gradiška: Vršak ledenog brijega 926
Krsto Sikirić: Sjećanje na bleiburšku tragediju 931

Mozaik

Zlatko Jevak: Svečano obilježena 140. obljetnica Matice slovačke 940
Ante Bačić Fratrić: Slikarske plohe kao filozofska razmišljanja 941
Zdravko Mužinić: Originalan i uspješan splitski slikar 942

Knjige

G.M.: Danica 2004. 945
Stjepan Kožul: Stradanja Hrvatâ u istočnoj Hercegovini 945
Pavao Galić: Bibinjski znanstveni uspjeh 948
Emil Čić: Knjiga koja je dobila nagradu "Josip Andreis" 949
Ante Bačić Fratrić: Ljepota graditeljske prošlosti 951
Anđela Frančić: Monografija o župi Sveta Marija 953
Zlatko Jevak: Prvi broj časopisa Hrvatska rosa 959
Lojzo Buturac: 1700. obljetnica mučeničke smrti
sv. Kvirina sisačkoga biskupa 960
Nevenka Nekić: Jezično bogatstvo Štambukove lirike 962
Grga Rupčić: Ovedrine Rajka Glibe 964
Mladen Trnski: Tri kvadrata u jednoj "šlajfni" 967

Vijesti

Iz domovine i svijeta 970
Zadnja vijest: Josip Bozanić – kardinal 975

ISSN 0350-4220